

Ton Flierman

Catherina

De katholieke moeder in haar opgang naar God

Inhoud

Catherina	4
<hr/>	
De redder	28
Zijn hoogste offer	28
Heilige rechtvaardigheid	35
11 mei 1985	39
<hr/>	
Roeping	41
Promoveren	41
Weerzien	46
<hr/>	
Kathedralen	50
Chartres	50
Ziekte	53
Haldol	59
<hr/>	
Pelgrims	63
Joggingpakken	63
Maison de Martins	65
<hr/>	
Theresia en de kleine weg	68
Histoire	68
De kleine weg	82
<hr/>	
Het artikel	87
De spirituele ervaring	94
De moeder	100
Sion 1993	106
De cisterciënzer ontdekking	113
Kant: Dromen van een helderziende	118
De loodzware eindigheid	119
<hr/>	
Hagiografie	123
Interpreteren van de feiten	123
Interpreteren van een leven	130

De regel	144
Zoeken	144
Nederigheid	146
Gehoorzaamheid	149
Zwijgen	150
Begeerte	152
De ziekte van de scrupules	154
Bouwen	155

Kloosterleven	158
De cisterciënzer ontzegging	158
Kloostergang	164

Catherina	166
------------------	------------

De oneindige ruimte	170
----------------------------	------------

Bijlage	
Geloven in een absoluut eindige samenleving	173
1. Kant en de rede	177
2. Hegels zich verwerklijkende geest als oneindig beginsel	179
3. De ervaring van de oneindigheid	184
4. Ten slotte	194

Colofon	196
----------------	------------

Catherina

I

Kastermans had de ongeveer achtentwintigjarige vrouw voor het eerst gezien op een zaterdagochtend in koffiehuis *Chez Henry* in 's-Hertogenbosch, waar hij ontbeet. Zij zat met haar beide kinderen van een jaar of zes en met een grote hoeveelheid boodschappentassen aan dezelfde tafel als hij. Zij dronk een cappuccino, haar kinderen dronken een chocomel.

Zaterdag 12 mei 1984. Hij las de Volkskrant, man zonder verplichtingen wegens uit zijn van zijn LAT-relatie, die vluchtig had geconstateerd dat ze niet zo'n typisch kindvrouwtje was, dat zo gauw ze in een omhelzing belandt, plotseling op babytoon begint te praten, maar wel een jonge vrouw die geïnteresseerd was in het mystieke en het spirituele. Want dat was toentertijd schering en inslag in 's-Hertogenbosch. En haar tassen natuurlijk tjokvol met biodynamische spullen! Dat alles op grond van haar lange donkere wapperende jurk, beetje klassiek zigeunerachtig met rood henna gekruld haar en een doek om het hoofd, man waarschijnlijk ook flodderig gekleed en in de softdrugs. Hij was er inmiddels van overtuigd dat in 's-Hertogenbosch elke aantrekkelijke en wat bijzonder uitziende vrouw geïnteresseerd was in de Indiase filosofie, in de homeopathie, ervan overtuigd was dat het noodzakelijk en zinvol was om te streven naar het doordringen in de hoogste chakra en naar het in contact komen met het ene, het spirituele. Daarin vonden die vrouwen zekerheid in 's-Hertogenbosch in die tijd. Men had het niet op Kastermans, filosoof van het ambachtelijke en professionele stempel, die slechts op de alledaagse rede en de menselijke lust vertrouwde, die steeds al dit gewauwel poogde te ontmaskeren en die dus een mindere mensensoort was, want bevangen in de laagste chakra. Als men niet al gaten in zijn aura constateerde of wist hij veel in wat voor rommel ze allemaal geloofden in Brabant sinds ze daar niet meer naar de kerk gingen. Allemaal één pot nat, had de import Bosschenaar Kastermans geconcludeerd. Dit gedacht hebbende, merkte hij verder niets meer van haar, behalve een lichte onrust dat die kinderen konden gaan kloten en hem daarmee van zijn leesrust beroven.

Catherina was overigens in het geheel niet in de alternatieve mystiek. Catherina geloofde gewoon in God en ging op zondag naar de kerk. Een geloof dat niet gepaard ging met extreme mystiek, prekerigheid, kortom, een Rooms-

katholieke vrouw waar niets verkeerd aan was. Een progressief geklede Rooms-katholieke vrouw die keurig haar gebeden opzegde, die wist wat haar plichten als vrouw waren en die deze plichten nakwam. Over haar lippen was nooit een klacht gekomen over haar geringere lust dan de lust van haar man. Heet, zoals dat genoemd werd, was ze niet, eerder koel, maar dat wist ze goed te verbergen en ze vond het niet erg zich een beetje op te offeren voor haar man. Dat was zeker niet slecht zoals sommige van haar zusters haar tegenwoordig wilden doen geloven. Dat ik ook met hem vrij als ik minder zin heb, is mijn liefde voor hem, zo dacht ze. Als haar man begon met kussen en strelen, dacht ze er niet over na of ze nu wel of niet wilde vrijen, ze liet hem en soms ontstond er dan wel zin, die overigens nooit had geleid tot een hoogtepunt. Soms ontdeed ze zich van haar pyjama als haar man er nadrukkelijk om vroeg. Een naaktheid die ze niet graag toonde, laat staan dat ze zich er plezierig in voelde. Maar ze was een kind van haar tijd en daar hoorde nu eenmaal bij om niet al te moeilijk te doen over ongekleed zijn. Ze probeerde zo goed en zo kwaad als het mogelijk was binnen haar denkkader om haar kinderen bij te brengen dat ze zich niet voor hun lijven hoefden te schamen. Het was weliswaar geen gewoonte in het gezin dat de kinderen de ouders naakt zagen, maar als het per ongeluk toch gebeurde onder de douche of zo werd er geen punt van gemaakt. Wij zijn allemaal mensen en daar hoef je niet gek over te doen.

Het voelde overigens niet slecht aan, hun lijven zo tegen elkaar, behalve dan dat haar man vaak zweette en zo heftig bewoog dat ze alle kracht nodig had om hem zó te geleiden dat ze niet te veel pijn voelde. Vooral als ze te weinig vochtig was, wat feitelijk altijd zo was en als haar man toch te snel probeerde binnen te dringen, moest ze soms haar tanden op elkaar zetten. Of als hij zo hardhandig aan haar borsten voelde, dat deed soms ook zeer. Nee, het maakte eerlijk gezegd niet veel in haar los, begeerte was voor mannen. Maar goed, het vleide haar ook dat haar man haar nog steeds zo hartstochtelijk begeerde, zo zei ze dat tegen zichzelf.

Voor het overige was ze kuis op een christelijke wijze. Niet meer zo extreem als Pater Hieronymus Rongen voorschreef maar het was wel degelijk haar kuisheid die haar graag een lange jurk deed dragen. In de zomer liep ze aan het water natuurlijk in badpak rond, niet in een al te minimale bikini. Als Kastermans haar aandachtiger geobserveerd zou hebben, dan zou hij hebben gezien dat ze iets seksloos had. Niet clichéseksloos zoals bepaalde christenvrouwen zich als jutezak kleden, maar aantrekkelijk en afwezig tegelijkertijd. Alsof er geen verlangen bestond. Alsof alle verlangens zich vergeestelijkt had in haar vermogen haar kinderen aandacht te geven.

Zij en haar man hadden vaak gepraat over de ouderwetse regel dat niet elke liefdesdaad de geboorte van een kind moest dienen, maar wel dat alles om dit te voorkomen verboden was. De huwelijksdaad mocht dus wel gesteld worden als uitdrukking van wederzijdse liefde, maar tegelijkertijd mocht niets gedaan worden om de geboorte van een kind te voorkomen. Het boekje van haar grootmoeder (door Pater Hieronymus Rongen O.C.R.) dat ze later aan Kastermans zou tonen, was hier orakelachtig over: *er is geen verplichting om een groot aantal kinderen te krijgen....de daad moet zo gesteld worden als de natuurwet dit voorschrijft*. En dat betekende vermoedelijk dat periodieke onthouding was toegestaan maar dat het kerkkoor vroegtijdig verlaten verboden was.

De rol van Vorstand des Hauses, zoals Hegel dat noemde, had ze moeiteloos op zich genomen, ze bezat een naïef respect voor haar man en zag hem inderdaad, zoals de priesters dat zo zalverig wilden, als ze erg haar best deed, als een soort hoger, werkend en zich opofferend wezen. Althans, dat probeerde ze zichzelf te doen geloven. Ze had gestudeerd, maar beschouwde haar kennis als niets t.o.v. de kennis die haar man bezat. Onderdanigheid was niet het woord dat zij zou gebruiken, respect zou ze zeggen.

Zij was degene die de kinderen opvoedde. En dat ze deze zaterdag in het koffiehuis terecht kwam, was omdat haar kinderen chocomel beloofd was als ze zich op de Bossche markt rustig gedroegen en dat was ze gelukt.

II

Al koffiedrinkend, haar boodschappen vlak bij haar en haar kinderen geconcentreerd bladerend in strips, vielen haar ogen op het pakje shag van Kastermans. Haar man aan het tennissen en zij had nog zeker een half uur over voor ze door de polder naar de baan in Vught zou gaan om hem op te halen. Vanmiddag gingen ze per auto op bezoek bij haar ouders in Nijmegen, vanavond zou er een collega van haar man komen met vrouw. Morgenvroeg naar de H. Mis in de St. Jan, dan naar zijn ouders in Gemonde, op de fiets als het goed weer was. Kortom het weekend zag er acceptabel uit, wel wat koken voor vanavond voordat ze weggingen. Haar huis was aan kant, ze had boodschappen gedaan, haar kinderen waren rustig en de voorbereidingen voor het bezoek vanavond waren getroffen. Ik heb, had ze toen gedacht, een sigaret verdiend.

Roken was een zwakheid van haar, ze rookte soms in het weekend een paar sigaretten, soms ook op woensdagmorgen als ze met een vriendin de midweek marktboodschappen afsloot met een koffie. Voor het overige niet; haar kinderen en haar man vonden het onprettig.

Bindiks Kastermans was na zijn overwinning op de schaakclub te laat gaan slapen met te veel Belgisch bier. Hij was 's morgens om zeven uur de Zuiderplas overgezwommen, koud water nog, voor hij naar de wulpen bij de PTT-plas was gaan kijken. Een zwempartij die hem als altijd genoeg ontzuurde en opriste om er weer een dag tegenaan te kunnen. De Bossche Broek, was een bijzondere polder. Een type weiland en woeste watergrond door elkaar heen, zo meende Kastermans. Bovendien beschermd. Uit het niets scheerde op topsnelheid een boomvalk over het land dat hij gadesloeg, een tweede vlucht waarna hij vervolgens de weilanden dichterbij 's-Hertogenbosch schoonveegde. De vogelbewegingen bleven nog zeker vijf minuten onrustig in de lucht, voordat hij ontdekte dat de boomvalk rustig op een paaltje in zijn veren zat te pikken. Kennelijk geen jongen die dringend om voedsel vroegen of al klaar met zijn ochtendwerk. Het was alleen maar even laten weten dat hij aanwezig was. Maar hij had daardoor in ieder geval drie volwassen wulpen gezien en naar hij vermoedde, bevonden zich tussen de struiken al enkele juist geboren jongen.

Hij wist nog niet precies hoe hij deze zaterdag verder zou gaan besteden. Het was goed weer. Hij overwoog om zijn koffie op te drinken, zijn wielrenbroek aan te trekken en een tocht van ongeveer zes uur heen en weer naar Nijmegen te gaan maken. Heen gewoon rechtdoor en terug via de dijk over de Waal tot bij Rossum, waar hij zou moeten afzakken naar Hedel om daar de Maas over te rijden. Dat zou een goede remedie tegen de slaperigheid zijn. Want schrijven aan de grote wijsgerige verhandeling waar hij al vanaf zijn twintigste mee bezig was, één grote brij van aantekeningen waar hij niet meer mee uit de voeten kon, had vandaag geen zin, want er was niets om over te schrijven.

Bindiks Kastermans werkte niet bepaald effectief aan zijn grote analyse. Hij had inmiddels zo'n jaar of tien gewoon doorgeschreven, zonder stoppen, zonder goed terug te kijken en na te denken over wat hij nu eigenlijk wilde. De werkelijkheid gaf hem zoveel stof dat hij nog altijd met de eerste versie bezig was, een eerste versie die inmiddels ongeveer twee en een halve meter geschreven tekst bevatte, vrijwel zonder doorhalingen. Aanvangen, middenstukken, herhalingen. Want wat Kastermans miste, was het vermogen om bij een tekst halt te houden en een tweede versie van die tekst te schrijven. Om beter uit te gaan drukken wat hij bedoelde. Hij schreef gewoon iets anders. Hij had overigens geen enkele toegang meer tot wat hij de afgelopen jaren had opgeschreven. Verdieping, schaven aan een tekst, dat kon hij niet.

Bindiks Kastermans beschouwde zichzelf als een universeelmens, als één van de vertegenwoordigers van een leefwijze die binnenkort voorbij zou zijn. Zoals de adelstand geen betekenis meer had, zo zou de brede vorming die hij zichzelf

had gegeven, voor een toekomstige generatie geen waarde meer hebben. Nu moet men bij zijn universaliteit niet denken aan een grote hoeveelheid culturele detailkennis. Bindiks Kastermans was geen erudiet. Hij had noch voor elke gelegenheid een bon mot, noch bezat hij wijsheid die hem in staat stelde boven strijdende partijen vrede te stichten noch muntte hij uit in grote zelfbeheersing. Bindiks Kastermans had zichzelf in die zin universeel gevormd dat hij het nodige wist van de geschiedenis van de schilderkunst en voldoende om ook zelf met olieverf schilderijen te kunnen maken, van een redelijk niveau. Hij wist niet veel van de geschiedenis, maar voldoende om er actief gebruik van te kunnen maken als hij het nodig had. Hij had de marathon in vier uur en vijf seconden gelopen en wist wat de toplopers zich dienden te ontzeggen. Hij wist voldoende van de huidige samenleving om te begrijpen dat deze samenleving alleen maar werkte via beleidsnota's. Dat deze democratie geen parlementaire democratie was, waar, na de verkiezingen, het parlement ongelegitimeerd kon handelen. De enige handelwijze was die van de door ambtenaren ontwikkelde en getrapte beleidsontwikkeling. Er kon niets tot stand komen dat niet eerst gehoord en bekritiseerd was. Ondemocratisch handelen betekende in de moderne samenleving niets anders dan de betrokken belanghebbende achterban te weinig informeren en te weinig kans geven om beleidsconcepten te amenderen. Inhoudelijkheid lag dus bij de ambtenaren omdat zij de plannen maakten. En eenmaal geschreven plannen werden weliswaar op allerhande uitgangspunten bediscussieerd, maar in het algemeen bleef negentig procent van de oorspronkelijke inhoud overeind. Bindiks Kastermans beschouwde zijn filosofische activiteiten als zijn hoofdbezigheid. Dat was het andere aspect van universaliteit, Hegel lezen, Kant, Marx, Marcuse, Habermas en natuurlijk Robert Musil, James Joyce en stukken van Proust in het Frans, wat hem slecht afging overigens. Het paste allemaal niet meer in deze tijd, de hedendaagse mens beperkt zich tot gedetailleerdere en meer wetenschappelijke Forschung.

Kastermans geloofde niet dat degene die groot wilde, zich moest beperken. Goethe zelf had zich niets, maar dan ook niets van zijn eigen moraal aange trokken. Goethe had zich niet beperkt, had zich de luxe kunnen permitteren om gedurende perioden van meer dan tien jaar niets van formaat te schrijven in de volle overtuiging dat hij schilder was of natuurwetenschapper die de wereld redde van Baäl Isaac Newton. Aanbeden door de gehele natuurwetenschap behalve door God Goethe.

Nu meende hij wel dat het voor Goethe relatief gemakkelijker was om zich in de breedte te ontwikkelen, dan voor hem. De vele verschillende kennisgebieden hadden zich de afgelopen jaren dusdanig ver en specialistisch ontwikkeld dat overzicht en inzicht in alles helemaal niet meer mogelijk waren. Bindiks Kastermans was, in die zin, een wanhopige universeelmens, op zoek naar één

systeem of kunst die opnieuw, á la Hegel, in staat zou zijn de zin van de werkelijkheid in haar volle rijkdom te openbaren. Onbegrijpelijke wijsbegeerte, dat wel.

Zichzelf te begrijpen, te achterhalen waarvoor je gedreven bent, *Be care for what you wish in youth, because you get it in middle age*. Aldus Joyce, Goethe vrije vertalend. Wat je in je jeugd gedreven hebt nagestreefd, blijkt je op middelbare leeftijd ineens te bereiken, als een geschenk. Kon natuurlijk ook zijn, dat wat je vroeger wilde maken, gelukt je eindelijk in het midden van je leven. Kastermans vertrouwde er niet op, behalve de langzaam ingeslepen zekerheid dat zijn werk geen haast had, dat hij nog een mensenleven te gaan had om zijn analyses om te zetten in een toegankelijke tekst.

III

De vrouw die hem shag vroeg, had hij dus al gezien - hij veronderstelde dat ze in de chakra's zat en dus in een innerlijke crisis, zo dacht hij er maar voor het gemak achteraan. Hij gaf haar de shag en las verder.

Catherina had de verrekijker om zijn hals gezien. Vogels, daar had ze alles van geweten, aan het begin van haar studie was ze met medestudenten in de lente op Schiermonnikoog geweest om het voedsel- en trekgedrag van de Rosse Grutto te observeren. Als ze door de Dooibroek liep met de kinderwagen op zondag dacht ze er aan. Ze gaf hem zijn shag terug nadat ze had gedraaid. Kastermans draaide al lezende zijn tweede voor die dag, zijn laatste voor hij ging fietsen, nam hij zich voor en bestelde nog een cappuccino. Hij gaf eerst de vrouw vuur en daarna zichzelf.

Vroeg de vrouw wat hij had gezien.

Wulpen had hij gezocht, met name jonge. Hij schatte zo'n zes á acht broedparen achterin de polder, konden er ook vijf zijn en had enkele ouders opgeschrikt gezien door een boomvalk, dus jongen want normaal trekken ze zich er niet zoveel van aan. Had ze die wel eens gezien, dat zijn de ware vliegkunstenaars. Zitten die hier dan? Jazeker, had hij geantwoord, men weet het niet, men denkt alleen maar aan grutto's maar de polder hierachter is goed geschikt voor wulpen.

Dat was zoveel informatie voor haar vraag dat ze, zo hoopte hij, niet verder door zou vragen en hem zou laten lezen. *Ik heb de vogeltrek op Schiermonnikoog bestudeerd*, zei ze, *de Rosse Grutto*, waarop Kastermans besloot te wachten met lezen. *Al lang geleden hoor, ik was student biologie, maar je weet hoe*

dat gaat. Nee, lachte hij, hij wist niet hoe dat ging, hij kon het wel raden, maar hij zou voor de voortgang van het gesprek wel eens van haar willen horen hoe en wat er precies gegaan was maar vooral wat ze van de rosse grutto bestudeerd had. Hoe groot was bijvoorbeeld de kans er hier een tegen te komen? Je trouwt, krijgt kinderen enzo en hebt geen tijd meer. Nihil, die vind je hier niet. Was ze afgestudeerd? Ja, dat was ze. Kastermans niet, Kastermans was na een jaar Wis- en Natuurkunde Nederlandse Taal- en Letterkunde gaan studeren, had zijn kandidaats gehaald, was het doctoraalprogramma filosofie ingedoken, was gestopt op zijn vijfentwintigste omdat hij verzoop in de onbegrijpelijke taal van Finnegans Wake en was vervolgens verhuisd naar 's-Hertogenbosch, pure eenzaamheid in de stad was de reden. Schaken, films kijken in het filmhuis, hardlopen, hardfietsen, zwemmen, twintig uur werk, in *De Palm* zijn 's avonds, vogels kijken, werken aan zijn analyse en ook wat schilderen, het behoorde allemaal tot zijn activiteiten, snap je dat, hij wist dus niet hoe iets anders dan zo zou kunnen gaan. Maar goed, afstuderen was dus niet gebeurd, zoveelste minpuntje op een verder toch al weinig florissant Curriculum Vitae.

Dat was de eerste keer dat Kastermans, de charmeur, zich presenterend als een filosoof en kunstenaar, een kleine deuk in de stevige denkwereld van Catherina sloeg. Ze voelde zich leeg, niet beseffend hoe gemakkelijk dilettantisme en gebrek aan zelfkritiek hand in hand gaan.

Hij wilde iets vragen over vogels, maar hij vroeg hoe ze over Indiase filosofie dacht, of ze niet in zo'n praatgroep zat. Ze wist niet waar hij het over had. Rebirthen, Nisargedatta? Nooit van gehoord. En vervolgens gooide hij het gesprek, gerustgesteld, terug op de vogels en twintig minuten later *Chez Henry* verlatend, dacht hij dat hij deze vrouw zou kunnen gaan zoeken. Naar God vroeg hij natuurlijk niet.

En Catherina dacht erover dat ze iets meer zou willen gaan doen. Ze voelde afgunst op de vrijheid van Kastermans, die lekker kon gaan wielrennen. Ze besloot om in plaats van direct naar de tennisbaan in Vught te fietsen met de kinderen naar de wulpen te gaan kijken. En, wie weet, een boomvalk te zien. Haar man was verbaasd, van de tennisbaan uit Vught terugrijdend op zijn fiets langs de PTT-vijver, dat hij zijn vrouw en kinderen daar met een verrekijker met blos had aangetroffen. Ze was vogels gaan kijken, zei ze en ze wist wat ze wilde, met hem lid worden van de vogelclub. Ze waren samen naar huis gefietst, hadden twee wulpen gezien en hadden zich hun jeugdige enthousiasme op Schiermonnikoog herinnerd.

Op de weg naar Nijmegen had ze een paar keer gekeken of ze een wielrenner

zag, maar daarna had Kastermans plaats moeten maken voor het alledaagse van zich vervelende kinderen achterin de auto. Wat zich echter voorzichtig nestelde als nerveuze onrust en ook aantrekkelijkheid was dat de wereld haar iets nieuws te bieden zou kunnen hebben. Iets waarvan ze het bestaan niet geweten had. Iets waar ze niet op gerekend had.

IV

Zij en haar man waren hem niet gepasseerd, want Kastermans was al in Nijmegen op het moment dat zij uit 's-Hertogenbosch wegrede.

Een landende grutto. Terugkerend van foerageren naar zijn weiland. Hoog in de lucht roepend dat hij in aantocht is. En dan neerstrijkend, altijd even de vleugels hoog gevouwen houdend, letterlijk de lucht naar boven laten afglijden. Sierlijk. In de paartijd des te demonstratiever, beter kon je ze niet zien. De grutto moest afgeschreven gaan worden in Nederland, evenals de kievit en andere weidevogels. Daar was geen houden meer aan met dat gemaai begin mei. De absurd hoge productiegraad die een weiland moest hebben in combinatie met de nationaal nonchalante onwetendheid.

Een landschap zonder buizerds, zo mijmerde Kastermans, is geen landschap. De Nederlandse polder zonder weidevogels is de ultieme reden om in een ander land te willen gaan wonen. Slechts drie verboden of geboden zijn noodzakelijk, verboden te maaien voor 1 juni, verboden koeien na de winter op stal te houden en dan nog een regel m.b.t. bemesten. Lange tijd had de buizerd er aanspraak mogen maken zijn meest geliefde vogel te zijn. Maar langzamerhand hadden grutto en tureluur hem van de eerste plaats verdrongen. De wat peinzend en roepend op een hekje de jongen waarschuwend tureluur, op een regenachtige dag met z'n helder oranje poten was een van de grote onbegrijpelijkheden van de schepping.

De laatste jaren begon ook de kievit zich een plaats te verwerven. Het is gebeurd met de weidevogels, dacht Kastermans en wij zullen er allemaal voor gestraft worden. Het weidevogelgebeuren is het criterium voor God aan de hemelpoort. Wat heb jij, als Nederlander, voor de grutto, de tureluur, de kievit en het kleine grut, de graspieper gedaan? Ik, ik ken die vogels geen eens. Ik, ik heb in mei gemaaid dus hel. En ik, ik heb kievitseieren geraapt. Daarvoor past geen enkele straf - verdoemis tot kievit die kapot gemaaid wordt. Ach, het boerenlandschap, de boer als de eenheid met natuur, welk een achterlijke illusie. Koeien in te kleine stallen waar ze de gehele winter aan een touw blijven staan. Eind maart nog eens met de roller over het weiland om de mollengangen te

vernielen of met tractoren door de weilanden scheuren om toestemming te krijgen om te maaien – néé hier broedt dit jaar geen enkele weidevogel, ik weet ook niet hoe dat komt. Eind april de eerste maaironde en half juni of eerder de tweede. En vervolgens vanaf september jagers op je weilanden om eerst eenden maar vooral in februari de ganzen kapot te laten schieten. En natuurlijk elke duif die langs komt vliegen te raken zonder hem te doden. Koeien met schoppen op de veemarkt getrapt en kalveren meteen bij de koe weggehaald en in zo'n plastic hokje geschopt. Wat is de natuur toch winstgevend! En de koe en het kalf maar loeien naar elkaar. Welk een wreedheid wordt er tegen de natuur begaan, in naam van melkproductie - die vervolgens in een overschot aan melkpoeder vernietigd moet worden.

Het is een manier van denken, een prioriteiten stellen, die niet klopt. De welvaart, de heilige welvaart en het menselijk bestaan voor iedereen worden altijd in de strijd gegooid. Maar wat is nu dat menselijke bestaan als Afrika totale anarchie is. De goedwillende hulpverlener die met een geweer op hem gericht gedwongen wordt om het beetje dat hij mag verdelen aan de geweldplegers te geven. Het doel van onophoudelijke effectuering van de productie is anachronistisch geworden, nu we zo goed de gevolgen van een dergelijke verabsolutering hebben leren kennen. Het menselijk bestaan voor iedereen, de grote vrijheid als de kroon op Gods schepping. De mens is helemaal niet de kroon die hij zou willen zijn. De mens is bedoeld als eindpunt van een van de weinige planeten waar leven is. Het westerse rationalisme is veel te veel gefixeerd op de mens alleen. En dus, op het ombrengen van al het niet-menselijke. Men zou het niet-menselijke niet langer behoren te denken als een gunst, maar als factor, als serieuze overwegingfactor.

Kastermans spreekt dit al fietsend uit tegen Catherina die goed luistert, maar niet veel weet in te brengen tegen dit pessimisme. Dat overigens niet om een weerwoord vraagt. Kastermans pessimisme is geen pose, integendeel, Kastermans is altijd een optimist geweest, vol van termen als de autonomie van het subject en zelfverwerkelijking voor alle mensen. De grote strijdkreet, *elk mens moet tot zijn recht komen en de mens streeft noodzakelijk de vrijheid na.*

De moord op de weidevogel. Nederland gruttovrij! De eindoplossing voor het probleem van de boer.

V

Hij vroeg Rita, zijn buurvrouw en barkeepster die iedereen in 's-Hertogenbosch kende, in ieder geval het publiek dat bij *Chez Henry* kwam, 's avonds naar

Catherina. Ja, die kende ze, nee die kwam nauwelijks op de plaatsen waar hij kwam. Die was christelijk, die ging zondags naar de St. Jan met de familie. En Rita hield hem voor dat deze vrouw geen vrouw voor hem was. Die moet je met rust laten. Die gelooft, Bindiks, die gelooft echt en jij niet. Dus toch, dacht hij, geen chakra's maar God zelf die roet in het eten gooit.

De volgende morgen nam Kastermans vroeg in de ochtend plaats in het *Hart van Brabant* en zag haar en haar familie inderdaad tegen half elf uit de St. Jan komen, op de fiets stappen en wegrijden, richting polder. Zij en haar man hadden uit hun tas een verrekijker gepakt en die om de hals gedaan. Nee, dacht hij, die man is geen probleem voor mij. Zo was zijn wereldbeeld in die tijd.

Het zou daarna bijna vier weken duren voor hij weer ontmoette. Hij was haar langzaamaan vergeten nadat hij enkele dagen zonder succes haar gezicht terug had getekend. De belofte, het nieuwe dat zich die zaterdag even getoond had, was al bezig vaal te worden. Het was te kortstondig geweest om iets blijvends te bewerkstelligen. Op een woensdagmorgen, 13 juni, was hij naar het centrum gegaan om de bestelde boeken bij *Adri Heijnen* op te halen en koffie te drinken in de *Koperen Ketel*. Kastermans bladerde in zijn boeken, *Die Religion innerhalb der Grenzen der Vernunft* en *Metaphysik der Sitten*. Zo maakte hij langzaamaan zijn Kant compleet met groene Felix Meiners, de mooiste uitgaven.

Hij had de vrouw niet direct kunnen plaatsen. Hij kende haar toch? En zij hem want ze knikte hem toe. Hij groette haar aarzelend, wie was ze ook weer? Tot doordrong dat zij de vrouw was die, wie weet, geholpen had bij het uitzoeken van deze Kanttitels. Hij had haar hier niet verwacht! Hij lachte breed en sloeg zich ter verontschuldiging voor het hoofd om haar te tonen dat hij zich haar herinnerde. En bovendien dat hij blij was haar opnieuw te zien.

Zij zei hem, bij het verlaten van het koffiehuis, dat ze een paar van zijn wulpen had gevonden, veel jonge grutto's had gezien, jonge wulpen, zelfs door een gemaaid weiland, 26 mei was dat. Natuurbescherming, zei hij, in de rest van de weilanden leeft er niks meer. Hij zei dat het inmiddels bijna gebeurd was met de grutto's, die smeerden hem al, dat de saaie maanden aanbraken, als hij tijd had, ging hij vanavond kijken en tegelijk even naar de rietlanden achterin. Ze knikte. En weg waren ze.

Die avond was Catherina als de boomvalk uit het niets naast hem komen staan bij de PTT-vijver en had ze hem plezier gedaan met haar goede observaties en detailkennis. Ze vertelde dat ze haar man had geprest de kinderen naar bed te brengen. Redelijk volgroeide jonge grutto's zonder ouders, rietgorzen en

rietzangers en naar hij dacht twee kleine karekieten, niets bijzonders dus. Een paartje tureluur met jongen.

Kastermans zei dat hij nog een stukje wilde zwemmen voordat de schemering duisternis geworden zou zijn en of ze daarna misschien samen iets konden drinken. Als ze tijd had. Maar ze had geen zwemgoed bij zich, protesteerde ze. Wel, ze kon toch even wachten of in haar blote kont zwemmen, grapje. Catherina voelde kort iets in de trant van gevaar voor haar, dat die opmerking niet kon. Ze interpreteerde die angst echter als zichzelf in slaap willen wiegen. Want al was Kastermans gevaarlijk, hij was ook een belofte. Voor wat? Want het was zoals bij Kastermans het vogels kijken ander licht kreeg met haar, zo kreeg haar huishoudelijke affe en klare leven vaag een andere kleur. Ze was verdorie iemand en ze kon iets en deze tijd vroeg helemaal niet van haar om alleen maar huisvrouw te zijn. Ze zou misschien wel weer iets met haar studie kunnen doen.

Kuis bleek ze, toen Kastermans zijn broek ruilde voor een zwembroek. Geschrokken had ze weggekeken maar ook iets heftigs gevoeld. Bindiks Kastermans had niets in de gaten van die angst, die zag slechts een mooie goed in het lijf zittend en genereus geklede vrouw en vrijheid met haar, die zei, terwijl hij het water inging dat ze van hem gerust in ondergoed mocht zwemmen, maar zo neutraal dat ze niet wist wat ze er van moest denken. En vaag in zijn achterhoofd speelden de woorden preuts, hygiëne en een woord waar hij niet opkwam maar het was wel degelijk koel.

Er speelden al zwemmend twee mogelijkheden door zijn hoofd, familievriend worden of minnaar. En omdat hij nu vooral aan haar dacht in nat doorzichtig ondergoed en haar afdrogen, zou het minnaar worden. Ervaren romanticus die bij een vrouw die hij begeert quasi nonchalant doet alsof omkleden tot de gewoonten van hun omgang behoort. Zoals ze daar zat, in die dunne lange rok en dat dunne zomerhemdje zonder BH, tepels te zien, was ze transparantie, een ander woord wist hij niet. Ze zat en ze leek hem verlangen, vervulling. Te omhelzen maar tegelijk te ontsnappen. Vrouw in lichaam dat haar niet zichtbare wezen zodanig in alle schoonheid toonde. Het onmogelijk te omhelzene, alleen bereikbaar in de absolute vereniging. Grote woorden voor een zwemmer met een lichte erectie die zo niet het water uit kon komen. En die bovendien beter zou moeten kijken, want was al die onder haar jurk getepelde en gehuide vrouwelijkheid er wel die hij meende dat er was? Was ze daadwerkelijk zonder BH?

Bindiks had vroeger al besloten zich niet in dit raadsel te verdiepen. Hij besloot het af te doen met de leugens die de natuur een mens voortovert. Want na een orgasme was die transparantie lang niet altijd zo transparant. Maar nu, in

heftige romantische begeerte meende hij het hogere in haar te zien en te kunnen omhelzen. Hij hield haar vanuit het water in het oog en zwom snel terug toen hij twee late Zuiderplasgangers op haar af zag lopen. Kastermans was geen held, integendeel, maar nu voelde hij zich zeker, haar zouden ze alleen over zijn lijk aan kunnen raken. Ze was al opgestaan en kwam naar hem toe. De beide jongemannen besloten ergens van af te zien toen Kastermans, gespierd, naar haar toeliep. Hij sprak met haar, maar hield zijn aandacht nerveus bij het tweetal dat snel verdween.

Hij zei Catherina dat hij vermoedde dat het de tatoeage op zijn linker arm was die de mannen van hen wegield. Bij wijze van spreken want hij had die nog niet. Ze zei hem dat ze de mannen wat eng gevonden had en dat ze toch maar naar huis wilde. Dat beaamde hij want hij kon niet uitsluiten dat ze zo terug zouden zijn, met wat vrienden of wat apparatuur. Dat zei hij niet, overigens, maar gestoord waren ze daar. Op een ochtend, terugfietsend van uitzendwerk in de nachtdienst was er uit een passerende auto door een jongeman een pistool op hem gericht. Hij was maar gewoon doorgefietst in de volle zekerheid dat er op hem niet geschoten zou worden. Een andere keer liep hij door de Hinthamerstraat en waren er ineens twee jongemannen uit een auto gesprongen, hé, het is een homo, die zullen we eens neersteken. Met de grootste moeite had ze vloekend op afstand weten te houden, een stelletje lafaards zijn jullie, ik heb geen mes. Nu, dan zouden ze hem zonder mes wel even aanpakken. Hij had ze sprekend, vloekend meegelokt tot café De Unie, ze kregen pas in de gaten toen hij de deur opendeed dat daar vrienden van hem zaten, die direct naar buiten kwamen rennen. Maar toen renden zij al weer bij de St. Jan, nadat ze hem aan zijn das hadden getrokken en één schamp hadden gegeven. Met die knapen was hij door het oog van de naald gekropen, besepte hij, dat waren straatvechters geweest, erop uit hem aan te pakken, die hadden even zeker een mes als die knaap een pistool had gehad. En verder natuurlijk de horden van jeugdige naziegroetbrengers en knokploegen die zich rond de verschillende kraakpanden en kraakacties in 's-Hertogenbosch bevonden en die bakken ellende wisten aan te richten.

Fietsend vroeg ze hem of dit normaal was. Nee, zei hij, niet in het algemeen, maar bij de Zuiderplas kun je beter 's ochtends zijn en als vrouw alleen maar liever helemaal niet zijn. En tja, hij begreep ook die jeugdige Bosschenaren niet goed, hij snapte niet dat ze zo gewelddadig waren. Ze vroeg hem vervolgens of het in zijn kringen gewoon was dat man en vrouw die elkaar nauwelijks kenden zich zo maar bij elkaar omkleedden. Nu ja, zei hij, ik kan moeilijk met mijn kleren aan zwemmen. Ach, wat doet het er toe, hier liggen bij de plas soms vrouwen met blote borsten, binnenkort zou dat een maatschappelijk geaccepteerd feit zijn. Ze zei dat ze dat slecht vond op ferme toon. Waaruit

Kastermans begreep dat haar wereld serieuzer en strenger was dan de zijne.

- Preuts? vroeg hij. Ze begon iets in het algemeen over een ontwikkeling van de westerse mens die ze moest afkeuren. Kastermans voelde direct een zelfde licht onbehagen over zich komen als bij de theorie van de chakra's.
- Meen je dat, vroeg hij, echt waar? Ze zweeg, haar hersenen pijnigend en ze had gezegd,
- Nee, ik meen het niet, geloof ik, maar kuisheid is wel belangrijk.
- Geen seks voor het huwelijk? vroeg hij.
- In ieder geval niet de daad, zei ze.
- En daar al helemaal niet met vreemde mannen over praten, had hij gezegd. Inderdaad, goed ze dronk toch nog iets met hem, moest ze wel even opbellen.

Dus belde ze in café *De Palm* op. Vindt je man het niet erg dat je met een andere man in een café zit, vroeg hij. Hij is, geloof ik, wel blij dat ik iets onderneem, maar zal me vanavond wel vragen wat voor iemand je bent.

- Heb je een vriendin, had ze van afstand gevraagd.

Hij haalde zijn handen en schouders op.

- Niet zoals jij, zei hij, ja ik had een aan en uit LAT in Amsterdam en die is nu voorgoed uit.
- Dat spijt me, zei ze.

Tja, dat speet Kastermans bijzonder, hij voelde zich zeker schuldig maar zette zich er toch overheen. Het had al te lang geduurd en bood geen van beiden nog perspectief, grote liefde of niet, ze wilde hem niet.

VI

Het was op het moment dat ze hem de vraag stelde wat hij van de H. Mis wist en wat hij wist van het heilig misoffer dat Kastermans zich voornam haar ongekleeft te zien te krijgen.

Natuurlijk kwam daarna het gesprek op seksualiteit terecht, ze kon haar gedachten onmogelijk niet bespreken en natuurlijk sprak Kastermans in het algemeen als hij haar bedoelde, ik zou toch, had hij gezegd, nieuwsgierig kunnen zijn, van nature, hoe je er ongekleeft uitziet, dat is toch geen onkuise gedachte. Dat is overspel van mij, zei ze en zonde tegen het zesde en negende gebod. *Gij zult geen onkuisheid plegen noch begeren.*

Kastermans had erom gelachen, mijn God, dan is deze moderne samenleving,

die leeft van voyeurisme één grote poel van zonden. En ik alleen maar zondig. In ieder geval van onwetendheid had ze gezegd. En wat doen we eraan? Bidden. Ik bid, maar in vele kloosters wordt om Gods genade voor deze terugval gebeden.

Voor mannen, zei ze, is de verleiding groter dan voor vrouwen en hun wil is zwakker. Wij vrouwen moeten ons grootmoedig betonen. Mannen willen het nu eenmaal vaker. Pater Hieronymus Rongen zegt, het huwelijk geeft elkaar een wederzijds recht op elkaars lichaam. Recht, recht, had Kastermans gedacht, geen mens heeft rechten op andermans lichaam, maar hij zweeg. Waarna ze hem uitlegde dat pater Hieronymus Rongen de schrijver van een oud boekje was dat ze van haar grootmoeder geërfd had, *de katholieke moeder in haar opgang naar God*. Kastermans had een aantekening gemaakt en vervolgens gezegd, dat geloof je toch hopelijk allemaal niet meer? Hij voerde liever het gesprek nu wel degelijk terug op het zwemmen en vroeg haar of ze geschrokken was toen hij zich uitkleedde. Wat ze had gedacht?

Om haar vervolgens aan te tonen dat ze nieuwsgierig geweest was.

En daar liet hij het bij voor deze avond, niet beseffend dat hij haar vreugde om het nieuwe dat kon komen, getemperd had. Door zijn laatste opmerkingen had hij als het ware de stelling van de clerus bewezen dat deelname aan een bepaald maatschappelijk leven alleen maar tot zonde zou kunnen leiden. Op de achtergrond van haar vreugde hadden angst en schuld zich voor de eerste keer laten gelden. Ja, ze was inderdaad zeer nieuwsgierig naar zijn lichaam geweest en naar meer dan dat. Kastermans zag het allemaal zonnig in, die had nog geen benul van de vastheid van de denkbeelden van Catherina, die dacht een pilsje samen, wat ouwehoeren en vervolgens zou ze wel af zijn van die rare denkbeelden over de kerk en de rol van de vrouw.

VII

Vanaf die avond ontmoetten ze elkaar gedurende de volgende weken een paar keer quasi toevallig en maakten dan een afspraak voor de avond. Ze wandelden dan wat door de Dooibroekpolder richting Zuiderplas, Kastermans zwom en maakte grapjes over haar preutsheid als ze nu met zwempak zich in het kleedhokje omkleedde, zwommen ze samen (zonder aanraking!). Kastermans in constant verlangen. Als hij in God zou geloven, dan was dit het moment dat hij Gods schepping schouwde in de mens. Catherina in haar geslotenheid in combinatie met onschuld, aarzeling, goedlachsheid en serieusheid. Maar hij zag slechts de schoonheid van de menselijke natuur en beleefde slechts zijn verlangen naar vereniging. Hij voelde zich bijna de puber die een vrouw begeert die nooit te

krijgen zal zijn. Daarna dronken ze wat in het café of op het terras en leverde hij haar thuis af om vervolgens verder te drinken of te werken tot laat in de nacht. Catherina kreeg een steeds grotere behoefte om te praten over morele kwesties. Ze wilde met hem praten over zondigheid en over de vergeving die God schonk na de penitentie. Natuurlijk dacht ze daarbij aan haarzelf. Ze had onkuise gedachten gehad en betrapte zich herhaaldelijk op de gedachte aan meer Kastermans dan een zwemmende. Kastermans, ongelovig en onpsychologisch als hij was, thematiseerde tegenover de vergeving het onvergeeflijke. Er zijn dingen gedaan in deze samenleving die je helemaal niet moet willen vergeven. En, voegde hij er provocerend aan toe, vooral in de naam van God is er nogal wat gebeurd, dat geen vergeving verdient.

Het was een discussie die ze niet aan kon. Ze was bang dat hij met zijn abstracte taal haar bedoelde, terwijl hij natuurlijk aan wandaden uit de tweede wereldoorlog dacht. En ze begreep het niet, hoe kon hij enerzijds denken dat onkuisheid onvergeeflijk was en anderzijds van die merkwaardige toespelingen maken. Hij was geen atheïst, maar ook geen katholiek. Hoe kon hij nu iets afweten van morele vragen? Over de communie legde hij haar voor dat de geest van God via eten naar binnen krijgen banaal was. Dat het een slecht symbool was, had hij bij Hegel gelezen. Je moest de geest van God verwerven door studie en begrip. Dan voelde ze zich aangevallen en schuldig omdat ze huisvrouw was geworden en niet meer deelnam aan deze vragen.

Soms voelde Kastermans iets onbehagelijks, zich in een hoek gedrukt waar hij niet hoorde omdat hij de taal niet sprak – het verkeerde kader, het verkeerde beeld. Dan dacht hij dat haar open oogopslag schichtig begon te worden en dat dit het was, wat Rita bedoeld had. Toch teveel psychologie. Maar hij zei zichzelf steeds dat dit allemaal bijzaak was, dat hij zich geen muizenissen in het hoofd diende te halen waarop hij zich weer overgaf aan het beeld van de vrouw als God op aarde die geen andere interpretatie van zijn denken toestond dan die van objet du désir. Meer en meer begon de aanraking zich onuitgesproken tussen hen op te dringen en als ze niet half juli met man en kinderen op vakantie was gegaan naar Frankrijk, dan zou het gebeurd zijn. Ze kusten elkaar echter slechts een prettige vakantie.

Het gesprek die avond was over biechten gegaan, ze had hem verteld dat ze nog wilde biechten voor ze op vakantie ging en had hem daarbij niet met een veelbetekenende lach maar eerder nerveus aangekeken. In de verwachting dat Bindiks zou zeggen dat haar gedachten zo erg niet waren. Voor Kastermans behoorden gedachten over geklede en ongeklede vrouwen in het kruis en op de borsten kussen tot zijn normale uitrusting. Het waren slechts gedachten, verlangens waar hij wel of geen gehoor aan kon geven en hij kon ze wel of niet

verder denken. Maar zo zat het niet voor Catherina. Voor haar bestond er een soort logische noodzakelijkheid. Als ik ernaar verlang Kastermans ongekleed te zien en tegen mij aan te voelen, dan ben ik verliefd op hem, dus moet ik een relatie met hem, dus ben ik onkuis, want ik mag geen onkuisheid begeren. Catherina begon verstrikt te raken in de angst, de schuld en het verlangen.

Het stupide van het katholicisme is het verbod op overspel in gedachten, een verbod op het begeren van een ander dan de partner. Het is dit verbod dat de mensen in ellende stort en ze tot wanhoop drijft - de opkomende verlangens steeds maar proberen te ontkennen en te hopen dat het andere verlangens zijn. Het katholicisme had veel beter een verbod op de verwerkelijking van die begeerte kunnen zetten en overspel in gedachten kunnen aanmoedigen. Aldus Bindiks Kastermans, die weigerde haar zelfinterpretatie te bevestigen, dat ze niet dacht wat ze dacht.

Overigens namen de twijfels bij Kastermans toe. Hij vreesde dat een omhelzing haar in de war zou brengen en vreesde eveneens haar man, die hij natuurlijk al lang niet meer onder ogen durfde te komen. Wat zou ze die wijsmaken? Maar hij zette steeds die aarzelingen van zich af, komt wat komt, ze zouden wel zien, hij was bereid een behoorlijke prijs te betalen voor een omhelzing met haar. Zo redeneerde hij. Onze vrijgevochten Bindiks Kastermans was vermoedelijk even verliefd als zij was maar had het makkelijker want liep minder risico. Zo gauw Catherina vertrokken was, schudde hij zijn aarzelingen van zich af en begon zijn Catherina te schilderen in de vorm van een moderne versie van een déjeuner sur l'herbe. De avonden bracht hij door in cafés en met het filmhuis zomerprogramma. Stond 's morgens vroeg op, zwom en fietste hard. Hij had een uitstekende zomer en na een week of twee begon hij weer andere vrouwen aan te spreken.

VIII

Half augustus kwam Catherina terug van haar vakantie en ze belde meteen 's avonds bij hem aan. Kastermans was verheugd om haar terug te zien, zijn twijfels vergeten hebbende en ook Catherina had hem vol op de mond gekust. Nadat hij koffie had gemaakt, terwijl zij langs zijn schilderijen liep, grote buitenlevens, onzeker zichzelf soms in een gelaat te herkennen, vroeg hij haar naar de vakantie. Ze wilde hem wat laten zien, begon ze, want ze had het gevoel dat hij toch bepaalde dingen niet begreep. Ze had veel nagedacht in haar vakantie. Ze was zenuwachtig, gespannen, zei ze, haar man begreep er niets van.

En hier voelde Kastermans weer de wantrouwende gedachte, kort, dat ze hem voorbij was in een proces dat hij niet meer begrijpen wilde. Maar hij stelde zichzelf gerust, *nee, er is niets aan de hand.*

- Je bent, zei ze, een goede man, je bent eerlijk en gedreven, ik weet gerust wel wat een goddelijke blik is en die zie ik bij jou. Ze haalde het boekje waar ze al herhaaldelijk over gesproken had uit haar zomerjas, die ze had aangehouden.

En ze begon passages over het huwelijksleven van de vrouw voor te lezen uit het boekje van haar grootmoeder waar ze hem over had verteld. Ze begon hem uit te leggen met behulp van die passages waar een vrouw zich aan te houden had. Het was voor haar de enige manier om hem om hulp te vragen, om hem te vragen haar te zeggen dat het niet zo erg was, want het was in de vakantie heel erg geweest. Ze had alleen maar aan hem gedacht. Zo erg dat haar man haar had gevraagd of ze ziek was. Ze had voor het eerst in haar huwelijk haar man moeten weigeren. Hij had het niet begrepen, maar wel gerespecteerd. Hij had geprobeerd te praten, maar ze had hem iets vaags voorgehouden. Haar man had voor het eerst van zijn leven iets van de verwarde radeloosheid voelen opkomen die zo velen voelen wanneer de partner bezig is zich los te maken of op andere wijze zich in zichzelf te keren. Wanneer de partner, om wat voor reden dan ook, bezig is het samenzijn op te blazen. Hij had het niet begrepen en had geprobeerd zich van zijn beste kant te laten zien. De kinderen hadden van dit beginnende steekspel niets gemerkt, hoogstens dat hun moeder soms wat afwezig was en hun vader iets kribbiger dan anders.

Bindiks Kastermans interpreteerde haar uitleg als een schijnverdediging tegen iets dat hij, dat zei het wantrouwen, niet meer van plan behoorde te zijn. De droom was aan gruzelementen, maar hij wilde er nog niet aan. Zoals een vrouw die van haar man afwil tegen alle innerlijke stemmen in een tweede keer zwanger wordt. Als zij er nu heel de vakantie op had zitten broeden (en dat had ze, maar angstig) dan mocht hij haar toch niet teleurstellen?

Ze las voor: *heel de zegen van het huwelijk, heel het familiegeluk gaat onherroepelijk verloren, als een van beide partijen de hand naar de verboden vruchten uitsteekt. Hier moeten man en vrouw, vooraleer ze in een ogenblik van zwakheid, van roekeloosheid en verblinding hun heilige beloften ontrouw worden, denken aan alles wat ze op het spel zetten.* Snap je dat, had ze dwingend gevraagd, snap je dat, dat is nu moraal, zo hoort het en niet wat jullie, wat jij willen. Bindiks had geknikt. Hij was niet bedacht geweest op deze aanval. Wantrouwen en teleurgestelde begeerte wisselden zich snel in hem af. Hij zei, ik dacht, die is op vakantie geweest, die heeft iets meegemaakt, maar verdorie, daar komt ze terug met God en heeft niets van zijn schepping gezien, alleen

maar afgetrokken door die stupide klerikale moraal.

Sodemieter toch op met je pater Hieronymus Rongen. Makkelijke moralist die al jullie achterlijke wijven om zeep helpt! Laat de wind verdomme door je wijdbeense kruis waaien, word nat, kom gillend klaar in plaats van dat droge kutten gedoe!

Het huwelijk is geen vrijbrief voor de zinnelijkheid, geen toevlucht voor de geslachtsdrift, maar de gemeenschappelijke beleving van de geslachtsliefde in haar zuiversten en edelsten vorm. Het is vooral de vrouw die nooit mag vergeten dat de huwelijksliefde een zinnelijke liefde is, dat man en vrouw ook met hun zinnen mogen en moeten beminnen. Aldus Pater Hieronymus. De rest van de passage handelde over de overschrijding van de zinnelijkheid en hoe liefde een geestelijke band behoorde te worden. Hoe twee tegenovergestelde natuurlijke aarden elkaar moesten aanvullen. Het ging erom met elkaar een band van vriendschap op te bouwen en al was deze band vaak vertroebeld voor de vrouw door de grotere aandriften van de man, op den duur zou de man haar in haar overgave leren respecteren. En dan de bekende uitspraak over de trouw, *de vrouw moest haar man ook trouw zijn in gedachten. Wanneer de vrouw bezorgd is, dat haar man te weten zal komen, wat zij gedaan heeft, is dit een zeker teken dat zij op den verkeerde weg is. Wanneer de vrouw niet resoluut op haar hoede is en haar verlangens niet streng onder tucht houdt, zal zij een gemakkelijke prooi worden voor de belager van haar huwelijksgeluk.*

En ze had Kastermans daarbij betekenisvol aangekeken, die genoeg van de clerus wist om absoluut zeker te weten dat pater Hieronymus Rongen hier de zogenaamde zwakheden van de man verontschuldigde, ergens en dat hij met twee maten mat. Hier, zei hij, geef mij dat boekje en hij begon al die shit over de man als het natuurlijk gezag en de vrouw die hem de mindere is voor te lezen. Stom wijf, zei hij, die klootzakken willen alleen maar dat je je benen spreidt en blijft spreiden, of je man nu nuchter is of dronken, geneukt moet je worden volgens de clerus. Want wij mannen hebben nu eenmaal een grotere zinnelijke aandrang! Dat is toch pervers! Hoe nat ben je geweest in de vakantie als je aan me dacht? Die gasten neuken niet en daarom zien ze het alleen maar als romantisch en hoger. *Het is niks! Het is gewoon!*

Kastermans dacht snel en onrustig na over de betekenis van haar overval met de pater. Wantrouwen en tegelijk keiharde moralistische ontmaskering van zijn hoge gevoelens voor haar. De minnaar die zich plotseling door een verfoeilijke moraal weet afgewezen - niet hij maar zij was de eigen bedreiging van haar huwelijksgeluk. Hij zag die priester voor zich en haar man die met die priester sprak en smeekte haar op het rechte pad te houden. Woede tegen die stupide mannenmoraal. Woede tegen, want dat was het, de kracht van haar liefde voor

haar gezin. De slappe lullen, dacht hij. Ineens zag hij weer de kapelaan van vroeger voor zich met wie hij schaakte. Dat was geen voor de mens opkomende mannelijkheid, dat was geen gezag, dat was gekruidenier met moraal.

Natuurlijk had Kastermans haar doen en laten moeten interpreteren als een vraag om hulp. Ze vroeg hem om haar vriend te blijven, alsjeblieft af te zien van al zijn lichamelijke toespelingen. Maar hij koos er voor ze te interpreteren als een slechte verdediging die precies het omgekeerde vroeg van wat ze zei. En dat zag hij in dit geval juist, ze sprak helemaal niet met hem, ze sprak over haar gevoelens en probeerde die kost wat kost in bedwang te krijgen. Ze was bang voor haar verlangens en stond in een onvrije positie ten opzichte van de vervulling ervan. Ze vatte verlangens als onbewegelijke dingen, absolute normen, waaraan je diende te gehoorzamen. In feite vroeg hem niets anders dan geen aanleiding meer te geven voor die verlangens. Maar zij verlangde en wilde er gehoor aan geven in de zekerheid dat haar wereldbeeld en haar veilige haven aan gruzelementen zouden gaan. God zou haar niet vergeven!

Ik ben, repliceerde Kastermans rustig, *niet de belager van je huwelijksgeluk. De voornaamste belagers zijn je eigen gedachten. Ik vind je aardig, ik vind je mooi, maar wil je huwelijk niet kapot maken.* En daarna ging hij over tot precies het tegenovergestelde, in een soort van wanhoop om door één handeling van vereniging dat te bereiken wat door de pater en haar schuld verloren dreigde te gaan. Hij wist zeker dat hij haar woorden niet uit mocht vlakken, dat het haar ernst was, maar hij deed of het lucht was en pakte precies het andere. *Nu recht op hun doel af was de enige remedie tegen dit gezever. Weg ermee!*

Hij zette met een wijd gebaar de depressieve shit van zich af en lachte ontspannen tegen haar.

Kom, zei hij, *kom eens hier* en ze kwam naar hem toe, onzeker. Hij legde een arm om haar schouders en kuste haar op de mond, waarop ze direct beide armen om hem heen sloeg en hem omhelsde met alles wat ze had. Zoveel was zeker, op het vlak onder de schuld begeerden zij elkaar onvoorwaardelijk en ook, vertrouwden ze elkaar volledig toe aan elkaar. Ook dat was waar.

Terwijl hij zijn hand onder haar hemd bracht, zacht strelende fluisterde ze nog eenmaal dit mag niet, dit moet niet, oh, waarom toch, waarbij haar handen sneller dan hij dat kon Kastermans van zijn kleding ontdeden. Getrouwde vrouw die weet wat ze wil. Bindiks overwoog om te stoppen, maar ze kuste hem met zoveel overgave, met zoveel toevertrouwen .....

Ongekleed stonden ze zich tegenover elkaar te wassen. Hij met een kloppende erectie en zij zo vochtig dat ze drupte op de grond en ze genoten elkaar met

hun ogen. Als ze gewild hadden, dan zouden zij naar elkaar kijkend klaar kunnen zijn gekomen. Ze gingen op zijn smalle bed liggen en verstrengelden in elkaar. In een paar tellen stroomde hij vol leeg in haar toen zij kloppend klaar kwam. De stilte daarna. Catherina en hij hadden de verboden vrucht in volle overgave genoten en lagen lachend en zuchtend tegen elkaar aan. *Wouw*, zei ze, *dus dat bedoelen ze*.

Ze dronken later wat in hun café. Ze sprak weinig en werd meer nadenkend. Kastermans wat bezorgd om haar en zij verward. Er was haar iets overkomen dat ze niet had gewild en dat ze wel had gewild. Ze had het gewild, ze was hiervoor zelfs gekomen, maar ze was ook gekomen om te zeggen dat het niet moest gebeuren. Hij had dit voor de vakantie gewild, maar deze avond had hij ook begrepen dat dit niet had behoren te gebeuren. Dat deze wederzijdse overgave niets kon dienen.

Het was toch goed tussen ons, vroeg ze, toen ze opstond.

Ja, zei Kastermans, *heel erg goed*.

Ik moet het vertellen, zei ze, *ja, het was goed*.

En zo was het ook, geen moraal kon ontkennen dat die paar seconden met elkaar in de hemel het waard geweest waren. Zoals zij elkaar waard waren - want ze hadden elkaar lang gerespecteerd, gepoogd elkaar het eigen leven te laten houden.

Ja, zei Bindiks, maar hij voegde toe dat ze zichzelf misschien wat tijd moest gunnen, eerst erover nadenken. Als ze het nu zou vertellen bracht ze meer schade aan, dan wanneer ze zich wat bezon.

Heb ik overspel gepleegd? vroeg ze.

Ja, zei Kastermans, *en hoe*.

Wederzijdse glimlach.

Het was toch goed, vroeg ze nogmaals, *toch niet alleen maar, hoe noem je dat, geilheid?*

Bindiks glimlachte en al was het geilheid, dan was het er een die twee of drie maanden gewacht heeft. Alleen maar geilheid wacht niet zo lang.

IX

En het was goed, meer dan dat zelfs, maar haar moraal was niet van dien aard dat ze dit genot met elkaar langere tijd in stilte zouden kunnen genieten, zoals wellicht een minder strenge christelijke vrouw dat zou kunnen. Een vrouw die haar totaal

wanhopige en radeloze man een half jaar later meedeelt dat ze al lang een verhouding heeft maar dat het daar niet om ging en waar het wel om ging was dat zij inmiddels een advocaat had en hem volledig aansprakelijk stelde voor verwaarlozing. De volgende dag stond ze om negen uur 's avonds weer voor zijn deur. Anders nu. Eerder te verward, te ver weg van wat ze al die tijd was, een verwarring waar Kastermans zeker niet aan wilde. Hij probeerde met haar over haar vakantie te praten en over gisteravond, maar ze zweeg of sprak cynische zinnen over mensen, mannen en God. Er was iets in haar hart gebeurd, zei ze, dat zeer deed.

En dat heb ikzelf gedaan.

Waarom, zei ze, kunnen jullie je niet beheersen.

Ik moet het vertellen en ik vertel het niet.

Overspel en abortus zijn hetzelfde.

Daarna vertelde ze over haar kinderen, maar Kastermans had de indruk dat ze over een paar jaar terug sprak, toen alles nog gelukkig was. Ze sprak over haar ouders en over een vriendin die al op haar zeventiende overspel pleegde, maar die wel op haar zevenentwintigste van de flat was afgesprongen. Zo maar. Hij luisterde naar verwarde verhalen over Pater Hieronymus Rongen en vroeg hoe het thuis was. Dat wist ze niet. Hij vroeg haar telefoonnummer, stuurde haar naar De Palm en zei dat hij even later zou komen. Hij belde het nummer en kreeg haar man aan de lijn. U spreekt met Kastermans. Lange stilte. Catherina is niet goed, zei hij, ze zit in café De Palm en degene die haar moet halen bent u. *Ik vrees dat ze in een crisis zit en dat ze professionele hulp nodig heeft.*

Gisteren, zei de man dreigend, kwam ze ziek bij u vandaan. En in de vakantie was ze ook al ziek.

Kastermans herhaalde, ze zit in De Palm en u moet haar halen, ze is niet wel.

Ze is de vakantie afwezig geweest en thuisgekomen moest ze naar u toe, u iets duidelijk maken, ging de man verder. Is haar dat gelukt?

Kastermans zei dat het haar perfect gelukt was. Uw vrouw wilde met mij vrijen, had hij willen zeggen en ik met haar. Wij hebben elkaar gevonden maar ze kan het nog niet verdragen.

Maar hij zei, *haar gebondenheid aan u is te groot.*

Hebben jullie....., begon de man.

Uw vrouw zal biechten wat ze moet biechten, zei Bindiks.

Mijnheer, had de man zijn kalmte verloren, begrijpt u wel wat er aan de hand

is? U heeft ons ten gronde gericht. Niet ik, dacht Kastermans, maar jij. Je hebt niet uit haar gehaald wat er in verborgen zat. *Maar al te goed*, had Bindiks geantwoord. Wat had hij moeten zeggen, dat ze weergaloos gevreeën hadden, en dat zijn vrouw wel tien keer klaargekomen was, drijfmat van vele jaren verdrukte begeerte was geweest en dat hij haar eens wat beter moest leren beminnen of neuken, wat was het woord dat hier paste?

Kastermans vroeg nu, ongeduldig, *wat doet u, haalt u haar of niet? Ik bel u niet voor niets, in plaats van met mij te mekkeren kunt u haar beter eindelijk eens* - *De Palm zei u?* werd hij onderbroken. Hij beaamde.

En de man had opgehangen.

Niet hij, maar haar man behoorde haar uit De Palm te halen. Als de schuldenlast zo groot is, dan moet ze maar bekennen. Als hij ging, zou ze reddeloos verloren zijn. Nu was er slechts één gebeurtenis waar ze mee af diende te rekenen. Als hij zich verder in haar verdiepte, zou dat alleen maar meer crisis kunnen betekenen. Nú de banden voor eens en voor al doorsnijden. Zo redeneerde hij, maar hij wist zeker dat als haar man haar vanavond achterliet dat hij dan ook de beide kinderen bij zich zou nemen. De vrijblijvende denkwijze van de vrijgezel, alsof een vader ooit zijn kinderen aan een andere man af zou staan. Hoe weinig begreep onze laatste universeelmens toch van de gewone wereldlijke dingen. Wat hij wist was een zekere pijn ergens in z'n borst, het zou wel eens lijden kunnen zijn maar erg sterk was het niet. Een vrouw die heel wat harder leed dan hij en die heel wat meer schuld en gezin te verwerken had plus een uitgebalanceerde moraal waar ze tegen gezondigd had.

Hij liep naar De Keulse Kar, tegenover De Palm en zag haar man arriveren. Hef-tige gesprekken, door het raam, ze huilde. Bindiks had zich verrader gevoeld, *het was toch goed gisteren? Meer dan dat, Catherina, het was de voorfilm, voor de film die wij misschien in de toekomst kunnen maken.*

Haar man liep het café uit, keek en beende ergens heen. Kastermans wachtte en ja, toen ze er van overtuigd scheen dat hij niet zou komen, stapte ze uit het café naar de auto. Kastermans zag haar man even later uit een shoarmatent komen en begon bijna hysterische te lachen, wat een zak was hij geweest, hoe dom, als die grootheid die hij met haar had gefantaseerd, ik ga shoarma eten en als ik terugkom zit jij in de auto. Zou je dat nu wel doen, je krijgt altijd het zuur van shoarma. *Ik eet shoarma met knoflooksaus, ik heb er genoeg van me door jou te laten koeioneren.*

Kastermans staarde, rookte en dronk Tripel. Daarna ging alsnog een paar dagen naar Schiermonnikoog, kijken of de eerste rosse grutto's al gearriveerd waren.

Natuurlijk moest ze in verwarring raken. De val van een wereldbeeld, dat nog wanhopig om houvast zocht. Een val die veel harder en onverwachter aankwam dan zij kon verwerken. En Kastermans had die avond wel degelijk gepoogd hier met haar over te spreken. Hij had haar proberen te vertellen dat er niets aan de hand was, dat de vreemdheid die ze voelde gewoon was. Maar ze had niet geweten waar hij het over had. Ze had zich zondig gevoeld en probeerde met alle kracht het verlangen naar hem, het gevoel van vrijheid weg te duwen en haar ervaring in het katholieke kader te blijven denken. Dat was de ellende, er was zo geen redding meer aan voor haar, want binnen dat kader was ze zondig en slecht geweest, tegen de doodzonde aan zelfs.

In de denkwereld van Kastermans was ze dat minder. Maar was ze wel onverstandig om overspel te plegen, omdat ze inderdaad veel psychologische en moeilijk te verwerken problemen binnenhaalde. En, vanuit het perspectief van haar kinderen, was het natuurlijk immoreel om door onkuisheid plegen hun levensgeluk op het spel te zetten. Maar dat begreep hij hoogstens in woord, niet gebonden man die geen ervaring heeft met nauwe verbindingen.

Kastermans had een clichématig beeld van haar man, man die hele dagen werkt, man die z'n vrouw tekort doet en man die de ontwikkeling van z'n vrouw tegenwerkte. Maar kennelijk ook een man met een behoorlijk incasseringsvermogen, tenslotte nam hij haar onvoorwaardelijk terug. Zo meende Kastermans althans de gebeurtenis te kunnen duiden. Beschouwde hij Kastermans als iemand die schuldig was aan de crisis van zijn vrouw. Een jonge dilettant die zijn vrouw het hoofd op hol had gebracht. Hij besloot er niet meer over na te denken. Hij had een fout gemaakt, jammer dat het zo gegaan was.

X

De onschuldige jaren tachtig in 's-Hertogenbosch. Toen beiden die avond in augustus 1984 werden verrast door hun eigen naaktheid. Twintig jaar later kon je voor geile omaseks overal terecht op internet. Whatever it may be maar alle soorten vrouwen en mannen zetten hun seksuele amateurvideo's op internet en de hele wereld kan meegenieten van hoe zet het doen, soms tegen betaling en professioneel geëxploiteerd en soms uit pure vrolijkheid klaarkomend op internet, beautiful agony. Zoiets misschien hadden zij genoten.

Het enige dat hij van haar hoorde, waren twee lange brieven over God en religie en over haar liefde voor hem. In de eerste brief, ongeveer een week nadien, verontschuldigde ze zich voor haar verwardheid. Ze schreef dat ze alles

had verteld, dat haar man erg boos was en weinig vergevingsgezind. Ze benadrukte dat ze niet gek was, wel verward en dat het onredelijk was dat ze pillen van de dokter moest slikken. Ze vertelde ook dat ze het als een beproeving van God zag, dat zij door Hem op de proef was gesteld en door de mand was gevallen, of niet. Ze verwachtte kennelijk iets van hem, maar Bindiks besloot dat de shock van het gevallen wereldbeeld niet voor hem was. Dat zij zonder hem moest leren af te rekenen met die normen, die haar niet pasten. Ze schreef over haar huilende kinderen.

De tweede brief was een half jaar later gepost, maart 1985. En daarin schreef ze dat het naar omstandigheden goed met haar ging. En ook niet, haar man was bij haar weg, had de kinderen meegenomen en had een nieuwe vriendin. Zij was rustiger nu, zat in caravan in Hauwert, was nog niet genezen van de beproeving. Ze zou binnenkort weer naar de kerk gaan.

Wat ze in die fragmenten ook uitdrukte, was dat ze die alleenheid en het overgeleverd zijn aan deze medische en religieuze wereld had kunnen verdragen door erop te vertrouwen dat ze in uiterste nood bij hem terecht zou kunnen. Hij las ook onbegrip over dat hij haar zo ongenadig had kunnen laten vallen. Kastermans las deze brief gepijnigd en getroffen, stopte Catherina en haar alleenheid ver, ver weg en dacht niet meer over haar.

De redder

Zijn hoogste offer

Wanneer men Bindiks Kastermans in 1984, kort na de breuk met Catherina, zou hebben gevraagd waar een heilige mis dan voor diende, dan zou hij voor de vuist weg antwoorden, om God te prijzen en hem aanhankelijkheid te betuigen. Als men hem vervolgens zou vragen wat de term heilig misoffer betekenen kon, zou hij de schouders ophalen en beweren dat voor hem als kleine jongen het bijwonen van een mis zeker steeds vervelend was geweest, maar dat je dat nauwelijks een opoffering kon noemen, in vergelijking tot bijvoorbeeld alleen al de inspanningen die ouders zich getroosten voor de opvoeding van hun kinderen. Alsof de term misoffer zou duiden op een offer dat de mens voor God bracht. En mogelijk dat hij zou zeggen dat ene Pater Hieronymus Rongen O.C.R in een boekje alles haarfijn had uitgewerkt voor de katholieke moeder in haar opgang naar God.

Wat Kastermans natuurlijk te kennen gaf met dit gebrek aan visie op *Zijn Hoogste Offer*, was dat hij niet had nagedacht over de symboliek en mystiek die in zijn jeugd aan de orde van de dag waren. Bijna twaalf jaar nadat hij voor het laatst verplicht op zondag een H. Mis had bezocht, was er niets aan het beeld van toen veranderd, had er geen enkele reflectie plaatsgevonden. Hij herinnerde zich het bijwonen van een H. Mis alleen maar als de steeds terugkerende langdradigheid en onmetelijke verveling - hij had nooit één woord van wat voor preek dan ook begrepen of kunnen volgen, hoe vaak hij het zich ook had voorgenomen, laat staan dat hij ook maar één keer iets gevat had van de diepere symbolische betekenis van die H. Mis. Van de zogenoemde catechismuslessen op de lagere school en de godsdienstlessen op de middelbare school herinnerde hij zich niets expliciet - wel was hij op een bepaalde manier vergroeid met de verhalen.

De dood van God had zich rond zijn vijftiende jaar ingezet en werd nog op zijn zeventiende, op een studentenkamer in Diemen, voltooid. Hij had het niet gemakkelijk in die tijd, was ongelukkig met zichzelf en leed nog steeds onder de breuk met Ingrid, anderhalf jaar eerder. Ingrid was zijn eerste vriendin. Stomme binder als hij was, miste hij haar. Hij had het er overigens zelf naar gemaakt, snelle broekklaarkomer als hij was, dat begreep hij goed, was hij niet in staat geweest om Ingrid te geven wat ze zocht. In de ellende van zijn alleen-

heid en morele verlatenheid op kamers, werd God voor hem meer en meer tot een abstracte redder uit noodsituaties, tot een *deus ex machina*. Zo vaak hoorde hij zichzelf zeggen God, als u mij eruit helpt, rook ik niet meer, doe ik zus, doe ik zo. Allemaal onzin natuurlijk, dat wist hij zo ook wel, hij zou wat voor beloften dan ook aan Hem, zelfs als zijn wensen werden vervuld, nooit na gaan komen. Een onderhandelbare God die Kastermans overigens nooit het weinige gaf dat hij hem vroeg – universele gelijkmoedigheid, terugkeer van een meisje zoals Ingrid en een paar kilogram eraf. Onderhandelbaar, maar handelend als ware hij een toeval - dus niet handelend. En hij steeds maar bidden en smeken dat God hem van de ellende zou verlossen. Tot in een nacht hem het simpele inzicht daagde dat er natuurlijk geen redding was, dat wat voor God dan ook hem nooit zou gaan helpen en dat hij het zelf moest doen omdat er geen hogere en lagere macht was die zijn verantwoordelijkheid af kon nemen. Hij dacht, ik ben zo gestoord als een deur, ik ben een slampamper, ik ben een nulmens, God zal mij niet redden, ik moet het zelf doen. Ik hou ermee op, met dat achterlijke geloof! Een verstandig besluit want met het afschaffen van God was hij gelijk zijn hoop op veel betere situaties via Zijn Ingreep kwijt en daagde het hem dat voor alles gewerkt moest worden – een enkel gelukje daargelaten.

Het kan niet uitgesloten worden dat hij in die tijd ook Nietzsche las en dat de verbijsterde uitroep van Zarathustra regelrecht in zijn hart gedrongen was, *Dieser alte Heilige hat in seinem Walde noch nichts davon gehört das Gott tot ist?* Hij las ook voor het eerst *De Antichrist* in combinatie met Marcuse, de profeet van de eendimensionale inkapseling. Boeken die hij van zijn vader, ondanks zichzelf en met grote woede, cadeau kreeg – *dat je deze rommel gaat lezen is verschrikkelijk!*

Biechten beschouwde hij al langer als flauwekul, namelijk sinds hij zichzelf erop had betrappt een vast rijtje zonden af te draaien, zonder zich serieus af te vragen of hij die zonden daadwerkelijk had begaan. Twaalf of zo zal hij zijn geweest. Hij zou natuurlijk nooit tegen een priester vertellen wat hij werkelijk had gedacht of had gedaan, de priester leek er nauwelijks in geïnteresseerd. Hij had nog nooit een gewetensonderzoek gedaan maar zichzelf simpelweg vrijgepleit. Het was hem niet geleerd. Hij had nooit één verdere gedachte besteed aan wat er de betekenis van kon zijn dat in een overwegend katholieke samenleving mensen hun zonden biechtten bij een priester en dat deze ze vergaf namens God, als ze maar even wat zouden bidden, wat offeren en nog zo wat, een wandeling naar Santiago di Compostella. Hoeveel macht kende men deze personen niet toe? Hij zou kort na het vertrek van Catherina onmogelijk de betekenis kunnen denken of begrijpen van dat zij, deze vrouw, naar de biechtstoel zou gaan en oprecht en eerlijk zou proberen haar twijfels en daden te bespreken met de priester achter het gordijn. Die weliswaar biechtgeheim

zou hebben, maar wat deed zo'n man in de biechtstoel als zij hem haar twijfels en daden bekend had? Absurd eigenlijk dat mensen in een samenleving zoveel macht kregen toegekend over anderen. En dat Catherina er hard voor zou moeten werken om vergeving te krijgen, dat stond wel vast.

Hij herinnerde zich nog vagelijk de Blasiuszegen en hij herinnerde zich het vormsel en zag jeugdfoto's van zijn eerste Heilige Communie, in een pak met korte broek – daar herinnerde hij zich niet eens de cadeautjes meer van, wel het grote onbehagen dat hij dat pak aanmoest, het zat niet goed. Geen beelden van de plechtige heilige communie. Hij herinnerde wel het askruisje. Geen beelden van kapelaans op de lagere school. Wel beelden van de moderator op de middelbare school, die ook enige tijd zijn klassenleraar was en die werd beschouwd als een zelfdeconstructieve roker. Minimale beelden, zonder betekenis, zonder reflectie, over wat hij van de clerus had moeten leren. Het waren feiten, dingen die hij had afgelopen en het enige dat hij steeds weer zeker had geweten, was de enorme verveling bij al die gebeurtenissen. Die wezenloze traagheid van de dienst, het gezever van de kapelaans, hoe vaak was hij niet flauwgevallen in de kerk tot zijn moeder besloot dat hij niet meer drie uur nuchter hoefde te zijn voor de dienst. Er was één H. Mis geweest waar hij wel graag naar toe had gewild en die had hij door de Jacobusschool, zijn lagere school, gemist. Dat was toen zijn katholieke voetbalclub GVO veertig jaar bestond. De festiviteiten bestonden uit een H. Mis en een lunch. Hij was piekfijn opgedoft maar niemand was hem komen halen of toestemming komen geven dat hij weg mocht zodat hij, zeker dat hij goed fout zat, in de pauze buiten speelde terwijl ze daar met de hele voetbalclub in de kerk zaten. Dat deed hem pijn tot de dag van vandaag, hoewel hij nooit had kunnen ontdekken waar nu precies de fout gezeten had en waarom ze hem niet hadden gezegd dat hij weg moest.

Wonderlijk overigens, maar dat terzijde, hoe hij zijn hele leven met deze club verbonden zou blijven, telkens als hij langs Krommenie kwam, was hij geneigd een wedstrijd van *zijn* club te gaan kijken – goede voetballer was hij nooit geweest. Foto van de GVO kampioen in 1967, langs de kerk en zijn huis rijdend, zo ging het, voetballertjes voorop, dan de bus met het kampioens-team, inclusief de veteranen Tom Beerepoot en Bruun Nelissen.

Kastermans had alle praat als een brij van vaagheid en ideologie opgevat en had eraan vastgehouden dat het enige dat hij diende te weten was dat door Gods menswording zijn geest (de gedachte aan rechtvaardigheid) tot de mens was gekomen en dat zijn dood symbolisch noodzakelijk was omdat de mens ook zonder hem die rechtvaardigheid moest leren voltrekken. *Exit Dieu!* En alle vasthouden aan God was dus anachronistisch en alle zich in concreto verdiepen in geloofsrituelen tijdverspilling. *Daar zouden ze nog wel achter komen, die christelijke mietjes!*

Kastermans, katholiek opgevoed, zoon van een voormalige cisterciënzer lekenbroeder, met een maagzweer uitgetreden, verklaarde God op zeventienjarige leeftijd, op zijn studentenkamertje in Diemen, 1972, in al zijn wanhopige eenzaamheid, nu en in de toekomst morsdood en zo meende hij, niet alleen hij had dat gedaan, heel Nederland had dat gedaan.

Wat Kastermans toen niet en twaalf jaar na de dood van God, kort na het vertrek van Catherina, nog steeds niet begrepen had, was dat hij via een simpele doodverklaring geen afscheid van een cultuur kon nemen. Of, om het maar eens met Freud te zeggen, met de doodverklaring van God verklaarde hij een groot deel van zijn jeugd dood met als gevolg dat de herinneringen als potentieel trauma in hem bleven doorwoekeren, verborgen achter de zekerheid dat God onbestaanbaar was. Alle leven rondom het katholicisme in één beweging als verkeerd verklaard. Zijn jeugd in het licht van een essentiële leugen, een barbarisme!

Niet dat hij religie en God alleen maar als opium voor het volk was gaan beschouwen maar wel beschouwde hij het vertrouwen op de ten goede sturende macht van God eerder als uitdrukking van wantrouwen dan als uitdrukking van vertrouwen in de mens. Hij redeneerde op Kantiaanse wijze dat als God niet bewezen kon worden, er niets over hem gezegd kon worden en dus dat het niet zinvol was om zich in het aardse bestaan met Hem bezig te houden. Als God al iets wilde dan zou dat zijn dat de mens de volledige vrijheid die zijn schepping hem gegeven had, fatsoenlijk vorm diende te geven. En wel voor allen. Dat de mens zich niet kan aanmatigen te handelen t.o.v. anderen alsof hij Gods wijsheid in pacht zou hebben. Alsof de gelovige van wat voor religie dan ook een hoger wezen zou zijn dan de ongelovige. Dat is waarlijk goddeloos, jezelf als mens tot oordelende en uitvoerende instantie maken van wat voor God dan ook. Als Kastermans zich nu verder maar geen vragen meer over hulp van God zou stellen en zichzelf de norm voor fatsoen zou geven dan zou de wereld vanzelf in orde komen. En de troost die al die gelovigen in Zijn Almacht zochten en ook vonden, kon hem gestolen worden. Hij vertrouwde erop dat het geloof plaats zou maken voor inzicht in, wat hij noemde, de betekenis van de gods-idee. De mens had een heilige God, een absoluut rechtvaardig handelende persoon, alleen maar nodig gehad om zijn idee van rechtvaardigheid in beeld te krijgen. Dat beeld te scheppen was de grote betekenis geweest van de evangelisten en de profeten. Maar nu die idee van rechtvaardigheid zich in ieder geval theoretisch vastgezet had, deed de mens er geen goed aan te veronderstellen dat een hemelse macht hem kon helpen die idee te verwerklijken. *Alleen de mens*. Of, om met Hegel te spreken, het rechtssysteem was God op aarde. Het interesseerde hem niet, men mocht geloven wat men wilde, all fair, als men er maar geen veroordelend handelen aan verbond.

Grote abstracte en principiële taal. Allemaal Hegel. Dat stond niet in het boekje dat Catherina van haar grootmoeder geërfd had, die op haar beurt in 1939 een jaar of veertig moest zijn geweest, toen ze het had aangeschaft of gekregen, wie zou het zeggen. Catherina had hem gewezen op de grote actualiteit die dit oude boekje nog bezat, je *moet eens kijken Bindiks het gaat over de gewone belangrijke dingen*, maar hij had het geïnterpreteerd als vergeeflijke verblinding van een toen nog verder ideale vrouw, waar hij het beste maar zo min mogelijk aandacht aan kon besteden.

De normale en overbekende redenering is dat de dood van God aan het kruis noodzakelijk was om de mens te redden van de erfzonde. De menswording van God, zijn boodschap en zijn sterven op de Calvarieberg voor het zielenheil van de mens, om de mens te redden. De opoffering van God de Zoon voor het menselijk heil. Gedurende de H. Mis schijnt dit offer opnieuw te worden voltrokken en wordt het proces in een notendop nog eens overgedaan. God offert zich opnieuw, symbolisch, onbloedig. *Geloven* schijnt nu te zijn dat gedurende de H. Mis niet zozeer de priester de actor is, maar God door zich opnieuw te offeren, zij het op mystieke wijze (*mystiek lichaam*). Hegel voegt eraan toe, meer filosofisch, dat God op aarde moest komen om de theoretische idee van rechtvaardigheid in een mens te personifiëren – het leven van Jezus als de absolute menselijke idee van rechtvaardigheid. Het sterven aan het kruis betekende dan ook het verdwijnen van de persoon Jezus en het tot Geest worden van de idee van rechtvaardigheid. *Dat is het, meer is er niet*. In de heilige mis wordt dan gedurende de communie dit geven van zijn lichaam voor de mensheid steeds overgedaan doordat hij steeds opnieuw zijn lichaam en bloed aan de mensen geeft, nadat brood en wijn tijdens de consecratie lichaam en bloed geworden zijn. Zijn offer hervoltrekt zich als het ware steeds, *opdat wij niet vergeten*. Met die merkwaardigheid overigens, opnieuw een scherpe observatie van Hegel, dat de katholieke gelovigen hem opvreten, in plaats van Hem, Zijn Geest, overdrachtelijk tot zich te nemen. Waardoor de idee van rechtvaardigheid helemaal buiten schot blijft en zij de geest als een ding naar binnen slaan. Ook merkwaardig is dat tijdens de consecratie het brood en de wijn werkelijk (geestelijk, mystiek) lichaam en bloed van Christus zouden worden. Alsof op het tijdstip dat het de mensen uitkomt om eens een misje op te zeggen en bij te wonen, God zo genadig is om het brood en de wijn even in zijn lichaam en bloed te veranderen - ook al gebeurt het op mystieke wijze - en zich dan nog te laten consumeren ook. Aanmatiging. Catherina had het hem allemaal verteld, namelijk op één van die avonden in café De Palm toen hij zeker niet luisterde. En later, misschien nog wel op de avond dat ze zo overstuur raakte, had ze hem nog een keer het beduimelde bidboekje uit 1939 voorgehouden, *de katholieke moeder in haar opgang naar God*, waarin de kwestie haarfijn werd uitgelegd

voor katholieke moeders in hun opgang naar God. Hij niet, hij had het misoffer geleefd als een ding, als een vaste werkelijke opeenvolging van vervelende gebeurtenissen, waar weinig aan te beleven viel. Hij had er nooit iets van kunnen begrijpen want God was al doodverklaard en met hem de kerk en zijn jeugd voor hij ooit in een positie van reflectie terecht zou kunnen komen.

Bestaat er reden aan te nemen dat Gods geest, die tenslotte zelf het misoffer heeft ingesteld, zich op andere mystieke wijze dan via consecratie en communie aan de gelovigen, via de mond in hun ziel zal nestelen? Is het streven naar wat voor spirituele ervaring dan ook zinvol? Is niet elk streven om God zich te laten openbaren een act van ongeloof? Want als er fysiek bewijs is, stopt toch het geloven? Zijn niet de gehele H. Mis en de religie aanmatigend? Heeft de mens God niet tot speelbal van zijn wensen gemaakt door hem op te laten dragen wanneer het hem uitkomt? Hoeveel gelovige individuen zouden per dag aan God vragen het één of andere klote karweitje voor ze op te knappen? Hoeveel zonden moet God per dag overwegen en vergeven? Hoeveel keer moet hij zich afvragen of iemand wel geduldig genoeg bidt? Aan hoeveel mensen verschijnt hij per dag? En hoeveel wonderen zijn hem vanaf zijn sterven toegeschreven? Hoeveel gebeden zou hij per dag verhoren en hoeveel niet? Hoeveel levensoffers moet Hij accepteren? En wie houdt nu feitelijk de stand van zaken van al die zieltjes bij? Ik bedoel, als wij God al die menselijke taken toedichten, dan zien wij toch gelijk dat het allemaal zo niet werkt? Ik bedoel, hij mag dan een herder zijn, hij hoeft niet en zeker offert hij zich niet op in de vroegmis, hij houdt z'n mystieke lichaam liever voor zich. Waarom had de clerus hem niet de symboliek geleerd in plaats van al die quasi zekere dingelijkheid?

Ik herinner me dat te veel zonden zouden leiden tot een zwarte ziel en ook dat er op enig moment een rekening wordt opgemaakt waarin het goede gedrag doorslaggevend is voor de hemel. Of oprecht berouw na de zonde, ook een beproefd middel. Niks mis mee, natuurlijk, maar als jij net door stupide handelen je bedrijf om zeep geholpen hebt, helpt geen berouw. De ziel als een ding in je, dat is wat de clerus hem had bijgebracht, dat zwart kon worden en hij had het allemaal letterlijk genomen. Een ik dat a.h.w. in slecht gedrag de transparantie verliest, de openheid voor het andere, de zuiverheid om te kunnen handelen – zoiets was er natuurlijk bedoeld. Iemand doodmaken is doodzonde, dan verspeelde je absoluut zeker het recht op de hemel. Een hemel die hem ook niks kon bekoren, overigens, stupide gezang met engelen, terwijl hij op de lagere school al niet meer mee mocht zingen van de juffrouw omdat hij vals zong. Néé, dat zag er allemaal weinig hoopgevend uit na onze dood. Maar goed, eeuwig branden in de hel omdat je je ziel niet had opgepoetst, vond hij evenmin erg aantrekkelijk, *eeuwig branden* nog wel. Die priesters wisten die hel heel wat meer plastisch uit te drukken dan de hemel, stel je voor je hebt de hele

dag gevoetbald in de zon en je loopt naar huis, je moet drinken maar juist als je een slok wilt nemen is het water weg. En dat dan altijd, steeds weer, je dorst wordt nooit gelest maar je bent al dood dus dat ga je niet meer. Dat vergeet je niet als kleine jongen die zo vaak zo'n onmetelijke dorst had van het voetballen. Zijn moeder zou overigens wel in de hel komen want die had een keer een klein meisje niet te drinken gegeven omdat ze zeker dacht dat ze wel aan kon bellen bij katholieke mensen en ze om water vragen. Kijk, daar kreeg hij twintig jaar later nog wel een rood hoofd van schaamte van, daar was zijn moeder helemaal geen katholieke moeder in haar opgang naar God, maar een vrouw in haar opgang naar de hel. Eén van de weinige minpuntjes, vergaf hij zijn moeder, maar toch, geen drinken geven, zelf altijd maar water zien en nooit krijgen in de hel was het gevolg.

Overigens, hoe oud hij zou worden, gij zult niet doden, gij zult geen mensenlevens nemen, had zich wel zeer diep vastgezet – doden is doodzonde, een absoluut taboe. Dat hadden ze, of beter, zijn cultuur, dan wel weer voor elkaar gekregen, dat deze gedachte diep in zijn ziel en in die van anderen was vastgezet – dat was beschaving, behalve natuurlijk in tijden van strijd en oorlog of als het zo uitkwam voor de kerk zelf.

Bladert Kastermans het klassieke boekje door op zoek naar wat er zoal bij gewetensonderzoek onderzocht dient te worden. Constateert hij dat voor hem de vele zonden zich wekelijks verenigen tot wel zeker een doodzonde. En die worden niet vergeven, behalve bij echt berouw en onmetelijke boetedoening. De voor hem noodzakelijke penitentie zou wel eens een decenniumlange pelgrimstocht kunnen worden of zelfs de intrede in een klooster. Nee, Kastermans behoort tot de vrienden van de hel.

Hij herinnerde zich weer vaagjes hoe heilig de hostie was; dat die hostie na de consecratie niet meer een stuk deeg was, hoe a.h.w. dat stuk deeg van karakter veranderd was - kinderlijk *God schouwen*. Hoe zondig het was zo'n hostie bijvoorbeeld te laten vallen en hoe belangrijk het was om na de ontvangst te bidden. Evenals het absolute verbod op hoesten, niezen tijdens de transformatieplechtigheid waar het brood niet langer brood was. Siena, St. Franciscuskerk, allemaal onderzocht door de paus, hosties die werkelijk het lichaam van God geworden zijn en al sinds 1730 of daaromtrent niet vergaan, terwijl de gemiddelde hostie al na vijf jaar vergaan is. Hij staat in een café in 's-Hertogenbosch, spreekt een man hem aan, zegt hem dat het leven niets is, legt hem uit dat hij zich zeven keer heeft afgetrokken vandaag en dat hij vorige week bij een dienst in de St. Jan zijn hand in de kelk met hosties heeft gestoken en die handvol in zijn mond heeft gestopt. Onmogelijk, denkt Kastermans, dat doet niemand. Allemaal dingen, afgelopen in een noodzakelijke volgorde, zonder

betekenis en zonder schoonheid. Toen hij jong was, was het ergste wat je hem aan kon doen, hem naar de hoogmis sturen, simpelweg omdat hij het gregoriaans niet hoorde. George Baker, herinnerde hij zich plotseling weer, hij was de naam kwijt waaronder de George Baker-selection toen opereerde, maar die kwamen elke zaterdagavond spelen voor de beatmis in Krommenie en die eindigden steevast met *nights in white satin*. Ver weg gestopt, maar alla, minder vervelend dan de missen zonder deze muziek. *Soul Invention*.

Later, veel later zou hij de monochrome hymne van de monniken, *ave maris stella, dei mater alma, atque semper virgo, Felix caeli porta*, leren verstaan als de pure en ruwe stemmen die de mystiek in het duistere vroegmiddeleeuwse leven zongen, die de moeder als een lichtende ster over het duistere water in het bewustzijn brachten.

Heilige Rechtvaardigheid

Breek deze tempel af en ik zal hem in drie dagen herbouwen. Alleen zichzelf als antwoord op de vraag wat hem het recht geeft de Farizeeën uit de tempel te verdrijven.

De mensen treuren om een verloren eenheid, een verloren vertrouwen. In elk christelijk lied worden de heerlijkheid, de kracht, de gelukzaligheid en de vrede aanbeden, dankzij God en zijn almacht. *U zij de glorie* zegt Huub Oosterhuis, *U zij de Victorie nu en immer weer*. Een tekst die leeg en betekenisloos lijkt geworden. *Heerlijkheid, glorie* dat zijn geen woorden van deze tijd. In de religie gaat het uiteindelijk om een basisgevoel, een gevoel van vertrouwen, de naderende dood is draaglijk omdat het sterven hoger is dan het leven. Via de religie overwint de mens de dood, vindt de mens zijn vervulling in zijn opgang naar God en ook, heeft hij zijn normen vast en zeker voorhanden. Maar als de God is afgeschafte, rest de mens niets anders dan de leegte. De hemel kon vanuit die optiek voor kinderen wel eens een levensvoorwaarde zijn.

Ik ben geen atheïst, ik ben niet antireligieus, maar ik ben wel tegen een vermenselijkt godsbeeld. In God wordt een opvatting van volmaaktheid aanbeden. Of beter, in de westers religieuze gemeenschappen wordt aan God een concreet begrip van vrede en geweldloosheid aanbeden dat in zich de kern draagt van onrechtvaardigheid. Is de vraag of God bestaat een interessante vraag? Nee, natuurlijk niet, de enige vraag die telt, is die van de zekerheid van de religieuze gemeenschap. Op die en die zondag komen honderd mensen bij elkaar voor een dienst en men schijnt innerlijk gesterkt weer uit die dienst te komen. Geloof in Gods almacht, in Gods volmaaktheid is wat anders dan geloof

in God als Sinterklaas. God helpt niet, God grijpt niet in. Er komen geen honderd mensen meer bijeen. Bezoek eens in Siena, Italië als bakermat voor het hedendaagse katholicisme, opnieuw, de vespers in de Duomo op zondag of in de St. Domenicuskerk een doordeweekse dienst. In de onderste Domenicuskerk zijn er slechts tien bezoekers op zeven paters die geroutineerd de dienst afhandelen – priesterschap als professionaliteit.

Ik was bij een protestantse dienst om mijn broer een plezier te doen, hij is er met zijn aanstaande vrouw, ik weet niet meer waarom, wat was het, verloving? De dienst had een thema, te weten het oog, het door alle duisternis heen het ware licht zien. Op het einde spreidt de priesteres de handen en zegt, *Gods licht kome over U*. En onmiddellijk, zonder pauze valt er dwars door het gebrandschilderde raam een zonnestraal naar binnen direct in mijn oog, alleen op *mijn* oog. Ik vroeg mij af of ik fatsoenlijk zou zijn als ik dit als toeval afdeed. Nee, dan was de gebeurtenis zinloos, ik kon niet anders dan de zegen van de priesteres, het door haar handen over de gemeente spreiden van de goddelijke geest als iets concreets denken, als iets dat daadwerkelijk in mijn oog kon schijnen. Ik zocht geen God, ik zocht geen gebed, wat ik zocht was een vermenselijking van dit basisgevoel. God was die straal zonlicht die ineens in mijn ogen viel, dit kon geen toeval zijn. Een half uur later was ik het voorval vergeten.

Matthijs Vermeulen drukt het bovenstaande uit in een magistrale redenering. Hij stelt zich de vraag of er een *immanente gerechtigheid in de schepping bestaat*. Dan zegt hij, die gedachte mag niet overboord worden gezet, natuurlijk bestaat er een immanente gerechtigheid. Hoe kan het dan dat er onrecht voorkomt, dat mensen lijden, dat onschuldigen sterven? Dit wil zeggen in zijn redenering mogen er vanuit God gedacht geen lijdende onschuldigen bestaan. Hij geeft dan ten antwoord: *wie onschuldig lijdt in dit leven, boet schuld van een vorig leven*. Om zijn vertrouwen in die immanente gerechtigheid te kunnen bewaren, moet hij het postulaat van de reïncarnatie aannemen. Ik zou het anders willen stellen, de vraag dieper willen vatten: het vertrouwen in die immanente gerechtigheid is waar het om gaat. Dit vertrouwen maakt het sterven, het ongeluk, het toeval, de onschuldige dood soms dragelijk. Waar het om gaat is dat de mens, zoals het dier het leven en de dood leert nemen zoals ze komt, dat is de uiterst lastige opgave. Zoals een door olie besmeurde vogel net zolang doorgaat met het poetsen van de veren tot hij sterft. Een toekijkende mens schrikt van wat deze onschuld krijgt toebedeeld. Zo van het gifgas dat over de Koerden is uitgestort. Een weldenkend westers mens schaamt zich op dat moment voor de kwaliteit van het eigen bestaan. Natuurlijk kan hij in zijn eigen omgeving ook slachtoffer worden van een ongeluk of misdad, maar het op dergelijk grote schaal niet laten tellen van een mensenleven is uitdrukking van barbaarsheid. Zoals de Chinezen kort nadat Vietnam zich van de Amerika had bevrijd

even Vietnam een lesje zouden leren en in de kortste tijd 100.000 man verloren, zo ging het verhaal althans in zijn studententijd. Dat elk mens moet tellen, dat inzicht kon wel eens de prestatie zijn van de westerse religie. Geef alle doden een naam! Matthijs Vermeulen, zo meent hij zich te herinneren, stelt de vraag vanuit het vroegtijdig overlijden van zijn vrouw. Er is, zegt Kastermans, geen immanente gerechtigheid in het leven en in de dood, sterven is domme pech, is toeval.

De hedendaagse vraag is anders: als er geen hemel is en als er geen God is, dat wil zeggen als de enige zekerheid die wij hebben de mens zelf is, hoe kan dan toch de dood aanvaardbaar gemaakt worden en hoe kunnen wij de dood van anderen zinvol aanvaarden? Want, wanneer de dood als totale ontkenning van het leven wordt opgevat, als het *niets* van het leven, dan hebben wij alle redenen die niets niet te willen, het onaantrekkelijk te vinden en er bang voor te zijn. Er is leven na de dood, zingt de komiek, Dylan vrij vertalend, *death is not the end*.

Laten we het eens op andere wijze proberen. Ik ben ervan overtuigd dat rechtvaardigheid een inhoudelijk begrip is, d.w.z. een waarde die meer is dan een puur subjectieve gedachteconstructie. Ik *dénk* het niet alleen, rechtvaardigheid heeft een vorm van zijn die anders is dan het fysieke zijn. Rechtvaardigheid *is* omdat ik het nastreef. Een mens kan zijn ogen sluiten voor onrechtvaardigheid, maar dat betekent niets want aan een handeling het predicaat onrechtvaardigheid toegekennen is een interpretatie van die handeling. We zien op de televisie dat er iets gebeurt met drie mensen, ze worden gedood en de tranen lopen over onze wangen of we zijn boos. De hedendaagse politiek heeft het de mens moeilijk gemaakt grip te houden op dat rechtvaardigheidsbegin-sel. Maar de betekenis van een bepaald besluit dringt pas tot ons door via een emotie van verontwaardiging of vreugde. Het hedendaagse God Schouwen is waarden schouwen waarop je handelt. Aldus Jan Hollak.

God is de rechtvaardigheid is de klassieke opvatting, God is heilig. Dat kun je ook omkeren. Rechtvaardigheid is goddelijk, het hoogste zou een hedendaagse uitspraak kunnen zijn en wij aanbidden deze rechtvaardigheid niet alleen, wij pogen haar ook te verwerklijken. Het hedendaagse rechtssysteem is de secularisatie van de toenmalige godsidee. *God is dood, leve de wet! God is dood, leve het werkzame geweten!*

De hedendaagse religieuze gemeenschap verhoudt zich passief tot het onrecht. Tegenover onrecht stelt zij in feite, wanneer ze zegt, ik geloof in Gods almacht alleen maar: met dit concrete onrecht is de idee van rechtvaardigheid, goddelijke almacht niet aangetast. Nee, gelukkig maar, maar een dergelijk inzicht in

rechtvaardigheid kan ook zonder geloof aan God gehandhaafd blijven. Moderne filosofie heeft zich bezondigd aan cynisme, aan nihilisme t.o.v. de mens. Twee wereldoorlogen zouden afdoende hebben aangetoond dat het subject en zijn rechtstaat een illusie zijn. Daarmee ontnemt zij de mens een basisvertrouwen.

Ik ben geen humanist. Geen rozenkruiser mysticus, geen zwetser over de wil en alles daar rond omheen, geen levenslesser. Geen tempelbouwer. De menselijke natuur is niet alleen lichaam maar ook rechtvaardigheid, waarheid en schoonheid. De menselijke natuur is een waardenschatten. De kerkelijke gemeenschap is bemoeizuchtig en wijsneuzig. Om gedurende een oorlog te zeggen God bestaat en dat vertrouwen moet blijven in God is belachelijk. Het bemoeien met de geboorte door de doop, het kind lid maken van de goddelijke gemeenschap is terreur en het bemoeien met de dood, het uitslaan van patserige wijsneuzigheden aan iemands graf en gezwets over God is misdad. Kinderen besnijden is verminking. Een kerkelijke gemeenschap die wel gelooft in Gods volmaaktheid maar die God tevens doodleuk als mannelijk mens voorstelt en vrouwen uitsluit van het kunnen fungeren als bemiddelaar tussen God en de gemeenschap. Gods almacht en volmaaktheid zijn vervelende praatjes tijdens de heilige mis. God op aarde verschijnt niet door bidden en al helemaal niet door het doden van onrechtvaardigen. De essentie van de westerse gods-idee is, dat rechtvaardigheid een opgave is en die rechtvaardigheid bereiken wij samen door te bouwen en te werken.

Cynisme, te zwaar cynisme, de kerkelijke gemeenschap heeft met zijn tien geboden in het westen het zedelijk fatsoen, het leven met elkaar, het respect voor de menselijke ander geïstitutionaliseerd. De kerk en de categorische imperatief zijn één en hetzelfde.

Ik woonde vroeger in Krommenie tegenover de pastorie en de kapelaans konden het wel goed met mijn ouders vinden. Merkwaardige normen hield men er soms op na. Ik herinner mij dat een kapelaan regelmatig om zes uur langs kwam maar mijn moeder vond dat ze hem niet kon uitnodigen mee te eten, hoewel ze vermoedde dat hij het daarvoor deed. Onbegrijpelijk afwijzing, zoals mijn moeder dat meer had, beschamend vond ik het en eveneens kortzichtig. Ik ging 's zondagsmiddags regelmatig met de kapelaan schaken en in al die jaren haalde ik één keer remise. Al de andere keren versloeg hij mij. Ik kreeg dan ook wel eens een drankje, wantrouwig nagekeken door mijn moeder. Maar de kapelaan gedroeg zich correct, hij had, zo herinner ik me, iets zachts over zich dat ik van thuis niet kende.

11 mei 1985

Bert Schoon, bakker in de Hinthamerstraat, had dagen staan bakken. Zijn redenering was dat de bakkerij op de hoek van de St. Josephstraat geweldig lag voor die verwachte tientallen duizenden toeschouwers die een glimp van de paus op zouden willen vangen, namelijk precies op het punt waar de paus in zijn pausmobiel rechtsaf zou slaan naar de St. Jan.

Alleen had de politie op zaterdagmorgen om zes uur de Hinthamerstraat al afgezet bij Gerries Keulse Kar, zodat er geen toeschouwer bij de bakkerij kon komen. Hij was in alle staten en vloekte de politie stijf!

Kastermans woonde in die tijd in de St. Josephstraat, in het pand van een gepensioneerde oogarts. Het pand was gekraakt geweest, maar inmiddels betaalden de bewoners huur. Of het allemaal rechtmatig was, viel te betwisten, maar for the time being betaalde iedereen en ontving de oogarts een bedrag van ongeveer zeshonderd gulden maandelijks. De burens van de Josephstraat, een kraakpand, waren opgepakt omdat ze *even pausen* op hun buitenmuur hadden geschreven. Kastermans niet, die verkeerde in een staat van totale hilariteit en ongeloof, vanaf het moment dat pappa uit het vliegtuig stapte en de Nederlandse grond had gekust. Hij zag goed dat de paus toch wel even z'n handen had afgeveegd, na het kussen. Dit beloofde een geweldige dag te worden! *Popie Jopie*. Het leukste beeld vond hij pappa dansend met vier boerenmeiden en met een koffertje door de winkelstraat in Hilversum en verder alles eigenlijk wel, pappa op de camping, pappa met een hitje, pappa oefenend op de bidstoel, *mio figlio*, ik zei het *expres zo*.

Terwijl de paus nog amper van het lege vliegveld Eindhoven was vertrokken, begaf Kastermans zich naar de straathoek, waar hij als bewoner dus wel mocht komen. Niet erg consequent van de beveiligers. Met Kees begon het wachten. Zo nu en dan liepen ze bij de bakker naar binnen, kochten een broodje, overlegden met de slager over de financiële schade, spraken met Diny van het Bonte Palet. Het bleef goed, tot vreugde van Kastermans werden er geen andere mensen toegelaten. Als ze er al waren, rekende de bakker op duizenden mensen, maar Kastermans zag het er niet aan af. Ja, Nederland liet zich van zijn meest boosaardige kant zien aan de plaatsvervanger van God op aarde. Affiches met 15.000 gulden beloning voor het doden van de paus in Amsterdam (*na twee keer moet het nu toch lukken*) werden oogluikend toegestaan en hier in de provincie werd je opgepakt als je iets op een muur schreef. Maar goed, dan had je ook wat. Zo meteen zou de plaatsvervanger van God in een pausmobiel op nog geen vijf meter van hem vandaan langs komen rijden door de Hinthamerstraat. Wat wilde je nog meer. Kastermans had niets met de paus en begreep niet waarom men zo boos was op deze conservatief en

homohater. Wat maakte het uit, de kerk was leeg in Nederland, pappa was een volstrekt anachronisme in een pausmobiel nog wel. Van de andere kant vond hij het ook wel aardig, dat lege vliegveld, dranghekken voor honderdduizend mensen. Niemand, nada en Gods plaatsvervanger kuste de smerige grond van het vliegveld.

En daar kwam hij met z'n pausmobiel, zwaaiend de winkelstraat uitgereden, recht op ze af. En op het moment dat hij nog vier meter van ze af was, riep Kees ineens *hé, paus!* Zo hard dat zelfs Diny er wat van zei, *dat doe je toch niet*. Kastermans bezweek van het lachen. De paus keek niet en reed verder, dat was alles, *hé, paus!* De stad bleef de hele dag afgezet, nergens feest en 's avonds tegen 11 uur reed bakker Bert nog met zijn kar met taart en andere lekkernijen door de lege stad. Het was een geweldige dag geweest.

Maar daar, ergens, vagelijk in de verte, toen hij omkeek of de mensen nog steeds werden tegengehouden, meende hij Catherina te zien. Even wist hij het niet en wilde hij haar groeten, tot hij zich realiseerde dat het ongeveer een jaar geleden moest zijn dat hij haar voor het eerst had gezien. De volgende dagen zou de onrust in Nederland Kastermans blijven verbazen, waar maken ze zich toch druk om, hoe gestoord moet je zijn om als homoseksueel iets met de kerk te maken willen hebben? Hoeveel mensen zijn er nu feitelijk op zondag nog in de St. Jan? Néé, het pausbezoek was folklore, niet meer en niet minder.

Roeping

Promoveren

Nard Narden, kennispsycholoog, was in 1992 de leider van het kennissysteemteam van de Universiteit van Amsterdam, waar Kastermans als filosoof op oproep aan verbonden was. Dit team bestond verder uit twee informatici, een taalkundige en een bioloog. Zij werkten inmiddels een paar jaren samen. Eerst aan het programma MIT, een schaakprogramma dat de arrogante naam droeg van Mat In Twee en dat waren ze in het begin van hun werk heel wat keer gegaan. Maar in de loop van de tijd hadden ze met hun programma zelfs in de ogen van Van den Herik en de zijnen indrukwekkende vorderingen gemaakt. En anno 1992 gaf Narden leiding aan het ontwikkelen van artificiële determineer-machine. Die dus van een overvliegende grutto kon zeggen dat het een grutto was. Of zoals Van den Herik dat zei, *zien dat je schoonmoeder langsloopt*.

Nard Narden was op zijn achtentwintigste in 1988 gepromoveerd op een computerprogramma Stratego dat onverslaanbaar werd geacht in studentenkringen, jammer alleen dat het zoveel tijd vroeg om er tegen te spelen, toen nog als idealistische freeware op de Atari. Hun MIT leverde anno 1992 inmiddels, dankzij een enorme database en een behoorlijke rekenkracht, informatie aan grootmeesters. De universiteit had het programma verkocht of beter, weggeven aan commerciële ondernemers, die nu in hoog tempo verbeteringen bereikten. Uiteindelijk, zo beweerde Kastermans, wint MIT het nooit op artificiële intuïtie maar de pure verstandsmatige rekenkracht – hij rekt gewoon alles door. *Jullie bouwen nooit een intuïtieve computer*. Narden was het gematigd met Bindiks eens die hem zei, dat er geen aardigheid aan was om te winnen of te verliezen omdat zijn wegen logisch rationeel waren en bovendien tot op zekere hoogte altijd foutloos. Een combinerende doorontwikkelde MIT, daar was niet leuk tegen spelen, omdat de combinatie foutloos doorgerekend was, omdat het zo'n helder redeneren was zonder de mooie menselijke beperkingen, alleen maar mechanisme, foutloos. Maar omsingelen, bewegingsruimte inperken, kan hij dat ook? Néé, dat kon MIT in die tijd nog niet erg goed. Het is leuker te verliezen van een ondoorgrondelijke grootmeester dan van een calculerende machine. We spreken begin jaren negentig van de vorige eeuw. De hedendaagse grootmeester raadpleegt steeds databases en analyseert stellingen met behulp van de computer. De hedendaagse spelletjesfanaat legt steeds het loodje tegen de simpele computermechanismen, in mooie beelden alsof het

echt is en denkt. *Het doet er niet toe*, beweerde Narden, *het gaat om het begrijpen van het denken*. En, zo stelde Kastermans, *het goddeloos herschep-pen van de menselijke schepsels*. Het was 1992 en de vriendelijke robot die een beetje gebogen hand in hand met een meisje kon lopen, moest nog worden gebouwd. *Ja, een robot kan heel goed een mens vervangen, ook in bed trouwens en het herkent je ook*.

Hun werk in 1992 was dat ze in samenwerking met de biologische faculteit aan hun determineermachine werkten. Een determineermachine die over de grootste database kon beschikken, waarin namelijk alle dieren gecategoriseerd stonden. Een machine die dan later weer toepasbaar zou moeten worden voor robots. Het probleem bij deze machine was vooral de classificatietechniek geweest en het begrijpen op basis van welke categorieën je zo'n beest erin stopt. Een gewone redeneermachine besluit op basis van een aantal wetmatigheden tot een bepaalde uitkomst. Maar bij de determineermachine moest er niet ergens naar toe geredeneerd worden, maar moest er geïnclassificeerd worden. Nart Narden was a.h.w. de sluis met de buitenwereld. Hij was, wat genoemd werd, de kenniselicitator. Enerzijds ging er een aantal standaardwerken de database in, anderzijds moest veel specialistische kennis, niet alleen inhoudelijk, maar vooral qua redeneerpatronen beschreven worden. Niet direct in programmeertaal, maar eerder in algemene termen. Vanuit dat perspectief had hij de filosoof Bindiks Kastermans leren kennen die hem op een middag had uitgehoord over zijn bezigheden. Briljante kerel, zo dacht Narden, want op eenvoudige wijze had hij hem een aantal vastlopers en overeenstemmingen in redeneerpatronen getoond. Kastermans was toen al druk bezig met de bewering dat het Kantiaans kennisbeeld een technologisch kennisbeeld was en dus, zo beweerde hij tegen Narden, lees de *Kritik der reinen Vernunft*, dan vind je vanzelf de voorwaarden voor jouw determineermachine en *Kritik der Urteils-kraft* als het om de doelmatigheid van de indeling in soorten gaat. Doelmatigheid is de basis waarop jullie moeten leren redeneren en niet, wetmatigheid als je wilt classificeren.

Kastermans had in kleine kring naam gemaakt als een eerlijk intellectueel, een studiehoofd dat geen genoegen nam met halve waarheden. Hij had in wat mindere bladen enkele artikelen gepubliceerd over de eigen aard van de kennis. Hij verzette zich tegen het idee van Habermas dat kennis steeds gekleurd zou zijn door een bepaald praktisch belang en probeerde de consequenties te bedenken van de bewering dat kennis verbinden was van een bewering aan een zijn en dat er, conform de grote stelling van Hegel, vanuit dat uitgangspunt natuurlijke vele vormen van kennis waren, weten dat die persoon daar je buurman was (verbinden van de bewering buurman aan die lopende persoon) tot de wetenschap dat die verschijnselen die die persoon daar vertoonde, wezen op

een fysiek of psychologisch defect tot weten dat zus en zo land gekenmerkt werd door zus en zo culturele gewoonten. Hij was, in het verlengde van de grote filosoof, in stilte bezig met een beschrijvende inventaris van alle kennisvormen. Hij meende dat hij hier en daar al een aanvulling had weten te vinden op Hegel. Dat soort verhalen dus, hij wist ze met *schwung* te vertellen op avonden, voor kunstenaars, inclusief een kennispolitieke doelstelling.

Bindiks was niet direct in het elicitatieproces zelf geïnteresseerd geweest, maar vooral in de resultaten en daarna, in de omzetting. Uit gesprekken met systeemtechnici en programmeurs had hij Narden getoond dat zijn kennis al gekleurd was naar de bruikbaarheid. Wat jij zegt dat het wezen van de kennis van de bioloog is, is natuurlijk niet in eigenlijke zin het wezen van die kennis, maar is slechts een weergave van bepaalde regelmatigheden in redeneerpatronen, is bruikbare kennis. Maar, en dat had Narden tevreden gestemd, het is filosofie die je bedrijft. Je beschrijft de kennis in categorieën die niet eigen aan de kennis zijn.

Bindiks was op die middag binnengekomen met een cassette recorder. Hier, had hij gezegd, Kathleen Ferrier sings *Alt Rhapsodie* van Brahms. Hoe analyseer je dat? Veronderstel dat we Kathleen Ferrier hier tegenover ons hebben en we willen een kennismachine maken voor collega's, zeg, Elly Ameling omdat we haar interpretatie van de Mahlers vierde toch niet zo jofel vinden. Een machine die haar even wat voor zingt. Maar dat is toch persoonlijk, had Narden geantwoord. Precies, repliceerde Bindiks, dat is het probleem dat ik met jullie heb. Jullie noemen de waarheid persoonlijk, maar jullie bedoelen, niet in machinale redeneerpatronen objectiveerbaar. Maar waarom niet? Als Kathleen Ferrier het uit kan leggen, waarom dan niet een computerprogramma? Omdat Kathleen Ferrier Elly Ameling niet alleen hoort zingen, dat kan een plaatopname ook, maar zij hoort of de tonen zuiver zijn, vooruit, dat kan misschien een machine ook, ze hoort ook of de tonen juist zijn en ze hoort vooral hoe Elly Ameling Mahler interpreteert en vervolgens hoort ze ook of die interpretatie consequent is en dan zegt ze, Elly, als jij hier zus zingt moet jij daar wel consequent zijn en zó zingen. Een moderne kennismachine kan toch ook een grafiek interpreteren? Men is doende, men is doende, maar vooruit, op niet al te lange termijn kan een kennismachine binnen een specifiek kader een bepaalde grafiek betekenis verlenen en op basis van die betekenis en wegingen tot voorstellen komen. Maar Kathleen Ferrier begrijpt in hoeverre Elly Ameling in staat is betekenis te verlenen aan Mahlers vierde. En zij zal die unieke interpretatie van Elly Ameling aanmoedigen of niet, daar gaat het niet om en verder vooral de consequentheid ervan benadrukken. Kathleen Ferrier hoort zowel de interpretatie van Emmy Ameling als inconsequenties in dié interpretatie zelf – dát Elly, doe je niet goed. Wij zien geen schilderij en wij horen geen muziek. Wij denken. Wij beleven eventueel, raken ontroerd.

Op de man af, wat denk je, slagen we erin een kennende machine over pakweg honderd jaar een goede interpretatie van Mahler te laten waarderen en te laten bijstellen? Ja, zei Narden, dat moet kunnen, maar mij dunkt heeft die machine er niet veel van genoten, d.w.z. de machine is hoogstens een controleapparaat t.a.v. een groot aantal formele kenmerken, hem via neurologisch netwerken aangeleerd, maar hij zal er niet veel lol aan beleven. Een machine raakt niet ontroerd.

Je collega's van de robotica zijn inmiddels zover dat ze een lopende mechanisch ding hebben geconstrueerd, dat weliswaar nog niet reageert op impulsen van buiten af, maar op zijnsniveau zijn ze klaar. Narden begon te lachen. Oh, mijn God, ben je er zo een, zo'n, hoe heet die knecht van Faust ook weer, zo'n *homunculus bouwer*. Ja, wij, maar vooral de Japanners, zijn zulke bouwers! Wij herscheppen de mens tot een levende robot. Mij dunkt, had Bindiks gezegd, dat jullie wetenschappers daar steeds mee bezig zijn. Hij had een paar nummers van de stapel *Scientific Americans* gepakt. Doen we even een steekproef. En Bindiks had inderdaad moeiteloos in vrijwel elk nummer zinnen kunnen aanwijzen in de trant van, een bijdrage aan de doorgronding van het ontstaan van het leven zelf, grote beïnvloeding van het leven, kennissturing enzovoorts. Jullie wetenschappers weten het zelf niet, maar jullie zijn collectief bezig met het nabouwen van een mens. Maar, had Narden gezegd, die wetenschap heeft nog geen leven gecreëerd. Dat leven is er al, had Bindiks gerepliceerd, wat jullie willen is op buitennatuurlijke wijze een wezen deel laten hebben aan dat leven. Geen imitatio, maar zelf scheppen. *Alt Rapsodie*, had Kastermans gezegd, onthoud dat, Narden, dat is het toverwoord, *Kathleen Ferrier sings Alt Rhapsodie van Brahms* en verder niets.

De poging van Kastermans om te promoveren, was de dag ervoor gestrand, 5 mei 1992. Hij was er langzaam in geslaagd zijn onophoudelijk schrijven een halt toe te roepen. Hij had een vol jaar aan een dissertatie gewerkt en had aan professor Lodewijk Weylant een ruwe materiaalverzameling, een ruwe schets van de verschillende hoofdstukken gestuurd. Zijn onderwerp was, zoals gezegd, de relatie tussen de moderne kennistechnologie en het kennisbeeld van Kant en Hegel. Hij had willen aantonen dat het kennisbeeld of het mensbeeld van zowel Kant als Hegel overeenstemde met het mensbeeld van de moderne kennistechnologie, conform zijn bewering tegen Narden. Een wetenschap die steeds meer van de mens scheen te kunnen representeren. Niet alleen een verstandsmatig denken, maar tevens bepaalde vormen van andere, menselijker redelijkheid. Wat Kant en Hegel van de mens geopenbaard zouden hebben, zou slechts een hoogwaardig zelfsturend mechanisme zijn geweest, zo was ongeveer zijn stelling. Dus, zo redeneerde hij verder, de grote intellectuele hoop die wij op deze denkers hebben gevestigd is een dwaallicht. Als wij Kant en

Hegel te absoluut nemen, zullen we nooit achter het eigenlijk menselijke komen. De ontwikkelingen in de kennistechnologie hebben bewezen dat de grote romantici eenzijdige begrijpers waren.

De professor Lodewijk Weylant bij wie hij het forse concept inleverde (meer dan honderd bladzijden) had zijn teksten te hooi en te gras gelezen. Hij had ze eerst doorgesluist naar een collega Herman E. die Kastermans verhaal afwees als te weinig analytisch en te weinig vakbekwaam, te breed en nog eens een veel te omvattende probleemstelling. Een amateuristische dilettant, die misschien wel kon schrijven maar geen filosofie kon beoefenen, hij zwierf alle kanten uit. Bovendien waren zo'n beetje alle zinnen fout, faliekant verkeerde interpretaties, het klonk allemaal wel interessant maar het was niks. E. had kennelijk niet de moeite genomen de intentie van een hoofdstuk te achterhalen, maar was alle verschillende uitspraken over Kant apart gaan lezen en moest vervolgens wel constateren dat alle uitspraken fout waren en dat er aan corrigeren geen beginnen was. Nee, natuurlijk niet, als je niet je best doet de intentie van iemand te begrijpen, dan zijn alle beweringen onsamenhangend los zand.

De professor Lodewijk Weylant zelf had later toegevoegd dat zijn interpretatie van met name Kant eenzijdig en onwelwillend was. Inderdaad kon je, als je Kant aan zijn letter hield, hem zo kritisch benaderen als Kastermans deed. Maar dan interpreteerde je Kant als een technocraat die alleen zijn eigen bewijsstelling uit Kant wilde halen. Serieuze wijsbegeerte legde juist de intellectuele rijkdom van Kant bloot en probeerde dat beeld van Kant als vader van de Verlichting te nuanceren. En vervolgens was het geheel inderdaad veel te wild geweest, op basis van dit stuk kon hij niet zeggen of hij met hem in zee wilde. Er zaten best goede dingen in, hij kon wel wat maar in deze tekst zat geen dissertatie. Hij moest de collega Herman E. gelijk geven, helaas en daarmee zag Kastermans een jaar schrijven aan diggelen vallen. Nu had hij met zijn beste kracht zich proberen te bevrijden van zijn grote zwakte, zijn onophoudelijke doorschrijven, nu had hij zich beperkt en zeiden de heren professoren dat het een zootje was!

De volgende dag was Kastermans nog niet bekomen van de schrik en woede om deze afwijzing. Hij was geïrriteerd en niet steeds met zijn gedachten bij de discussie, onzeker over of hij als filosoof nog betrouwbaar was. De professor had overigens toegevoegd dat hij wel kon schrijven en dat hij, ondanks zijn drukte, een tweede poging mocht wagen om hem te tonen dat hij iets kon, bijvoorbeeld via een wat korter artikel. Maar dat was op dit moment niet aan Kastermans besteed. Ik had, dacht Kastermans, mijn tijd veel leuker kunnen besteden. Bijvoorbeeld de relatie tussen de poëzie van Jan Hanlo, diens

alcoholgebruik, diens motorrijden, de aanrijdingen uit de jeugd die een dode had veroorzaakt en zijn latere dood op de motor. Jan Hanlo als het symbool van de man die niet in staat was tot leven. Of moest je Hanlo juist zien als de hedendaagse kluizenaar.

Weerzien

Op woensdag 6 mei 1992 ontmoette hij Catherina opnieuw, om zes uur 's avonds in de stationshal van station Amsterdam, terugkomend van de discussie met Narden, een dag na de afwijzing. Hij had zich onzeker gevoeld, had het verhaal niet aan Narden durven te vertellen. Hij schrok en riep haar, *Catherina*, maar ze hoorde hem niet. Hij snelde haar achterna en tikte haar op de schouders, zonder adem, *Catherina!* De aangesproken vrouw reageerde onwillig en geïrriteerd, nee zij was Catherina niet! Hij staarde bedremmeld naar het tegelpatroon op de vloer en mompelde wat ter verontschuldiging. Onvast, met trillende benen, slap over het hele lichaam en piekerend over deze vergissing liep hij naar zijn perron.

Van het ene op het andere moment was Catherina weer aanwezig. Alsof het gisteren was. Hij had niets, maar dan ook niets verwerkt in deze acht jaar. Hij had niet over haar nagedacht. Zij was na acht jaar nog precies dezelfde. En ook zijn gevoel was na acht jaar nog precies hetzelfde. Hier in deze stationskiosk beleefde hij volledig wat hij toen had weggerationaliseerd, emotie, verwarring, liefde.... Schuld en afgrijzen om hoe hij haar zo in de steek had kunnen laten. Hoe hij het in zijn hoofd had durven halen om haar man te bellen en hem te zeggen dat hij zijn vrouw maar uit het café moest gaan halen omdat ze gek geworden was? En hoe had hij deze pijnlijke gebeurtenis zo onbewogen gade kunnen slaan? Waarom had hij haar niet bij zich genomen? Hij liep naar het perron en vergat de nieuwe *Scientific American* te kopen.

In de trein dacht hij na over de schrik en probeerde hij te reconstrueren waardoor ze nu ineens zo uit het niets terug in zijn leven was gekomen. Was het de gestalte van de vrouw die hij had aangesproken? Hij kon niets bedenken, het waren zijn normale alledaagse verwarde gedachten in combinatie met grote frustratie om zijn dissertatieverhaal, werkproblemen, Nard Narden, het stuk maaien van nesten van weidevogels begin mei. *Ik wist niet dat ze zo heftig in mij bewaard was gebleven.*

Thuisgekomen bleek hij in de war. Hij had zijn vrouw over de grote schrik willen vertellen waarmee een gebeurtenis van vroeger kennelijk weer levend was geworden. En over de grote maaislag die hij vanuit de trein had opgemerkt. Hij

had er aan gedaan wat hij kon maar de samenleving had niet naar hem geluisterd. Nederland gruttovrij was de werkelijke boodschap van de betrokkenen, wij zeggen dat we er iets aan willen doen maar het interesseert ons geen ene moer. In plaats daarvan aten ze zwijgend het eten dat zij deze dag had gemaakt. Kastermans ervoer een leegte, dacht hij, door Catherina. Wij hebben elkaar niets anders te zeggen dan ingehouden agressie om het mislukken van ons beider dromen, dacht hij tot zijn eigen verbazing.

Het was bitterheid die niets met haar te maken had en waar ze niets aan kon doen. Ze voelde zijn boosheid. Wat is er, vroeg ze. Niets, zei hij, *ze waren weer overal aan het maaien*, alsof de waarheid een terugkerend dingetje was. Grote gedachten door zijn hoofd. Elkaar tot zijn recht laten komen. Zelfontplooiing. Hij bladerde verveeld in de televisiegids en besloot dat hij naar het journaal en naar een detective zou gaan hangen. In de tussentijd zette hij Hilversum vier aan, waar de EO een verzoekplatenprogramma bleek te hebben. Uw lieve vrouw houdt van hoboconcerten en daarom, meneer Visser, heeft u voor uw lieve vrouw een hoboconcert aangevraagd. Kastermans probeerde zich voor te stellen wat er nu in het huis van mijnheer Visser gebeurde. Zou de radio aan zijn? En zou zijn lieve vrouw na het hoboconcert tegen haar man zeggen hoe intens ze dit ervaren had? Wie vraagt er nu in godsnaam een plaatje aan voor zijn lieve vrouw? Sentimentaliteit, flitste het ineens door hem heen. Hij wilde geen lieve vrouw maar een vrouw die zich graag uitkleedde. Een vrouw die het vermogen en het verlangen had om haar lichamelijke te exploiteren voor haarzelf. Afgeneukt en klaargekomen te zijn. Onbeperkt lief te hebben. Catherina, dacht hij, ik kan natuurlijk een plaatje voor Catherina aanvragen. Met opkomende erectie herinnerde hij zich die avond dat ene moment tussen hen dat te vroeg kwam.

Kastermans probeerde in de loop van de avond ook te begrijpen waar die boosheid op zijn vrouw vandaan gekomen was. Waarom hij ineens zo fel en heftig op haar was en waarom zij zo afwijzend tegen hem leek. Ze kon toch niet jaloers zijn op een herinnering aan Catherina? Ze zou hem toch niet ineens te min voor haar vinden? Hij kon er toch niet veel aan doen dat het werken aan een dissertatie vastgelopen was? Ik heb mijn best gedaan. Verdomme, verdomme, dacht Kastermans, ik ben verward en geïrriteerd.

In de er op volgende weken kwam hij haar herhaaldelijk tegen op het station Amsterdam. De ontmoetingen deden hem geen plezier, hoewel hij er ook naar uit zag. Ze was kennelijk bezig volledig in hem te ontwaken, bleek geen verleden te zijn geworden. De herinneringen leidden tot de overtuiging dat hij te weinig respect voor haar had gehad en dat hij te weinig zijn best gedaan had om te begrijpen wat háár werkelijkheid was. Dat was het gevoel dat haar

verschijning vooral bij hem teweeg bracht, schuld, mea maxima culpa. Hij miste haar die dagen en zou haar graag terug willen zien zoals ze acht jaar terug was geweest.

Catherina was te kort geweest om zo in hem geëtt te worden dat hij regelmatig van haar was gaan dromen. Hij had haar en die ene mysterieuze avond uit zijn toegankelijke geheugen geplaatst. En die operatie had kunnen plaatsvinden zonder dat ze had geleid tot al te zware psychologische consequenties. Hij zou tenminste niet weten wat hij gesublimeerd had. Maar nu waren de twijfels, de schaamte en de schuld van de laatste avond in die ontmoetingen opgekomen plus dat zij in haar volle gedaante was teruggekeerd, los van de religie. En niet langer als te vermijden bijzaak, zoals hij het acht jaar terug had beleefd, maar als kern van de gebeurtenissen. De eerste keer dat hij haar meende te zien, was het nog slechts een ogenblik geweest, dat hij weer vergat, maar na drie keer kregen de vergeten gevoelens hun plaats in hem. Hij hoorde zich te schamen over zijn gedrag. Hij was een intellectuele en morele mislukking. Hoe kon hij een vrouw waar zijn hart lag zo tekort hebben gedaan?

Hij herinnerde Catherina gepijnigd zoals hij haar die avond door het caféraam had gadeslagen. En hij voelde, in plaats van de harde zekerheid dat het goed was dat hij haar man op haar had afgestuurd, de spijt en treurigheid om haar zo alleen zijn die hij toen had moeten voelen en zien. Hij had haar nooit alleen mogen laten. Hij verweet het zichzelf en raakte er door aangeslagen. Het begripen van een situatie die niet meer te veranderen is en waarvoor geen eens vergeving gevraagd hoeft te worden. De realiteit die acht jaar later haar ware gezicht liet zien. Zijn zekerheid haar alleen te laten was dogmatisme geweest, blindheid, machogedrag. Hij had daarmee die tien seconden en wat er aan voorafgegaan was om ze zo te laten zijn, verraden. Ze was de eerste en de laatste vrouw aan wie hij zich volledig had gegeven.

In de eerste week van juli stelden vrienden voor om met z'n allen naar Chartres te rijden en vervolgens naar Normandië. Want thuisblijven om aan zijn dissertatie te werken en in de polder vogels bestuderen, hadden voor hem geen zin meer nu de professor het concept had afgewezen en die paar overblijvende grutto's waren opgegroeid. En iedereen was aan vakantie toe. Men zou van de zon kunnen genieten aan het luxueuze strand van Deauville, kathedralen bezoeken, oude abdijen en ruïnes zien. Dat moest hem aanspreken, was zijn vader vroeger niet ook een tijdje monnik geweest en had hij niet zelf ook een katholieke opvoeding gehad? Daar was het ontstaan van God nog aanwezig en hij zou als filosoof wel idioot zijn als hij daar geen kennis van zou nemen. En was het bovendien niet zo dat de wijze waarop de professor zijn dissertatie gekraakt had, hem noopte tot een forse herbezinning? Was hij niet absoluut zeker aan vakantie toe?

En opnieuw het beeld van Catherina in alle heftigheid aanwezig. De *katholieke moeder in haar opgang naar God*. Onzin die hij toentertijd radicaal van de hand had gewezen. Onzin, die hij zou moeten leren begrijpen als hij Catherina uit haar achtjarige isolatie wilde halen. Ja, een vakantie in Normandië was het beste.

Kathedralen

Chartres

Hij meende, voordat hij de kathedraal in Chartres binnenliep, waar zijn vrouw hem al veel over had verteld, dat hij alles wel wist dankzij zijn Rooms-katholieke achtergrond. Maar in werkelijkheid wist hij niks en toen hij als gepokte en gemazzelde ongelovige de kathedraal van Chartres binnenliep, trad hij daarmee feitelijk voor het eerst van zijn leven onbevangen één van de werkelijk grote religieuze bouwwerken binnen. In de kathedraal werd hij direct en onvoorwaardelijk met respect geslagen en ervoer hij in één keer de grootheid van de middeleeuwse religieuze bouw. De stilte, de contouren van de middeleeuwse gelovigheid, hier in Chartres nog goed in tact. Het licht van God dat naar binnen viel.

Een cultuur die deze bouwwerken had kunnen bouwen en nog wel zijn cultuur, die kon je met goed fatsoen niet blijven afdoen met de constatering dat God dood was, dat God ideologie was, dat God niets was. Want hier liep hij regelrecht het tegendeel binnen. Als God dan tegenwoordig daadwerkelijk op sterven na dood was, moest je tenminste willen begrijpen wat de God betekend had die de mensen had uitgenodigd hun leven te geven voor dit gebouw. Zo scherp voor de geest stond het hem overigens nog niet die middag, die zekerheid ontstond pas tegen het einde van de vakantie toen het raadsel van deze menselijke bouwwerken zich als raadsel begon te openbaren en de vraag naar het bewustzijn, de wil van de bouwer op de voorgrond begon te treden. Niet langer alleen maar hoe het gebouwd was, maar meer en meer waar het de bouwer om was gegaan. Hoe de vervreemding van het vroegere zo bekende zich keerde in het vermogen de vraag naar de wil te stellen. Maar hier, deze middag sloeg een deel van jeugd met een totaal ander gezicht onherkenbaar op hem terug. Hiér zag hij wat de grote verveling in zijn jeugd in werkelijkheid had moeten zijn, een enorme ruimte en een transparant fonkelend - en ook grijzig licht, door het glas in lood en door de hoge ruimten zelf. Dít was voor de Middeleeuwen de wijze waarop zij hun vrees en respect voor God hadden uitgedrukt. Hier besepte hij dat het monastieke gezang van de Benedictijnen hem zeker zou interesseren en dat de monastieke dienst een fascinerend onbegrijpelijk ritueel was. Hier besepte hij vaagjes dat de figuur aan het kruis, de moeder Maria in het blauw en de overal voorkomende naakte baby, maagdelijk ontvangen, onbegrijpelijke historische symbolen waren en niet,

vanzelfsprekende beelden. Waarom hadden de mensen zich vroeger zó enorm ingespannen om al hun tijd en rijkdom aan Hem te geven?

Hij had simpelweg niet geweten dat de belangrijkste klassieke westerse bouwwerken zich in Frankrijk bevonden - zo weinig geïnteresseerd was hij geweest in alles wat met godsdienst samenhing. Ja, hij was in de Notre Dame geweest, ja, hij was in de St. Jan geweest maar had toen enkel de directe kerkelijke functie gezien en daar wilde hij niks mee te maken hebben. Hij dacht eerst nog oppervlakkig, men bouwde zeker zo hoog om dichterbij God te zijn, allemaal Babel en aanmatiging. Toen hij de toren beklom en uitkeek over Chartres viel hem eerst alleen op dat er op de bogen geen mannetjes zaten, terwijl het op de St. Jan stikte van de mannetjes. Hij wandelde later door de kathedraal en probeerde zich in de middeleeuwer in te leven in de winter en voelde zich klein. Stel je voor deze kerk zonder stoelen, als een hoge duistere ruimte met de gebrandschilderde ramen, het stinkt van de mensen en de priesters preken hun hel en verdoemenis over jouw wangedrag. In de duisternis van Chartres betekenden de gebrandschilderde ramen licht, want het beeld van God was dat hij licht was. Het licht voor de mensen. En waarom groot en rijk? Omdat voor God niets goed genoeg is, de mens behoort het beste dat hij heeft, het rijkste dat hij is, in dienst te stellen voor God. Rotte adem, ziekte, hijgerig grijpen van vrouwen, zie een schilderij van Breughel gecombineerd met dit bouwwerk!

Wat hem aan Chartres boeide, waren de ogenschijnlijke eenvoud en rechtlijnigheid. Een eenvoud die hij nauwelijks kon plaatsen omdat vergelijkende data hem nog ontbraken. Hoe later de gotiek, hoe flamboyanter, want hoe beter men de bouwstijl beheerste en van nieuwe details zou kunnen voorzien, vermoedde hij terecht. Ondanks dit inleven, bleken gedurende deze vakantie niet alleen de kathedraal van Chartres, maar eveneens van Bayeux, Lisieux en de kathedralen van Rouen, evenals de ruïnes van Jumièges en St. Wandrille voor hem volledig vreemde gebouwen te zijn, waar hij de zin niet van begreep. Hij snapte van een aantal beelden en ramen weliswaar het religieuze verhaal en hij zag dat er heilige missen konden worden opgevoerd. Hij was dus weliswaar bekend met de beelden van het katholicisme, maar het gezegde van Hegel was op hem volledig van toepassing, dat *bekend met iets zijn, niet betekent dat iets ook gekend wordt*. Hij wist helemaal niets van de gedrevenheid van deze bouwers, laat staan van de betekenis van deze bouwwerken. De grote gebouwen van zijn vroegere religie waren hem volledig vreemd. Hij herkende als oud katholiek alleen de plaatjes, dat wel maar de moeder Maria met het kind, waar stond ze voor en hoe had ze zo'n grote rol kunnen spelen? Wat zagen mensen van andere culturen als ze deze beelden zagen in deze kerken, drie mannen aan een kruis - in wat voor cultuur leefde hij?

Het was dan ook maar deels toereikend, wat zijn vrouw zei, dat ze het spijtig vond zelf geen religieuze opvoeding te hebben genoten toen ze zag hoe hij met de religieuze gegevens om ging en hoe hij de kinderen verhalen, schilderijen en glas in lood uitlegde. Want Kastermans legde weliswaar het verhaal op een raam uit, begripen wat deze ramen in dit meester-bouwwerk deden, deed hij niet, hij vertelde gewoon het Bijbelse verhaal na dat ze erin hadden geramd. Hij had dit verhaal op precies dezelfde wijze ook twintig of dertig jaar terug kunnen vertellen, met een aantekening in zijn catechismus. Een religie die kennelijk weinig behoudskracht had gehad, ondanks de totale aanwezigheid van God en de priesters gedurende zijn jeugd. Wilde hij herinneren, dan diende hij te reconstrueren.

Deze kathedraal leek in niks op de kerk waar hij vroeger die heilige missen in op-perste verveling had bijgewoond. Hij herinnerde zich wel iets van zijn vroegere religie, maar wat hij hier zag, reikte veel dieper dan de katholieke jeugd in Krommenie. Dit was weliswaar zijn wereld maar deze wereld was anders dan hij beseft had! Hij ervoer de majestueuze bouwwerken en vond geen bevrediging meer in zijn oppervlakkig duidende gedachte dat de mens dicht bij God had willen zijn en daarom zulke hoge kerken had gebouwd. Hij vroeg zich aanvankelijk alleen maar af hoe iets ongeveer gebouwd was en niet waarom het juist zo gebouwd was. Deze Franse gotische kathedralen waren niet alleen maar een dichterbij God willen zijn. Wat had *Suger* willen bewijzen?

Een andere ervaring was het bezoek aan St. Wandrille. 's Morgens in Jumièges was hij al geïmponeerd door de ruïnes. Teken van een macht, een tijdperk en vooral een manier van leven dat hem aansprak. In de abdij van St. Wandrille begon het Kastermans te dagen dat de tijd aangebroken was om serieuzer dan voorheen het monnikenleven te leren begrijpen. De monnik die hen rondleidde, had uiterlijk in niets op zijn vader geleken, maar het waren de wijze van rondleiden, het respect voor de orde waar hij toe behoorde, die hem eindelijk tot de conclusie brachten dat hij er meer van wilde begrijpen. Wat hij niet begreep, was de indruk van tevredenheid die deze monnik op hem maakte, men kan ook zeggen de levensrust, evenwichtigheid. Een soort van instelling die hem wat waard scheen omdat, zo dacht hij, hij met dergelijke instelling een productiever leven zou moeten kunnen voeren dan hij deed. Overigens: St. Wandrille was een Benedictijns klooster, terwijl het klooster waar zijn vader lekenbroeder was geweest een cisterciënzer klooster was en nog wel een door de extremisten De Rancé en Lestrange hervormd klooster. Weliswaar reeds iets gehumaniseerd in de tijd dat de vader intrad.

Het had iets te maken met de heer-knecht theorie van Hegel, waarbij de knecht een knecht van God was en dit knechtschap in alle blijheid aanvaardde. De

opoffering van het eigen ik, van alle eigenheid om zich zo volledig mogelijk dienstbaar aan God te maken. Zijn vader zou later zeggen: veel van de monniken vonden in het klooster de veiligheid en de zorgeloosheid die ze buiten de muren niet zouden hebben gevonden - levensonvermogen. Het zouden overigens niet Chartres en St. Wandrille zijn, maar een heel andere plaats die hem zou dwingen om zich concreet in God te gaan verdiepen.

Ziekte

Wij logeerden in het dorpje Genville aan de Normandische kust. Voor we naar het strand gingen, de dag na het bezoek aan St. Wandrille, had ik me tijdens het televisiekijken naar de volleybalwedstrijd Nederland Cuba, of weet ik veel wat, al een paar keer licht duizelig gevoeld, alsof ik niet goed op mijn benen stond. En ik herinnerde me dat ik ook al iets dergelijks tijdens de ochtendwandeling had gedacht.

Wij zouden die dag naar het strand van Trouville gaan, één van de dorpjes tussen Honfleur en Deauville. Ik zwom gewoon in zee maar op het einde van de vrijdagmiddag begon ik te rillen en toen we naar ons huisje terugreden, kon ik bij Leclerq, waar we boodschappen zouden doen, niet eens meer uit de auto komen om te helpen. Ik heb griep, dacht ik en interpreteerde daarmee ook de duizelingen van die ochtend, ik voelde op mijn rechterwang tegelijkertijd een klein, merkwaardig bultje opkomen, waarvan ik dacht dat het een insectenbeet was. Het was een raar, jeukend bultje.

Ik ging in bed, slikte een Franse aspirine in de hoop dat een en ander spoedig voorbij zou zijn. De zaterdag bracht ik in bed door, tegen de avond begon ik te beseffen dat de koorts niet zakte en dat ik kennelijk een behoorlijke griep te pakken had. Ik besloot te stoppen met de aspirines om te kijken wat er werkelijk aan de hand was. Ik begon gammel en prikkelbaar te worden, was eigenlijk van de wereld en veroorzaakte problemen door uit te vallen tegen het dochtertje van de vrienden met wie wij samen waren. Ze zat wel wat te rommelen en mijn kinderen hadden ook op hun lazer gekregen, bedoel ik, maar pedagogisch gezien, was ik al lang niet meer de aangewezen persoon om iets naar kinderen te ondernemen. Ik wilde gewoon dat iedereen zijn kop hield in mijn buurt en leg dat maar eens uit. De volgende ochtend had ik meer dan veertig graden koorts en volgens mijn vrouw een vreselijk dik gezicht.

Ze zei dat dit absoluut zo niet verder kon, dat ze een dokter ging halen. Er bleek echter geen dokter te vinden maar wel een ziekenhuis in de buurt. Dan gingen we maar naar de eerste hulp. Ja, maar dat kan niet, zei ik, als je veertig

graden koorts hebt dan mag je niet lopen, dan krijg je een hartaanval. Ben je gek, zei ze, we gaan en ze dwong me om me aan te kleden en naast haar in de auto te stappen.

De kinderen kwamen er juist aan lopen met Harry en grote stokbroden toen wij wegreden en ik moest iets wegslikken want ik begreep natuurlijk wel dat ik die ochtend niet terug zou komen omdat er iets grof mis met mij was. De verhuurders van het huisje reden voorop en na een kwartiertje arriveerden wij bij het particuliere ziekenhuis van Honfleur.

Ik liep naar de eerste hulp en zei tegen een verpleegster, *madame, je suis tres malade* en zakte bijna in elkaar. *Je vois*, of zoiets, zei ze. Daarna ging alles snel. ik werd op een ziekenbed gelegd en er arriveerde een arts. Ze vroeg me wat, en ik zei dat ik twee dingen had, *fièvre* en een insectenbeet. Welnee, zei ze, je hebt een bacteriële infectie en daarom koorts. Ze ging iets uitzoeken. Ondertussen zakte ik telkens weg op het ziekenhuisbed. Ze kwam een half uurtje later terug en zei, we geven je antibiotica en een koortswerend middel, alles per infuus. Aha, begreep ik, het ziekenhuis vindt ook dat ik ziek ben, ik heb me dus niet aangesteld door hier op een zondagmorgen, gedwongen door mijn vrouw, bij ze aan te kloppen. Het stelde me ook wat gerust over mijn slechte gedrag de avond ervoor, ik was inderdaad prikkelbaarder geweest dan normaal en had mij niet in beheersing gehad. Maar goed, het hoorde niet, dat moest ik straks nog maar eens even met ze bespreken, maar wellicht dat de vrienden het mij wilden vergeven. Ze legde me nog uit, dat ze niet precies wist of ze de juiste bacterie gingen bestrijden, dat ze geen enkel risico mocht nemen en dat ze daarom nu direct met een forse cocktail zou beginnen.

Men nam mij nogal wat bloed af en legde me aan een infuus. Ik werd naar een kamer gereden, men zette een televisie voor me aan, waar ik een Nederlandse bokser zag worden weg geramd door een lompe Canadees, daarna het volleybalteam een finale zag verliezen en vervolgens Ellen van Langen, die ik niet kende, de 800 meter zag winnen. Voor het overige bestookten de Fransen mij met televisiebeelden van hun grote hardloopheldin op de 400 meter, wier naam ik nu helaas vergeten ben, een donkere langbenig hinde (*Marie José Percé*, 48.83). Ik zakte steeds weg. Men bracht mij in de loop van de middag een groot bord eten. Ik snapte het niet. Hoe konden die Fransen denken dat ik iets naar binnen zou kunnen krijgen en al helemaal niet van dit zware eten. Ik liet het staan en excuseerde me, *J'ai pas faim, je suis malade*. Men knikte, maar ik dacht dat de Fransen, zo gesteld op eten, wel boos op mijn onbeleefdheid zouden zijn. Ik dommelde weer weg tot ik tegen een uur of twee mijzelf plotseling wat beter voelde worden. Ik kon niets. Ik lag muurvast aan het bed, ik moest plassen maar durfde het niet goed, schaamde me. Uiteindelijk deed ik

toch maar. Er kwam een zuster die het inmiddels lege infuus verving door een ander. Kennelijk op tijd, want ik had juist de koorts weer voelen stijgen.

Tegen vijf uur in de middag hadden de ziekenhuismiddelen de strijd overgenomen en waren ze waarschijnlijk aan de winnende hand. Ik voelde me oké, besefte dat het koortswerend middel zwaar moest zijn en dat mijn ziekte dus ook zwaar moest zijn. Telkens zo gauw het infuus leeg was, merkte ik dat in korte tijd de koorts weer begon op te lopen. De zusters hielden zich stipt aan de tijd, ze vervingen aan de lopende band zakjes die boven mij hingen, er werd kennelijk nogal wat in gedonderd. Dat zei ik ook tegen vrouw en kinderen, die op het einde van de middag langskwamen. Die Fransen gooien me helemaal vol. Maar ik had alweer praatjes tegen de kinderen. Mijn vrouw zei dat ze helaas het fototoestel had vergeten, maar dat ze de indruk had dat de zwelling in mijn gezicht minder werd. De Fransen kwamen met nieuw eten en hadden nu voor mij het beste uit hun keuken te voorschijn gehaald, ik las een briefje waarop stond, zeer licht voedsel. Nu, dat hadden ze, een klein stukje rollade zo, een beetje gierst zus, kortom, een Franse maaltijd zoals ik die nooit eerder had gehad!

Vanaf dat ogenblik kwam er een geluksroes over me. Ik was hier wel zeker in veilige handen, oké, ik had me misschien wat aangesteld met die ziekte, maar nu ja, mijn vrouw had me gedwongen hier te komen. Ze had met de ANWB gebeld en met de verzekeringen, dus dat was ook allemaal in orde. Ze had er wel vreselijk veel moeite voor moeten doen, vertelde ze, omdat we ons verzekeringsnummer en internationale creditcard van de verzekering vergeten waren mee te nemen. Ze verdwenen en de vrienden kwamen even op bezoek. Ik had helaas nog geen woorden voor gisteren en zij begonnen er evenmin over - dus het zou iets worden dat wij stilzwijgend tussen ons zouden laten.

Ik kreeg van een verpleegster een zapper en bekeek enkele Franse politiefilms die ik iets kon volgen. Het ging steeds beter met me. Ik schaamde me dat ik me nog niet gewassen had, ik vermoedde dat ik door het zweten inmiddels een ondraaglijke stank zou verspreiden en dat zou men dus ruiken als men binnenkwam. Dat was toch onbeschoft om de genereuze Franse gastvrijheid zo op de proef te stellen.

In de loop van de nacht bleef men infusen verwisselen, precies op tijd en bleef men vriendelijk tegen mij, ondanks mijn waarschijnlijk enorme ziekenstank. De volgende morgen, toen de gordijnen open waren, kon ik wat beter kijken naar al die huiszwaluwnesten. Het hele dak leek ermee onder gemetseld. Ik voelde me tof en er kwam een verpleegster die me beloofde dat ze straks een loopinfuus zou maken, dan kon ik me wat bewegen. Vervolgens kreeg ik waar

ik als ontbijt voor had gekozen, te weten brood met koffie, bestaande uit een brok uiterst smakelijk stokbrood en een liter koffie. Nooit had ik een beter ontbijt genoten. Vive la France. Er kwam een kapelaan langs, maar die verdween weer, toen ik hem zei dat ik goed behandeld was hier. Niks te mopperen, néé, van God nog niks gezien hier. Daarna kwam de dokter van gisteren, met, naar ik later begreep, haar baas. Die begon met lezen wat er zoal gedaan was terwijl ik hem begon te vertellen dat ik zeker oké was en dus wel weer naar huis kon. Hij begon mij echter mee te delen, dat een en ander tres lourde, tres lourde, tres lourde was. Drie keer tegen mij gezegd met een geluid van bewondering voor zijn assistent die mij zo genereus had behandeld. De assistente stond er trots glimlachend bij. Ze hadden met totaal vol gedonderd. Wel, dat had ik in de gaten gehad, zei ik in mijn beste Frans, *ik had al tegen mijn vrouw gezegd, nou, die Fransen weten wat ze erin moeten gooien*. Daar moesten ze om lachen. Alles was oké, maar er kon geen sprake van zijn dat ik vandaag naar huis mocht.

Daarna kwam de verpleegster die me een loopinfuus gaf. Ik begon me eerst maar eens uitvoerig te wassen. Vervolgens kwam, als ik me wel herinner vlak voor het middagmaal mijn familie op bezoek. Ze hadden boekjes voor me meegenomen, hadden cadeautjes gekocht en vonden het wel jofel in het ziekenhuis. Mijn vrouw zei dat ik erg ziek was maar dat de ANWB arts haar details hadden willen besparen. Ik vertelde haar dat de Fransen er inderdaad heel wat hadden ingegooit. Tres lourde. Toen de kinderen er nog waren, kreeg ik middageten en dat zag er perfect uit. Ze leken me jaloers, zeker vanwege het toetje. Ze gingen toen ook zelf maar ergens eten. Ik voelde me niet alleen gelukkig maar ook buitengewoon dankbaar. Dankbaar jegens de wereld, de Fransen of wist ik veel wat.

In de loop van de middag begon ik na te denken over die ziekenhuisindustrie. Men kan lullen wat men wil, dacht ik, maar voor mij heeft ze een puur menselijk gezicht. Het is fantastisch wat ze hebben gedaan. Dit is, zo dacht ik, nu de westerse cultuur in haar beste doen. In elk ander land was ik ziek gebleven, maar hier helpt men mij eruit. En zulk goed eten voor mij persoonlijk. Men moppert zo gemakkelijk op al die doktoren maar dat komt omdat men de waarde er niet meer van beseft. Men neemt het als gegeven aan, maar ondertussen is dit wel de kern van onze samenleving, dat zij mij professioneel repareren.

Ik probeerde mijn gedachten in het kader te zetten van de verschillende kathedralen die wij inmiddels hadden bezocht. Ik dacht, kijkend naar de huiszwaluwen met hun lemen nesten, je kunt dit ook als ingrijpen van God denken als je religieus zou zijn. Dan heeft God mij zojuist gered. Merkwaaardige gedachten voor iemand die zich er nooit in had verdiept. Nee, dit is geen goddelijk ingrijpen of het moest al zijn dat God door de intuïtie van mijn vrouw had

gesproken. Dit is allemaal westerse rationaliteit en westerse logica, dit is cultuur waarin God dood is. De mens is juist bij machte dankzij zijn eigen middelen om in te grijpen in de loop der dingen die God wellicht met mij voor had.....

Maar toch, maar toch. Akkoord, dat ik beter werd, was dankzij de westerse logica, maar het bestaan van ziekenhuizen, dat ik geboren was en leefde in een verzorgingsstaat, dat was toch toeval? Nee, het dankbaarheidgevoel dat mij overkwam was groot en was persoonlijk gericht op de diagnosedeskundigheid van de artsen, zo zei ik tegen mijzelf. Ik dacht, ik stel me aan, maar op de één of andere wijze kun je een situatie als die van mij ook interpreteren als van de dood gered. Welnee, suste ik mijzelf dan weer, het was slechts een kleine ontsteking. Tegen de avond kwamen onze vrienden die een mooi T-shirt voor me hadden gekocht. Ook zij konden met eigen ogen zien hoe luxe eten ik kreeg. Ik at het aan een tafeltje. Ik keek die avond lang naar de televisie, Franse films en het dankbaarheidgevoel hield aan. Ik wist nu ook dat ik tijdelijk mijn lot uit handen had gegeven en dat een dergelijke verzorging natuurlijk een buitengewone luxe is, beter dan een hotel waar je overdag nog zelf iets moest gaan doen. Ik ben dankbaar, zo redeneerde ik, dankbaar om mijn vrouw en om de artsen, om het ziekenhuis, om de verzorging en om de huiszwaluwen. Zo eenvoudig is het. Daar zit niets religieus aan.

Er mocht dan niets religieus aan zitten, ik kon in de loop van die nacht niet ontkennen dat het gevoel breder was dan alleen de mensen die het betrof. Het was geen dankbaarheid voor het leven maar ik was linksom of rechtsom, toch op de één of andere manier in contact met iets dat meer was dan alleen de rationele verklaring, iets dat meer was dan alleen het besef van waarde van iets, dat was mijn dankbaarheid. Dankbaarheid en geluk jegens wat? Het was een mysterie dat dan weliswaar geen God was, of oerenergie die allen doorstroomde, maar het feit dat men mij beter had gemaakt, of, dat ik ziek was en beter was geworden, had mij tot de kern van iets gebracht. En dat had wel degelijk iets te maken met hetzelfde gevoel dat die monnik in St. Wandrille had uitgestraald, toen hij ons rondleidde. Zo ongeveer dwarrelden mijn gedachten, maar ik verloor ze weer, omdat ik nog steeds niet besepte hoe zeer ik door het oog van de naald gekropen was. Kort en goed, zei ik steeds tegen mijzelf, stel je niet aan, leve de industrie, leve de diagnosedeskundigheid van de artsen en leve vooral de tres lourde antibiotica.

De volgende morgen kon ik een bad nemen in het zusterfrisbedrijf. Ik voelde me daarna perfect schoon, nog wat wankel, maar goed in staat de wereld het hoofd te bieden. Later die dag stond ik voor de ziekenhuisdeur wat naar buiten te kijken toen de chef mij binnenriep. Ik heb hier de ANWB arts aan de lijn, wil je hem spreken. Ik sprak met hem. U heeft, zei hij, nogal geluk gehad.

Ja, zei ik, ze hebben me perfect beter gemaakt en het is een perfect ziekenhuis. Ja, maar er is meer. Wilt u weten wat u had? Er bestaat een Duitse uitdrukking voor. Wilt u die horen? Ja natuurlijk. En ik verstond *so etwas unter dem Nase, ist im zwei Tage unter dem Gras*. U bent heel erg ziek geweest en eigenlijk behoort u nog in het ziekenhuis te blijven maar u schijnt sterk te zijn en heeft vakantie. Neemt u uzelf alstublieft in acht. Wel, de boodschap was glashelder en ik begreep mijn dankbaarheidgevoel en mijn levensgenot nu ook wat beter. Ik zei tegen de chef wat de ANWB man had gezegd. Hij beaamde een en ander, zo iets slaat gemakkelijk door naar je hersenen en dan ben je nooit meer thuis. Hij zei dat hij me liever nog een paar dagen hier had gehouden, maar goed, ik had vakantie. Ik kreeg medicijnen mee. Ik vertelde hem nogmaals dat ik hem, zijn collega's en het ziekenhuis zeer, zeer dankbaar was, schudde hem de hand.

De familie kwam me na de laatste luxueuze maaltijd halen en ik wankelde het ziekenhuis uit dat er langzamerhand wat minder luxueus begon uit te zien maar dat ik tot vandaag zou blijven bedenken als het beste hotel waar ik ooit was geweest. We reden naar een apotheek, waar men mij eerst de medicijnen niet mee wilde geven omdat ze volgens hen veel en veel te zwaar waren, daar blies je een elephant mee op. Ik legde uit dat ik juist uit het ziekenhuis kwam. Kennelijk besloten de Franse artsen om mij op vakantie te laten gaan met behulp van paardenmiddelen. Eenmaal bij het huisje in Genville aangekomen, kon ik overigens gelijk weer naar bed. Ik besepte dat ik niets, maar dan ook niets was.

's Avonds maakten mijn vrouw en ik de kinderen een kleine wandeling en belden we ook naar mijn ouders. Mijn moeder was al enige jaren ziek, darmkanker die steeds terugkeerde. Zij vertelde mij dat de chemotherapie geweldig was aangeslagen, jawel, je geloofde het niet, maar er was geen kanker meer te zien op de foto's. De dokter had gezegd dat ze maar gauw weer iets moest gaan doen en dat had ze dus gedaan. Ze had gewandeld en ze was gaan tennissen en ze voelde zich fantastisch. Ik vertelde haar wat mij was overkomen en ik zei dat ik me nu wel dubbel dankbaar voelde. Daar hebben ze jouw beter gemaakt en mij ook. Leve de westerse industrie. Lichtvoetig, dansend bijna, begaf ik mij naar ons huisje.

We laten hier het verhaal van Bindiks Kastermans voor wat het is. Hij had wel degelijk met behulp van Hegel nagedacht over de betekenis van de religie en God en had zich diens denkbeelden volledig eigen gemaakt, voor zover hij dat begreep. Hegel had God ontmystificeerd tot een gepasseerd station op weg naar het zelfbesef. In een beeld van God had de mens zijn eigen vrijheid, zijn eigen zelfbeeld aanbeden en in de rechtsstaat was God op aarde gekomen, was het beeld werkelijk geworden of de oorspronkelijke utopie op zijn begrip ge-

bracht. Rechtstaat als secularisatie van het godsbeeld – rechtstaat als wereldlijke garantie van diezelfde rechtvaardigheid die we in Gods gedrag aantreffen. God en de religie waren niets anders geweest dan het nog niet goed begrijpen waar het om ging, te weten het beeld van de rechtvaardig handelende samenleving. Buiten dit beeld was er niets. Het mysterie als zodanig, noem het de goddelijke oneindigheid bestond helemaal niet. Het was slechts een denkbeeld. Zijn dankbaarheidgevoelens zouden dus volledig verklaard kunnen worden vanuit het perspectief van degenen voor wie en wat hij dankbaar zou zijn.

Haldol

Over dankbaarheid voor de westerse ziekenhuisindustrie gesproken .....

Vriend Erik Z. vertelt het volgende verhaal over zijn vriend Gerben. Gerben had de enorme pech op jonge leeftijd de ziekte van Alzheimer te krijgen, kan ook een vorm van Parkinson geweest zijn. Juist vader van twee kinderen, één van twee en één van enkele maanden, openbaarde zich al de ziekte. Gezien zijn relatief jonge leeftijd boekte de ziekte enorme progressie en verslechterde zijn situatie in hoog tempo. Hij verdwaalde in de stad, kon niet meer alleen thuis gelaten worden en kon in feite ook niet meer alleen met de kinderen zijn. Uiteindelijk besloot men hem in St. Hubertushoef in Amersfoort op te nemen. Erik vertelde dat dit opvangtehuis van demente mensen een eindpunt was. In amper twee jaar tijd was Gerben in hoge versnelling op weg naar zijn dood geraakt.

Erik vertelde dat op een afdeling van eenendertig mensen slechts twee verpleegsters aanwezig waren. Desastreus voor Gerben, want die had natuurlijk nog een enorme hoeveelheid energie, die banjerde de hele dag over de afdeling, sloeg zo nu en dan eens een in bed liggende demente bejaarde in het gezicht *hé wordt eens wakker slaapkop, zeg eens wat*. Erik vertelde dat hij Gerben elke zaterdag opzocht. Dan sprak hij wat met Gerben en reed met hem op een tandem. Gerben herkende hem, in die zin dat hij in ieder geval altijd blij was als hij Erik zag – hij zei dan verheugd *hé vriend* en omhelsde hem. Hetzelfde gebeurde als zijn vrouw José met kinderen bij hem op bezoek was. Dus alles opgeteld had hij het ongeveer één dag per week acceptabel maar vegeeteerde hij de rest van de tijd en kreeg hij een optimum aan verzorging, of minimum.

Erik kwam op een zaterdag op bezoek en trof Gerben in een zombieachtige toestand aan. Gerben wilde helemaal niets, zat maar wat voor zich uit te zitten, ademde niet lekker. Erik naar de verpleging. Já, zei de verpleging, er was deze

week een probleem geweest, Gerben heeft een verpleegster geslagen en dat kunnen we niet hebben. Wij hebben hem Haldol gegeven. Een middel, zo vertelde Erik, dat normaliter wordt gebruikt bij psychose om mensen tot rust te brengen, scheen revolutionaire resultaten te hebben bij depressies. Maar goed, Gerben was natuurlijk niet depressief. Erik vertelde hem er terloops bij dat zijn huisarts desgevraagd over de dosis later had meegedeeld, dat ze absurd hoog was geweest, drie keer zoveel als het normale maximum.

Dat zat ze niet lekker. In de loop van het weekend werd Gerben nog ziek ook en dinsdag werd José gebeld, zijn vrouw, of ze wilde komen. Ze vroeg Erik om mee te gaan. Een ongeveer achtentwintigjarige verpleegarts voerde het woord. Gerben had Haldol gekregen en was er misselijk van geworden, één van de bijwerkingen van Haldol. Maar omdat zijn reflexen niet meer goed werkten, had hij het braaksel steeds weer teruggeslikt en de gevolgen daarvan waren dat Gerben nu in een zeer kritische toestand was terechtgekomen met zware longontsteking. En daarover moest ze nu José spreken, want men zag nu wel met eigen ogen hoe slecht de toestand van Gerben was, zij wilde dus eigenlijk toestemming vragen om Gerben toenemend morfine toe te gaan dienen. Kortom, er ging een einde aan Gerben worden gemaakt. José en Erik waren volstrekt verbijsterd door deze vraag.

Hij kan toch naar het ziekenhuis, bracht Erik in, hij kan toch antibiotica krijgen. Néé, naar het normale ziekenhuis kon Gerben niet, hij was door zijn Alzheimer of Parkinson als patiënt volstrekt onbehandelbaar. En néé, antibiotica kon ook niet, want het was de policy van het tehuis om mensen in de toestand van Gerben niet te genezen. *Palliatieve sedatie* noemden ze dat, zei Erik.

Waarop Erik, woedend had gezegd, dus door die Haldol gaat Gerben nu dood. Wel die arts had gereageerd als door een wesp gestoken, *mijnheer, hij gaat dood aan zijn ziekte*. Omdat Erik niet precies wist hoe José erin zat, had hij het erbij gelaten. Maar die arts haalde dus Alzheimer en de longontsteking gewoon door elkaar. Gerben, had de arts nog gezegd, dit is veel beter voor hem, zie eens hoe hij er nu bij ligt. Ze hadden de afweging niet kunnen maken, niet geweten hoe ze verzet moesten bieden en 's avond was Gerben gestorven aan longontsteking, een handje geholpen door een overdosis morfine en gebrek aan antibiotica. Later zou de eerder genoemde huisarts aan Erik uitleggen dat overgeven en verminderde reflexen bekende verschijnselen waren; als je Haldol krijgt dan ga je overgeven en werken je reflexen niet, dus daar moet altijd iemand bij blijven.

Hier past reflectie. Op de eerste plaats het gebrek aan verzorging op maat dat aan Gerben geboden kon worden. Gerben was dement en loeisterk, dat klopt.

Noch Erik, noch José konden steeds aanwezig zijn en dit verpleegtehuis had de policy mensen niet meer vast te binden maar plat te spuiten en slechts twee verpleegsters per eenendertig patiënten, waaronder mensen die elke minuut toezicht zouden moeten hebben. Dat kon dus niet. Gerben reageerde daarboven niet acceptabel. Dus liepen de investeringen die de samenleving zich getroost voor haar dementen kennelijk op hun grenzen. Gerbens toestand was, gezien de enorme progressie van zijn ziekte, daarboven van dien aard dat hij zeker op korte termijn zou sterven maar een klein jaar leek een realistische prognose. Daar was iedereen zich van bewust. Verder had Gerben zich misdragen en in dat geval beschouwt de samenleving het als ethisch verantwoord en geaccepteerd om hem Haldol te geven, of de buitenwereld zou hem continu moeten gaan verzorgen en oppassen.

Ondanks dat alles is er een aantal twijfelachtige feiten. Er was geen verpleging om hem bij die Haldol te begeleiden. Dat is toch een poging tot doodslag als je het weet, noem het nalatigheid als je er geen ervaring mee hebt en de bijsluiters niet leest – Gerben had kunnen stikken, maar dat is niet gebeurd. Gerben overleeft en houdt er longontsteking aan over. Hem worden vervolgens, ziekenhuisbeleid, op tweeënveertigjarige leeftijd medicijnen onthouden, dat kan worden geduid als een tweede poging tot doodslag. Gerben krijgt vervolgens, als de situatie snel verergert, extra morfine toegediend. Dit kan worden geduid als moord, hoewel het palliatieve sedatie heet op het formulier.

Waarom? Omdat er noch door de artsen, noch door de familie op serieuze wijze is gekeken naar de regelgeving omtrent euthanasie. Er was helemaal geen sprake van een situatie, geschikt voor palliatieve sedatie. Pas toen Gerben, in de hand gewerkt door twee pogingen tot doodslag, op sterven lag, is de arts naar de familie toegekomen met de vraag om hem te laten versterven, met extra morfine overigens. Met een beetje kwade wil, zou je kunnen denken dat bij het toedienen van Haldol wel degelijk is gevraagd, *bewaken we hem of niet*. Er wordt besloten om dat niet te doen. Gerben is dement en betaalt het slaan van een verpleegster met een snel besliste doodstraf zonder juridische inmening.

Er zijn vele geldige argumenten, om de vraag te stellen naar het voortijdig beëindigen van het ellendige leven van Gerben dat geen kans op verbetering meer had. De samenleving kon hem niet de verzorging bieden, Gerben kwijnde weg als er geen bekenden waren, Gerben had één op één verzorging nodig, Gerben was so wie so bezig te sterven. Op dat moment kan het tehuis in overleg met de familie treden of omgekeerd. Die familie is er niet aan toe, Gerben is nog sterk, dus het zal wel even duren voor men aan de idee is gewend, een week of zo. Er wordt toestemming gevraagd, de situatie wordt gewogen en

Gerben slaapt in op een door de familie gekozen tijdstip, die hiervoor zelf de volledige verantwoordelijkheid kan nemen en dragen en er dus ook wel of niet mee kan leven. Nú blijft over een enorm schuldgevoel bij Erik en José om het simpele feit dat ze zijn overrompeld en dat ze steeds de vraag blijven stellen, hadden we ons scherper moeten verzetten? Die vraag hoort, om er maar eens een moraal tegenaan te gooien, voor hen absoluut niet gekoppeld te blijven aan de ellendige dood van Gerben. Waar het om gaat, het ziekenhuisbeleid was hier, we fietsen tussen de regels door bij Gerben.

En nu? Gerben is dood. De nabestaanden leven met een trauma. De werkelijkheid vanuit het ziekenhuis was wellicht anders, maar dit is de beleving van mensen die te snel hebben moeten besluiten tot dood – er was geen alternatief geboden.

Mevrouw, ik waardeer het dat u het gesprek met ons over het leven van Gerben opent. Daar gaan wij het zeker over hebben, want wij zijn ons ervan bewust dat zijn leven niet veel meer voorstelt. Maar niet vandaag. Vandaag gaat u Gerben genezen, u geeft hem de beste medicijnen die u hebt en u zorgt ervoor dat hij erbovenop komt. Ik zal u zeggen, mevrouw, dat ik zometeen als ik dit ziekenhuis verlaat, mijn advocaat bel, dat ik contact opneem, ongeacht wat u verder doet, met weet ik veel wat voor ethische commissie en dat ik hen het verhaal zoals u het mij vertelt, voorleg. Ik ga ervoor zorgen dat u dit beroep niet meer, nooit meer mag uitoefenen. En als ik het fout heb, dat kan ik niet uitsluiten, dan is dat zo. Kort en goed, ik eis dat u Gerben nú de juiste medicijnen ter bestrijding van zijn longontsteking toe gaat dienen.

Erik vertelde dat hij door een toevallige samenloop van omstandigheden een half jaar later met een man sprak die op precies dezelfde wijze in precies hetzelfde ziekenhuis zijn demente vrouw was kwijtgeraakt. Haldol. St. Hubertus-hoef als opruimindustrie. Zo kan het kennelijk ook als je even wegens een ziekte niet op je qui-vive bent.

Pelgrims

Joggingpakken

Bindiks Kastermans, de universeel gevormde toerist die niets van de gotiek wist en die zich onvoldoende had voorbereid op de kathedralen en abdijen stuitte na zijn ziekbed in de kathedraal van Lisieux op de kleine heilige. In tegenstelling tot de grote kathedralen van Rouen en Chartres, waar ze zich slechts biddend in kleine kapelletjes ophielden, waren in de kathedraal van Lisieux mensen aanwezig die deze kathedraal anders bekeken dan toeristen. Dit waren geen bogenkijkers, geen glas-in-loodlezers, geen lichtinschatters, geen kryptezoekers, geen omhoogtuurders, geen boekjeskijkers en respecthebbers. De toerist die hij hier aantrof was, om het maar eens uit te drukken, de onderste sociale klasse op z'n paasbest gekleed in te klein geworden trouwpak of in joggingpak, met bloemen. Of groepen vrouwen van een jaar of vijftig of ouder die hier met elkaar in een soort van christelijke vereniging of parochie waren. Ze keken welwillend rond en spraken steeds hun bewondering uit voor volgens Kastermans nu niet bepaald de meest imponerende aspecten van die kathedraal. Aussi tres belle, hoorde hij en ze baden! Kastermans mocht dan z'n huiswerk niet hebben gedaan, dat deze mensen bewonderend voor fotootjes van een non bleven staan, voor bossen bloemen en voor enkele hedendaagse niet bijster gelukte beelden, verbaasde hem. Daar ging het toch niet om!

Vanuit het gerestaureerde achttiende-eeuwse orgel, dat eveneens bezocht kon worden maar waarvan hij het nut niet inzag, klonken zo nu en dan verzoeknummers, *we shall overcome* en *morning has broken* ving hij op. Merkwaardig, want wat hij inmiddels wel wist, was dat dit nu niet bepaald de klanken waren die harmonieerden met de senioriteit en majestueusiteit van de kathedraal. Hij was zich op enig moment meer een voyeur gaan voelen, zonder te begrijpen waarvan, totdat hij bij een klein kapelletje las *dat Sainte Thérèse hier op kerstnacht 1886 een glimlach of barmhartigheid van Maria had gezien*. Hij begreep hier niets van maar volgens het bericht had ene Theresia hier of thuis, de trap oplopend in 1886 op kerstnacht de barmhartigheid of genade van Maria plotseeling ontvangen, *wat dat ook mocht betekenen*. Er was ook nog iets met Maria's glimlach naar haar, maar dat begreep hij evenmin. Verschillende gelovigen schenen ontroerd te geraken van het bericht, althans sommige vrouwen paken een zakdoekje, voor hen had dat bericht kennelijk wel enorme betekenis. Kastermans zag echter niets dat de moeite van de tranen waard was. Een

familie in fel paarse joggingpakken kwam bij hen staan en begon kaarsen op te steken. Waarna ook zijn kinderen en de dochter van het bevriende echtpaar bedelden om een kaarsje. Hetgeen geschiedde. Een andere man met zoon, beiden in blauw joggingpak had een boekje in de hand, waarop stond, *Pelerinage á Lisieux*.

Hij nam plaats op een bank en las er z'n reisgids maar eens op na. Wat hij in alle snelheid kon achterhalen, was, op licht cynische toon geschreven, dat het hier ging om een vrouw die maar kort geleefd had en die een boekje geschreven had, *Histoire de mon ame*. Die vrouw was heilig verklaard en bovendien was er voor haar ook nog eens een gehele basiliek gebouwd in datzelfde Lisieux. *Plomp*, zei z'n reisgids, *met hypermoderne lichtshows voor de duizenden pelgrims die per dag deze basiliek bezochten*. Ergens aan de rand van Lisieux. Ze was dus pas dertien jaar oud geweest toen ze in de kerstnacht van 1886 hier het licht zag, innerlijke rust vond of whatever die genade behelsde. Absurd, dacht Kastermans, absurd, dat mensen quatsch van een dertienjarig kind serieus nemen.

Bindiks Kastermans hoefde zeker niet naar die andere kathedraal want hij was bezig geïnteresseerd te geraken in de middeleeuwse gotiek en ook wel in de Romaanse bouwkunst maar niet in opgepimpte kerken. Maar hij kon er niet omheen dat die pelgrims in hun joggingpakken hem onrustig maakten. Alsof hij zich in een anachronisme bevond, in een andere tijd en in een andere cultuur waar hij de logica niet van begreep. Dat hij in een denkwereld terecht was gekomen die hem vreemd was. En dat terwijl hij toch een degelijke katholieke opvoeding had genoten. Wat zagen die pelgrims dat hij niet zag? Waarom huilden ze bij het kapelletje waar deze Thérèse kennelijk iets ervaren had? Was God dan niet dood? Bidden en geloven stamden toch uit een andere eeuw? Als toerist was hij de kerk binnengelopen, maar hier waren mensen die haar nadrukkelijk iets vroegen of die haar met veel bloemen kwamen bedanken. Hier was een wereldbeeld levend, waarin hij was opgegroeid, maar dat hem vreemd geworden was. Hier waren waarden in het geding die hij had behoren te herkennen. Hier was zijn eigen jeugd die hij nu bezag met de ogen van iemand die alle mystiek afwijst en die nu plotseling beseftte dat die hele religieuze wereld van wonderen en heiligen waarin hij was opgegroeid, hem vreemd was – een raadsel was geworden. Hier was een heilige, een eeuw na haar dood, actief bezig met het verhoren van de verzoeken van mensen. Hij geloofde er natuurlijk geen zier van maar kon niet ontkennen dat zijn wonderbaarlijke genezing in het ziekenhuis van Honfleur niet geheel los stond van allerhande dankbaarheidgevoelens en een roes van geluk die hij niet alleen kon koppelen aan de artsen.

Catherina, Catherina had het mij kunnen vertellen als ze hier was geweest. Die was hier natuurlijk met de vrouwen van de parochie en de zieken vast wel een keer geweest als tussenstop op weg naar Lourdes of zo.

Nadenkend liep hij met de vriend en de kinderen weer naar buiten, wat was hier aan de hand en op welke gronden zou men haar heilig hebben verklaard? Terug naar de auto waar de vrouwen op ze stonden te wachten. Hij probeerde ze uit te leggen dat het belang van Lisieux niet was de dierentuin waar ze die ochtend waren geweest of de gotische kathedraal die ze zojuist hadden bezocht. Nee, Lisieux is in wezen een pelgrimsoord van de een of andere Heilige Theresia. En, zo voegde hij toe, omdat hij haar leer niet kende en omdat hij dacht dat pelgrimsplaatsen waren afgeschaft, de pausen zullen wel met haar in haar maag zitten, ik bedoel dat ze zo door het volk aanbeden werd. Niets was echter minder waar, de clerus aanbad Theresia en Pappa JP II was nog onlangs in Lisieux op bezoek geweest en had zich voor de kleine heilige, want zij was het, ter aarde gestort. *Theresia van Lisieux van het kind Jezus in het heilig aangezicht* was haar kloosternaam geweest. Hij zou niet kunnen zeggen wat dit kon betekenen.

Maison de Martins

Kijk, zei hij tegen de vriend, je kunt haar huis ook bezoeken, wijzend naar het bordje *Maison de Sainte Thérèse*. Weet je wat, zei de vriend, ik breng je wel even en ze volgden de bordjes tot haar huis. De familie en kinderen bleven in de auto, hij stapte uit en stuitte op een winkeltje dat hij als een grootschalige relikwieënindustrie interpreteerde. Het zweet brak hem uit en hij liep terug, jullie moeten ook komen kijken, dit is te gek. Overigens brak het zweet hem natuurlijk ook uit omdat hij zich teveel opwond en hij nog stond te wankelen op zijn benen. Maar nee, ze wachtten liever, ga je gang, doe maar rustig aan. Hij liep omhoog en wandelde het magazijn binnen waar een vrouw hem vroeg wat hij zocht. *Le maison de sainte Thérèse, c'est la. A merci.*

Grote groepen gelovigen stonden binnen te kijken naar een kamer en spulletjes. Voor hem totaal zinloze feiten, in tegenstelling tot het huis van tante Leonie in Illiers, waarvan hij het interieur door het raam had gezien, een week geleden. Zoals heel Illiers voor hem een betekenisvolle stad was geweest. Zijn vrouw en kinderen die dure Madeleines kochten en er natuurlijk ook aan roken voordat zij ze smakelijk opaten. Zijn vrouw die oprecht meende dat hij, omdat hij Proust had willen lezen, ook wel van Madeleines zou houden. Hij kon niet uitleggen dat als de theorie van Proust al klopte, het eerder de geuren van de linoleum uit Krommenie, de geuren van de oliën en de cacao langs de Zaan

zouden zijn, die beelden losmaakten. Hij waardeerde haar gebaar overigens bijzonder. Daar waren het de hitte en de verveeldheid van vrouw en kinderen die hem na ongeveer drie kwartier de peinzende ontroering hadden doen verliezen en Prousts Combray hadden doen verzinken tot een hete Franse betekenisloze middag.

Het bleek dat het museumpje in Illiers precies op het moment open ging toen de familie hem smeekte weg te mogen uit de hitte. Mopperend had hij zich naast zijn vrouw gezet en haar en de kinderen het verwijt gemaakt dat hij begreep dat ze het warm hadden en dit een klote stadje vonden, oké, maar was het verdomme nou te veel gevraagd om even het Proustmuseumpje te mogen bezoeken. Ja, dat was inderdaad veel te veel, want zijn familie zag simpelweg niet wat hij zag. Geen bedlegerige tante, geen twee wegen en evenmin de betekenis van de beide wegen – waarbij hij overigens niet kon ontkennen dat het door Proust beschreven beeld van het dorp en de beide kanten zich maar zwakjes in hem hadden vastgezet. Hij zag een kloof tussen enerzijds dit buitengewoon kleine eenvoudige dorpje, de kleine huisjes van zijn vader en zijn tante, in verhouding tot de rijkdom en het snobisme dat Proust in beide kanten ontmoette. In zijn herinnering was dit huisje in het boek veel minder klein en ook veel minder bourgeois dan het was. Beide wegen waren een totaal andere wereld dan de gegoede burgerhuisjes van Illiers-Combray. Zoals zijn familie niets zag van de betekenis van de feiten in Illiers-Combray, zo zag hij niets van de betekenis van dit huisje en de erin aanwezige spulletjes van deze Thérèse.

Er was een wat serieuzer boekhandeltje dat handelde in fotootjes en boekjes. Hij koos er snel een drietal uit, met name de foto waar ze op stond met handboeien, een dun boekje over deze Sainte Thérèse en dan ook maar het boekje over de basiliek ter hare gedachtenis. Haar hoofdwerk liet hij liggen omdat hij op dat ogenblik niet bereid was voor onzin veertig gulden neer te tellen en waarschijnlijk ook omdat hij zich onzeker voelde of zijn Frans wel toereikend was om dit boek te vatten. Het was natuurlijk geen onzin in de cynische zin van het woord, want deze Thérèse had, zo leerde hij, kennelijk een levensles uitgedrukt die van betekenis in deze religieuze cultuur was geworden of was geweest. En haar *histoire* had, in combinatie met wonderen na haar dood, geleid tot haar heiligverklaring. Pelgrims komen niet af op volstrekte onzin.

Bindiks Kastermans, vader van twee kinderen en getrouwd, herinnerde zich opnieuw Catherina. Inmiddels was er naast de spijt, schaamte en schuld om de laatste avond ongemerkt ook de herinnering aan haar volle lichaam gekomen. Maar wat zich nu in alle scherpte en helderheid opdrong, was de vraag naar de God die haar gedrag had beheerst. Als hij die vraag toentertijd serieus had gesteld dan had hij haar zuiverder lief kunnen hebben. De maanden met haar, de

gesprekken en die ene nacht, die waren waar geweest, absoluut waar en daarom verdienden ook haar privéwaarheden nader onderzoek. Onderzoek waarvoor hij hier alle aanknopingspunten op een presenteerblaadje kreeg aangeboden. Hij mocht dan na de breuk niet meer bewust en verlangend aan haar gedacht hebben, hij had wel degelijk steeds terloops in tweedehands boekwinkels en boekenmarkten naar *de katholieke huisvrouw in haar opgang naar God* gezocht. Gewoon, om toch eens te weten wat dan die gewone belangrijke dingen waren die ze niet had kunnen loslaten en waar ze aan onderdoor gegaan was. Het soort van zoekgedrag dat nooit bewust wordt maar dat hem wel steeds ongemerkt dezelfde type boeken in zijn handen had doen nemen, *nee, dit is het ook niet*.

Hij meende zich te herinneren dat voor Catherina God tamelijk ongecompliceerd een concrete normsteller was geweest, vertegenwoordigd door de clerus. Een normsteller, persoon waarschijnlijk, man of vader, die het leven geschapen had en die van haar een bepaald levensethos eiste, wilde ze later in de hemel komen, tenminste. Een man die haar ingaf wat goed was en wat slecht. Want men komt in de hemel door zich op aarde als goed mens te gedragen en goed was wat de kerk en de bijbel haar voorhielden. De belangrijkste plichten waren die van kuisheid, trouw, biecht, verzorging van het gezin en lichamelijke overgave aan de lusten van de man. Dat was het godsbeeld geweest dat ook zijn jeugd had beheerst. Hier, bij deze Thérèse had hij de indruk dat haar beeld, cynisch gezegd, heel wat meer archaisch en concreter was geweest, dan het beeld van Catherina. Zijn gevoel was er een van afweer of van walging vermengd met herinnering aan het geluk en de dankbaarheid om zijn genezing.

Theresia en de kleine weg

Histoire

I

Na zijn ontslag uit het ziekenhuis voelde Kastermans zich dus dankbaar. Zijn dankbaarheid verschilde waarschijnlijk weinig van het gevoel van de pelgrims die bij het graf van Theresia door de kleine heilige waren genezen. Want dat de kleine heilige vanuit haar doodskist zieken genas, was een bewezen feit. Sterker, was de ingreep van zijn vrouw om hem naar het ziekenhuis te brengen niet ook een ingeving van Theresia geweest? Was deze Theresia niet ook voor hem bezig geweest? Wat hem onrustig maakte, of hij het nu begreep of niet, was de simpele constatering dat hij de eerste dag na zijn genezing op deze kleine heilige was gestuit en dat hij, nog kwetsbaar, oog had voor de gevoelens van de mensen die daar waren. Een spotter die het maison binnen liep, een piekeraar die eruit kwam en die er iets van wilde begrijpen.

Er waren verschillende fotootjes van haar en haar familie verkrijgbaar. Ze was klein en gedrongen geweest maar had haar lange haren in het klooster kennelijk mogen behouden, gezien haar foto in burgerkleden. Feitelijk de beste en meest natuurlijke foto, maar Kastermans kon aanvankelijk de fotootjes van de kleine heilige alleen maar met weerzin bekijken. Met name de foto waar de kleine Thérèse Martin, op dat ogenblik een jaar of twintig, naar hij vermoedde en reeds in het klooster van de zusters karmelieten te Lisieux, zich aan een muur had laten ketenen. En geketend recht in de lens keek, zonder een merkbaar teken van lijden, lange haren, in burgerkleden. Hij had in het maison de Martins gedacht dat zij door haar eigen ketening de straf poogde te compenseren voor de ontrouw en het wangedrag van de zondaars. Maar zij schreef dat zij niet, zoals andere heiligen, zich geketend als slachtoffer aan God wilde aanbieden om de straf voor anderen in ontvangst te nemen, dat deden er genoeg. Zij zocht een andere, kleinere weg.

Later leerde hij dat de foto een opname was van een toneelstuk dat door de karmelietenzusters werd opgevoerd ter verering van Jeanne d'Arc en Diana Vaughan. Het stukje was in 1896 geschreven door Thérèse zelf en zij speelde Jeanne d'Arc. De geketende heilige, drieëntwintig jaar oud, een jaar voor haar dood, had echter een fout gemaakt met dat stuk. Een fout van het soort dat

door haar hagiograaf Gaucher werd geïnterpreteerd als een beproeving die God aan zijn heilige had opgelegd (vernedering), maar die natuurlijk ook geïnterpreteerd kon worden als dat Hij zijn handen aftrok van het kleine slachtoffer van zijn onmetelijke liefde.

Wat was het geval? In Frankrijk was rond 1896 een vrouw opgedoken die beweerde dat ze zich, na tien jaar door Satan te zijn bezeten, nu had bekeerd had en dat ze in een klooster wilde intreden. Deze vrouw publiceerde inmiddels uiterst vrome geschriften. Wat dat precies inhield, door Satan bezeten zijn, werd Kastermans niet erg duidelijk maar hij nam aan dat er zeker gesprekken met Beëlzebub plaatsgevonden hadden en verder zou deze Diana wel *van God los* zijn geweest, qua zedelijkheid en moraal – dus seks en dat soort dingen in grote hoeveelheden plus natuurlijk duivelsaanbidding, hekserij, naaktlopen met bezems etcetera. Er was stevig debat ontstaan binnen de katholieke geleidingen of deze vrouw nu wel of niet het heil verdiende en wel of niet in een klooster mocht intreden. Thérèse had partij gekozen voor de vrouw en had haar zelfs in het karmelietenklooster gevraagd. En ze had een toneelstukje over de kwestie geschreven waarin ze zelf de hoofdrol speelde. In dit toneelstuk werden Jeanne d’Arc en deze zondige vrouw op één lijn werden gesteld. Niet zo verwonderlijk want ook Thérèse wilde in feite met haar kleine weg even groot zijn als Jeanne en daarboven had deze Diana het licht van God gezien bij een beeld van Jeanne d’Arc, zo ging haar verhaal. In hun geëxalteerde maatschappelijke onbegrip hadden de zusters zelfs een foto van de voorstelling naar Diana Vaughan gestuurd. Thérèse als de geboeide Jeanne d’Arc en Diana, gespeeld door een novice, er naast staande. De duivels uitdrijvend en God winnend door *om ziznentwil altijd klein te blijven, nederigheid maakt de hel hels van woede*. Iets dergelijks zullen ze ook tegen Vaughan hebben gezegd, wees nederig, wees klein want daar houden de duivels niet van. Het leek Kastermans wel iets, biechten tegen deze kinderen dat hij God had afgezworen en dat hij een duivelse rukker was geworden en dan maar eens afwachten of ze het hem zouden vergeven.

Gaucher schrijft: *Maar bij het spelen van het stuk kon de auteur niet weten dat de krachten van het kwaad veel subtieler waren dan zij wel dacht...* Deze bekeerde Diana Vaughan, die de karmelietessen van Lisieux met liefde in hun klooster wilden opnemen, was namelijk gefantaseerd door een zekere Leon Taxil. Volgens Gaucher werd zijn persconferentie, waarin hij haarfijn de zaak uit de doeken deed, door woedende priesterjournalisten beëindigd. Helaas werd er in de kranten wel één foto gepubliceerd en dat was de foto van Thérèse als Jeanne d’Arc met daarnaast een zuster die speelt voor Diana Vaughan, gezamenlijk als redders van Frankrijk. Deze Leon Taxil heeft overigens wel werk weten te maken van zijn grap, eerst had hij zichzelf twaalf jaar eerder bekeerd

voor de voeten van de paus, toen had hij stiekem het luciferisme gesticht en vervolgens had hij Diana Vaughan gecreëerd als een bekeerling van dit luciferisme. Hij beschouwde zichzelf tijdens de ontmaskering in ieder geval als de koning van de grappenmakers en parodisten.

Het probleem was dat Theresia kennelijk de duivel zelf, namelijk degene die het geloof bespote, voor een redder van Frankrijk had versleten. Gaucher noemt het, de triomf van de vernedering, maar Kastermans zou het eerder een triomf van de ongenueanceerdheid of een triomf van de blindheid willen noemen. Als er so wie so gesproken kon worden van een triomf van vernedering, want vuil spel is vuil spel en degene die zich werkelijk vernederde, als deze termen al relevant waren, was natuurlijk Taxil zelf. Maar goed, feit is dat het geen pas geeft om de eerste de beste bekeerling gelijk te stellen aan Jeanne d'Arc, laat staan dat men zichzelf met haar hoort te identificeren. Dat is geen nederigheid maar hoogmoed.

Thérèse had deze vrouw haar zuster genoemd. Het is in haar hagiografie absoluut onderbelicht gebleven door het woord vernedering, maar Kastermans was geneigd de identificatie serieus te nemen en concludeerde daaruit dat Thérèse meende ook zelf door de duivel bezeten te zijn. En daarom was ze happig op vergeving aan Diana. In ieder geval dacht Theresia van zichzelf dat ze duivelse dingen zou hebben gedaan of waren haar duivelse dingen overkomen waar ze, wegens haar jeugdigheid niets aan had kunnen doen maar die ze toch op haar eigen conto had gezet. En was het niet zo dat de hagiografie van Thérèse niks anders beschrijft dan de mislukte poging te ontsnappen aan haar duivelse aandrang – als dat de termen zijn waarin binnen het klooster over wereldse lusten wordt gesproken? Kortom, er was geen vernedering, hadden de hagiografen zich niet veel dieper de vraag moeten stellen waarom Theresia zoveel ophad met deze Diana? Beschouwde Theresia zichzelf soms als een Lucifer?

II

De enige reden voor haar heiligverklaring en ook de enige bewijslast voor haar heiligheid vormt de autobiografie die de non Theresia schreef op tweeëntwintigjarige leeftijd. Een knappe marketingstrategie, later door de clerus in eindeloze hoorzittingen getoetst.

Het is al met al niet eenvoudig te begrijpen waarom deze Theresia zo gemakkelijk heilig verklaard is en waarom de clerus zelfs haar ouders zalig gaat verklaren. De onzichtbaarheid van het heilige is kennelijk de hoofdreden geweest om haar heilig te verklaren. Ze heeft in feite niets gedaan, zich niet onder-

scheiden, geen grote daden verricht. De clerus heeft natuurlijk gedacht, beter een heilige die streeft om zichzelf in kleine dingen op te offeren dan een heroïeke heilige. Onze gelovigen moeten leren dat goed te doen in de kleine dingen, beter is dan niet goed doen. Onze gelovigen moeten leren klein te zijn. En dat is de essentie van de leer van deze Thérèse, kleinheid, nederigheid als grondbeginsel van het menselijk handelen, altijd onder de korenmaat blijven en dan deze kleinheid aan God en de clerus zien te verkopen als heldendom. De kleine heilige zou met deze denkwijze een nieuwe spiritualiteit hebben ingebracht in het geloof, aldus de clerus. Haar geschrift dus en niet, haar daden. Kastermans had vooral moeite met deze kleinheid als leer, want hij zag eerder *kleingeestigheid* dan kleinheid. Maar goed, wie was hij om zich een oordeel aan te matigen over een vrouw waar de religieuze leiders in aanbidding en vervoering de grond voor kusten?

Het leven en de leer van Theresia getuigen nergens van enig theologisch begrip. Ze heeft zich geen moeite getroost haar godsbeeld te verdiepen. Haar korte leven is een continue vermenging van geestelijkheid en lichamelijke en van het direct lichamelijke plukken van de Heer als ware hij een rijpe menselijke appel. Er spelen ook gebeurtenissen op de achtergrond mee, die eerder thuishoren in de sfeer van de zedenmisdriven of iets van dien aard dan in de sfeer van het spirituele. Kastermans kreeg daar zijn vinger niet goed achter. Verkeerde zedelijkheid die haar een groot lijden had bezorgd en die haar deed twifelen aan haar eigen Godgezindheid, zoiets. Hij zag het korte leven van Theresia in feite als een ellendig en broeierig leven. Een vrouw met een grote wens om heilig te worden, verteerd door ongeloof en gedachten aan onzedelijkheid of slachtoffer van onzedelijkheid die ze bestreed als een ernstige ziekte, maar waar ze uiteindelijk niet aan wist te ontsnappen. Want hoewel haar sterven door de hagiograaf wordt beschreven als een grootmoedig gedragen lijdensweg (tbc) voor God, werd ze geplaagd door ongeloof (*er is niets*), als we de verschillende getuigen mogen geloven. Jammer is dat haar hagiografen nauwelijks feitenonderzoek hebben verricht, maar steeds bezig zijn geweest de door haar vertelde gebeurtenissen, de achteraf gefantaseerde feiten een hogere betekenis te geven als beproeving van God, zonder dat ze deze door de heilige vermelde feiten zijn gaan uitbenen. We komen verderop nog wel een keer terug op het verschil tussen een hagiografie en een biografie. Dus als Theresia bijvoorbeeld een periode niet gelooft of vuilbekt, interpreteren de hagiografen dat als beproeving van God terwijl het ook gewoon feit kan zijn. *Niet geloven en vuilbekken zijn niet heilig.*

Merkwaardig is de grote verering die haar in Frankrijk ten deel is gevallen. Elk Franse dorp kent wel een eigen heilige of Mariaverschijning maar de kleine Thérèse, zoals de katholieken haar liefkozend noemen, is *hors catégorie* in

Frankrijk, zeker zo populair als Bernadette dus absolute topklasse. Er zijn in Lisieux geen rijen van invalidenwagentjes die door het heilige water kunnen worden geleid maar ze wordt in Frankrijk inderdaad gelijk gesteld met Jeanne d'Arc. Wij missen helaas tegenwoordig onze geestelijk gezonde volksschrijver Gerard Reve om ons haarfijn uit de doeken te doen waarom wij allen niet alleen naar Kevelaar moeten maar ook naar Lisieux. Hij zou zeker wel raad met haar geweten hebben en dat aan ons op zijn eigen bekende wijze duidelijk hebben kunnen maken.

De perfecte uitdrukking van kleingeestige aspecten van de westerse moraal, denkt Kastermans minachtend, *het absolute geloof dat door niets doen toch iets goeds bereikt wordt. Dat door egoïsme de ander gediend wordt.* De les van het blinde kinderlijke vertrouwen in God, het stupide en onverantwoordelijk handelen boven de harde rechtlijnige en verantwoordelijkheid nemende menselijkheid. Men zou, zegt Kastermans, in deze Sainte Theresia de antipool van Nietzsches Übermensch kunnen zien – de Untermensch, althans wanneer men ze naast elkaar zet. Twee momenten van één en dezelfde beweging. De Übermensch versus het pleidooi voor de totale kleinheid. De eis om volwassen zelfstandigheid versus de verhouding van het kinderlijk vertrouwen in Gods barmhartigheid. *God is eeuwige liefde voor zijn kind en de mens dient kind te zijn.*

Maar Theresia is geen echte figuur, zij is groot gemaakt door de clerus, zij is het messcherpe antwoord van de clerus op de gevolgen voor de mens van de dood van God. Ze drukt perfect de gemoedsgesteldheid uit die men van de gemiddelde gelovige *in haar opgang tot God* het liefste ziet. Kastermans zat er dan ook ver naast toen hij meende dat de pausen met haar in hun maag zouden zitten. De katholieken kenden haar niet voor niets, zo ontdekte hij stukje bij beetje, onder de koosnaam, de kleine Theresia. De gelovigen weten overigens weinig van haar levenslessen, die komen vooral op pelerinage á Lisieux om iets van haar gedaan krijgen. Guy Gaucher beschrijft het verspreidingsproces van de heilige Theresiaverering niet voor niets als een verspreidingsproces dankzij haar wonderen, niet dankzij haar leer. Thérèse had, aldus Guy Gaucher, herhaaldelijk tot haar lieve Jezus, die ze met je aansprak - ze was met hem getrouwd - gevraagd om ook na haar dood goed te mogen blijven doen. *En natuurlijk was dit gebed verhoord.* Niet alleen na haar leven hadden er wonderbaarlijke genezingen bij haar graf plaatsgevonden, ook tijdens haar leven hadden zich al enkele wonderen afgespeeld als we de dossiers mogen geloven omtrent haar heiligverklaring.

De wonderverwachting is, terzijde gezegd, een denkwijze die niet uit het katholieke geloof te branden is. Voor heiligverklaring en zaligverklaring dienen er wonderen, erkend door de paus, aan de heiligen in aanvraag, te worden

toegekend. De dikke dossiers over Theresia van Lisieux betreffen grotendeels getuigenverklaringen van mensen die wonderen hebben meegemaakt, die haar hebben gezien of die over haar hebben gehoord. In 2008 zullen de ouders van Theresia overigens ook zalig worden verklaard omdat er inmiddels een genezing van een kind kan worden toegeschreven aan hun interventie (een noveen aan hen gericht, zou hebben geleid tot beter worden van het kind). Wetenschappelijk gezien zou natuurlijk een proefgroep moeten worden ingezet met dezelfde ziekten maar zonder de interventies van de verschillende heiligen. Een aangetoond wonder! Veel ongeloviger moet het niet worden! Thomassen zijn het, die gelovigen, allemaal Thomassen die hun handen in Zijn wonden gelegd willen hebben.

III

Over de familie Martin leerde Kastermans de volgende feiten kennen:

- Negen kinderen waarvan er vier stierven en er vijf dochters overbleven die in de loop van hun leven allen naar het klooster zijn gegaan. Hij wist niet of een dergelijk aantal sterfgevallen eind negentiende eeuw nog normaal was, hij dacht van wel, maar goed vier dode kinderen legt een stevig stempel op het gezinsleven;
- Op vierjarige leeftijd van Theresia overlijdt de moeder, na de negen kinderen te hebben gebaard, aan borstkanker die ze al lange tijd had gevoeld;

De vader werd opgenomen in een psychiatrische inrichting, nadat alle kinderen ingetreden waren. Theresia was toen zeventien. Er bestaat een voor gelovigen veelzeggend schilderij waar de vader toestemming geeft aan de kleine Thérèse om in te treden bij de Karmelieten, een groep zwijgende blootsvoetslopende en zich alles ontzeggende zusters. De vader wordt daar afgebeeld als een uiterst vroom man. Steeds overigens zien we hem op foto's en schilderijen met z'n baard en z'n arm om de kleine Theresia geslagen. Maar Kastermans zag het niet, die zag geen vaderliefde.

De vader wordt door zijn dochter beschreven als een zeer godsvruchtig man die met veel pijn zijn dochters naar het klooster liet gaan, *pappa sprak tegen mij als een heilige*. Gaucher laat de vraag onbeantwoord waarom al die zussen als hazen naar het klooster renden, waarom Thérèse in haar jeugd leed aan onbegrijpelijke ziekten en slapeloosheid en waarom ze gedurende langere tijd hele dagen huilde. Hij laat ook de vraag onbeantwoord waarom ook Theresia graag zo jong mogelijk wilde intreden. Hij beschouwt het als vanzelfsprekende godsvruchtigheid, die een kruis voor de vader betekende omdat hij na het verlies van zijn vrouw en vier zonen ook zijn vijf dochters moest afstaan. Gaucher schrijft overigens ook dat de vader aan zijn vrouw had voorgesteld,

direct na hun huwelijksvoltrekking, om als broer en zus te leven maar dat daar door een biechtvader een einde aan is gemaakt en sindsdien fokte en baarde de familie er lustig op los, zelfs toen de moeder al borstkanker had. Pappa koning had de smaak kennelijk goed te pakken gekregen – *en dat is het punt*.

De vraag van Kastermans was dan ook wat voor vlees we nu precies met deze vader in de kuip konden hebben. Waarom was er allerhande ingrijpen van God nodig om Theresia gemoedsrust te geven, zoals bijvoorbeeld de kerstnacht 1886, waarin zij op dertienjarige leeftijd plotseling sterk werd dankzij het ontvangen van de genade? Waarom zou nu Maria de redding moeten zijn geweest? Wat was er nu precies onrustig aan haar gemoed? Kunnen niet al deze feiten wereldlijk geduid worden als verschijnsel van een concreet problematisch gezinsleven dat door de hagiografen en ook door Theresia angstvallig was verzwegen? Laat de geschiedenis van Theresia zich niet gewoon lezen als een kleine menselijke geschiedenis van toenemende verwarring? Het hoeft zo niet gegaan te zijn, maar kunnen de feiten die allemaal als goddelijke tekens worden geduid, niet gewoon worden gelezen als diagnosticeerbare ziekteverschijnselen?

Kastermans, de nuchtere achterdochtige, vroeg zich af of Theresia en haar zussen slachtoffer waren geweest van de perverse toenaderingspogingen van een gelovige vader die zich verschool achter een masker van godsvruchtigheid. Het soort vader dat de ene arm om de schouders legt maar de andere arm op de borsten van de dochter, die in tranen zijn dochters kust maar er per ongeluk ook bij klaarkomt? Wie zal het zeggen, misschien was het kleiner, huilerig grensoverschrijdend gedrag, even seksueel en emotioneel verward als het gedrag van Theresia. Dat voor de dochters de gang naar het klooster een noodzakelijke vlucht was en veel minder een grote passie voor God? Dit maakt haar uiteindelijk natuurlijk meer heilig in de ogen van Kastermans, het maakt sommige uitspraken van Theresia over haar lijden in de haar jeugd begrijpelijk en het wierp een menselijk licht op bepaalde aspecten van haar gedrag – we komen er over te spreken. Zouden niet de zaligverklaarders in 2008 eerst eens moeten uitzoeken wat de grote huiselijke pijnen waren waarover Theresia steeds mondjesmaat iets losliet? Waarom waren voor Theresia de grote vlucht naar God en het fysieke huwelijk met God zo belangrijk? Inmiddels is het te laat voor deze vraag en zijn de stoffelijke resten van de ouders opgegraven, zijn ze zalig verklaard en gaan ze nu zelf de lange weg naar de heiligverklaring in. Waarom spreekt Theresia in de zij-vorm over haar jeugd en waarom spreekt Theresia op zodanige manier dweperig over haar jeugd dat een normaal mens er misselijk van wordt als hij of zij het leest? Dit is geen werkelijkheid maar eerder een sublimatie van de zuiverste soort. En de vraag is, wát wordt er dan gesublimeerd, beste heiligverklaarders, dat hadden jullie collectief uit moeten zoeken!

IV

Nee, Kastermans beschouwde de levensbeschrijvingen over Thérèse en haar autobiografische *Histoire de mon ame* als pure kitsch. De grote keerpunten in haar leven voltrokken zich bijvoorbeeld steeds op de christelijke feestdagen. Alsof de heer zelf deze feestdagen had ingericht om voor haar zijn wonderen te voltrekken.

Herinneringen van voor haar vierde. Op zichzelf al opmerkelijk. Zij schrijft over zichzelf als kleine meid het volgende. *Ze sloeg met haar hoofd en handen tegen het hout van haar bedje. Ik ging er mee door, zo erg dat zij genoodzaakt werden mij op mijn bed vast te binden. Elke avond kwam Celientje een heleboel touwen vastmaken om te verhinderen dat de kleine schelm weer zou gaan tikken en haar moeder wakker maken. Dat middel hielp heel goed en na die tijd was ik braaf als ik sliep.* Tevoren is een brief aan de moeder geciteerd, waarin ze schrijft dat *het lieve kleintje* bijna stikt in woedeaanvallen. Kennelijk waren de ouders niet bij machte het gevoelslevens van dat lieve kleintje te disciplineren en kozen zij er uiteindelijk voor om haar, in wat voor omstandigheden dan ook, vast te binden. *Het lieve kleintje*, néé zo spreken gezonde ouders niet over hun kinderen waar ze last van hebben.

Op dezelfde bladzijde schrijft Theresia dat haar moeder haar het volgende voorstel zou hebben gedaan: *Treesje, als je de grond kust, krijg je een stuiver van me.* De kleine heilige zegt over haar reactie dat ze een gebrek had, *een teveel aan eigenliefde* en dat ze dus de grond niet kuste. Waar het bij dit verhaaltje om gaat is de vraag wat er zo belangrijk is aan dit feit dat het de autobiografie en hagiografie heeft gehaald. Wat betekent het, waarom schrijven de heilige en haar hagiografen het op terwijl evident is dat het geven van geld aan kinderen om de grond te kussen een verwerpelijke moraal is. En waarom dekt Theresia het toe terwijl er omgekeerde evidentie is? Wat zijn dat voor ouders die hun kind een stuiver bieden om de grond te kussen, wat zijn dat voor vernederende spelletjes en waarom zegt Theresia niet achteraf wat ze ervan denkt, waarom moffelt ze de gebeurtenis weg onder het mom van *teveel aan eigenliefde*. Onwaarheid! Welbewust de feiten niet juist weergeven. De feiten zijn overigens op zichzelf al moeilijk te controleren, ik geloof er geen zier van, laat staan dat het mogelijk is om ze anders te begrijpen dan als het zorgvuldig gemanipuleerde beeld van een vrouw die al vanaf haar vierde uiterst devoot was, bezig met God. Dat ze zich haar leven tot haar vierde intensief herinnert, is natuurlijk op zichzelf al merkwaardig.

Sinds haar moeder, toen Thérèse vier jaar oud was, was gestorven, zorgde haar oudere zus Pauline kennelijk voor haar. De hagiografie mystificeert dit dan

als zou Thérèse Pauline tot tweede moeder *gekozen* hebben. Hoe dit ook zijn moge, de hagiografie en autobiografie zijn er emotioneel over en schrijven dat ze tegen Pauline zegt, *nu moet jij mijn moeder worden*. Pauline trad echter in het klooster der Karmelieten toen Thérèse acht of negen was. Na het vertrek van Pauline wordt ze erg ziek, waarbij ze herhaaldelijk om mamma roept, maar precies op Pinksteren (het zal geen toeval zijn), ongeveer een jaar later vindt er een wonder plaats. De zussen bidden tot een Mariabeeld bij het ziekbed van hun zus Thérèse, Maria verhoort hun gebed en zij zien op haar gelaat een trek van extase ontstaan, het verhaal gaat *dat ze in de ban van de verleidelijke glimlach van de heilige maagd is geraakt* en dat ze op slag zou zijn genezen. In gewone mensentaal dankzij haar liefde voor Maria of door een glimlach van Maria voor haar, is ze genezen van haar verdriet om het verlies en is *Maria haar ware moeder geworden*. Later zal haar zus Celine gaan beweren dat Thérèses gelaat a.h.w. licht uitstraalde bij de ontvangst van het vormsel. Achteraf, na haar dood opgeschreven en als waarheid in de dossiers terechtgekomen, zonder *als het ware*.

Enige tijd na de wonderbaarlijke genezing ontstaan er echter twijfels bij de jeugdige Theresia zelf of de glimlach en de genade allemaal wel echt waren geweest. Deze jeugdige twijfels over de echtheid van de dubieuze genezingsaffaire en daaraan gekoppeld, twijfels aan God en de Goddelijke almacht noemt ze dan later *de ziekte van de scrupules*. De hagiograaf zegt hierover dat een beproeving haar ziel rijp heeft gemaakt voor God want God wil alles voor zichzelf, *martyre des scrupules*, noemt de hagiograaf haar. Ze betekenen waarschijnlijk niets anders dan dat de oudere Theresia de jeugdige twijfels aan de echtheid van religieuze ervaringen als een ziekte begrijpt en niet als redelijke twijfel. Een doodnormale twijfel van een kind wordt door de oudere Theresia en ook door haar hagiograaf geduid als een ernstige ziekte, als een beproeving van God. Theresia gebruikt het woord scrupule waarschijnlijk om alle onchristelijke gedachten en gevoelens te benoemen waarmee ze zich geplaagd wist en waarvan wij weten dat het de normale puberale ontdekkingstochten en verlangens zijn. Door ze achteraf als ziekte van de scrupules te benoemen, kon ze in haar biografische geschriften vermijden om over de inhoud te spreken. Dus waar heeft de jeugdige Theresia onder geleden (als ze al geleden heeft en het gehele beeld niet achteraf is verzonnen)? Onder de vraag of ze misschien een leugenaar was, een fantast en onder de vraag of haar relatie met God was gefantaseerd. Onder de vraag of er wel een glimlach van Maria was geweest. Theresia vermeldt ergens dat ze ook aan Marie - een zus of tante - opbiecht welke gedachten ze over haar had. Helaas vermeldt ze nergens wat die gedachten waren. Waarschijnlijk is het er allemaal achteraf in gefantaseerd.

De ziekte van de scrupules kan ook anders worden geduid. Een normaal mens opereert in de regel zo gewetensvol als mogelijk en redelijk. Zijn of haar geweten geeft telkens het zich eigen gemaakte inzicht en de handelwijzen t.a.v. wat goed is of slecht. *Ik krijg deze handeling niet in overeenstemming met mijn geweten, dus ga haar niet doen, tot de dood erop volgt.* Het geweten is geen ziekte, maar een bron van waarheid en waarachtigheid. Ook de jonge Theresia had een geweten en dat geweten zei haar, *beste meid, het is allemaal klets, jij weet heel goed dat Maria helemaal niks gedaan heeft.* Dergelijke zelfkennis zou in werkelijkheid beschouwd kunnen worden als een godsgeschenk, maar onze kleine heilige en haar hagiografen hebben het achteraf geduid als de *ziekte* van de scrupules. Met toestemming van de latere kerkleiders die haar heilig verklaarden is daarmee door de kerk het menselijk geweten ontheiligd, monddood gemaakt en gebrek aan geweten heilig verklaard! Néé, Theresia, néé zussen, God en Maria helpen je niet, die staan niet op afroep gereed voor ieders kleinigheden dus is het correct wat je geweten je ingaf.

Het probleem was vervolgens dan hoe Theresia genezen kon worden van deze ziekte van de scrupules. De enige die haar direct kon helpen was haar zus Marie en, oh godswonder, die kwam *deux ex machina* op de proppen bij de Karmelieten en bad tot haar vier gestorven broers om hulp voor Theresia en hup, de vrede kwam opnieuw in het hart van de jonge Theresia. Aldus de hagiograaf, wiens volgende regel dan echter luidt: *Il lui restait le tourment de cette sensibilité excessive qui se faisait de peines de tout en 's alarmait sans raison.* Wat feitelijk niets anders kan betekenen dan dat het gebed van zus Marie zonder effect gebleven is. Dat er juist geen blijvende vrede in haar hart was, maar dat Thérèse is blijven lijden aan wat zij noemde, scrupules. Kastermans dacht, als er al iets van waar was dat ze heeft geleden toen ze zo klein was, was dat het *verlaten zijn van alleman inclusief God.* Want dat was wel degelijk een issue, de alleenheid van jonge Thérèse na de dood van haar moeder, maar daar had ze het dus niet over in haar autobiografie.

Dient gezegd, Theresia was natuurlijk veel te jong om zichzelf zo volledig te kunnen verstaan, ook toen ze die geschiedenis van haar ziel schreef, dat was gewoon oppervlakkig fantasie, een zwijmelverhaaltje.

Neem de volgende zin die de tweeëntwintigjarige schreef: *ach, hoe zou ik alle genegenheid kunnen weergeven die papa zijn koninginnetje bewees. Er zijn dingen die je in je hart voelt, maar die je met woorden en zelfs met gedachten niet kunt uitdrukken.* Theresia scheidt het beeld van een wat sullige, vriendelijke zeer godsvruchtige vader, die als het ware door zijn dochttertje aan de hand genomen werd. De vraag is welke vormen van genegenheid niet kunnen worden beschreven, zeker wanneer het een vrouw betreft die in haar liefde voor

God geen blad voor de mond neemt. Ze noemt haar vader steeds haar *geliefde koning*. Ze ziet haar vader een keer lopen in de tuin als hij er niet geweest kan zijn, want hij zou op reis zijn. Ze interpreteert dat als een voorafbeelding van een religieuze betekenis rond hem, want ze is er absoluut zeker van dat zij haar vader heeft gezien terwijl hij er niet was. De vraag is veel eenvoudiger - wat als ze hem inderdaad heeft gezien? Wat als hij inderdaad zijn gezin heeft voorgelogen over zijn afwezigheid? Wat Kastermans bedoelt, is twijfels te zetten bij het vaststaande feit van de goetdierende heiligheid en vroomheid van haar vadertje en bij zijn lijden onder het vertrek van zijn dochters. Heeft papalief haar niet gewoon proberen te misbruiken en heeft de oudste zus de kinderen uiteindelijk niet allemaal weggehaald bij hun geliefde koning?

Op dertienjarige leeftijd op kerstnacht (welk een toeval, dat het juist op kerstnacht is) schrijft Thérèse dat ze van haar scrupuleuze huilerigheid bevrijd zou zijn en het licht van haar roeping heeft gezien. Let wel, zij schrijft het, niemand die het voordien wist. In de befaamde kerstnacht 1886, in de kathedraal van Lisieux, in het kapelletje waar Kastermans de snikkende pelgrims gade sloeg, zou namelijk volgens Theresia een klein wonder gebeurd zijn. Het wonder waardoor ze haar mooie evenwicht van vroeger weer terug zou vinden (zelfinterpretatie!), wat de hagiograaf noemt haar morele meesterschap. En wat was dat wonder dan? *Ik voelde de warmte in mijn hart stromen, de behoefte mijzelf te verliezen om plezier te maken en sindsdien ben ik gelukkig*. Het was de barmhartigheid van Maria die haar van alle lijden verlost, althans zo vertelt ze. Dat is wel even wat introverter dan de achttien ontmoetingen van de ongetletterde Bernadette met Maria. Maar wat dat lijden was, weten we eigenlijk niet, we vermoeden dat ze haar gestorven moeder miste, dat wel, haar oudste zus en verder concluderen we dat ze ernstige twijfels had bij Maria en God.

Slimme meid dus, die in feite schrijft dat ze helaas op deze kerstnacht haar strijd opgaf en veel te jong, veel te jong, meende dat Maria in haar trad, waarmee ze haar geweten tot zwijgen bracht. Veel te jong, een wankelmoedig kind dat zich door plechtigheid en kerstgezing heeft laten imponeren. Een kind dat misschien wel moest omdat ze alleen met behulp van Maria aan de ellendige onzedelijke werkelijkheid waarin ze gevangen was, kon ontsnappen. Allemaal niet uitgezocht door de paters hagiografen, die vanuit het ongerijmde werken: iets is aange-toond als er maar genoeg mensen zijn die het zeggen. Iets is niet gefalsificeerd als het niet falsificeerbaar is. *Dromen van een helderziende*, Kant. Maar zo radicaal wilde Kastermans het uiteindelijk niet, wat hij wilde was de geest van de heiligverklaring begrijpen. *Ze was er tenslotte zelfs kerklerares mee geworden*.

Op vijftienjarige leeftijd krijgt Thérèse toestemming van haar vader om bij de karmelietenzusters in te treden. Bisschop en paus gaan echter niet naar zo

akkoord maar na het nodige geharrewar mag ze op zestienjarige leeftijd intreden, mede dankzij haar eigen originele brutaliteit. Wij komen er verderop over te spreken.

Theresia schrijft er cryptisch over, maar wanneer ze dan eindelijk is ingetreden in Karmel overvalt haar opnieuw een groot lijden, waarvan ze zelf zegt dat wij bij het einde der tijden verbaasd zullen staan, wanneer wij te weten komen wat er in haar ziel omging, wat ze te verdragen had. Ze zegt dat ze er langdurig over gebiecht heeft bij een priester en dat deze haar verklaarde dat ze nooit een zware zonde heeft begaan. Wat was het waarvan zij dacht dat het zonde was? Het zal ongetwijfeld iets met het gebrek aan scrupules te maken hebben - de vader? Incest? Masturbatie? Lesbische gedachten? Verlangen naar mannen? Ze zegt erover: *Ik had een zo grote angst dat ik mijn doopkleed bevlekt had.....* ons wordt uit deze woorden helaas niet duidelijk wat ze heeft gedaan en wat dat betekent, *mijn doopkleed bevleken*. We kunnen er wel vanuit gaan dat het iets letterlijks is en dat ze niet bedoelt een doodzonde op haar schone ziel. Werd ze gewoon ongesteld en wist ze daar geen raad mee? Dat hadden de zusters haar toch mogen uitleggen? Jammer dat wij er pas bij het einde der tijden achter komen. Kastermans denkt, het is een complot, er zijn honderd procent zeker getuigenverklaringen die ons iets kenbaar kunnen maken over het wereldlijk lijden van deze kleine heilige. Hij gokt het erop dat haar vader haar heeft aangerand of dat ze iets met zichzelf heeft gedaan, kletsnat wel te verstaan of natuurlijk met de pater organist of wie dan ook, wellicht heeft ze scrupuleloos abortus gepleegd van het kind van haar vader, wie zal zeggen. Fris klinkt het in ieder geval allemaal niet.

Overigens zegt ze ook dat ze hoopt dat Jezus wil dat ze jong gaat sterven. Als je dit niet interpreteert als hogere gedachte, dan ontkom je er niet aan toe te geven, dat ze zelfmoordneigingen had c.q. depressief was, eerder dan dat ze in het consumeren van het huwelijk met God na haar dood haar voltooiing zag.

Ze schrijft dat ze steeds als onderdeel van haar goddelijke roeping heeft beschouwd het bekeren van evidente zondaars. Ze bidt voor ene Pranzini, een moordenaar die veroordeeld gaat worden, mede om God op de proef te stellen of te testen (Thomas die ze is en blijft, vroeg ze God het teken van berouw van Pranzini alleen voor haar te tonen!). Ze bidt dat hij zich zal bekeren want *ik wilde tot elke prijs voorkomen dat hij in de hel zou komen* en na zijn executie leest ze dat Pranzini zich vlak voor zijn executie heeft bekeerd, althans het voorgehouden kruisbeeld heeft gekust en ze constateert dat hij dus gered moet zijn en dat God dus bestaat. Zij en de gelovigen noemen dit het eerste kleine wonder. Over deze Pranzini gaat ook het verhaal dat hij het café frequenteerde waar een liefde van Vincent van Gogh (Agostina Segatori – de Italiaanse) de

scepter zwaaide, sterker Van Gogh schijnt met zijn afgesneden oor Gaugin te hebben aangewezen als de moordenaar conform de neus van zekere Prado, die ook het café van Agostina Segatori frequenteerde en wiens neus op het executieblok bij het vallen van de bijl er af werd geslagen, maar verder was deze eerste poging een volledige misser, overigens nadat Van Gogh zijn oor al had afgesneden. Agostina Segatori is nog steeds te zien in het Van Gogh Museum en we stellen vast dat het gesprek van beide heren over Pranzini waarschijnlijk duizend keer meer interessant was dan het enorme geweten van Thérèse, maar goed, Van Gogh is niet ons onderwerp. Gaugin kon overigens gemakkelijk aantonen dat het Van Gogh zelf moet zijn geweest, die zijn oor heeft afgesneden, althans, een stuk ervan. Wellicht terzijde, bij een ruzie in datzelfde café over een aantal schilderijen heeft een ober een glas absint over Van Gogh gegooid of omgekeerd waarna Van Gogh uit het café is gegooid. Goddelijk teken of niet, Enrico Pranzini heeft nooit bekend en zijn veroordeling heeft plaatsgevonden op basis van getuigenverklaringen. Dankzij Theresia is Pranzini in de hemel gekomen waarvandaan hij ons regelmatig bericht.

Als Theresia zeventien is, wordt haar vader in een inrichting opgenomen. Op tweeëntwintigjarige leeftijd verschijnt het geschrift waarin de idee van *de kleine weg* wordt uitgewerkt. De kleine weg van Theresia houdt in een volledige focus op het kleine alledaagse, afgekeerd van mens en samenleving het goed doen wie goed ontmoet, bijvoorbeeld even de vuilnisbak van de burens buiten zetten als ze op vakantie zijn. Thérèse ontvangt de inspiratie om zich op te offeren voor de barmhartige liefde van de heer, whatever deze opoffering mag betekenen. De rest van haar leven wordt echter beschreven vanuit het perspectief van sterven aan deze barmhartige liefde. Op drieëntwintigjarige leeftijd spuwt ze bloed (*een eerste roep van haar echtgenoot*, zegt ze) en iets meer dan een jaar later sterft ze onder *tres grande souffrances*. Tussendoor wordt ze, hoe het ook zij moge en hoe het ook wordt uitgelegd, geplaagd door ongeloof. Na haar verscheiden vinden verschillende wonderbaarlijke genezingen bij haar graf plaats. Een jaar na haar dood worden haar geschriften gepubliceerd en de verschillende pausen zijn er erg blij mee.

Laten we nu, ter afronding aan de hand van een voorbeeld uit haar boek proberen te begrijpen wat haar kleine weg is. Zij beschrijft een reisje naar Alençon, haar geboorteplaats. *Ik moet zeggen dat dit leven wel aantrekkelijk was*, schrijft ze dan. De Wijsheid (met een hoofdletter, wie o wie) heeft wel gelijk wanneer zij zegt *dat de bekoorlijkheid van de nietigheden van deze wereld zelfs de ziel in verleiding brengt van degene die zich verre houdt van het verkeerde. Als je tien jaar bent, laat je hart zich gemakkelijk verblinden.....De vrienden die wij daar hadden waren al te wereldsgezind..... Zij verstonden maar al te goed de kunst om de plezierige dingen van deze aarde te verzoenen*

*met het dienen van de goede God. Zij dachten niet genoeg aan de dood, en toch is de dood een groot aantal mensen komen wegrukken die ik nog in hun jeugd heb gekend, in rijkdom en geluk! In gedachten keer ik graag terug naar de bekoorlijke plaatsen waar zij hebben geleefd en vraag mij daarbij graag af waar zij nu zijn, en wat hun is overgebleven van de kastelen en parken waar ik hen heb zien genieten van de genoegens van het leven?... En ik zie 'dat alles ijdelheid en droefheid van de ziel is onder de zon'. Dat het enige goede erin bestaat God met heel zijn hart lief te hebben en hier beneden arm van geest te zijn... Wat onze wroklustige heilige dus onbeantwoord laat, is waar die levensgenieters dan wel zouden zijn. Dood zijn ze, dat staat vast. En dat ze dood zijn, is voor Theresia het bewijs dat alles ijdelheid is. Dat ze dood zijn doet haar plezier en staft haar in de mening dat zij op de goede weg is met het zich volledig wijden aan Jezus en arm van geest te zijn. De wereldse term hiervoor is *leedvermaak*. En het oordeel dat Kastermans velt over leedvermaak is dat het kleingeestigheid is.*

Thérèse vraagt aan God om een groot verdriet te mogen lijden voor het wel van een priester voor wiens zielenheil zij geacht wordt te religieuzen en wat gebeurt er, zij breekt per ongeluk een klein ruitje bij het opdienen van eten en barst in tranen uit, dát is haar grote lijden - welk een groot lijden en welk een groot verdriet. Moge dit grote verdriet in overeenstemming zijn met de leer van Benedictus dat stukgooien van goederen erg is, in werkelijkheid verhouden zich een stukgevallen bordje en de wereldpolitiek natuurlijk geenszins tot elkaar. Klein van geest is wat ze was en wilde zijn. En deze moraal heeft geschiedenis gemaakt als de kleine weg. Terwijl Jeanne d'Arc zich verdedigt tegen het theologische gemisredeneer van bisschop Cauchon - overigens eveneens in Lisieux begraven ongeveer naast het kapelletje - meende Thérèse door een persoonlijk ingrijpen van God genezen te zijn van haar kleingeestige mismoedigheid.

Jezus vindt het goed om mij de enige weg te tonen die naar de goddelijke vuurhaard leidt. Die weg is de overgave van het kleine kind dat zonder angst inslaapt in de armen van de vader. Dat was wel zo, maar ik sluit niet uit dat Theresia ook op zestienjarige leeftijd nog in de armen van de vader zonder angst in moest slapen en dat kan wel wat problematische trekken hebben gekregen. Let wel, als je zonder angst inslaapt kom je tot de vuurhaard en niet, word je uitgeslapen en vertrouwd wakker. De weg van vertrouwen leidt tot een goddelijke vuurhaard en wat die vuurhaard voor Theresia is, zetten we nog uiteen. Lieve zus, wat zijn wij gelukkig dat wij de intieme geheimen van onze bruidegom begrijpen.

Geen heldenleven aan de buitenkant dus. *Het lijkt mij dat ik altijd alleen maar de waarheid heb gezocht. De wijsheid die ik ontdekte, is de nederigheid van*

mijn ziel. Kastermans ziet er niks in, de kleine weg is geen weg – bij Theresia is niks te vinden.

De Kleine Weg

I

Hoewel Kastermans niet rookt, is hij in de rookcoupé gaan zitten. Hij was laat en kon nog maar net op tijd in de Intercity van Utrecht naar 's-Hertogenbosch stappen. Hij was gewoon op de eerste de beste plaats gaan zitten die vrij was. Op de bank tegenover hem zaten een jongen en een meisje. Hij schatte ze in op een jaar of zeventien. Hij pakte zijn boek, keek nog eens naar het stel en constateerde dat het meisje voller was dan de jongen. Natuurlijk Eftelinggangers dacht hij en ze wonen nog thuis. De jongen had zijn linkerhand op het rechterbeen van het meisje en wreef daarmee van haar knie richting haar kruis, maar erg ver was hij daarin nog niet gekomen. Het meisje hield haar benen stijf tegen elkaar. Kastermans constateerde heftig verlangen bij de jongen zo vroeg in de morgen, vroeg zich af hoe dat nu moest de hele dag en las weer verder. Nee, dacht hij nog, dit is geen strelen, dit is toch wrijven, daar krijgt zij een rode plek van op haar been en hij een rode hand als hij daar te lang mee doorgaat.

Hij las maar natuurlijk dwaalden zijn gedachten wat af naar zijn eigen jeugd en hij herinnerde zich inderdaad die lange dagen van verlangen waar nooit een hoogtepunt kwam. Misschien, dacht hij, is deze traagheid van de jeugd, het wijken voor haar kruis, het onmogelijke in een trein te realiseren toch al willen, is deze zelfkwekking, want dat is het voor een ervaren kruisgrijper, waar het om gaat. Vanavond in de jeugdherberg, in het huisje, in de tent of waar dan zal er wel iets meer gebeuren. Het moment eindeloos uitgesteld omdat de jeugd nog verlangen *is*.

Hij niet, hij wist wat hij wilde, hand op kruis en bevrediging. De jongen voerde overigens een gesprek met haar, of beter, hij hield in ieder geval de schijn op dat zijn gedachten niet bij zijn hand waren maar in werkelijkheid waren zijn gedachten niet bij zijn gesprek. Hij bleef maar doorgaan met die hand, zo nu een dan wat hoger maar nooit haar lies bereikend. Op deze wijze, dacht de forens, gaat hij haar tegenstaan.

Zo in gedachten lezend en kijkend merkte hij te laat de railtender op die zijn koffer niet opmerkte en hem vooruitschoof, zo dat zijn over zijn knie geslagen been even knel kwam tussen de bank en het aangeduwde koffertje. Hij zei ho, ho, en de railtender wachtte. Hij pakte het koffertje en mopperde iets, de

Wagon-Lits knaap overigens wel begrijpend, die heeft al voor tien koffertjes gewacht en heeft besloten nu door te lopen. Sorry, zegt de knaap, ik zag hem niet, maar dat was een leugen. Het meisje moest hartelijk lachen om de gebeurtenis, kennelijk zag ze het korte moment van schrik en zijn irritatie. De man tegenover hem lacht hem eveneens toe. De jongen lachte ook wel, maar is gestoord door andere mannen in zijn plannen, hoe kan zijn meisje nu zo hartelijk lachen om een gebeurtenis die hij niet eens opmerkte.

Kastermans leest verder in zijn boek, mopperend denkend, ik kan natuurlijk altijd een brief aan de Wagon-Lits sturen, tenderjongen rijdt expres door, waarna hij de gebeurtenis weer vergat om nooit meer in zijn bewustzijn terug te keren.

Na enige tijd lezen vangt hij iets op over 386's en connectoren. Dat kan haar toch niet interesseren, denkt hij en hij kijkt even naar het tweetal. Ze kijken niet naar elkaar en inderdaad knikt het meisje alleen zo nu en dan, echter met nog steeds een open blik. Het valt Kastermans op dat ze nu haar benen wel degelijk iets gespreid heeft en hij, ervaren kruisstreler, zou zich zo'n gelegenheid niet voorbij hebben laten gaan. Zijn hand zou onmiddellijk richting lies zijn gegaan om zich tegen haar spijkerbroekkruis te nestelen. Nog niets natuurlijk, maar de suggestie dat achter die stof haar warme, waarschijnlijk kletsnatte kruis wachtte op een serieuze hand of iets van dien aard, zou toch voldoende zijn voor een kwartiertje rustig mijmeren over hoe die rits in de trein en in vol publiek open te krijgen zou zijn, met erectie natuurlijk. De hand van de jongen is echter weliswaar een paar centimeter dichter naar haar lies toe gekropen, maar blijft wrijven, die komt, denkt hij, zeker niet voor 's-Hertogenbosch, waar hij zijn wil. Hij is verbaasd over de hoeveelheid creditpunten die de jonge wrijver bij dat meisje te verspelen heeft, want zijn eigen vrouw zou na drie keer al hebben gezegd, haal die hand toch eens weg, die moest er helemaal niets van hebben, van dat gewrijf en ook niet als het zich voordeed als strelen en zeker niet in de trein.

Gelukkige jeugd, denkt hij, die onbeholpen gewrijf nog verstaat als spannende streling. De jongen heeft het nu over iets dat zijn moeder gisteravond gezegd heeft en daarmee verliest Kastermans direct zijn interesse. Dat is nu precies waar hij geen weg mee weet, dat ze uiteindelijk allemaal beginnen over hun gezinseten gisteravond en andere onbeduidende voorvalletjes. Ze steken nog maar eens een Cameltje op en hij dommelt even in slaap. In 's-Hertogenbosch gearriveerd spreekt de jongen nog altijd voor zich uit en wrijft. Kastermans kijkt eens goed naar zijn broek in de veronderstelling dat hij in ieder geval een erectie heeft. Neem mij, denkt hij tegen het meisje, zijden moderne stropdas met dasspeld, wit overhemd en vandaag geen colbert maar alleen zo'n onder-

jasje. Dat is gekleed, maar toch artistiek. Hij kan echter een erectie bij de jonge aandringer noch bevestigen, noch ontkennen.

Bij de uitgang denkt Kastermans nog hoe hij de kwestie van de rits zou hebben aangepakt. In ieder geval op de eerste plaats een zitplaats zonder tegenoverzitters, een krant over hun benen of een jas, quasi. Hij loopt het station uit en denkt dat deze relatie niet lang stand zal houden als de jongen zo blijft wrijven. Voordat ook deze gebeurtenis naar het vergeten toe zal gaan, denkt hij, op grond van de ook gesignaleerde rugzakken dat één van beider ouderparen ergens een huisje heeft gehuurd en dat ze daar naar onderweg zijn. Ze hebben alleenreizen en mogelijk één nacht jeugdherberg bedongen. En ten slotte beseft hij dat ook hij haar kruis niet gehaald heeft toen hij zestien was en dat hij daar nog altijd spijt van heeft. Daarna zal hij nooit meer aan - en over deze ontmoeting denken.

II

Kastermans zit in een drukke trein 's middags terug naast een filosofenboek lezende jonge man met lange haren. Hijzelf, vermoeid, leest wat in de *Scientific American* bij gebrek aan eenvoudiger lectuur. Tegenover hem zitten twee ouderejaars studenten, man en vrouw, geanimeerd ergens over te praten. Relatie, denkt hij, of broer en zus, in ieder geval, een vrolijke jeugdige vrijheid. De filosoof naast hem dommelt al spoedig in slaap. Dat verbaast Kastermans niets, die inmiddels na vier jaar reiservaring tamelijk zeker weet dat goede filosofie niet besteed is aan de trein in de namiddag. Stripboeken, computerspellenboeken of een uitnemende roman kunnen hem soms wakker houden, maar ook deze slagen daar niet altijd in. Hij dommelt niet graag omdat hij in Utrecht nog over moet stappen en zich dan meestal niet erg lekker voelt na zo'n kort van de wereld zijn.

Maar het onvermijdelijke gebeurt, de *Scientific American* vermag hem niet te boeien, omdat hij de exacte wetenschappen niet goed begrijpt en er dit keer niets in staat dat dicht bij zijn interessegebieden ligt. Hij dommelt na Culemborg ook weg en schrikt vlak voor het station Utrecht plotseling wakker omdat hij iets aan zijn hoofd voelt. Hij gaat meteen rechtop zitten en kijkt in een klaterende lach van het meisje tegenover hem, die hen zegt, jullie vielen steeds verder tegen elkaar. Hij lacht er maar om, beetje zuur meesmuilend, om het grote verschil dat er bestaat tussen zijn vermoeide slaperigheid, die van de filosoof en de heldere mobservatie van het meisje. Petje af, denkt hij, dat je op deze warme middag de humor van de situatie nog verstaat. De jongen met wie ze sprak, grijnst overigens eveneens breed, ook omdat het meisje er zo vrolijk van is geworden.

Zo hoort het ook, denkt Kastermans. Als ze uitstappen knikt de jongen de beide slaapkoppen nog eens toe, die eveneens hun tas pakken. Ook hier zal Kastermans nooit meer aan denken.

III

Kastermans loopt door de hal van station Utrecht en ziet R. die dicht bij hem in de buurt woont, in geanimeerd gesprek met een jongere vrouw lopen in tegenovergestelde richting. Hé R. wilde hij nog zeggen maar de geanimeerdheid van het gesprek zegt hem dat dit vermoedelijk niet de bedoeling kan zijn en hij loopt door.

Hij fietst regelmatig met R. op naar huis als ze dezelfde trein terug hadden en dan vraagt hij honderd uit over het precisiewerk dat R. doet. R. is instrumentmaker voor de ruimtevaart. Dus zo'n beetje het hoogste. R. is een technicus van formaat maar ook vader van twee dochters en getrouwd met M., crisismedewerkster bij het RIAGG, die wordt soms middernacht opgebeld door een patiënt die uit het raam wil springen. Kastermans sust zijn argwaan. R. heeft hem gezegd dat hij vaak moet overwerken wegens de uiterst strakke tijdsplanning, dus dat meisje is gewoon student-assistent, een collega en ze pakken samen een patatje en dan werken ze weer verder. Ik loop tenslotte ook wel eens amicaal te lachen met een vrouwelijke collega, denkt onze forens, dus er is niets aan het handje. Op het perron kijkt hij nog even of R. ook arriveert maar dat is niet zo.

Hij vergeet het onbeduidende voorval volledig tot hij, ongeveer een week later, R. op station Overvecht ziet staan als de trein uit Utrecht, waar hij in zit, arriveert. Opnieuw in gesprek met de jonge collega. R. moet hem eveneens in een flits hebben gezien, maar komt niet naast hem zitten. Nu denkt Kastermans wel degelijk en expliciet dat R. een heel ander leven leidt dan hij dacht. Hij dacht dat R., als een goed technicus, gewoon een glashelder normenstelsel erop na hield waaraan niet te tornen viel, *vader is vader* en *getrouwd is getrouwd*. Eenmaal thuisgekomen is de gebeurtenis niet vergeten en zegt hij tegen zijn vrouw, volgens mij heeft R. een vriendin, ik zag hem op Overvecht met een vriendin en hij stapt normaal bij centraal op. Welnee, zegt zijn vrouw, die stapt altijd op in Overvecht, je fantaseert maar wat. Oké, denkt Kastermans, kennelijk verkeerd gezien en vergeet deze gebeurtenis.

Na de Geinloop op zaterdagmiddag bij een andere buurtgenoot in de auto terugrijdend, tevreden dat ze beiden de vijftien kilometer in de hitte in ongeveer

75 minuten hebben kunnen uitwaggelen, zegt K. plotseling tegen hem, als ze de straat in rijden, *weet je dat R. morgen bij M. weggaat?* Nee, zegt Kastermans, die in feite slechts twee observaties heeft gemaakt, die samen niet langer zullen hebben geduurd dan één seconde, maar het verbaast me niets. Hij vertelt de kleine voorvallen die nu plotseling betekenis krijgen. K. beaamt maar hij weet meer en zegt dat de andere vrouw niet de oorzaak is.

Kastermans loopt naar huis, wat verbaasd over de werking van het menselijk bewustzijn, hoe kon hij uit één seconde zulke conclusies trekken. Omdat, denkt hij, relationele intimiteit zich direct verraadt. Thuis zegt hij tegen zijn vrouw wat er met R. is, die hem dan complimenteert met zijn observatievermogen.

Later hoort hij het hele verhaal en dan blijkt het moment van geluk, dat hij twee keer heeft geobserveerd, een relatie is die door de overige buurtbewoners niet geaccepteerd wordt. Die zit met zichzelf in crisis, die loopt huilend rond, die moest met zichzelf in het reine komen. Bullshit, denkt Kastermans, men verwacht oorzaak en gevolg. Oorzaak is de jonge collega en gevolg is de crisis thuis met M. Hij heeft zijn zaakjes goed verkocht.

Een week later loopt R. door de straat, hé, R. roept hij goedgehumtst, heb je nu al spijt, maar R. verstaat hem niet goed en zegt dat hij de kinderen op kwam halen. Glimlach, ik dacht, zegt de forens, dat je nu al spijt had, grapje. R. stoot hem even aan, als een vriendschouderklopje bedoeld, maar net iets steviger. Die technici, denkt hij, die hebben toch een moraal, in dit geval de moraal van serieuze relationele verscheurdheid waarover zich geen grapjes behoren te laten maken. Wel vrij genoeg om een andere vriendin, maar net niet vrij genoeg om voluit te lachen om wat ernst is.

Waarna Kastermans R. zo lange tijd niet meer ziet dat hij alles vergeet, behalve als hij M. ziet, dan denkt hij vagelijk, wat was er ook al weer.

Het artikel

I

Eind augustus 1992, eenmaal weer thuis, begon hij zich in haar leven te verdiepen. Hij dacht, een artikel over haar kan professor Lodewijk Weylant ervan overtuigen dat ik wijsgerige kwaliteiten bezit en promotiewaardig ben.

Men kan, men moet haar geschiedenis niet, zoals de pelgrims van Lisieux dat doen, als een louteringsgeschiedenis interpreteren, zo begon hij zijn nieuwe aantekeningen. De kleine weg die zij heeft voorgeschreven kan men beter duiden als een dieptepunt van een verwordinggeschiedenis van een cultuur. Want hij zag in deze ongrijpbare kleine Thérèse het kleine en onderdanige van de westerse christelijke cultuur samenkomen in één boodschap: *buig onvoorwaardelijk voor God en vertrouw als een klein kind op zijn liefde. Blijf het eeuwige kind.* Een moraal waar hij geen weg mee wist en die hij niet wist te pruimen of te waarderen. De Untermensch in volle glorie als kerkelijke levensles. Feitelijk analyseerde hij niets maar deed hij wat hij zijn tegenstanders verweet, hij probeerde te weerleggen en door inzicht in de tegenspraken de kleine heilige tot stilstand te brengen. Maar er viel natuurlijk niets te weerleggen, laat staan dat hij in staat was een religieuze manier van denken een halt toe te roepen.

Buiten deze moraal trof hem de continue verwarring van het geestelijke met het lichamelijke en van het concrete met het abstracte. Hoewel het Kastermans er niet om ging om alle religieuze ervaring van de kleine heilige als verkapte lichamelijke extase te interpreteren, bleef hij rondvroeten in die interpretatie waarbij hij steeds zijn pijlen zocht te richten op haar vrome en zalige onschuldige vadertje. Maar feitelijk had hij niks. Die liefde van God was voor haar niet iets abstracts theologischs maar iets dat ze concreet moest voelen, zintuiglijk ervaren. Tegelijk was niet zij het kind van God, maar werd ook God door haar overwegend als kind begrepen. Kortom, haar leven en geschriften vervulden hem met onbegrip. Hoe kon het, vroeg hij zich af, als steeds deze verwarring van geestelijke openheid voor God en lijfelijke ervaring optraden, dat ze toch heilig verklaard was? Wat overzag hij? Want atheïst of niet, hij achtte zich wel in staat om integere godsbeleving te onderscheiden van lichamenlijk beleving, of hij nu zelf geloofde of niet, deed er dan allemaal weinig toe. Pappa JP II zal toch niet serieus accepteren dat ze zich virtueel door God

heeft laten bespringen of door *het kindje Jezus in de heilige aanschijn*? Maar pappa JP II had ijverig bij haar graf gebeden, dus voor hem waren er geen twijfels.

Deze kleine heilige had in haar geëxalteerdheid bedacht dat zij zich zou aanbieden als slachtoffer voor, wat zij noemde, de barmhartige liefde van God. We spreken 9 juni 1895, ze was toen tweeëntwintig jaar oud op een feest dat hij niet begreep *l'amour misericordieux (misericordieux - barmhartigheid)*. Haar dood twee jaar later, 30 september 1897, TBC – was volgens haar hagiograaf het duidelijk bewijs dat God dit offer had aangenomen want ze was verteerd door zijn barmhartige liefde. Barmhartigheid, het geven van liefde in een context die daar niet toe uitnodigt, zoiets, de verworpen Samaritaan die zich, als enige, barmhartig toont t.o.v. het slachtoffer. Barmhartigheid, een woord dat wij gaan verliezen. Haar redenering was in grote lijn de volgende. God is liefde, God is barmhartige liefde, geeft barmhartigheid en wil barmhartig zijn. Tot zover niks aan de handa, halleluja. Nu zijn er, aldus haar redenering, zeer veel mensen die niet open staan voor Gods barmhartigheid. Ergo, God kan zijn barmhartigheid niet kwijt en gaat daar aan onderdoor. God heeft dus een probleem waar hij kapot aan gaat. Twee merkwaardige uitgangspunten. Het eerste dat de mens bewust moet geloven om er zeker van te kunnen zijn dat hij of zij in aanmerking komt voor Gods barmhartigheid, leek hem al zeer dubieus, hij gaf de voorkeur aan een volledig onbeïnvloedbaar en onkenbaar godsbeeld, dus was het niet aan de mens om te oordelen wanneer en voor wie God zich barmhartig betoonde. Het tweede uitgangspunt was de meer fysisch psychologische duiding die impliceerde dat de grote barmhartige liefdegever ongelukkig was en dreigde te exploderen of te imploderen door het teveel aan niet gegeven barmhartigheid (*er zijn geen klanten voor onze grote Samaritaan*). Daar moet een eind aan gemaakt worden. En wie maakt er een eind aan? Theresia door zich te laten overmannen door het teveel aan barmhartigheid dat God heeft opgespaard. Dus bood zij zich aan als slachtoffer voor zijn barmhartigheid, zodat God weer lekker in zijn vel komt te zitten als hij zijn zaakje liefde kwijt is. Die barmhartige liefde is wel zoveel en zo brandend dat de ontvanger eraan kapotgaat. Men stelle zich het tafereel voor: een geëxalteerde vrouw die voor ons buitenstaanders hijgend, biddend en brandend gebaren en geluiden maakt, zwaar zweet en die zelf zegt dat het een teken van God is dat hij haar slachtofferzijn aanvaard heeft en dat hij in volle kracht bezig is haar liefde te geven. Een krankzinnige gedachte, *dat het teveel aan barmhartigheid van God dodelijk zou zijn*. God als een soort super Samaritaan, helaas zijn er te weinig slachtoffers dus biedt Theresia zich maar aan en omdat er te weinig slachtoffers zijn, maakt de Samaritaan haar niet beter, maar kapot. En deze idiotie allemaal opgenomen in de heiligverklaring.

Maar ook krankzinnig en van de wereld omdat niet duidelijk kon worden hoe nu haar opoffering bijdroeg aan het redden van de zielen van anderen, toch de klassieke positie van een heilige - haar opoffering droeg bij aan het zich jofel voelen van God, aan het niet bezwijken onder het teveel aan barmhartigheid. Wat voor merkwaardige verbeelding die zegt dat God zijn vele liefde niet kwijt kan dankzij de vele ongelovigen, waardoor al die liefde in God blijft, hij dus als het ware explodeert of implodeert en dat hij vervolgens in één keer al die liefde aan Theresia gaat bieden. God, de ongelukkige Samaritaanse rukker, kan zijn barmhartigheid niet kwijt bij de vrouwtjes en mag haar nu in een keer over Theresia uitstorten. Iets anders kon hij niet maken van het beeld van Theresia, het argument om zich aan te bieden als slachtoffer van zijn teveel aan barmhartigheid. En God accepteerde dit geschenk! Hoe gestoord moet je zijn te denken dat Gods barmhartigheid dodelijk is! Overigens, dachten de Bossche snifvrouwtjes in grote lijn hetzelfde, als je in één keer doorschoot van de eerste naar de hoogste zevende chakra was je dood, verbrand, uit.

Wat een nonsens, dacht Kastermans. Werkelijke liefde voor een persoon blijkt bovendien niet uit het gevoel van hartstocht of iets dergelijks maar uit het continue goede dat je nastreeft. Thérèse meende niet, zoals bijvoorbeeld de Cisterciënzers, dat door ontzegging en bidden het wel voor de mensheid bereikt kon worden, in combinatie met het steeds weer ontginnen van het land, nee het ging haar daadwerkelijk om een beleving van gevoelens. Niet voor niets dat ze een huwelijksakte met God had opgesteld, 24 september 1890, sluierneming. Haar vader zou haar aanbieden als bruid van God en God de vader zou het kindje Jezus aanbieden. Wat een ordinaire en platte beelden, dacht Kastermans, wellicht betrof het een goede en brutale grap, maar zo was ze niet de katholieke geschiedenis ingegaan, als een grapjas. Wel vonden de priesters haar amusant en origineel, jeugdig, dus zó bezien maakte de clerus kennelijk geen punt van haar aanmatigende gedrag. Nu ja, Kastermans wist het niet. Ook de heilige Catherina van Siena was met God getrouwd, mede dankzij de bemiddeling van haar schoonmoeder Maria, die een handje hielp bij de toedeling van de ring – althans zo ongeveer door Kastermans geobserveerd in het sanctuarium van de heilige Catherina van Siena.

Volgens de latere wet van Kastermans bevatte de geëxalteerdheid van Theresia zoveel lijfelijkheid, zoveel verwijzingen naar een fysieke beleving dat de vraag gesteld kon worden of ze wellicht klaar kwam bij dat slachtofferig ontvangen van Gods barmhartigheid. Het zou er weliswaar niet toe doen, want het klaarkomen zou ongetwijfeld geïnterpreteerd worden als een religieuze ervaring, waar je zowat in bleef. Kapotgeschuurd kruis, dacht hij zo, ja die kleine heilige was me er een. Het moest een broeierige bedoening zijn geweest in dat karmelietenklooster, met een kleine Theresia die wel heel weinig kaas had

gegeten van de godsidee. Een godsbeeld dat de mens Hem direct tot handelen zou kunnen bewegen en dat Hij het eerste de beste ideetje om zich als slachtoffer aan te bieden handenwrijvend zou accepteren. Maar goed, erg oud was ze niet geworden, wellicht maakte dit naïeve godsbeeld haar charme uit en vond de clerus het wel best zo, een voorbeeld voor het volk dat in al haar teksten kleingeestigheid en gehoorzaamheid uitstraalde. Patroonheilige van Frankrijk, wat dat ook mocht betekenen.

De TBC waaraan ze uiteindelijk zou bezwijken, zo suggereerde haar hagiograaf, zou dus uitdrukking zijn van de acceptatie van God van dit offer. Ze had haar zieleven dusdanig uitgeput in het ontvangen van Gods brandende barmhartigheid, dat ze wel sterven moest aan uitputting. En daarin stemde ze natuurlijk overeen met de klassieke Italiaanse heiligen, al die ingemetselde vrouwen gingen dood aan de honger of aan andere vormen van de waanzin. *Hij wist er te weinig van.*

Het kostte veel tijd voor Kastermans de redenering te pakken had, zo vreemd was ze. Hij snapte wel de redenering van de normale kloosterlingen, die heilig waren als ze letterlijk hun leven gaven om God te bewegen het goede voor de mensen op aarde uit te voeren. Dit bewegen vond dan plaats via bidden, door zoeken naar Gods liefde, door studie, door schrijven en wellicht ook door zelfkastijding om daarmee de straf die God aan anderen toedeelt alvast op zich te nemen. Natuurlijk even aanmatigend maar dergelijke zelfkastijding was toch anders dan het verbranden aan het teveel aan zijn opgespaarde liefde dat God ineens over je uitzaait in een oneindige ejaculatie. Kapotgeneukt door God zelf, zó duidde haar hagiograaf in feite de TBC, aldus onze ongelovige Kastermans. Het wilde niet bij hem in want als Gods barmhartigheid dodelijk kan zijn, letterlijk mensen kan doen lijden en verbranden, wat is er dan goed aan deze God? Dat mensen lijden vóór zijn liefde, dát snapte hij, maar dat mensen lijden omdat ze letterlijk zijn liefde ontvangen, dat is krankzinnig. Dankbaarheid leek hem het juiste gevoel maar dat wist hij niet.

Een klassieke vorm van zelfverkozen martelaarschap is door Bell gediagnosticeerd als *heilige anorexia* - een goddelijke straf aan jezelf voltrekken. De twaalfde-eeuwse heiligen streefden naar een totaal verzaken van het wereldse, met bepaalde vormen van straffen erbij zoals jezelf geselen, jezelf inmetselen, jezelf aan een ketting leggen, helemaal niets meer eten behalve wat kruiden, tanden uittrekken en wat er nog meer aan perversiteiten over jezelf valt af te roepen. De redenering was nu, dat door dergelijke zelfafstraffing, de heilige als het ware de straf die anderen verdienen door hun zondig en immoreel bestaan, op zich nam. God werd daarbij kennelijk gezien als een wrekende gerechtigheid, als een soort sadist die er groot behagen in schepte om de zondige

mensen op de meest gruwelijke wijze af te straffen. God is een instantie die per se verhaal wil halen op de mensen die zondig hadden geleefd, wat die zondigheid ook zijn moge. De veronderstelling was dat God almachtige wrekende en sadistische behoefte was, dat zijn daden van anderen konden worden afgeleid en door de heilige over zichzelf worden afgeroepen. Als de heilige nu de klappen nam die een ander verdiende, dan kwam die ander ermee weg. De heilige offerde zich dus op voor die anderen. Een gedachte die in de twaalfde eeuw, maar ook al eerder, tot grote bloei kwam. Een gedachte die tot de dag van vandaag springlevend is. De kleine heilige had vanuit dat perspectief een ander aspect aan God ontdekt. Naast de verhaal halende absolute rechtvaardigheid, die geweld en marteling niet schuwt, is God ook, wat zij noemt *behoefte* barmhartige liefde die deze liefde in deze stupide wereld niet kwijt kan. De mensen nemen liever genoegen met een slap aftreksel van deze barmhartige liefde, te weten de lichamelijke liefde voor elkaar. Zoals Hannibal II, de geile stier, die twee jaar niet op een kunstkoe mag en die vervolgens de hele kunstkoe aan flarden neukt, om het zo maar eens te zeggen en zoveel liters sperma produceert dat die kunstkoe erin verzuipt.

Het zich als slachtoffer aanbieden is contractueel vastgelegd in 1895. Het mocht van de moeder abdis. God is daarmee gereduceerd tot een armzalig mannelijk wezen, dat zijn lusten niet kan bevredigen en die nu toestemming krijgt om op Theresia zijn lusten te bevredigen. In het contract staat letterlijk: *ik voel in mijn hart onmetelijke verlangens en met vertrouwen vraag ik u om bezit te komen nemen van mijn ziel....om te leven in een akte van volmaakte liefde, offer ik mijzelf als slachtoffer aan uw barmhartige liefde (ik ben tenslotte uw bruid), terwijl ik u smeek om mij voortdurend te verteren en in mijn ziel de golven van oneindige liefde te laten overvloeien die in u besloten liggen en dat ik zo de martelares mag worden van uw liefde.* Theresia wil het allemaal echt beleven, ze wil het echt voelen.

Wel, dacht Kastermans, een dergelijke interpretatie biedt natuurlijk niets nieuws. Het wordt door alle bestrijders als bekend fenomeen beschouwd dat er onder de kloosterlingen steeds een vermenging heeft plaatsgevonden van profane en religieuze liefde. Desalniettemin was hij tevreden dat hij precies op wat als één van haar grote daden werd beschouwd, de vinger in het zere kruis had kunnen steken.

De werkelijkheid: een jonge vrouw in nonnenkleden lijdt geëxalteerd om wat voor reden dan ook. Buitenstaanders zien dat en kunnen eigenlijk geen reden ontdekken, of, als ze al een oorzaak zien, acht men het getoonde lijden overdreven en overdone. Wat ze schrijft, geeft wat dat aangaat geen andere houvast dan dat ze lijdt onder uiterst kleine misstappen en foutjes. Het is helemaal

niks, een kleine geest houdt zich met kleine dingen bezig. De vrouw denkt echter dat het God zelf is en ervaart het kleine lijden, de kleine ongemakken, vanwege haar ik-zwakke structuur en lijdenszwakke structuur als iets enorms. Later veroorzaakt de TBC natuurlijk wel een behoorlijk fysiek lijden – ook de vroege dood van de moeder en het eventuele wangedrag van de vader kunnen reële oorzaken zijn van persoonlijk lijden, in combinatie met stervende broers en zussen die allen vroegtijdig het klooster ingaan. Maar over het geheel genomen, aldus Kastermans, was deze Thérèse niet in staat geweest om te lijden en om te handelen. Ze was er te jong voor geweest. Maar hij kwam er niet mee weg, want wat hij niet kon verklaren en cynisch wegedeneren, waren de enorme navolging en betekenis die zij kreeg in het leven van vele gewone mensen. Haar wonderen zijn teveel om op te noemen. Een paar jaar later in Italië zou hij ontdekken wat de heilige Franciscus, de heilige Catherina van Siena, Antonius van Padua en ook Margherita van Cortona hadden gepresteerd, duizenden mensen waren door hen gered, met tekening, foto en bedankbrief erbij.

Kastermans dacht teveel in de lijn van de historicus Bell die de Italiaanse heiligen slechts vanuit het perspectief van de anorexia nervosa beschreef. Dat kun je doen, maar dan reduceer je een universeel zoeken van alle mensen, door alle generaties heen, tot slechts psychologische behoefte. Wat Kastermans zocht was een diepere zin, een religieuze of aanvaardbare grond voor haar heiligverklaring en respect voor haar kleine weg. Maar hij vond het niet.

Kastermans probeerde het onderliggende Jezusbeeld van de kleine heilige te reconstrueren en concludeerde dat er in haar brein niks mystieks aan Jezus over was gebleven, hij was voor haar een echte man, een vaderlijke man, aan wie ze al haar zelfstandigheid en vrijheid kon afstaan, iemand die voor haar de laatste verantwoordelijkheid nam, zij was het kindje maar omgekeerd was God ook het kindje. En dat wilde er bij hem niet in, dat deze absurde vermenselijking en personifiëring van God, ontdaan van alle mystiek, *heilig* werd genoemd. Het was als het ware de consumptiemaatschappij in optima forma. Haar heilige activiteiten zijn beperkt gebleven tot het gehoorzaam doen wat de abt zegt en tot het plegen van enkele kleingeestige opofferingen zoals aardig zijn tegen een zuster die zij niet mag, het leren van novicen en het imaginaire slachtoffer zijn van het teveel aan Gods liefde, bestemd voor de hele wereld, dat hij alleen over haar uitstrooide, zijn bruid waarvan hij het offer dat ze aanbod, slachtoffer van de goddelijke liefde, had aanvaard. Dat was alles bij elkaar toch wel een wat magere geloofsbeleving om heilig op verklaard te kunnen worden. Wat is er nu gered voor de samenleving door haar gedrag?

Het merendeel van zijn informatie over deze kleine heilige haalde hij uit de

hagiografie van Guy Gaucher, een mannelijke Karmeliet die zich in het leven van Theresia had verdiept en die dicht bij de teksten uit haar autobiografie bleef. Het was geen best verhaal omdat Gaucher, in plaats van een gezonde kritische weerzin t.o.v. de persoon die hij beschreef, steeds haar kleingeestigheden in verdediging nam en er een diepere of louterende zin aan gaf (een goddelijke interventie), vanzelfsprekend om haar heiligheid goed over het voetlicht te brengen. Steeds moest hij herinterpreteren, lezen wat er eigenlijk aan de hand geweest kon zijn. Men kan zeggen dat de Russische communistische geschiedschrijving propaganda is en dat daarom het geobjectiveerde verleden waardeloos is. Even zozeer is de katholieke literatuur die als uitgangspunt de verdediging van haar object kiest, slechte propaganda. Het is natuurlijk het wezen van de hagiografie, de levensbeschrijving die ten doel heeft aan te tonen dat het onderwerp *heiligverklaring* verdient of die de heiligheid als uitgangspunt neemt. Guy Gaucher wil niets van Theresia begrijpen maar slechts bewijzen dat Theresia een heilige was.

Psychologie. Thérèse noemde zichzelf ook wel een baby van de liefde van God. Maar ook een kind. Als je dit beeld koppelt aan het idee om zich als slachtoffer aan te bieden van de barmhartige liefde van God, plus als je je realiseert hoe dicht het godsbeeld verbonden is aan het beeld van haar echte vader, dan ligt de meer dieptepsychologische hypothese voor het oprapen: is zij overmand geweest door degene van wie ze een kind was en is zij daar het absolute slachtoffer van geworden? Vader Martin was er zelf de oorzaak van dat al zijn dochters naar het klooster verdwenen en het meest serieuze slachtoffer was Theresia, want de anderen waren hem al eerder gepeerd.

Histoire de mon ame, in veertig talen vertaald. Hoe denk je over jezelf als je jezelf steeds een bloempje noemt en als je steeds problemen in die termen beschrijft? Theresia was wel degelijk slachtoffer, dat begon voor hem vast te staan en wellicht groots en heilig in haar leugens, maar of zij daarmee ook slachtoffer van de goddelijke barmhartigheid was, dat was zeker de vraag.

II

Narden had Bindiks lang niet gezien en was verrast hem na de zomer 1992 in de universiteitsbibliotheek aan te treffen. *Waar het anachronisme, de zestiger jaren hetzer mee bezig was, had hij jennend gevraagd, verbeelding aan de macht en weg met de technocratie?* Bindiks scheen licht geïrriteerd. *Ik wil wetenschap, Narden, maar ik heb andere vragen dan de gevestigde wetenschap. Ik ben geen antiverlichtingsdenker. Als je dat nu eerst in je verweekte hersenen laat doordringen, dan kunnen we daarna koffie drinken.*

Ben je in God of zo, had Narden aan de koffietafel gevraagd, wijzend op de biografie van Theresia van Lisieux in zijn hand. Hij herinnerde Narden aan zijn echech met de hoogleraar, dat die zijn dissertatie had getorpedeerd. Hij vertelde over de gebeurtenissen in Lisieux. *Geloof je in die onzin dan*, had Narden hem gevraagd. *Nou, geloven is een groot woord, nee, eerlijk gezegd niet, maar dat lost het probleem van een hele cultuur en de betekenis van God natuurlijk niet op. Jij en ik kunnen dan wel denken dat er geen goden zijn, maar ze hebben voldoende realiteit bij de mensen om ons heen. Wij zijn net zo blind voor onze God zoals de Indiërs dat zijn voor Bhagavad Gita. De tijd is nog helemaal niet rijp voor een gezonde distantie tot onze goden.*

Wel, de professoren hadden zijn tekst over het Kantiaanse kennisbeeld niet gepikt. Die hadden niet gezien wat hij had gezien. Jullie werken allemaal met uittreksels van Kant en hebben allemaal een borstbeeld op jullie bureau staan, is het niet zo. Narden knikte. En als je nu als filosoof wilt laten zien waarom jullie dat hebben dan krijg je terug dat dergelijke interpretatie van Kant eenzijdig is. Of nee, te breed en te universeel, te weinig specialistische Forschung. Wel, zei Narden, daar kan ik het wel mee eens zijn, wij boeken voortgang op de millimeter, dankzij specialiseren op de millimeter. Bindiks niet, Bindiks werkte liever met het grote geheel in schets. *Dan zul je wel altijd doctorandus blijven, Bindiks en dat is jammer, want mannen als jij moeten toch de wereld veranderen. Zonder mannen zoals jij verzuipen we. Je zou toch moeten kunnen laten zien wat die Theresia op het spoor was en waarom ze wordt aanbeden.* Bindiks knikte. Daar zat hij dan, de anachronistische universele mens, monddood gemaakt en gekneveld, niet in staat om te laten zien wat de betekenis van de kleine weg was. Je hebt gelijk, zei hij, het gaat er niet om deze Theresia op papier te weerleggen, dat is eenvoudig, zie Kant, zie Nietzsche. Het gaat er evenmin om haar onvoorwaardelijk te verheerlijken. Maar ik kom er niet uit. Wij moeten begrijpen waarom de katholieke mensheid deze kleine non heilig heeft verklaard en dat gaat ons niet lukken. Ik blijf me verzetten, ik begrijp het niet.

De spirituele ervaring

In het najaar 1992, toen Kastermans reeds ver verzeild was geraakt in God, organiseerde de filosofische faculteit van de Universiteit van Amsterdam een symposium ter gelegenheid van het verschijnen van een gebundelde serie artikelen van universiteitsdocenten. De inzichten van professor Arnoud Zieltjens, hadden hen geïnspireerd tot dit boek. Men kon Zieltjens intenties samenvatten als het steeds benadrukken van de noodzaak van een nieuwe spiritualiteit in onze verdingelijkte cultuur. Kastermans verheugde zich op het zware filosofisch

weerwerk tegen de vermystificering van het leven die Zieltjens volgens hem in werkelijkheid bedreef.

Eén van de vragen was wat Zieltjens kon bedoelen met die *spirituele ervaring*. Want als je een spirituele ervaring maakte, dan moest er dus iets spiritueels zijn, *dat* ervaren kon worden. Maar daarover sprak Zieltjens niet. Zieltjens beschreef slechts de toestand, de beleving. Over het ene, het iets dat beleefd kon worden, bleef hij vaag. Hij donderde in feite alle wereldreligies op één grote hoop, niks geen wijsgerige analyse van de rijkdom en van de diversiteit. Zieltjens beweerde dat het ze allemaal ging om het ene, het goddelijke. Mohammed is een God, zei Zieltjens en Christus en Boeddha ook. Allemaal uitdrukking van het ene dat de mens zoekt. Opnieuw zo'n westerling die de rijkdom van het andere naar zijn eigen armoede interpreteerde, aldus Kastermans.

Voor Zieltjens scheen die spirituele ervaring niet veel meer te zijn dan kroket nummer zoveel in de rimram van verkrachtingen van wat in het verleden een serieuze waarde was. In Zieltjens inzichten in die spiritualiteit werd alleen maar zichtbaar dat hij die hele ervaring van spiritualiteit versoefte en verwes-terde. Het treurige spoorboekje naar de meesters die de zoekende westerling in minder dan een dag tot de hoogste ervaringen van de spiritualiteit schijnen te kunnen brengen. Men respecteert de goddelijke geest niet meer en denkt dat men door het schrijven van een aantal voorwaarden God al bereikt heeft. Wat voor vroegere monniken een levenstaak was, was voor Zieltjens een kwestie van beter ademen geworden. *Oppervlakkiger benadering bestaat niet*, schreef Kastermans.

Zieltjens gaf de volgende aanwijzingen om deel te kunnen krijgen aan de spirituele ervaring:

- Op de eerste plaats moest je een bepaalde (onbepaald gelaten) lichamelijke conditie hebben, afhankelijk van voedsel e.d. Ik ben lucht, zei Zieltjens, één met de lucht. Je moet je ademhaling beleven;
- Op de tweede plaats moet de mens het redeneren loslaten omdat redeneren zo vaak een scherm vormt;
- Op de derde plaats moet de mens een getuigebewustzijn vormen;
- Op de vierde plaats moet hij een grondeloos vertrouwen hebben;
- Op de vijfde plaats moet hij een innerlijk hart hebben;
- Op de zesde plaats moet hij devoot zijn.

Beter een innerlijk hart, dacht Kastermans, dan een uiterlijk hart want dat gaat natuurlijk niet werken.

Zieltjens beschreef die spirituele ervaring als eenheid met het ene, uittreding uit het lichaam, iets anders dan lichamelijkeheid. Het wordt bovendien tijd, al-

dus Zieltjens, dat de mensen een handboek krijgen dat ze de weg wijst in de veelheid van spirituele praktijken, waar ze een abonnement op kunnen nemen. Ik ben uw gids, de westerse mens moet leren het kaf van het koren te scheiden in de veelheid van spirituele aanbiedingen. De moderne mens lijdt vooral onder zijn onophoudelijke gedachten. Men moet een zekere openheid betrachten. Men moet gewoon alle denken dat toch maar kadert, van zich afzetten en zonder verstandelijk denken, de wereld benaderen. Op zichzelf genomen geen gekke gedachte, wat openheid voor wat er werkelijk aan de hand is, maar Zieltjens had het hier over de openheid voor de goddelijke ervaring. Pleiten voor stoppen met denken, beschouwde Kastermans overigens als pleiten voor stoppen met mens-zijn.

Zieltjens, vijfenvijftig jaar oud, had zich afgewend van de vakfilosofie en was een groter publiek gaan zoeken dat hij bekend wilde maken bovenomschreven grote inzichten. Op verschillende wijzen had hij dit inzicht in spiritualiteit onder woorden gebracht maar was volgens Kastermans nog niet veel verder gekomen dan borrelpraat. *Nee, hij bedoelde niet, een nieuw soort geloof op autoriteit van anderen. Waar hij op doelde was een ervaring van iets dat je gerust een religieuze ervaring kon noemen, maar dan ging het niet om God. Het ging om het contact met het hogere. En dat zoeken naar dat hogere, dat was natuurlijk in feite ook wat alle wereldreligies deden. Dat hogere, dat was in feite, alle soorten goden op hun eigen manier. En nu wilde hij niets anders dan een soort handleiding voor het beleven van die spiritualiteit schrijven, zodat een ieder daar iets mee kon.* Zieltjens vond dat het huidige samenlevingsbewustzijn verdingelijkt was en dat een revival van de spirituele ervaring een zuiver antwoord was op al die *steeds meer* om zich heen grijpende technische rationaliteit. Natuurlijk, natuurlijk, die ervaring had ook een belang op zich, maar het belang was toch vooral het bieden van een weerwoord op de alsmaar voorthollende, achter zichzelf aanrennende vertechnologisering.

Dat hij oppervlakkig de verschillende religies en doelstellingen op één hoop gooide, deerde hem niet. Gefixeerd als hij was op de spirituele ervaring kon het hem weinig schelen of het juist was wat hij diagnosticeerde over de samenleving. Zieltjens wilde van begrijper tot leraar worden. Maar dan wel, aldus Kastermans, leraar van een begrip van spiritualiteit dat in al z'n ontsnappingspogingen zo westers was als maar zijn kon.

Kastermans, die toentertijd bezig was met zijn Theresia-verwerking, had niet veel op met al die zoekers van het nieuwe heilige. Maar nu ook een geroemd hoogleraar als Zieltjens erover begonnen was, kon hij er niet meer omheen. Niet dat hij een spirituele ervaring onmogelijk achtte - ze was op vele wijzen denkbaar en speelde inderdaad een essentiële rol in vele religies - maar de

mystiek en de pretenties waarmee de professor dit inzicht had gebracht, hadden hem al net zo geërgerd als al die verdoelden die meenden hoger op de hiërarchische ladder van de waarheid te staan dan hij, zonder dat ze ooit de moeite hadden genomen ook maar één andere tekst te lezen dan de paar regels van hun leider. Hij begaf zich dus cynisch op weg naar het symposium in de overtuiging dat Zieltjens het vandaag zwaar zou krijgen. Overigens ook in het besef dat de verwerkelijking van sommige gedachten zich niet laat tegenhouden door weerlegging. In het besef dat Zieltjens aansluiting had gevonden bij een latente behoefte van de samenleving. Zieltjens had er zelfs de filosofie voor verkocht! Zieltjens was geen theorie maar wellicht het begin van een beweging.

Zieltjens, die de spirituele ervaring onder andere had omschreven als *niets worden en één worden met je adem* stond gewoon sigaretten te roken. Hoe is het mogelijk, dacht hij, dat iemand die eenheid met het ene als streven verkondigt, dat die iemand niet voor zichzelf daartoe de voorwaarden aanbrengt. Hij wist al wat het antwoord zou zijn: *men behoeft de leer die men verkondigt niet zelf te leven.*

Het was natuurlijk vooroordeel, maar Zieltjens was volgens Kastermans gewoon het bekende prototype. De gescheiden intellectueel (*saaie vrouw die hem niet begrijpt maar wel haar leven in dienst van zijn filosofie had gesteld*) die een schare jongere vrouwen achter zich aan heeft en die inmiddels met één (voormalige studente) samenwoont. En met die ene houdt hij fietsvakanties in een klein tentje, wel lastig die optrekkende kou voor je rug. En het was dan natuurlijk die jongere vrouw die de opnieuw verliefde hoogleraar in contact met haar goeroe gebracht had. En de hoogleraar had vervolgens verliefdheid, overgang, vitaliteit en angst verbonden in wat hij noemde, de religieuze ervaring, in *welks gemis hij nu treurig leefde.*

Deze indruk werd niet ontkend door de houding van Zieltjens tijdens het symposium. Het was er een van hautaine afwending. Zieltjens, dat was duidelijk, had het wezen van de mens en van zijn handelen ontdekt en hoefde daar verder niet meer over te reflecteren. Een wezen dat ingebed was in autoritaire varianten van het spirituele. *Een ieder die de ervaring niet gehad heeft, weet niet waarover ik het heb.* Een bewering die even veel waard was, als de bewering dat wat Zieltjens zei te hebben beleefd een verkeerde interpretatie was. Merkwaardig was ook dat Zieltjens zich gevrijwaard achtte van een concrete uiteenzetting met de westerse variant van die spirituele ervaring: de christelijke religieuze en monastieke mystiek. *Dat was allemaal niets.*

Het symposium verliep rommelig. Met name vanuit sociaal wetenschappelijke

hoek kwam de wetenschapper B. met scherpe kritiek op het wereldbeeld van Zieltjens. Wat is er, zo vroeg de wetenschapper zich af, met de wijsbegeerte gebeurd? Wat Zieltjens over technocratisch bewustzijn en over de samenleving beweerde, was achterhaald. Zijn filosofie had zich ver onder het niveau van de wetenschap gestort. Keukenmeidenwijsheid met grote legitimatieproblemen. En niet alleen de filosofie van Zieltjens, ook in andere bijdragen aan de bundel had hij gewauwel gevonden. De wijsbegeerte, zo zei hij, aan deze universiteit dient zich eerst eens te bezinnen op de verhouding waarheid en bewering.

Zieltjens, gekleed in een groene legerjas, niet onder de indruk van de opmerkingen van de sociaal wetenschapper, verdedigde zich merkwaardig. Hij mocht toch schrijven wat hij wilde, zei hij. Als anderen wel zogenaamde rationele filosofie wilden bedrijven, dan was dat hun zaak, hij deed niet mee. Hij mocht toch wel wat schrijven, of niet soms? Hij maakte zich onkwetsbaar voor de filosofische kritiek door voor zichzelf een aparte status *van mogen schrijven wat ik wil* op te eisen, dan maar geen filosofie. En bovendien was serieus streven naar waarheid middels schrijven en analyse toch maar rationalisme. Zieltjens was kennelijk bezig met een heilsboodschap, die hij kost wat kost wilde brengen. Natuurlijk mocht Zieltjens schrijven wat hij wilde, maar dan was het feitelijk een domme actie van de filosofen dat ze dachten dat hun voormalig hoogleraar het debat zocht – dat was niet zo, hij wilde zich juist aan het debat onttrekken. Ze dachten dat ze debatteerden met een hoogleraar, maar ze troffen een vijftiger aan die goeroe wilde worden of die een goeroe ontdekt had.

De sociaal wetenschapper was overigens niet op de spirituele ervaring ingegaan. Terwijl Zieltjens daarin op oppervlakkig wijze wel een wijsgerig thema te pakken had. Desalniettemin was het beschamend voor de filosofen om door een wetenschapper op deze wijze op de vingers getikt te worden, jullie moeten beter werk afleveren, jullie moeten je bezinnen op je argumentatie en op het leveren van je bewijslast. Zieltjens bedrijft met zijn maatschappelijke analyse geen filosofie en al helemaal geen sociologie. Hij zegt maar wat. De vakfilosofen hadden zich inderdaad geconformeerd aan de oppervlakkige voor een breed publiek bestemde analyse van de samenleving.

Het symposium kabbelde zo 's ochtends wat voort met verschillende inleiders. Kastermans miste vooral een theoloog die wat dieper in zou gaan op de spirituele ervaring van enkele van de grote kerkvaders, neem een Bernardus, neem een Willem van St. Thierry. In de middag was er dan discussie. Kastermans moest zich steeds inhouden, om niet iets lelijks tegen Zieltjens te gaan roepen. Zieltjens maakte zich onkwetsbaar, hij nam niet langer een elementaire westerse ethiek in acht. Een ethiek die zei dat je toch minimaal serieus moest stre-

ven iets waars te zeggen en te verantwoorden.

De Bhagavad Gita is een werk dat ingaat op abstractie van het lichamelijke. En niet alleen de Bhagavad Gita, ook de Islamitische rituelen streven naar de abstractie van het lichamelijke, men kan zeggen de bevrijding van de zintuiglijke bevangenheid. Eenzelfde houding van lichamelijke versterving treft men ook aan bij Bernardus en zijn volgelingen. Men behandelt op verschillende wijzen verschillende aspecten van het probleem van de verhouding lichaam en geest. Maar in alle gevallen wordt door hen beschreven hoe ingewikkeld het voor de mens is om die bevrijding te ontdekken. Zieltjens, rokend en wel, mystificeerde deze bevrijding. Maakt het wezenlijk menselijke tot iets goddelijks. En beschouwt tegelijkertijd de bevrijding als een automaat die middels een handleiding voor het spirituele te geven is.

Kastermans, teleurgesteld om het feit dat de hele discussie zich had afgespeeld tussen de kwestie eendimensionaliteit tegenover spiritualiteit, alsof de westerse samenleving niet meer gedacht zou hebben dan dat, geprikkeld om de goedkoopte van de ervaring, vroeg zich op dat moment af of hij zich niet definitief van de gevestigde filosofie af zou moeten keren en het streven naar een wijsgerige dissertatie zou moeten laten varen. Zijn afgeschoten thema, het kennistechnologisch mensbeeld van het Duitse Idealisme. Wat had hij aan willen tonen dat zowel Kant als Hegel niet zozeer de mens, maar een geavanceerd denkende en handelende robot voor ogen had gestaan? Zoals kennistechnologie veel verder keek dan alleen maar reproductie van verstandsmatig denken en kennen. Die middag, n.a.v. het debat over de religieuze ervaring van Zieltjens, concludeerde hij dat zijn thema moest worden: *Kan God beleefd worden? Men kon ook vragen: is de mens überhaupt gebouwd voor de goddelijke ervaring. Of is de ervaring altijd menselijk en dus nooit spiritueel. Is elke beleving een beleving van iets. Zeg mij, zegt Kant in één van zijn eerste geschriften, nu eens precies wat een geest is en hoe je die ervaart. Is de wens om iets spiritueels zintuiglijk te ervaren niet precies de kern van het westerse ongelooft?*

De vogelkijker Kastermans, maakt die zondag het volgende mee. In de verwachting niets te zien, hield hij zijn verrekijker gericht op een kraai tussen een paar koeien. Ineens landde daar een grote witte vogel, met zwarte poten, die hij eerst voor een lepelaar hield. Maar er klopte iets niet! Had hij het goed gezien, de vogel had zwarte achterveren en een zwarte kop plus een zwarte kromme snavel, gebogen als een wulp. Zoals de mannetjes uit de Italiaanse Comedia del arte. Deze vogel hoorde niet thuis in dit weiland! Een soort Ibis, dacht hij. Er stopte een viertal jongens van een jaar of twaalf. Ze vroegen hem wat hij zag. Een onbekende vogel. Er stopte nog een man, die ook bleef kijken. Na ongeveer een half uur fietste hij door en ontmoette twee wandelende vogel-

kenners. Hij wees ze de vogel. Toen hij later terug kwam fietsen, waren ze er nog. Ze vertelden hem dat het ging om een heilige Ibis. Maar die hoort hier niet, kijk maar, die is ontsnapt uit Artis of zo. De vogelkijker probeerde die wonderlijke mengeling van verrassing, ongeloof en vreugde vast te houden, die hij had ervaren toen de vogel tussen de koeien landde.

Natuur of kunst, dacht hij, zeker is dat ik alleen iets buiten mij zintuiglijk kan ervaren dat tegelijk ook mijn geest ervaringen kan laten maken. Een ervaring van verbazing die alleen mogelijk was dankzij zijn kennis van andere vogels en zijn verrekijker. Een leek ziet slechts een vogel landen, een reiger of zo of een eend, die ziet niet het verrassende en beleeft niet de vreugde eraan. Later was hij er minder zeker van wát hij precies die zondag had gezien, was het een vogel of was het Toth, de Egyptische god van de schrijfkunst die hem kwam melden dat het nooit iets kon worden.

De moeder

I

Woensdagmiddag 23 december 1992 werd duidelijk dat het een kwestie van een etmaal zou zijn en dat er geen enkele therapie meer tegen gewassen was. Zijn moeder zou na vier jaar zeker niet meer gered kunnen worden door de medische industrie. De behandelingen waren gestaakt en ze was naar huis gestuurd in de zekerheid dat ze binnen een paar weken zou sterven.

Langzaam was het leven uit haar weg gevloeid deze laatste week en het plan dat zijn vader had gemaakt, was dat zowel zijn broer als Kastermans die avond afscheid van haar zouden nemen en dat zij dan weer naar huis zouden gaan. Zij zou sterven en zij zouden dan weer door hem opgebeld worden. Kastermans voelde zich er niet behaaglijk onder maar hij had inmiddels genoeg ervaring met hem om te weten dat uiteindelijk de werkelijkheid zou zeggen wat het beste was om te doen. Plannenmaker was nog de beste karakterisering voor zijn vader in deze lastige tijden, merkwaardige en onuitvoerbare plannen als laatste houvast tegen een onvermijdelijke werkelijkheid. Een plannenmaker die in deze situatie geen plan goed uitgevoerd kon krijgen.

Zijn broer Pieter was er al. Die zei hem dat ze elkaar nog moesten spreken. Kastermans zei dat hij haar eerst gedag ging zeggen. Het zag er niet naar uit dat ze nog kon spreken. Hij zette zich naast haar, pakte haar hand en zei hallo moeder, hier is Bindiks, ik kom je gedag zeggen. Hij had zich vele zinnen voorgenomen maar wist niet wat te zeggen. Ze opende haar ogen heel even en

drukte haar hand in de zijne. Hij zei, ik vind het vreselijk, ik had liever iets anders gewild. Ze drukte hem nog een keer de hand. Hij probeerde tranen weg te drukken, slaagde er niet goed in. Dit was het afscheid, hij zei haar dat hij naar de kamer ging. De verpleegster bleef even bij haar zitten.

Bindiks, zei Pieter, er is iets wat wringt. Wat er wrong waren de gevolgen van een kennelijke religieuze ervaring van hun stervende moeder. In de voorafgaande weken was ze in haar eigen beleving al enkele keren aan de grens van gene zijde geweest en had ze al gesproken met haar overleden zuster en met haar vader en moeder. Die hadden haar mee willen nemen, maar ze had nog geweigerd. Ze had toen van hen vernomen dat Corine, een verpleegster en ook een vriendin van zijn broer en schoonzus, tegen alle medische wetenschap in, wel degelijk een kind zou kunnen krijgen. Ze had daarom de laatste weken aan zijn broer gevraagd of Corine al zwanger was en ze had er herhaaldelijk op aangedrongen deze Corine te mogen spreken. Hun moeder had meerdere boodschappen ontvangen van gene zijde, ook berichten voor de kinderen van de zoon van haar zus. En ze had erop gestaan dat ze deze berichten door kon geven aan deze neef van Kastermans. Zijn vader had de bijeenkomst gearrangeerd en het bericht was goed overgekomen.

Kastermans had zich er ongemakkelijk onder gevoeld, zijn moeder was gek geworden maar de neef had er wel mee kunnen leven, dacht hij zo. Inmiddels zat er een tumor in haar hersenen en had ze nog maar weinig controle over haar denken, geen wonder dat de beelden van haar overleden familie zich sterk opdrongen bij haar. Waarom zijn moeder zich in haar laatste dagen zo betrokken wist bij deze Corine, was hem echter niet duidelijk geworden. In vertrouwelijke momenten op een feestje of zo hadden zijn moeder en deze Corine vast wel met elkaar gesproken, maar niet over kinderen kunnen krijgen, want dat was geheim. Dat had zijn moeder gehoord van zijn schoonzus. En daarom, zo legde zijn broer uit, kon Corine niet op bezoek komen bij onze moeder, maar was haar wel gevraagd, dankzij haar verpleegsterachtergrond, om af te leggen. Kastermans vatte het niet, hij vond het merkwaardig dat om zo iets klein-geestigs aan moeder en Corine het afscheid werd onthouden, maar goed, zo goed kenden ze elkaar niet en er was nu op deze avond op 23 december helemaal niks meer aan te doen. *Had ook anders gekund*, zei hij tegen zijn broer, *kan goed zijn dat Corine er wel met moeder over gesproken heeft, je weet hoe ze was.*

De religieuze ervaring was niet wat er wrong. Wat er bij Kastermans wrong was het debat over de vraag wie hun moeder af zou gaan leggen. Kastermans had die vraag zeker niet gesteld maar zijn vader en zijn broer hadden wel het antwoord gereed, namelijk dat het Corine moest en zou zijn en daar was Kaster-

mans op vast gelopen. Hij was er niet aan toe om zoiets vooraf te regelen en was er verder gewoon simpelweg op tegen. Hegeliaan als hij was (Antigoné), mocht haar lichaam niet achtergelaten worden maar diende de familie de laatste eer te bewijzen. Dat was dus hun zus en niet een gearrangeerde Corine. Opnieuw de plannenmakerij van zijn vader. Hij was al weken voor haar dood aan de gang geslagen met het organiseren van het afleggen. Kennelijk was dat zijn houvast. Hij had zijn zus gevraagd, of zij misschien wilde helpen maar zij had dat afgewimpeld, zeker wanneer Corine dat zou gaan doen. Kastermans wist waarom ze dat zo had gezegd, omdat ze onzeker was en omdat ze dacht dat ze het niet zou kunnen en willen. Dat was haar manier om met de werkelijkheid om te gaan. Tegelijkertijd bleven zijn broer en diens vrouw erop hameren dat Corine wel degelijk zijn moeder af zou moeten leggen, vanwege die speciale relatie. Kastermans had alles botweg geweigerd, zei, het interesseert me geen fluit wat voor speciale relatie Corine met moeder heeft, *het is geen argument om mijn familie het laatste moment te ontnemen.*

Maar goed, kom er maar eens om, ze maken een conflict en dat wordt opgelost conform de plannen als hij niet serieus tegenwicht zou bieden en zo raakte ook Kastermans veel te vroegtijdig betrokken in de kwestie. Hij had die middag zijn zus gebeld en gezegd, ik wil dat jij degene bent die moeder aflegt. Voor mij is het belangrijk dat ik weet dat jij degene bent die moeder de laatste dagen laat zijn. Niemand anders. Jij bent haar enige dochter en de enige die ze aan haar zou laten komen. Ik heb haar nooit naakt gezien, je kunt het haar niet aandoen dat wij onmiddellijk na haar dood haar preutse regel overschrijden. Je kunt het ons niet aandoen dat moeder alleen door een vreemde wordt afgelegd. Wil jij, voor mij, moeder afleggen. Ik weet niet, zei ze, of ik dat kan en ik heb het gevoel dat ik dan op de vingers wordt gekeken door Corine en door de vrouw van Pieter, alle twee verpleegster. Ik weet, zei Kastermans dat jij het wel kunt, zij kunnen jouw aanwijzingen geven. Wat Pieter mij nu die avond wilde uitleggen, was die relatie tussen Corine en moeder en bovendien, dat was een feit, Corine had beroepsmatige ervaring met afleggen. Omdat onze zus geweigerd had, hadden zij dus Corine al gevraagd dus dat kon niet meer terug. Kastermans knikte. Men kan, dacht hij, op dit gebied nog zoveel plannen maken, Johanna kan duizend keer zeggen dat ze moeder niet durft af te leggen met de verpleegsters erbij, maar het moet dus zo. Kastermans zei, ik wil dat Johanna haar aflegt en daarbij geholpen wordt door Corine en door jouw - en mijn vrouw zo zij dat willen, maar voor Johanna en voor mijn gevoel van afscheid en ook het jouwe, hoort het zo. Pieter knikte. Daarmee was het probleem uit de wereld. De laatste resten zouden door de gebeurtenissen zelf opgehelderd moeten worden. Hier viel niets te plannen als iedereen maar snapte dat het noodzakelijk was dat de meest nabije familie, de dochter, de lead nam en daarbij werd geholpen. Wat er allemaal niet bij komt kijken, dacht hij, dat bedenk je niet.

Overigens had hij zijn moeder wel naakt gezien. Stiekem, met een spiegel door het bovenraampje loeren toen ze onder de douche stond. Hij was een jaar of veertien of zo, niet langer in staat zijn nieuwsgierigheid naar vrouwelijke lichamelijke te bedwingen maar zonder meisje. Daar had een enorm risico aangezet, maar dat had hij uiteindelijk toch maar genomen, hij moest het weten. Door alle damp en spanning heb hij er maar weinig van gezien. Absoluut taboe, hij wist weet niet wat er gebeurd zou zijn als ze hem betraapt zou hebben, ze zou hem zeker niet pontificaal naakt tegemoet zijn getreden, zoals de cabaretier over hetzelfde probleem verhaalt. Néé, hij werd er nog steeds zenuwachtig van als hij eraan dacht, hoe hij het gedurfd had.

II

Hij had zijn koffie koud op of de verpleegster riep. Haar ademhaling wordt minder, zei ze, kom gauw. De drie mannen namen plaats aan haar bed. Ze constateerden echter spoedig, zo goed kenden zij moeder inmiddels wel, dat er nog veel te veel kracht in haar zat. Zowel zijn broer als Kastermans maakten van de gebeurtenis gebruik om te blijven. Hij belde naar Amsterdam. Johanna, het begint haar tijd te worden. Als je erbij wilt zijn als ze sterft dan moet je nu komen. Om de beurt zaten ze aan haar bed en hielden haar hand vast tot de verpleegster ze zei, jullie moeder wil niet sterven, die houdt zich aan jullie vast. Jullie moeten haar de kans geven om zich los te laten. Hij gaf geen fluit voor die gedachte en vond hem tegelijkertijd realistisch. Hun moeder moest hen niet alleen loslaten maar zij moesten haar evenzogoed alleen laten. Op deze laatste nacht konden ze maar een klein stuk met haar mee, het afscheid moest ook psychologisch voltrokken worden en verder reisde ze alleen de duisternis in. Tegen elf uur arriveerde Johanna. Het was voor het eerst sinds jaren dat ze allen met elkaar waren.

Hoe hij zeker weet dat zijn moeder lang bij kennis is gebleven? Omdat in de nacht rond drie uur de verpleegster en zijn vader haar weer hadden verschoond. In de dagen eraan voorafgaande had zijn moeder nadrukkelijk gezegd niet op haar rug te willen liggen. Na het verschoonen hadden ze haar echter toch op haar rug gelegd in de veronderstelling dat haar afwijzen van het op de rug liggen een psychologische vechtersdaad was. Zij hadden gedacht, als we haar op de rug leggen, sterft ze misschien makkelijker. Kastermans ging na het verschoonen naar haar kamer en raakte in een merkwaardige observatie terecht. Hij wist meteen, dit is niet goed, maar kon het niet interpreteren. Hij sloeg haar gade en riep na enkele minuten de verpleegster, zei, het gaat niet goed. Ze kwam en dacht dat het einde was begonnen, maar hij bedoelde

gewoon, ze ligt niet goed. Zijn vader kwam en begon tot zijn verbazing te bidden, zijn broer en zus zeiden haar gedag en hij zag als versteend dat ze haar ogen opende en begon te gebaren. Nog interpreteerde iedereen het als de laatste tekenen des levens. Ook de verpleegster nam haar hand. Maar zijn moeder was woedend! Hoe halen ze het in hun hoofd mij zo niet begrijpen, waar zijn ze in godsnaam mee bezig. Hij wist zeker, dat ze wanhopig naar hem keek, hij observeerde en keek verbijsterd terug, waarna ze met haar laatste krachten de hand van de verpleegster wegsloeg. Toen was het ieder meteen duidelijk en men legde haar weer op haar zijde, met haar gezicht naar ons toe. Pijnlijk misverstand, een nog niet gestorvene die ineens ziet hoe men straks afscheid van haar zal nemen en denkt, verdomme, zijn ze nu helemaal gek geworden. Een gebeurtenis die waar is omdat ze zo tragisch iets wezenlijks van ons uitdrukte. Ons familieleven zou gekarakteriseerd kunnen worden als een fundamenteel elkaar niet begrijpen. Ze had hem aangekeken en had gedacht, hij begrijpt mij, maar wat ze in zijn gelaat had gelezen was ontzetting en onvermogen tot handelen tijdens het gebed van zijn familie. En zij moet gedacht hebben, *ze willen van me af*.

Tegen vier uur in de morgen of nog wat later arriveerde de vrouw van zijn broer. Tegen acht uur belde hij zijn vrouw. Ook zij kwam en hij vroeg of ze moeder nog dag wilde zeggen. Nee, zei ze, ik heb haar de hele nacht niet meegemaakt, ze is mij teveel een vreemde. Het is jullie afscheid. Overigens was Johanna tegen vier uur 's morgens weer naar Amsterdam gereden. Ze begon helemaal groen te zien, die kon, dat herinnerde hij zich nog maar al te goed van vroeger, absoluut niet tegen laat naar bed gaan, die werd altijd ziek. Zijn moeder had verkramppt gevochten tegen de dood, die was tot het laatst blijven geloven dat het met een sisser af zou lopen.

Tegen half negen in de ochtend werd haar ademhaling moeilijker. Meer piepen. Hij had z'n vader, die even was gaan liggen, laten halen. De man kwam brommend aan het bed, zei eerst, ik hoor niets verschillends en vervolgens, ik had niet moeten gaan slapen. Ze heeft, zei Kastermans, niet gemerkt dat je weg was. Nu ademt ze net even slechter. Nu moet je erbij zijn. Anders was je nu op geweest. Op donderdagmorgen 24 december om negen uur stierf ze. Ze hief zich nog een beetje op en mompelde nog iets. Hij zei, door zijn tranen heen, toe maar, we verstaan je wel. En ze zeiden allemaal ga nu maar, toe maar. Ze ging en kreeg onmiddellijk een rust over zich. In haar dood vond ze zichzelf weer terug. Voor eeuwig. Kastermans had er later veel over nagedacht, of dat laatste mompelen van haar een stuiptrekking geweest was of dat ze nog daadwerkelijk iets probeerde te zeggen. Hij concludeerde dat ze wel degelijk iets had gezegd en hij wist ook wel wat ze had gezegd. *Het spijt me*, zei ze, *ik heb werkelijk alles geprobeerd. Vergeef me dat ik nu sterf*. Zijn vrouw zat in de

kamer. Niet precies, maar wel ongeveer rond negen uur nam zij de telefoon op. Het was de broer van zijn moeder die belde, ome Henk, om te vragen. Zijn vrouw zei, het is bijna afgelopen.

Meteen toen ze gestorven was, was ze weer zoals wij haar altijd hadden gekend. Men kan zeggen, welk een cliché, maar de werkelijkheid was op dat moment niets anders dan dit vredige cliché. Haar bestemming was te vroeg te sterven en eenmaal die bestemming gevonden hebbende, was ze weer haarzelf. Requiem eterna.

Tegen tien uur arriveerde Johanna. En later ook Corine. De vrouwen, ook mijn vrouw, gingen gevierden aan het werk om mijn moeder te wassen, haar de jurk aan te trekken die ze zo pas bij het veertig jarig huwelijksfeest gedragen had, haar haren te kammen, haar make-up te geven en haar bril op te zetten. Johanna zei nu precies dat ze van niets wist maar het graag wilde en vroeg nadrukkelijk of de anderen haar wilde zeggen wat ze moest doen. Daarna mochten de mannen komen. Hij zag de liefde van Johanna en de professionele hulp van de anderen. Ze hadden deze gestorven vrouw weer hun moeder gemaakt en de vrouw van zijn vader, zoals zij haar allen het liefst zagen. Tranen in zijn ogen. Johanna vertelde hoe blij ze was dat ze het had gedaan, het was haar laatste handeling voor haar moeder. Het was niets anders geweest dan doen wat haar hoogste plicht was, althans als we Hegels analyse van de Griekse samenleving goed begrepen hebben.

Het is maar een nuance, maar zo in het algemeen moeten vreemden met hun poten van mijn geliefden afblijven, dacht Kastermans. De handeling van het afleggen, klinkt abstract, maar het is en moet een daad van liefde zijn. Het zou wel liefde geweest zijn als hij het had gedaan, maar tegelijkertijd een forse overtreding van zijn moeders eerste huisregel, naakt zijn is vies, in ieder geval tegenover haar kinderen. Je hebt een onderlichaam en een bovenlichaam en die twee zijn strikt gescheiden, daarvoor heeft de textielindustrie twee verschillende handdoeken geschapen. Johanna had dit laatste tot een daad van liefde gemaakt. Zijn moeder was niets tekort gekomen. Haar dochter, haar twee schoondochters en de vrouw om wie ze zich zo bekommerd had de laatste weken hadden tezamen werk van haar gemaakt. Beter kon je het niet wensen.

Terwijl de vrouwen poetsten, kweten zijn vader en Kastermans zich van de taak om de familie in te lichten. Hij had zich voorgenomen om zijn vader hierin volwaardig te vervangen, want die zei dat hij het niet kon. Kastermans begon met zijn oom Gerard te bellen en ontdekte al vertellend dat hij niet de aangewezen persoon was. Nu zou hij zijn plannen moeten laten varen. Pa, zei hij, het is niet goed zoals het net ging. De familie wil jou spreken en niemand anders. Het is

jouw taak. Zijn vader belde ome Henk en die begon meteen te huilen. Zijn vader ook. Hij hing weer op. Ik kan het niet, zei hij, die man, die huilde als een klein kind. Maar Kastermans wist dat die reacties precies waren die hij moest ervaren. De oudere familie huilde met hem en niet met mij. En zo loodsten zij zich die morgen door de telefoontjes heen.

Tegen het einde van de ochtend kwam de huisarts. Kastermans liep met hem mee. Hij ging naast zijn moeder zitten en tot zijn verbazing begon hij eveneens te huilen. Mijn moeder, dacht hij, heeft veel vrienden gemaakt. Ik dacht, ik hoopte, nee, ik wist dat er geen weg was, zei hij, ze heeft het langer volgehouden dan ik dacht. Hij snoot zijn neus en dronk koffie met zijn vader.

Ik heb, had ze gezegd, ongeveer een week voor haar dood, vreselijk gedroomd, allemaal monsters die mij wilden. Kastermans had gezegd, we kunnen er toch wel zeker van zijn dat het leven na de dood zo niet is, je mag er gerust van uitgaan dat er een hemel is. Stilte. En, zo voegde de ongelovige toe, daar zie je je ouders en je zus. Enige dagen later kreeg ze die droom, waarin haar familie aan een poort haar had gewenkt, maar ze had zich op het laatste moment nog kunnen losrukken. Ze meende dat het een teken was uit de hemel. Althans, zo sprak ze erover met iedereen maar voor hem persoonlijk bewaarde ze een kleine twijfel. Hij zei, wat denk je, een droom of een visioen. Ik denk, zei hij, een wensdroom. Ze had hem aangekeken en gezegd, dat zou kunnen, maar een wensdroom is natuurlijk niet zo mooi als dat het echt zou zijn. Hij had geknikt.

Voor het overige deelde ze eigenlijk pas op de valreep haar twijfels met zijn vader. Eerst wilde ze dat niet maar drie dagen voor haar overlijden hadden ze er samen met elkaar over gesproken. Ik ben, had ze hem gezegd, niet bang voor de dood, als je dat soms denkt. Ik wil gewoon niet dood.

Sion 1993

Op woensdagmorgen, 26 januari 1993, ongeveer een maand na de dood van mijn moeder, ging mijn vader naar klooster Sion, Diepenveen – ik vroeg of ik mee mocht. We liepen eerst door de verboden zijingang. Als je wilt kun je er dus zo binnendringen. Mijn vader liet de oude kippenhokken zien waar hij om twee uur 's nachts eieren raapte. In het weiland voor het klooster zette hij strikken, zei hij. Dat was link, want iets verder woonde de boswachter. En zij moesten 's avonds om zeven uur al in bed, dus de boswachter kon de strikken ontdekken. En als hij erachter kwam dat het monniken uit het klooster waren geweest, dan zou de abt ze gekielhaald hebben. 's Morgens was het eenvoudig, de boswachter sliep nog, je keek of het licht bij hem brandde en dan haalde je de strikken leeg, zei mijn vader. We aten ze niet, gaven ze weg, want wij waren vegetarisch.

Mijn vader piste in een slootje naast de kapel en zei dat hij daar nog wel eens ganzen had gevangen. We liepen door het paadje door het weiland naar het bos. Hier, zei mijn vader, zaten wij wel. Dit was mijn huis, zei hij later, doelend op het klooster en op de landerijen. We belden aan bij de hoofdpoot. We liepen naar de portier en ik schrok vanwege de afwezigheid van God in zijn portiersloge. Hij zat op een stoel aan een tafel in een uiterst rokerig kamertje een krant te lezen, met naast hem een pak koek, dat vermoedelijk tot de bodem genuttigd ging worden. Dat was wel wat anders dan de verhalen die ik van mijn vader had gehoord. Hij sprak boers, weinig devoot. We liepen door de idyllische tuin naar het gastenhuis links. Een stokoude pater was op zijn knieën in de tuin aan het werk. Hij keek niet op. Ik groette, zei goedemiddag. De pater groette terug. Zo dacht ik verheugd, *dit is dus het befaamde niet nieuwsgierig zijn*.

We liepen het gastenhuis binnen omhoog, waar we tot mijn verbijstering op vrouwen stuitten. Vrijwilligsters, zo bleek. Vroeger was het absoluut verboden voor vrouwen zich binnen de kloosterpoorten te bevinden, ik herinnerde me het imponerende bezoek van vroeger aan de stallen waar mijn zus en moeder niet mee mochten. In een kamertje op de gastengang troffen we pater Rainerus. Hij was vroeger de gastenpater geweest en had hier zijn kamertje gehad waar hij de gasten te woord stond, hielp enzovoorts. Het kamertje was geel gerookt. Ik vroeg mijn vader daar later naar. Ja, zei hij, de pater rookte vroeger ook al. Mijn vader noemde Rainerus steevast, zijn vriend. Hij verlangt niet terug naar de kloostermuren, maar omdat Rainerus er nog woont, komt hij er zo nu en dan.

Ik stelde mij aan hem voor. Pater Rainerus heeft kanker en zal binnenkort sterven. Hij heeft hetzelfde als ma, zei mijn vader, alleen zit de tumor niet in zijn hoofd. Een wereld van verschil. Pater Rainerus kan nog zitten en is helder. Beide mannen lachten. Hij was zoals ik me een pater voorstelde, een soort afstandelijk nieuwsgierigheid, een pater, vader, in de goede zin van het woord. Ik legde mijn interesse uit in Theresia en hoe ik langzamerhand bij de regel was beland. Ben je geïnteresseerd in de geschiedenis van het klooster, vroeg hij. Nou en of, zei ik. Hij gaf me later in zijn eigen kamer een vergeeld boek. Ik krijg het wel weer eens terug zei hij erbij. Dat kun je hem anders gerust geven, zei mijn vader. Ik zei hem dat ik zeer blij hiermee was. Louis Lekai, de grote geschiedschrijver van de Cisterciënzers. Ik heb het boek natuurlijk nooit terug gegeven.

Mijn vader bracht mij naar Ricardus, die in de boekbinderij werkte die mij het klooster zou laten zien, zo was afgesproken. Op weg daar naar toe belandden we voor de eerste keer in de kruisgangen en hoewel ik er die middag meer doorheen zou lopen, heb ik de ligging van de kruisgangen in relatie tot het

geheel lopend die dag niet goed kunnen denken. Vanuit het gastenverblijf liepen we via een zijingang, door de binnengroeiend druiven, via nog een loop, naar de boekbinderij. Daar troffen we naast de tweeëntachtigjarige Pater Johannes, die boeken naaide ook een broeder van ongeveer dertig, Albericus. Johannes herkende mijn vader, ze spraken wat waarna mijn vader weer vertrok. Ricardus bleek niet veel van plan. Hij vroeg mij eerst of hij zo met ons mee mocht naar de stad. Ik zei wel zeker, maar regel dat even met mijn vader, want hij rijdt. Volgens mij gaan wij terug door Deventer. Wat is hier aan de hand, begon ik mij af te vragen, een contemplatief klooster en Ricardus op weg naar de stad? Ik vreesde dat er met Ricardus niks van een rondleiding terecht zou gaan komen.

Na een snelle koffie zei Ricardus dat Albericus mij misschien beter eerst even de bibliotheek kon laten zien. Hetgeen geschiedde. Albericus bleek een geschikte broeder, die wel iets te melden had over het klooster in de nadagen van zijn grote bestaan. Hij had theologie gestudeerd. Ik concludeerde dat de bibliotheek een bij elkaar geraapt en ongeordend zootje was. Er stonden waardevolle boeken en rommel dwars door elkaar. *Geen aankoopbeleid, maar geschenken en willekeurig aangeschaft.* Ik vroeg Albericus of hij nog studeerde. Ongeveer als de bibliotheek, zei hij, glimlach. Hij was na de eerste fase met Theologie gestopt, was hier terecht gekomen en men had hem graag willen houden. Hij had ze wel gevraagd of ze nog wilden dat hij verder studeerde, maar dat bleek niet het geval. Ik dacht dat je moest studeren om hoger in de hiërarchie te komen. We wandelden naar wat ik een vergaderzaal noemde, een soort van conferentieplek, maar hij noemde het kapittel. Kapittel is een gedeelte uit Benedictus, dat dagelijks wordt voorgelezen, of een andere tekst, vandaar.

Ik legde hem uit dat ik filosofisch bezig was de wereldse realiteit van de regel te snappen, secularisatie. Dat ik het zwijgen, de gehoorzaamheid, de nieuwsgierigheid onderdrukken waarden vond en ik verwees naar de oude pater tui-nier. Benedictus is ook voor de wereldse gemeenschap van betekenis, zei ik, niet alleen voor de kloosters.

We liepen door naar de kloosterkerk. Hij maakte een buiging. Ik vroeg of hier nog leken kwamen, vroeger boven, zei ik. Nee, nu mochten de leken ook beneden komen. Daarna gingen we naar de oude kapittelzaal, een juweel van een kamer, met schilderijen van waarschijnlijk de abten van het klooster. Hier vertelde hij me het verhaal over strengheid n.a.v. mijn vraag over het karige dieet dat mijn vader had gekregen en het zwijgen. De geest van de Rancé en Lestrangle had het klooster tot begin jaren vijftig bestuurd en dat betekende absolute strenge ontzegging. Nu was het niet meer zo. Er was, vertelde hij me,

al in de jaren zestig verlichting opgetreden en na lange discussie was inmiddels ook een nieuwe interpretatie van de regel aangenomen, die nog meer verlichting betekende. De oude kapittelzaal werd nu als rommelhok gebruikt. We liepen weer terug, langs witte kazuifels en langs een aankondiging van een conferentie van vrijdag over, ik weet het niet meer.

We liepen daarna nog een kamer binnen van de huidige bibliothecaris. Boeken worden op volgorde van binnenkomst geplaatst. Je moet eerst het systeem in om iets te vinden. Ik zei dat ik dat vroeger ook eens op mijn werk gedaan had en dat het systeem onmogelijk was gebleken – je vindt nooit meer iets. We spraken over Thierry *God schouwen* en over Lode van Hecke, *Bernardus en de religieuze ervaring*. Ik zei hem dat ik dat een van de betere wijsgerig theologische boeken vond. Hij ook, hij had het boek wel drie keer gelezen.

Of ze televisie keken? Vrijdagavond, zei hij, als je nog mensen in het klooster wilt, kun je niet helemaal wereldvreemd zijn. Ze kozen een goed programma uit, al dan niet opgenomen op de video. Daar keken ze naar. Ik zei hem dat die wereldse cultuur geen gemis betekende hier en ik legde hem uit dat eigenlijk Ricardus mij rond zou leiden. Dat ik het goed met hem had, maar er waren ook afspraken. We liepen terug maar Ricardus was er niet meer. We vroegen het Johannes. Die wist het niet. We belden iemand en op dat moment kwam Ricardus weer binnen in burgerpak. Als je het over de duivel hebt, zei Johannes en hij maakte een opmerking in de trant van, ik snap werkelijk niet wat je nu toch in die wereld aantrekt. Of, in het algemeen, wat de mensen daar toch te zoeken hebben. Ik begon te lachen en zei dat het in die wereld niet helemaal niets was, dat er nog wel een en ander substantieels te beleven viel, probeerde ik te zeggen. Johannes en Albericus lachten.

Ik zei dat ik erg graag de stallen wilde zien, ik was er vroeger geweest en ze hadden een enorme indruk op mij gemaakt. Tot mijn vreugde leidde Albericus mij weer rond. Een melkstal en een stierenfokkerij, gerund door de opzichterboer. Ik vroeg hem, als ik nu hier zou komen maar wel dagelijks twee uur vogels ging kijken, wat dan? En passant, jullie maaien zeker alles kapot? Hij knikte, hij had geprotesteerd, had niks geholpen. Ik kan je niet tegenhouden, ik ben novicemeester, zei hij, dus je doet maar. Als je vervolgens ook nog eens elke avond naar de stad gaat, dan zal ik je voorleggen of je niet eens over een andere levensbestemming wilt denken. Ik had hem ook gevraagd of hij priester wilde worden. Maar met zijn antwoord maakte mij, achteraf bezien, het begrip gehoorzaamheid duidelijk. Daarvoor word je geroepen, zei hij, letterlijk. De abt vraagt je of je de priesteropleiding wilt volgen. En als je dat nu al wilt. Dan kun je dat kenbaar maken. Maar het is niet aan jou om daar dan over te beslissen, suggereerde ik. Inderdaad, dat was niet aan hem. Albericus liet mij nog de

oorspronkelijke stal zien, waar ze begonnen waren. Dat was een kleine boerderij geweest. Met daarnaast vermoedelijk de kippenhokken waar mijn vader het over had.

Over de inkomsten van het klooster in 1993 het volgende. In mijn optiek overigens op sterven na dood - de tijd van de religieuze levensbestemming kwam nooit meer terug. Het klooster was gebouwd op zestig mensen en die waren er zeker in de tijd van mijn vader, jaren veertig. Begin 1993 woonden er vierentwintig monniken, mogelijk al gefuseerd met Tilburg. Van die vierentwintig mensen ontvingen er veertien AOW. Er is de laatste tien jaar elk jaar één persoon bij gekomen. In feite zijn er dus maar tien naar maatschappelijke maatstaven productief. Ricardus, negenenzeventig, runt de boekbinderij - alles met de hand is hun handelsmerk. Albericus en Ricardus beweerden dat die boekbinderij rendabel was en dat ze ervan kunnen leven, maar ik betwijfelde het en concludeerde dat de AOW -inkomsten belangrijk waren voor de continuïteit van het klooster. Ik kon niet bepalen waar ze het onderhoud van de gebouwen van betaalden. Het klooster was hun bezit - ze hadden een opzichter die het huis bewoonde en die het vee pachtte. Al met al jeukten mijn handen om hier een stukje wereldlijk monnikendom binnen te brengen en wat te gaan ondernemen.

We liepen naar Ricardus. Ik schudde Albericus de hand en dankte hem voor zijn rondleiding. Ik liep met Ricardus terug via de kruisgang, die ik nog steeds niet begreep. Albericus had het over een acht en ik meende dat kruisgang betekende, kruis in het midden van het vierkant en kruisgang is dan een heilige meditatiegang. Fout, dus, de kruisgang is het wezen van de kloosteropbouw en heeft de vorm van een kruis, eindigend in de kerk. Maar de kruiszijden mogen niet doodlopen vandaar de acht. Mijn vader tekende het later voor me.

We liepen langs de refter. Wat een eetzaal, dacht ik, dat is pas rijkdom. Ik zei dat later tegen Rainerus, ik zei, ik heb in 's-Hertogenbosch met tien mensen in een huis gewoond, daar aten we ook samen in een serre, maar als ik mocht kiezen tussen jullie lichte refter en die serre, dan weet ik het wel. Rainerus lachte. Albericus legde mij eerder uit dat die refter maar een half jaar per jaar te gebruiken was wegens de kou en vochtigheid en dat het moeilijk was die zaal droog te krijgen - verwarming stuk, niet te repareren. Tja, dacht ik, maar die kou en vochtigheid zullen vroeger ook geweest zijn. Naar huidige maatstaven geen brokken brood. Bovendien mocht mijn vader als lekenbroeder vroeger helemaal niet in die refter komen - nu was het gedemocratiseerd.

Ricardus en ik liepen naar het gastenverblijf en stuitten op de overste, die binnenkort tot abt gekozen kan worden - namelijk als hij tien jaar in het klooster was. Feitelijk had hij al de leiding. Die zei, *zo Ricardus, ga je er vandoor, knijp je er toch nog tussen uit?* Ik vond het wel humoristisch, maar wie weet, gaat

Ricardus de laatste tijd veel weg. Rainerus en mijn vader arriveerden in het gastenverblijf. Ik wilde de echte kamer van Rainerus wel zien dus mijn vader en ik brachten hem weg, Ricardus zou wachten, want hij liep slecht in zijn korset, maar ik had niet de indruk dat hij erg ziek was. Volgens Rainerus was hij altijd al ziek en mijn vader herinnerde het zich ook van vroeger. Ik had niet zoveel contact met hem, zei hij.

Ik vroeg Rainerus of hij nog deelnam aan alle verplichtingen. Jazeker, zei hij, maar alleen, niet meer in de gemeenschap. Of hij dan niet contacten miste, maar Rainerus was natuurlijk van het oude stempel. Die mocht wel praten, omdat hij gastenpater was, blootgesteld aan de verleiding maar hoefde niet te praten – contemplatie, die miste geen gezelschap. Toen mijn vader in 1951 het klooster verliet, had Rainerus hem gevraagd om elk jaar met kerstmis een kaartje te sturen. Dat had mijn vader trouw al die jaren gedaan. Rainerus had hem een keer opgebeld. Daarna had mijn vader hem een enkele keer opgezocht, maar volgens mij niet zoals deze vrijdag, dwars door het klooster heen. Kennelijk had hij iets met Rainerus te bespreken, ik nam aan dat het mijn moeder betrof en wellicht ook haar religieuze ervaringen. De paterkamer van Rainerus zag ook geel van de rook. Hij liet mij zijn privé kapelletje zien. We namen afscheid en mijn vader en ik liepen terug. Mijn vader liep langs de refter, langs de aardappelschilplaats, die nu wasplaats en doucheplaats was voor de boerenlandwerkers. Heden ten dage had elke monnik een eigen kamer – vroeger niet, vroeger sliepen ze conform het strenge regime gemeenschappelijk - behalve dan de zieken, natuurlijk.

Mijn vader liet me nog een ruimte zien, waar hij als novice had geoefend en wees me op een paar traptreden. Hij vertelde dat er eens een pater van die drie trappen was afgevallen, dood. In die novicekamertjes moesten de nieuwkomers lezen en discussiëren. Maar ik was zo moe Bindiks, vaak donderde ik in slaap. We liepen opnieuw langs de oude kapittelzaal - mijn vader was teleurgesteld dat de zaal niet meer in gebruik was, We vonden Ricardus op de afgesproken plaats en gingen op weg naar Deventer. Ik vroeg Ricardus nog of hij ook een eigen kapelletje had. Gelach, nee, zeiden beide, Ricardus is minder, die is broeder. Aha.

Ook Ricardus veronderstelde dat het mogelijk was om van de handbinderij te leven. Ik geloofde er helemaal niets van, gelet op het werktempo van die middag dat ik had gezien. We werken ongeveer vier tot zes uur per dag, zei hij, de rest is bidden en andere zaken. Een paar stokoude mannen die er wat werkten en wellicht ook Albericus. Daar ging je het niet mee verdienen.

Nadat Ricardus monter in de wereld was afgezet, op zoek naar wat hij zei, een

stuk papier voor drukwerk, maar, naar ik vermoedde, de geneugten van de wereld, reden we huiswaarts. Ik was vol en sprak veel met mijn vader. Hij vertelde hoe vroeger iedereen op de grote kamer sliep met een po onder het bed. Hoe het zomers stikte van de vlooiën, dan was je uren bezig met ontvlooiën. En, zei hij, je kreeg maar één keer per twee weken schoon ondergoed. Of je je kont wel eens waste. Niet dat hij wist. Je had een zomer- en winterpij. Hij vertelde dat ze een tobbe hadden, waar je de was in deed op zaterdagmiddag. Hij had bedacht dat die tobbe daar helemaal niet voor deugde, zei hij, maar dat je, als je klaar was met de was en nog heet of warm water over had, dat je dan heel goed even in bad kon gaan zitten. Jongen, dat was een uitvinding, na de was gingen wij mooi languit in bad liggen. Hij glimlachte er nog om. Of het had gestonken. Hij wist het niet, je rook het niet. Vlooiën, dat was het probleem.

En daarmee werden mij de ideeën van het regime Lestranges helder. Dat moet zwaar geweest zijn, groot gebrek aan hygiëne, ijzeren magere discipline. En toch, mijn vader was er thuis geweest, hij had zijn eigen leven geleid, niet volslagen bedwongen door het juk. Hij vertelde hoe ze daar dan voor het klooster in het bos zaten als ze niets te doen hadden - zijn plek. De tuinen binnen het klooster, langs de kruisgangen hadden er goed bijgelegen. De werkplaatsen zoals de wasserij, de bakkerij e.d. waren inmiddels allemaal gesloten. Ricardus was ook schoenmaker geweest. Hij kon van alles. Ricardus was later ingetreden dan mijn vader, hij kon ook kaas maken en wist van aanpakken. Vijf dagen nadat Ricardus was gekomen, zei mijn vader, had het klooster ook een kaasmakerij. Kastermans begreep hieruit dat er gehandeld was op een niveau dat zijn vader niet had begrepen.

Toen ik met Albericus naar de stallen liep, stuitten we op een in het bruin geklede broeder, een oude, die nog aan de oude eisen mocht blijven voldoen. Hij liep met een kommetje warm water - ik vroeg me af of het pis was. Hij leek mij de kluizenaar, waarover al gesproken was. Hij groette niet. Mijn vader vertelde dat er in één van de oude werkplaatsen een kluizenaar woonde, een monnik die niet deelnam aan het sociale leven. Voor het overige heb ik nog enkele paters gegroet, al dan niet in pij of werkkleren (de pater kok).

Rainerus vertelde dat de portierbroeder en nog wat anderen, in het kader van de leegstand en toekomst, in het klooster opvang voor gehandicapten wilden gaan oprichten inclusief opvang voor drugverslaafden. Men had er inmiddels toestemming voor gekregen. Rainerus vermoedde dat hen de kracht zou ontbreken. Ik weet dat natuurlijk niet, over het geheel genomen was God meer afwezig dan ik had gedacht, of beter, God leek mij een onhoudbare hypothese om uit de wereld te blijven.

Er ging voor mij een merkwaardig soort fascinatie uit van dit kloostergebouw waarvan in feite het kloosterleven uitgestorven begon te raken. Het zou wel eens die ene jeugdervaring kunnen zijn, toen mijn vader ons had meegenomen om een Christoffelplaatje te halen voor zijn eerste auto. Door de stallen en door wie weet iets van het klooster, zoals gezegd zonder moeder en Johanna want die waren vrouw. Die stallen, in feite hadden de stallen toen tegen mij gezegd, hier hoor jij. Wie weet zag ik in dit klooster en in het gedrag van Albericus het wereldbeeld van mijn vader terug dat op de een of andere manier onze opvoeding kleur heeft gegeven. Soberheid, zwijgzaamheid, vriendelijkheid, redelijkheid, dat waren de karaktertrekken van het klooster en ook van mijn vader. Ik had het gevoel er thuis te zijn. Niet om er zeven keer per dag te bidden, maar om er afgesloten van de wereld, de grote en noodzakelijke filosofie te kunnen schijven die in de wereld mislukte. Wereldvreemdheid - de wereld was er nog even afwezig, maar niet meer voor lang, ze was bezig overal naar binnen te dringen, via Ricardus, via mij, via de vrouwen vrijwilligsters. De wereld zal er verder binnendringen, al was het maar om de klassieke mannelijke onverzorgdheid uit te roeien. De wereld behoorde ook groot onderhoud aan het klooster te plegen en te borgen dat de contemplatie behouden blijft - in andere zin dan de spirituele ervaring van Zieltjens. In de auto terug zei mijn vader dat hij sinds de dood van mijn moeder, maar ook sinds zijn bezoeken aan SION weer had kunnen bidden. Vraag je iets aan God, vroeg ik. Nee, zei hij. Zeg je iets tegen hem, dan. Nee ook niet. Mijn vader bedoelde, bidden als mediterende en onvoorwaardelijk overgave aan het hogere, het andere. Een bidden dat ik monastiek bidden zou willen noemen, meditatie. Noem het spiritueel.

Ik vroeg mijn vader nog welke kloosternaam hij had gehad. Innocentius. Verbaasde mij niks. Ik vond tenslotte Visconti's L'Innocente één van de beste films ooit. Waarom broeder Innocentius? Omdat hij juist gestorven was toen mijn vader intrad.

De cisterciënzer ontdekking

Albericus was één van de eerste volgelingen van Robertus van Molesne, die koos voor het kluizenaarsleven. In 1096 waren Albericus en Stefanus hem al vanuit Molesne gesmeerd naar Aulps, een plaatsje in Zwitserland, waar ze poogden een streng klooster te stichten volgens de oorspronkelijke regel van Benedictus, onafhankelijk van de Cluny-invloeden. In 1098 vertrokken Robertus en eenentwintig monniken vanuit Molesne naar Citaux, een afgelegen plek onder Dijon. Een ware woestenij. Ze streefden naar een ascetisch leven. Albericus en Stefanus sloten zich toen bij hem aan. Robertus werd echter in september 1098 gedwongen terug te gaan naar Molesne om daar zaken op orde te

stellen. Hij heeft dit uitgevoerd en bleef tot 1111 abt van Molesne. Mogelijkerwijze waren de ontberingen in Citaux simpelweg te zwaar voor hem, Robertus schijnt toen namelijk al zeventig te zijn geweest. Robertus is door zijn switch lange tijd als verrader beschouwd. Er bleven acht monniken in Citaux over. In 1099 werd Albericus abt. Alzijdig man, vast karakter, want aan hem dankte Citaux haar voortbestaan. Vanaf 1106 kreeg men pauselijke steun. Op 26 januari 1109 overleed Albericus, die dus in zekere zin de eerste abt van de cisterciënzers was. Stefanus verspreidde en bebouwde veel land. Reeds in 1112 bleek het nodig, gezien de groei om La Ferté te stichten. In 1114 werd het klooster van Pontigny gesticht en in 1115 Clairvaux door de vijfentwintig jarige Bernardus, de geestelijk leider van de cisterciënzers¹.

Vanaf die tijd hebben de cisterciënzer kloosters zich als een olievlek over Europa verspreid. In het midden van de twaalfde eeuw waren er maar liefst 350 cisterciënzer abdijen in Europa. Visiteren van kloosters in 1190 hield in dat ze werden bezocht om na te gaan of er minstens twaalf monniken en een abt waren - anders kregen de kloosters geen kerkelijke rechtsgeldigheid. In het algemeen waren het dus geen fantastisch grote kloosters. Het totale aantal monniken en lekenbroeders schijnt ongeveer maximaal 20.000 geweest te zijn, rond de eerste helft van de dertiende eeuw.

Dit succes is eenduidig te danken aan Bernardus. Benedictus meende al dat *lediggang van de monniken* een serieuze bedreiging kon vormen voor zijn opkomende monastieke orde. Daarom had hij in de Regel ook enkele aanwijzingen opgenomen voor handwerk dat in bepaalde seizoenen dagelijks door monniken verricht diende te worden². Dit handwerk was echter bijzaak, want in het denken van deze eerste monniken stond de tragische verbanning uit het paradijs nog volledig centraal. Het werken in het zweet des aanschijn was de straf die de mensheid had gekregen voor zijn wangedrag in het paradijs. Het overleven was lijden en werken betekende afkopen van de erfzonde. Werken was dus geen *goed*, maar het slechte gevolg van de verbanning uit het paradijs. Een denkwijze die wij overigens zelfs nog bij Marx aantreffen als hij het grote menselijke doel definieert als *de bevrijding van de arbeid*, menende dat er op den duur, dankzij de technische ontwikkeling, een paradijselijke situatie

---

1 Informatie afkomstig uit het vergeelde naar nicotine ruikende exemplaar van Pater Rainerus, Louis Lekai, *De orde van Citaux*, hoofdstuk 2, *Van Molesne naar Citaux*, 1980. *The Cistercians, Rule and Reality*, 1977, het boek dat ik in de zomer van 1992 bij St. Wandrille had gezien maar niet had gekocht.

2 Regel 48.1: *Ledigheid is de vijand van de ziel en daarom moeten de broeders op bepaalde tijden bezig zijn met handarbeid en ook op bepaalde tijden met lezing van het Woord Gods.* Regel 48.23: *Als iemand echter zo onverschillig of lusteloos is, dat hij niet wil of niet kan studeren of lezen, wordt hem iets te doen gegeven, zodat hij niet zonder bezigheid is.*

bereikt zal worden, waar de arbeider van nu zal leven in geluk, nietsdoen en vissen. Een benedictijnse monnik werkte dan ook niet, maar bekwaamde zichzelf in mooie handschriften, in de bouw van gotische kathedralen, in het zingen voor God. *Er was geen prestatie, geen geschenk groot genoeg om de lof van God en de menselijke ondergeschiktheid tot uitdrukking te brengen. God mocht wat kosten. Het dagelijks meerdere malen zingen voor God en bidden vroegen een inspanning, dus moest de monnik goed gevoed zijn en geen vermoeiende arbeid verrichten.* Bernardus was degene die deze benadering volledig omkeerde. Zijn stelling was dat de benedictijnse benadering van God, afgezien van de corruptie en verwording, Hem helemaal niet zou behagen. God zou juist een leven in ontzegging wensen in contemplatie voor Hem. Het eeuwige leven zou juist niet gekregen kunnen worden door anderen voor de monniken te laten werken, maar de monniken moesten zelf bouwen en zich daarbij alle aardse geneugten ontzeggen. Om wat voor reden dan ook vond deze denkwijze vanaf 1115 grote bijval in Europa.

Kastermans meent dat de systematische ontginning van Europa van woest land tot bouwland en veeland dé grote prestatie is geweest van de cisterciënzer kloosterorden tussen pakweg 1120 en 1200. Er is in die periode een enorme hoeveelheid werk verzet, onder loodzware omstandigheden. Werk dat geen slavenarbeid was, werk dat niet onder dwang is uitgevoerd, maar werk dat, als hij de verschillende geschiedschrijvers mag geloven, uitgevoerd is door mannen vanuit alle rangen van de toenmalige samenleving die zich uit vrije keuze aansloten bij de cisterciënzer orde, die er gezamenlijk voor kozen zich in de woestenij terug te trekken en deze woestenij levensvatbaar te maken. In een periode van nog geen vijftig jaar verspreidde het denken van Bernardus zich vanuit Frankrijk als een olievlek over West Europa (Nederland, Duitsland, Frankrijk, Spanje, Engeland, Italië). Duby legt overigens ter verklaring van deze groei een verband tussen de riddermoraal en de cisterciënzer moraal (*de witte paters*) – hij toont aan dat de adel een groot deel van de instroom van de cisterciënzer orde uitmaakte.

Kastermans constateert dat deze kloosterorde in deze periode in feite de basis van het huidige Europa heeft gelegd. Daarmee bedoelt hij niet, dat iedereen cisterciënzer was, hij bedoelt dat de visie op leven en werken, waarbij werken direct werd verbonden met Gods welgevallen, doorbrak in geheel Europa. Werken werd niet langer opgevat als een straf voor de verbanning uit het paradijs maar als een menselijk goed. Hoewel de orde het natuurlijk zelf anders zag, brak in heel Europa het besef door dat complexe, grote projecten (arbeid), niet alleen begrepen konden worden als het zweet des aanschijns, maar ook dat arbeid een resultaat had. Dat het zweet des aanschijns, mits doelgericht en met ervaringskennis uitgevoerd, in grote samenwerkingsverbanden, niet alleen een herhaling van de seizoenen impliceerde, maar ook een overwinning

van de seizoenen, dat na het werk de revenuen getrokken konden worden van dit werk. Voor de cisterciënzers zelf waren die resultaten van hun onophoudelijk en naarstig werken overigens telkens een gevaar. Slaagde een ontginningsproject dan ontstond een voor de uitgangspunten van de orde bedreigende welvaart (Duby).

Duby gebruikt het woord cisterciënzerkunst als hij het heeft over deze vernieuwende ontginning, deze nieuwe opvatting van werken. Hij zegt over de cisterciënzers o.a. het volgende³: *in deze verkwistende, brede pracht en praal, brak een ogenschijnlijk conservatieve hervorming door, die terug naar het woord van Benedictus wilde. Die het individuele zuivere innerlijke centraal stelde en, om dat te bereiken de isolatie van het wereldlijke zocht. Daarbij welbewust de traditionele klerikale taken afstootte. Men begon met bouw en ontginning, wellicht met als doel voor ogen in de afzondering een levensvatbare kloosterorde te stichten. Men besteedde inkomsten niet aan pracht en praal, hoogstens om de burgerkrachten, betrokken bij de bouw, te bekostigen. De opbouw werd goed gepland en geleid, volgens modellen.*

Onmerkbaar veranderde de waarde van de arbeid. Aanvankelijk was arbeid, ook in de geest van de heilige Bernardus, louter iets negatiefs: onthechting, onderdrukking van de lichamelijke neigingen en weigering een ander uit te buiten. Maar toch leek werken gaandeweg steeds minder die 'ongepaste bezigheid' die het volgens de cluniacenzers was, omdat het niet alleen een bron van vermoeidheid en producent van bestaansmiddelen was, maar ook echte opbouw (pagina 97 - 98).

Het handwerk kreeg een waarde die te vergelijken is met die van het gebed; het trad naar voren als de gelijke ervan, positieve offergave, lofprijzing van de Schepper en helper bij zijn werk. Voor lekenbroeders beperkte het opus Dei zich vrijwel tot de handenarbeid, die op die manier feitelijk de liturgie der armen werd. Voor de koormonniken was het een noodzakelijke voortzetting van het psalmgezang (pagina 98).

Wat men voelt rijpen in het hart van de ideologie van de wereldverzaking die elk handwerk slavenarbeid vindt en in diskrediet brengt, is niets anders dan de ideologie van de veroverende arbeid (pagina 99).

Het was dus niet tegen Adams natuur om te werken, om een laborator te zijn in de betekenis die de 12e eeuw aan dit woord gaf (pagina 99).

Het ontginnen van het land als streven het paradijselijke dichtbij te brengen....

---

3 Georges Duby, *Bernard van Clairvaux en de cisterciënzerkunst*, 1989, Amsterdam.

Duby beschouwt in zijn nawoord overigens de rol van deze kloosterorde al in 1200 uitgespeeld omdat toen al het besef doorbrak dat niet een externe gemeenschap het heil voor het individu kan bewerkstelligen, maar dat het individu zelf de verantwoordelijkheid moet pakken. Kastermans interpreteerde als volgt: de grote complexe ontginningsprojecten, uitgevoerd door als heremiet levende mannen, hadden verbijsterende resultaten gehad. Maar deze resultaten konden natuurlijk ook worden bereikt wanneer burgers samenwerkten, wanneer men zich anders kleepte, wanneer men landwerkers aanstuurde. *Kortom, dat de monastieke arbeid werd gesecculariseerd, is precies wat haar tot grondslag van de cultuur en het westerse vrijheidsbegrip heeft gemaakt, aldus Kastermans met zevenmijlslaarzen.*

We laten hier de lange geschiedenis voor wat ze is en pakken Lekai weer op in 1791 bij Lestrange⁴. Een groep van ongeveer twintig monniken was vanuit La Trappe met novicemeester Lestrange naar Zwitserland gevlucht waar ze een nieuwe cisterciënzer praktijk opzetten. *In hun vurig verlangen boete te doen voor de misdaden der terreur in Frankrijk, trachtten de monniken elkaar te overtreffen in steeds zwaardere boetepraktijken, tot aan de grens van het menselijk mogelijke.....De monniken sliepen op de blote vloer, met alleen een met stro gevuld oorkussen en een enkele deken. Hun voedsel bleef beperkt tot brood, water en gekookte groenten. Deze nieuwe ascetische atleten sliepen maar zes á zeven uren, besteedden vijf of zes uur aan zware lichamelijke arbeid; de rest van de dag was gewijd aan gebed, dat op zon- en feestdagen tot een twaalf uur in beslag nam.....Alle bepalingen van de regel (opgenomen in het boekwerk van Lestrange) hadden maar één doel: het leven van de monniken zo zwaar mogelijk te maken. Dit nauwsluitend keurslijf was heel wat anders dan Benedictus in zijn Regel voor ogen stond, week ook volkomen af van de oudste bepalingen van de orde, en ging zelfs verder dan het strenge wetboek van De Rancé in La Trappe.*

Dat was de situatie waar zijn vader in 1941 in Sion stapte, als lekenbroeder dus als werker, een volgens de regel van Lestrange ingerichte zwijgende contemplatieve kloosterorde, die in 1930 nog werd gecategoriseerd als een *kloosterorde uit het jaar 1000*, maar die vanaf 1935 onder de Abt Gabriël van de Moosdijk, enige vernieuwing was begonnen.

---

4 Louis Lekai, 1980, pagina 209.

Kant: Dromen van een helderziende

Laten wij voor het gemak aannemen dat Kastermans godsbeeld meer realistisch is dan het godsbeeld van Theresia. Kastermans beeld is door en door Kantiaans, hij zegt in feite, of God bestaat of niet en hoe hij bestaat, zijn geen interessante vragen, want het verandert niets aan ons zijn hier op aarde. Kastermans zegt, als God bestaat is het zeker dat hij zich niet tot actie laat bewegen op ons verzoek, op ons bidden. Hij is niet manipuleerbaar, hij bezit niets van de menselijke beperktheden. Zeker is dat hij zich onverschillig, onaangedaan verhoudt tot ons grotere en kleinere lijden. God verschijnt nooit via onze zintuigen, hij is hoogstens een denkbeeld van ons mensen. Wat er achter dit denkbeeld zit, als het gaat om het vaststellen van het fysieke zijn, kunnen wij niet weten. Of beter, God is geen fysiek zijn, want anders hadden we hem kunnen waarnemen. God is evenmin een initiator of een ingrijper, want dan hadden we het in onze vrije wil gemerkt. God doet niets en als hij wel wat doet, is het voor ons mensen tijdens dit aardse leven niet interessant en niet merkbaar. God verricht geen wonderen.

Wij kunnen hem aanbidden of niet, het doet er gewoon niet toe. Wij kunnen in zijn naam doden en andere gelovigen verkrachten en ophangen, het zal hem een zorg zijn. Hij is tientallen verschillende godsbeelden in deze wereld maar niemand heeft de waarheid in pacht. Hij is een wrede moordenaar in het ene godsbeeld en oneindige energie in het andere. Hij is niet die ene God wel en die andere niet, maar is al deze beelden. Hij is in essentie ons menselijk verlangen naar het absoluut goede, het rechtvaardige en het onsterfelijke. Ons geloof is waarheid voor ons maar tegelijk ook de twijfel, niet aan het zijn van God, maar aan de waarheid van ons godsbeeld. Ook als God niet bestaat, doet dit geen afbreuk aan onze godsbeelden en aan ons geloof. Kortom, het doet er gewoon niet toe voor ons mensen, wij moeten dit aardse leven vormgeven in de volle zekerheid dat hij in zijn oneindige wijsheid zich nooit zal vervaardigen in te grijpen in het menselijk leven. Het zijn onze denkbeelden over hem die ons brengen tot rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid tegelijk. Wij zijn deïsten en atheïsten in één beweging. En ik heb gelukkig nooit iets gemerkt van zijn ingrijpen; toen hij niet ingreep tijdens mijn ernstige ziekte wist ik me dankbaar voor het leven, voor het blijven leven en voor het genezen.

God zal het offer van Theresia om ten onder te gaan noch aanvaarden noch niet aanvaarden. Het is niet zeker dat hij barmhartige liefde is. We kunnen er zeker van zijn dat hij geen directe tekenen van zijn ingrijpen af zal geven. Wat wij dan zien is een waarschijnlijk gelovig gezin, waarvan de moeder jong sterft, waarvan alle vijf dochters het klooster ingaan, waarvan de vader op den duur gestoord wordt en waarvan Theresia constant ervaringen maakt van het zijn van God – fysieke ervaringen. Daarbuiten krijgt zij tekenen van Maria en na

haar dood blijken mensen dankzij haar ingrijpen te genezen. Wat wij zeker weten, is dat God niet zintuiglijk waarneembaar ingrijpt. Dus Theresia kan alles denken, zeker is dat het niet God is. Ze kan ook geloven en dat respecteren we. Het geloof is cultuur. Dat wil zeggen niet alleen Theresia gelooft, vrijwel iedereen gelooft, behalve natuurlijk Leon Taxil, want dat is een pretbederver. Binnen dat geheel past het wel dat er tekenen zijn en dat God aan enkele uitverkorenen verschijnt. Zoals in 's-Hertogenbosch de auralezers in een bepaalde omgeving eveneens geaccepteerd zijn. Of voor mijn part dat God aan sommige mensen te kennen geeft dat zij mogen plunderen en moorden in Zijn naam. Het is allemaal menselijkheid, het is volstrekt zeker dat het geen goddelijkheid is maar menselijkheid. Het is volstrekt zeker dat de mens de oorzaak is van zijn eigen denkbeeld. Wij zijn het zelf die denken over God.

Wat Kastermans bedoelt: het is niet God die hen heeft geroepen, want God roept niet, zij zijn het zelf die zich op weg naar het klooster begeven en zij zijn het zelf die denken dat God zó is, als zij denken dat hij is.

En dit is inderdaad een goddeloze loodzware eindigheid, zonder hulp. Hij gaf het niet toe maar naast de afkeer was er ook afgunst op Theresia. De simpele vreugdevolle overgave aan Hem of aan Iets, wat het ook zijn moge. Het enorme vertrouwen dat het zo'n vaart niet zou lopen, het toevertrouwen dat je niet alleen was, dat je kind mocht zijn, kind van God en dat God het wel voor je op zal lossen volgens Zijn plan. Kastermans niet, die was alleen maar de mens, die moest het oplossen zonder liefdevol toevertrouwen, die geloofde in niks, niet in de liefde en niet in zijn vrouw, die geloofde hoogstens in het nut van goede seks en het met een stevige erectie tegen zijn vrouw of tegen Catherina opkruipen. Zo hard had hij het voor zichzelf gemaakt met zijn godsbeeld.

De loodzware eindigheid

Het kan natuurlijk inbeelding geweest zijn of toeval, maar er waren tekenen die erop zouden kunnen wijzen dat uiteindelijk Lodewijk Weylant met zijn afwijzing Kastermans een oor had aangenaaid.

Na zijn tocht door de religie nam Kastermans in maart 1993 nogmaals contact op met de hoogleraar die zich niet had kunnen vinden in zijn eerste poging. Weylant legde hem weer uit dat hij er niet zeker van was dat Kastermans ooit in staat zou zijn om een dissertatie fatsoenlijk te beëindigen. En als die onzekerheid aanwezig was, dan had een diepte-investering geen zin. Kastermans zei dat hij de aarzelingen van Weylant goed begreep. Maar kon hij ook begrijpen dat hij juist welbewust een materiaalverzameling, een nulversie had opgestuurd en dat hij, Kastermans, meende onrecht aangedaan te zijn omdat het

niet de bedoeling was dat de tekst op deze manier bekeken zou worden. Hij nam natuurlijk alle verantwoordelijkheid, maar als hij begrepen had dat hij zou worden afgerekend op zijn geordende set aantekeningen, dan had hij natuurlijk nooit deze aantekeningen opgestuurd die slechts bedoeld waren een globaal beeld te geven van de inhoud van elk hoofdstuk. Kastermans zei vervolgens dat hij er alle vertrouwen in had een goed artikel te kunnen schrijven, met voetnoten en heldere probleemstelling. Hij stelde dus voor om een doordacht en voltooid artikel te schrijven waardoor Weylant met eigen ogen zou kunnen zien wat hij in zijn mars had en op basis van een écht stuk zou kunnen besluiten of hij wel of niet met Kastermans in zee zou willen gaan. Weylant accepteerde het voorstel conform zijn eerder gedane toezegging. Kastermans zou in twee maanden tijd een artikel schrijven.

Voor Kastermans was direct duidelijk wat hij zou gaan doen. Hij zou de ervaring van zijn moeder, de droom dat haar familie haar over de streep naar de hemel had willen trekken, tot uitgangspunt nemen. Wat is een religieuze ervaring, ervan uitgaande dat ze voor zijn moeder simpelweg wáár was geweest? Hij studeerde veel, herlas het werk van Zieltjens, las werken over Bernardus en diens religieuze ervaring, de godsbewijzen van Kant, de visie van Hegel op religie en dat allemaal in combinatie met Thérèse.

Twee maanden later lag er een uitgewerkt stuk dat de deur voor de ervaring van de oneindigheid dicht gooide maar dat de volle aanvaardig van de eindigheid in combinatie met twijfel, zoeken en de zich steeds ontwikkelende menselijke raadsels tot uitgangspunt nam. Het artikel droeg als titel *Geloven in een absoluut eindige samenleving*. Ofwel wat hebben we nog aan God als God absoluut dood is en als het ontstaan van de wereld 99,9% verklaard is. Zijn grondvraag was, wat zegt ons de verhouding van de gelovige tot God. En het eindigde met het pleidooi voor de volle acceptatie van de eindigheid. Geen nieuw geloof, geen alternatief, maar accepteren en dan verder kijken.

Kastermans was tevreden en stuurde het artikel vol vertrouwen op naar Lodewijk Weylant. Drie weken later belde hij op. Ja, Weylant had het artikel gelezen, hij vond de wijze waarop Kastermans omging met de drie godsbewijzen van Kant zwak (wat zó was). Néé, hier kon hij zijn fiat niet aan geven. Néé. Hij zou Kastermans nooit begeleiden voor een promotie. Kastermans was er stil van want hij meende oprecht dat hij zichzelf overtroffen had. Natuurlijk viel er filosofisch van alles op te merken maar hij had in essentie gewoon een goed artikel geschreven. Maar afspraak was afspraak en Kastermans zag geen andere weg dan te accepteren. Hij besloot te stoppen met zijn filosofische pogingen, beter laat dan ooit, hij was tegen een muur opgelopen en moest hier stoppen met dromen dat hij ooit filosofisch zou kunnen promoveren.

Twee jaar later, de Volkskrant, vrijdag, 1995. Een lovende bespreking van een nieuw filosofisch boek van Lodewijk Weylant. Kastermans viel van zijn stoel van schrik. *De loodzware eindigheid* was de titel. Een boek over God en over godsbeelden in een samenleving waarin God dood was. Kastermans kocht het boek direct en bladerde het nerveus in hoog tempo door. De flaptekst luidde: *Is er na Nietzsches woord God is dood nog plaats voor God in de filosofie.....in dit boek wordt de stelling uitgewerkt dat een volle aanvaarding van de eindigheid van het bestaan kan leiden tot de bevestiging van God.* Hij constateerde dat het boek een stuk rijker was dan zijn artikel van slechts twintig bladzijden, maar de pijn was dat Lodewijk Weylant simpelweg de hele stelling en het hele idee van hem had gejat. Hoe kon hij dat ooit aantonen? Hij suste zichzelf met de gedachte dat Weylant natuurlijk al lang aan het werk was geweest aan dit boek en dat hij hem met zijn artikel erg dicht op de huid gekropen was, vandaar dat hij kennis over de godsbewijzen van Kant paraat had gehad. Natuurlijk ging Weylant in zijn boek veel breder in op die drie godsbewijzen, meer erudiet, meer beschouwend. Zijn hoofdstuk over Auschwitz als het einde van de ontwikkeling, leek linea recta achterovergedrukt van zijn aantekeningen van de nulversie van zijn verhaal over het kennistechnologisch kennisbeeld, maar kwam natuurlijk bij Lyotard vandaan.

Kastermans herlas de slotconclusie van zijn eigen stuk: *in deze verhandeling wordt de vraag gesteld naar de existentiële consequenties van, wat genoemd kan worden, de verabsolutering van de eindigheidgedachte in de westerse samenlevingen.....Het gaat er niet om in hoeverre God wel of niet absoluut bestaat, wel of niet absoluut kan ingrijpen. Waar het om gaat is de aanvaarding van de eindigheid en het vertrouwen in een zekere oplosbaarheid van de raadsels en de ellende waarin de mens herhaaldelijk terechtkomt zonder dat dit absolute eindigheid impliceert....En dit vertrouwen stelt hem in staat de eigen eindigheid en de toevalligheid in het perspectief van de oneindigheid te verdragen en wie weet te vertrouwen dat ook het raadsel van de oneindigheid tot zijn bezit zal worden.....De grote westerse religie zag de eenheid bereikt via een levenslange Jakobsladder naar God. Dit artikel is een pleidooi geweest voor het kritisch handhaven van de Jakobsladderidee in het menselijk bewustzijn.*

Kastermans kon er niks mee. Hij kon niet geloven dat Lodewijk Weylant, gerespecteerd hoogleraar, op zo'n schandalige wijze met werk van anderen om zou gaan. Hij zou nooit aan kunnen tonen dat Lodewijk Weylant zijn artikel geweigerd had om geen andere reden dan er zijn eigen voordeel mee te doen. Kastermans concludeerde dat zijn artikel grondig opgewerkt was en voorzien was van heel wat meer filosofische eruditie. Maar hij concludeerde tevens dat

Weylant steeds zijn beweging volgde. Dat hij bijvoorbeeld evenals hij dat had gedaan, was begonnen met de harde geloofskritiek van Kant, geredeneerd vanuit het perspectief van het verstandsmatig kennen.

Kastermans had zijn toekomst in elkaar zien vallen en zag nu, twee jaar later, dat die toekomst in elkaar gedonderd was op basis van niet aan te tonen jaterwerk. Maar hij dacht ook, ik heb geduld, als het waar is dat je van mij gestolen hebt, zal ik op enig moment sterk genoeg zijn om dat te bewijzen, zal ik op enig moment een maatschappelijke positie hebben waarin mensen mij wél geloven. Er komt, dacht hij, een moment van openbaring.

Lodewijk Weylant zou echter in 2000 overlijden en in verschillende necrologieën werd benadrukt dat Lodewijk Weylant met zijn boek *de loodzware eindigheid*, ook vertaald in het Engels, een werkelijk eigen stem zou hebben gevonden en *een tot zwijgen gebracht thema nieuw leven ingeblazen zou hebben*.

Voor Kastermans zat de deur naar de professionele wijsbegeerte dus sinds mei 1993 definitief op slot. Kastermans was de enige die het boek direct kon terug traceren naar een niet gepubliceerd artikel van zijn eigen hand. Verder was er niets, dus wat kon Lodewijk Weylant gemaakt worden? Of, zoals zijn vroegere vriend professor Cobben het tegen hem had gezegd, *als je de enige bent die een waarheid bezit en er is niemand om je heen die deze waarheid inziet, dan heb je de positie van de waanzinnige, terecht of onterecht*. En dat was de positie waar Kastermans met zijn wijsgerig pogen en zijn onderzoek naar de heilige Theresia uiteindelijk was terecht gekomen. De gelovigen aanbaden Theresia, de filosofen konden zich vinden in Zieltjens en beschouwden het boek over de loodzware eindigheid als het wijsgerig meesterwerk van Lodewijk Weylant. En in volledige stilte en onbegrip opereerde de meester van het woord, Bindiks Kastermans, in noodgedwongen isolatie waar hij nooit meer uit zou weten te komen. Ik heb, dacht Kastermans, de verkeerde koe bij de horens gevat, ik ben een redeneerder geworden, een goeroe weerlegger, een Thomas die met zijn cynisme de beweging in de werkelijkheid niet meer tot staan weet te brengen. Ik ben tot stilte gebracht.

Hagiografie

Interpreteren van de feiten

Mei 1993. Treesje Martins maakt een zenuwachtige indruk. Ze kwam iets ergs vertellen. De dienstdoende agent vroeg haar of het iets met haarzelf te maken heeft - ze beaamt. De agent legt het haar uit, ze kan hem haar verhaal wel vertellen maar als ze met een neutrale persoon wilde spreken dan geeft hij haar een telefoonnummer dat ze ook kan bellen. Het meisje wil liever bellen dan met de agent spreken.

De agent neemt haar mee naar een privéruimte en daar draait hij voor haar het nummer. Een vriendelijke stem, Catherina Narden, hallo. Dag, zegt het meisje en zwijgt. Catherina concludeert uit de ademhaling van het meisje dat er wat op het spel staat. Ze aarzelt, moet ze initiatief nemen, moet ze zeggen dat ze eraan komt, of nog even wachten. Catherina vraagt met wie ze spreekt. Treesje Martins, prinsesje. Catherina vraagt haar leeftijd. Veertien. Catherina vraagt of ze het moeilijk vindt iets te vertellen. Treesje beaamt. Catherina zegt dat alles wat ze vertelt strikt vertrouwelijk is en dat ze niet bang hoeft te zijn. Zij, Catherina, is aangesteld, om ervoor te zorgen dat ze kan vertellen en om met haar te bespreken wat het beste gedaan kan worden. Catherina wil naar haar toekomen maar ze moet een reden geven.

Treesje komt niet uit haar woorden en zegt dat ze een andere keer terugbelt. Catherina vraagt of ze thuis woont. Ja. Catherina vraagt over hoe lang ze ongeveer thuis moet zijn. Ze heeft nog ongeveer twintig minuten. Catherina vraagt of ze groot risico loopt als ze te laat thuiskomt. Ja, dan wordt mijn vader boos. Wat doet hij dan, vraagt Catherina. *Hij huilt en praat en vraagt wat ik hem aandoe.*

Het was drie uur in de middag. Catherina vraagt of haar vader niet werkt om drie uur in de middag. Nee, haar moeder was dood, haar zussen waren weg en haar vader was ziek, die wilde daarom dat ze altijd op de tijd thuis was zoals was afgesproken. Dat was regel. Haar vader was overbezorgd en hield zo veel van haar. Haar vader was sinds het vertrek van haar zussen en de dood van haar moeder erg hulpbehoevend en ook gedeprimeerd.

Wilde je iemand spreken over je vader, dat je daarover mij dan de volgende keer op zou bellen, of hij nou normaal is of zo. Nee, dat wil ze niet want ze

snapt heel goed dat niets normaal is, ze wil iets anders vertellen. Het brandde haar op de lippen om iets te suggereren of door te vragen, maar Catherina aarzelt. Als mijn vader weet dat ik hier geweest ben, wordt het allemaal erger, zegt Treesje. Dat begrijp ik maar kennelijk is het nu al erg, anders kwam je niet om te vertellen of te vragen. Heb je er wel eens met iemand over gesproken? Nee, nog nooit, ook niet met mijn zussen. Ik weet het niet. Dan is het vertellen ook wel zeer moeilijk, probeert ze. Ik durf niet, mijn vader vraagt altijd maar door en hij zegt altijd dat ik hem tekort doe, dat hij zo'n pijn heeft. Ze zegt dat haar vader altijd aan haar zit, naast haar op bed komt zitten als ze in bed lag, wil knuffelen enzo en dat hij zegt dat ze zijn liefste lieveling is maar zij wil dat niet en dan begint haar vader bijna te huilen en zegt vergeef me koningin en dan begint hij haar overal te kussen en dan zegt hij dit is ons geheim en dan kust hij door en doet zijn handen in haar en dat doet zo'n pijn en hij praat maar dat mag toch niet en dan hijgt hij en daarna huilt hij weer, altijd, altijd al heel lang, sinds haar zussen weg zijn, doet haar vader haar pijn. Gister heeft ze haar vader in zijn oor gebeten en is heel kwaad geworden en toen heeft hij gezegd om half vier thuis en wij spreken elkaar nog maar ze durfde helemaal niet en het was nu al vijf voor half vier en misschien stond hij buiten wel met de agent te praten en als ze alles goed had gedaan dan kwam hij nog altijd naar haar kamer sluipen en zei dat ze koningin was.

Treesje huilt door de telefoon en merkt niet dat er al een vrouw naast haar zit die haar arm om haar heen geslagen houdt. Treesje, zegt Catherina, die het gesprek inmiddels per draagbare telefoon voert en al onderweg is, ik ben nu in twintig minuten bij je, de mevrouw geeft je wat te drinken en praat met je. Ook al zeggen jullie niets er staat toch een recorder aan, ik blijf met de lijn open. Catherina wordt naar het politiebureau in Lisieux gereden.

Catherina rent om 15.48 het politiebureau binnen en treft daar de dienstdoende agent aan in gesprek met een man. Ik zie haar fiets toch zeker hier staan, zegt de man, ik heb haar toch zeker hier naar binnen zien gaan. Inspecteur Narden, zei Catherina, u heeft een probleem? Ze houden mijn dochter hier vast en ik mag toch zeker wel weten waarom? zei de man. Hoe lang bent u hier, vroeg ze. Stipt half vier, zei de man, want ze was niet thuis. Waarom hebt u haar gevolgd, vroeg Catherina. Omdat ze vanmorgen overstuur was en het niet goed met haar gaat, ik maak me ernstige zorgen, ik ben haar vader. Mijn vrouw is gestorven, haar zusters zijn weg en ik maak mij al heel lang zorgen over haar en ik moest haar opvangen na school.

Ik ga weg, zei de man. Nee, zei Catherina en wenkte de dienstdoende agent, die deze de man tegen een muur zette, zijn spullen afnam en in een cel zette onder de mededeling dat hij ervan werd verdacht een zedenmisdrijf te hebben gepleegd. Ik eis een advocaat, zei de man, zijn jullie nu helemaal besode-

mieterd. Ik kom voor mijn dochter en jullie zetten mij vast! Inmiddels was Catherina bij het huilende meisje gearriveerd en zei dat haar vader inderdaad voor de deur stond. Maar dan kan ik niet meer naar huis, zei ze. *We zullen zien.*

De inspecteur stelde zich voor als Gerard Rooks, geen familie van Steven, helaas. Of hij al een advocaat had gebeld. Nee. Nee, Gerard Rooks had niets vernomen van het verhaal van Treesje. Het enige dat hij wist was dat hij hier zat wegens een mogelijk zedenmisdrijf, maar dat alles zonder beschuldiging, arrestatiebevel of wist hij veel wat er allemaal nodig was. U heeft stampeel gemaakt omdat uw dochter hier ook zou zijn. Ik weet niet precies, zei Rooks, waarom u hier zit en dat is ook niet mijn taak. Mijn taak is om u een aantal vragen te stellen en met u helder te krijgen wat er met uw dochter aan de hand kan zijn. Maar ik zit hier als een gevangene, wierp de man tegen. Dat bent u ook, zei Rooks en als het correct is, blijft u dat in ieder geval de komende dertig dagen. Maar er is niks, ik kom hier gewoon binnen! U heeft niks nada tegen mij!

Correct, zei Rooks, er is slechts een vermoeden van een zedenmisdrijf, ik weet van niks, helemaal niks, u kunt en mag mij van alles op de mouw spelden. Ik noteer en interpreteer.

Maar ik moet toch iets gedaan hebben! Het is niet aan mij, zei Rooks, om vast te stellen of u iets heeft gedaan! Ik heb u niets te vertellen, antwoordde de man, en zeker geen verhaaltjes. Men vertelt altijd verhaaltjes, de vraag is of ze een betrouwbaar beeld geven van wat er gebeurd kan zijn. Er is niets gebeurd waarover ik met u zou moeten spreken. Uw dochter beweert wat anders en dat is voldoende grond om u vast te zetten. Dat is toch belachelijk!

Precies, daarom zijn we hier, u toont mij aan dat het belachelijk is om u hier vast te houden. Maar dat is toch de omgekeerde wereld, u moet aantonen, ik niet. U houdt er afgeschafte opvattingen op na. Wij kregen hoofdpijn van al die pathologische leugenaars en nu mogen ze hun verhaaltjes opdissen aan een neutrale instantie, aan mij. En wat als u mij niet gelooft? Niks, zei Rooks, ik luister en teken aan wat u te vertellen heeft. Het gaat er niet om of ik u geloof! De man zweeg. Hij vroeg of hij kon roken en stak een sigaret op. Rooks bladerde wat in de enkele aantekeningen. Dochter van veertien, op het politiebureau, in tranen, procedure B.

Mag ik u wat vragen? Waarom loopt u direct naar het politiebureau als uw dochter van school komt? De man haalde zijn schouders op en tuurde naar de grond. Een telefoon ging. Rooks nam op. Hij luisterde, humde een paar keer en legde neer. Het spijt ons, zei Rooks vervolgens, dat het zo gelopen is. In het normale geval zouden wij naar het verhaal van uw dochter hebben geluisterd,

dan zouden wij rustig een valstrik hebben bedacht en zouden wij u 's morgens om vier uur met veel geweld van uw bed hebben gelicht en u vervolgens enige uren in uw celsop hebben laten gaarkoken. Dan was ik 's morgens tegen 9 uur gekomen en een gesprek met u begonnen. U zou ons dan vermoedelijk in korte tijd aantonen wat voor ons van belang is om te weten. U bent nu zelf naar het bureau gekomen, u bent uw dochter gevolgd naar het bureau en ik wil graag weten wat er de afgelopen tien jaar zo in het algemeen tussen u en uw dochter is voorgevallen. Voor alle helderheid, dat wat ik u zojuist vertelde had zeker plaatsgevonden, zij gaan u zeker in staat van beschuldiging stellen. Het is privé, zei de man.

Nogmaals, zegt Rooks, vertelt u mij enige gebeurtenissen, ik weet niet wat uw dochter heeft verteld, het is mijn taak om uw verhaal te interpreteren. De man dacht koortsachtig na, dat was duidelijk. Hij zat hier nu ongeveer twintig minuten en scheen niet begrijpen dat hij in staat van beschuldiging gesteld zou gaan worden. Dat telefoontje, hernam Rooks, komt er in grote lijnen op neer dat u beschuldigd wordt van het regelmatig bedrijven van seksuele handelingen met uw minderjarige dochter. Daarbij gaan ze u ook nog eens beschuldigen van het gebruiken van geweld en gewelddreiging om uw viezigheid gedaan te krijgen. Dat zijn niet mijn woorden, dat zei men mij zojuist.

Het leek even of de man wat zou gaan zeggen, maar hij hapte weer terug. Hij ging nu zitten en dacht na. Ik zal, zei hij, proberen te vertellen. Uitstekend, zei Rooks, wilt u koffie?

Ik vind, zei de man, het vreselijk dat mijn dochter naar u toegekomen is, ik heb als opvoeder volledig gefaald en begrijp dat ik hiervan de consequenties moet dragen. Mijn vrouw is gestorven, mijn andere dochters zijn het huis uit en ik ben volledig in gebreke gebleven. Treesje is mijn koningin, als ik dat zo mag uitdrukken, het is een geschenk haar als dochter te hebben. Treesje is een fantastisch kind, altijd vrolijk, altijd zingen. Ergens is iets mis gegaan, ik denk tot ze ongeveer tien jaar oud was, toen mijn vrouw stierf en haar zusters stuk voor stuk verdwenen. Er is iets in haar veranderd, ze raakte meer en meer in zichzelf gesloten en vooral, wat mij vreselijk pijn gedaan heeft, ze zong niet meer, ze maakte geen liedjes meer. Sinds haar tiende ongeveer, dat zei ik, zingt Treesje niet meer en is ze begonnen met fantaseren. In het begin kleine fantasietjes die steeds groter werden. Over de koning, over Jezus haar redder. In het begin vond ik het leuk, want, zo dacht ik, mijn dochter heeft een verteltalent en ze maakte er ook prachtige tekeningen bij. Maar steeds meer begonnen er mensen in haar te praten en begon ze tekenen van uitverkorenheid te zien. Ik ben toen, ik denk op de overgang van lagere naar middelbare school, met haar naar een specialist geweest. Die heeft één keer per week met haar en

met mij gesproken, ongeveer een half jaar lang. Het merkwaardige is, zei de man, dat op school niets van die fantasie bleek, haar schoolcijfers bleven behoorlijk en ze had ook aardig wat vriendinnen en vrienden. Ik dacht, het slijt, het is gemis. Haar moeder. Ik heb altijd veel met haar gefietst, ben met haar naar de film geweest enzo en met haar naar musea, ik werkte parttime dus had mijn vrije tijd veelal overdag en minstens één dag per weekend. Ik raakte zelf ook depressief na het overlijden van mijn vrouw. De man glimlachte, wij hebben toch op een bepaalde manier een goede tijd met elkaar gehad, ook al toen ze ziek werd.

Haar situatie continueerde, ze wilde niets meer en begon de laatste jaren meer ingewikkeld gedrag te vertonen, natuurlijk ook gewoon de puberteit. Op haar dertiende bleef ze een enkele keer een nacht weg en ik vroeg haar wel maar kreeg geen duidelijk antwoord. Het kan van alles geweest zijn, maar wellicht dat ze zich daadwerkelijk de hele nacht in een kerk had opgehouden om te bidden en om God te beleven. Dat zei ze. Wij zijn gelovig, maar niet zo als zij. Haar verhalen begonnen de laatste tijd weer de overhand te nemen, ze ziet overdag God en engelen, zegt dat hij zijn bruidegom is. Zij is kwetsbaar, ik heb haar gezegd dat ze de komende weken meteen na school naar huis moet komen. Ik ben haar vandaag gevolgd, ik ben helemaal niet naar mijn werk gegaan. Gisteravond is er iets vreselijks gebeurd. Aan tafel probeerde ik het gesprek te openen, ze werd heel boos, begon te huilen en te schoppen toen ik dichterbij kwam. Ik legde mijn arm om haar heen en zei haar dat ze mij moest vertrouwen, dat ik haar nodig had, dat we samen alles moesten verwerken. Toen heeft ze me in mijn oor gebeten. Ik heb haar gezegd dat we vandaag verder zouden praten. Ik ben haar gevolgd in de hoop te ontdekken met wie ze optrekt, of ze naar school ging, of naar een kerk. Ik ben vanmorgen bij haar vroegere specialist geweest en heb met hem gesproken over wat hij ervan dacht.

Er is sprake van een trauma, zei haar specialist, waarvan de oorzaak misschien al voor haar tiende, voor het overlijden van haar moeder, ligt. Op haar twaalfde had hij een bijna volledig ontwikkelde psychose aangetroffen. Fysieke aanleg kon niet worden uitgesloten. Of hij mij dan iets over dat trauma kon vertellen. Nee, hij had niet tot de kern door kunnen dringen. Wij zijn open omgegaan met het overlijden van mijn vrouw, ze heeft afscheid van haar kunnen nemen en ze is er verdrietig over geweest, ze komt er ook nog steeds regelmatig op terug. Goede herinneringen.

Waarom, vroeg Rooks, bij een pauze, beschuldigt ze u van onzedelijk gedrag? De man haalde zijn schouders op, ik zou niet durven en niet willen, zei hij, ze is mijn dochter en zoiets doe je geen enkel kind aan. Misschien verschuift ze iets.

Natuurlijk heb ik herhaaldelijk gesproken over zoiets, en hebben er haar voorzichtig naar gevraagd, omdat ze van die rare beelden had en zo op God gericht raakte. Maar tienjarige kinderen geven geen antwoord, nee, Treesje zei dat zoiets niet aan de hand was. Er is wat geweest, wij hebben het niet kunnen vinden. Ik begrijp, zei de man, dat mijn situatie ernstig is, ik begrijp dat de beschuldigingen ernstig zijn en ik begrijp dat het mijn woord tegen haar woord is. Maar zo wil ik er niet mee omgaan. Het gaat erom waarom Treesje mij beschuldigt. U denkt vermoedelijk dat ik haar ik weet niet wat heb aangedaan en ik vraag u om op een ander abstractieniveau te gaan zitten. Ik vraag u haar woorden te duiden.

Rooks schudde zijn hoofd. Mijn taak is slechts om uw woorden te duiden. De man knikte. Kan ik niet met haar praten?

Doet u eens een voorstel voor duiding, begon Rooks. Ik heb, zei de man, toen Treesje ziek werd, nogal wat Freud bestudeerd en ook moderne psychoanalyse. Die zegt op een gegeven moment dat dromen, onrealistische angsten en trauma's *ook wensen* kunnen zijn. Dan is haar angst en haar verdriet om mijn veronderstelde ik weet niet wat dus uitdrukking van een *wens*. Maar dat bedoelt ze, denk ik, niet letterlijk, welk kind wil er nu met zijn vader naar bed, die vieze stinkende oude mannen.... De vader glimlacht, dat zei ze vroeger ook als ze tussen ons in kwam liggen, jullie stinken en dat kan ik me goed voorstellen..... En nu ga ik hineininterpreteren, zei hij, misschien vond ze mijn vrouw niet aardig genoeg voor mij en voelde ze zich verantwoordelijk als vrouw voor mij. Dus dat ze me wil beschermen, me eigenlijk liefde wil geven, niet onzedelijk, maar gewoon als kind en dat dat beeld traumatisch is geworden. Ik wil u bekennen, zei de man, dat ik, toen zich de eerste verschijnselen voordeden, mijn vrouw sterk van overspel heb verdacht en dat Treesje dat op de één of andere wijze gemerkt heeft. Of er is daadwerkelijk iets gebeurd dat wij niet weten.

Wilt u meer horen, vroeg de man, of houden we even op. Nee, gaat u door. U lijkt wel psychiater, zei de man. Mijn vrouw en ik sliepen in hetzelfde bed maar wij hebben in geen jaren de liefde bedreven, zei de man. Hij tuurde voor zich uit. Hij slikte. Ineens tranen, wat kan het me schelen ook, ik heb godverdomme geleden, zei hij, ik ben als kunstenaar mislukt, ik ben als echtgenoot mislukt, ik heb de afgelopen jaren als een monnik geleefd, ik heb verdomme serieus overwogen om, als het toch zo moest, de veiligheid van de cisterciënzers op te gaan zoeken. Ik wilde naar Diepenveen, SION, ik dacht, zo kan het niet. Mijn hele leven is één stupide opoffering geweest met als treurig eindpunt dit verhoor waar ik geen verweer tegen heb. Ik heb alles geprobeerd om de liefde van mijn vrouw terug te winnen, dat garandeer ik u. Ik heb zo vaak overwogen haar te verlaten maar altijd weer dacht ik aan Treesje, dat ik haar dat niet aan

kon doen. En ook dacht ik dat als ik mijn vrouw liefheb en op handen draag dat ze het zou merken, dat ze haar hart weer voor mij open zou stellen. Ik ben weer gaan roken en ben zwaar op de hand geworden, een ernstige chagrijn tegen mijn vrouw die altijd maar sliep, een schelder. Mijn vrouw heeft al die jaren gezweven, ik begrijp nog niet waarom ze mij niet meer wilde, tot ze ziek werd, kanker, ik dacht weggevreten door haarzelf. Ik heb geprobeerd mijn dochter buiten de frigiditeit van mijn vrouw te houden maar die heeft natuurlijk alles gevoeld van die loodzware ernst die op mijn schouders hing, dat grote gebrek aan vreugde. Ik heb zo vaak tegen mijn vrouw gezegd, Treesje zingt niet meer om ons, wij bedrukken haar. Ik heb ook tot haar geen toegang kunnen krijgen. Twee jaar terug stierf ze, weggekijnd. Ik zal u zeggen, ik lijd niet om haar verlies, ik lijd om die stupiditeit, onder de gedachte dat ze haarzelf ten gronde heeft gericht. U denkt natuurlijk, die zocht zijn heil bij zijn dochter, maar zij is mijn dochter en die heb je niet op andere wijze lief, ik ben niet pervers. Ik ben, zei de man, fatsoenlijk.

Daarmee was het gesprek geëindigd voor vandaag. Wat gaat er nu met mij gebeuren, vroeg de man. U blijft vast zitten, daar heeft u begrip voor, u krijgt een aparte cel. En wat gebeurt er met Treesje? Treesje moet niet alleen naar huis, ik ben bang dat ze zich zo schuldig voelt en dat ze zichzelf wat aandoet, neemt u in ieder geval contact op met haar psychiater of een goede hulpverlener en laat u haar alstublieft niet alleen.

Nog één vraag, zei Rooks. Heeft u wel eens geweld gebruikt tegen uw dochter. Niet met mijn handen, zei de man, maar wel in woord, maar heel soms, want Treesje moest altijd huilen als ik boos op haar was. Weet u, zei de man, u luistert naar mij en ik snap zelf nog niet wat er allemaal aan de hand is, ik heb altijd gedacht dat het goed zou komen met haar, ze is mijn dochter, geen vreemde en nu zit ik hier. Wij spreken elkaar binnenkort, zei Rooks, uw advocaat zal elk ogenblik arriveren, hij legt u verder alle procedures uit.

Wij spreken 17.15 uur als Catherina en Rooks elkaar voor het eerst ontmoeten. Catherina vraagt: wil je haar spreken? Nee, zegt Rooks. Rooks vraagt: is er sprake van seksueel misbruik. Ja, zegt Catherina. Zijn er nog belangrijke dingen die niet vergeten mogen worden. Haar kamertje moet onderzocht, zegt Catherina, op sporen. Heeft hij iets bekend, vraagt Catherina. Rooks zegt geïrriteerd dat hij deze vraag niet mag en wil beantwoorden, dat zou haar als professionele interpretator ook bekend moeten zijn. Ze verontschuldigt zich, ik hoopte dat we snel klaar zouden zijn. Dan nog is de vraag voor jou niet interessant, zegt Rooks.

Of het vanaf heel klein was, weet ik niet meer. Toen het begon sprak mijn vader aan tafel altijd over mij en vroeg mij altijd wat er toch aan de hand was met me als mamma erbij was. Hoe kon ik dat nu vertellen waar mama bij was. Ik kon niets vertellen, ik wilde gewoon dat hij ophield.

Interpreteren van een leven

I

Alle hagiografen hadden veel werk gemaakt van het weerleggen van de psychologische verklaringen van haar eetgewoonten, haar boodschap en haar gedrag. *Alsof het zinvol zou zijn om haar langdurige zelfkastijding en lucide smeekbeden slechts als antwoord op een psychologische problematiek te beschrijven*, zei één van de schrijvers.

Men moet, zo was ook de redenering van Bindiks Kastermans, die na zijn eche en Theresiastudie in een niche van de cultuur was gaan studeren, te weten de heiligen en hun hagiografen, vermijden om de boodschappen van de heiligen te reduceren tot psychologisch te verklaren daden. Hoewel hij steeds moest concluderen dat er niets diepers achter hun leven schuil ging, was hun positie wezenlijk religieus en niet, krankzinnig. De heiligenlevens verliezen alle aardigheid wanneer men de boodschap slechts tot een soort van pathologische dimensie reduceert. De beschouwer geeft zichzelf meer intellectueel genoeg wanneer steeds de mogelijkheid van een goddelijke openbaring serieus onderzocht wordt. Wanneer onderzocht wordt waar de mystieke woorden op een begrijpbare inhoud duiden, in plaats van op een persoonlijk trauma. Wanneer men het cryptogram als oplosbaar beschouwt. Ofwel, de vraag is niet om het leven van de zoon te reduceren tot een menselijk leven, de vraag is waarom dit leven zo'n enorme betekenis heeft kunnen krijgen in onze cultuur en hoe het verschijnt.

Het kort leven van Anna van het Verlies, nog niet eens zalig, was een mooi voorbeeld van een heiligenleven waar verwarring van spiritualiteit en zinnelijkheid de kern van de heiligheid uitmaakten. Er zijn inmiddels verschillende kronieken over haar leven verschenen. Deze kronieken verschillen weliswaar in toedichting van bijzonderheden (wonderen, tekenen van God) van elkaar, maar bij hun beschrijving van de wereldlijke gebeurtenissen vertonen ze zo veel overeenstemming dat het Kastermans mogelijk leek een fair beeld van haar leven te krijgen. Er waren drie kronieken die geschreven waren door volgelingen die zich gedurende het laatste jaar van haar leven in haar omgeving hadden opgehouden en die beweerden dat ze uit haar eigen mond haar leven

hadden opgetekend en dat ze met eigen ogen haar daden hadden gezien. Dan was er één kroniek door haar oudste zuster geschreven, geconcentreerd op haar jeugd. En ten slotte was er één door een franciscaner pater geschreven die haar van jongs af aan gevolgd had en die zich vanaf haar dood tot heden had ingezet voor een groter bereik van de Heilige Anna van het Verlies. Zaligverklaring lag overigens voorlopig nog niet in het verschiet.

Eén van haar uitspraken luidde: *de wereld is een wreed misverstand geworden sinds ze haar respect voor de zoon verloren heeft. De westerse mensheid aanbidt de dingen in plaats van er slechts respect voor te hebben.* Men name de pater besteedde veel aandacht aan een diepere theologische uitleg deze uitspraak, omdat ze natuurlijk door tegenstanders gemakkelijk gebruikt kan worden en gebruikt is om te bewijzen dat haar boodschap oppervlakkig is.

Annelies heeft een aantal uitgebreidere mystieke teksten nagelaten die Kastermans fascineerden vanwege hun prototypisch mystieke karakter. Een waarlijk mystieke tekst heeft een aantal kenmerken, waarvan volgens de theorie van Kastermans de volgende de belangrijkste zijn:

- Op de eerste plaats bedient ze zich van zeer algemene termen. God, liefde, openbaren, uw dienaar of dienaar zijn woorden die steeds weer voorkomen;
- Op de tweede plaats verschijnt de mystieke tekst als een slechte abstractie. Niet alleen de woorden, maar ook de boodschap is algemeen. De inhoud is onpersoonlijk en niet gericht op concrete psychologie of concreet handelen. God is liefde, of, men moet leven als de zoon van God;
- Op de derde plaats heeft een mystieke tekst over het algemeen iets broeierigs. Ze nodigt uit om de algemene liefde voor God profaan te duiden, zij het zeer verhelderend en in zeer globale woorden. Een mystieke tekst mag niet helder zijn over deze verhouding geestelijke en profane beleving van God. Maar dergelijke teksten zijn hier en daar gewoon geile teksten;
- Op de vierde plaats bestaat er een spanningsverhouding tussen het zien van God, het beleven van God als empirisch verschijnsel en de onkenbare God. De verlangens en begeerten gaan uit naar God en God antwoordt, maar hoe en wat, is voor een wereldlijke blik volstrekt ontoegankelijk. Het is dit kenmerk, dat de wereldlijke beschouwing gemakkelijk brengt tot de bestreden identificatie van boodschap met waanzin - want alleen geldig voor de mystica of mysticus. Grote religieuze teksten, bijvoorbeeld teksten van een Willem van Thierry, zijn daarentegen wel degelijk helder in de verhouding tot God: *God is onkenbaar en onbeleefbaar*;
- Een laatste kenmerk is dat de teksten waar het spirituele en lichamelijke vermengd worden, weinig poëtisch zijn omdat ze zoveel verhullen.

Vat men dit samen, dan is, voor een wereldlijke beschouwer, een mystieke tekst vervelende abstracte praat over abstracte liefde en over een algemene beleving. Broeierig wordt de tekst, wanneer de God persoonlijk wordt geduid en zich wereldlijke liefde in de algemene liefde vlecht, dus wanneer de religieuze ervaring van de goddelijke liefde dat niveau nergens bereikt en niet gereflecteerd wordt beschreven in termen van gevoel en emotie. Intellectueel interessant wordt ze, wanneer de grote westers georiënteerde abten, neem een heilige Bernardus, of een Benedictus, de verhouding goddelijke openbaring en wereldlijk begrip zelf thematiseren en in dit spanningsveld ondanks hun goddelijke schatplichtigheid, de rede en de mystieke beleving van alle onzuiverheid proberen vrij te maken en proberen te bewijzen dat de mens enkel en alleen dankzij zijn natuurlijke dispositie voor de ontvangst van God in staat is tot moreel zuiver handelen. Want deze vraag zo gesteld is in feite geen andere vraag dan de vraag naar de toegang van de mens tot de waarde en de vraag hoe mensen waarden kunnen delen. Zeiden de grote religieuze denkers dat de mens weet hoe moreel te handelen dankzij de religieuze ervaring, een denker als Hollak heeft het over het connaturele waardevoelen, een fundamentele openheid dankzij welke elke mens in staat is emotioneel te ervaren wat onrechtvaardig is (en daarmee via die emotie toegang heeft tot de rechtvaardigheid). Zoals voor de grote abten God objectief was, zo is voor Hollak de waarde objectief, onafhankelijk van onze menselijke psychologie, buiten ons. Kijk, als je zo denkt, dan heb je wat, dan gaat het ergens om, maar bij die heiligen in de niche gaat het niet om God te zoeken en te zoeken naar hoe ze moeten handelen, daar is God klip en klaar aanwezig als een menselijke voorstelling.

En daarmee begrijpen wij de eerste wet van Kastermans, die luidt: *bij alle heiligenlevens waar de lichamelijke ontzegging buitenproportioneel wordt, is de zuivere liefde voor God, soms periodiek, soms chronisch vermengd met profane liefde en wordt de God verward met - en gereduceerd tot een ideale vader.* Deze wet betekent niet, dat de mystieke boodschap dus ook geduid moet worden als pathologisch, ze betekent wel een aanval op de katholieke kerk wier politiek t.a.v. heiligverklaring altijd is geweest om de vermengde profaniteit als uitdaging van de duivel te duiden.

De begeerte is menselijk, de lust is zondig en de bevrediging is dodelijk, zo luidde één van haar andere clichématige uitspraken.

Wij zijn een vrouw die haar zoon verloren heeft.

Ze is in 1984 overleden. De biografen hadden in het kleine decennium sinds haar overlijden nog weinig distantie tot de toekomstige heilige weten te

bereiken. Op de meeste plaatsen hebben ze niet kunnen vermijden om kroniek in plaats van geschiedenis te schrijven. Het doel van de verschillende biografen was steeds om houvast te bieden voor de hedendaagse jongere generatie aan de hand van de geestesgeschiedenis van deze toekomstige heilige. Een generatie die met de doodverklaring van God hard op de bodem van het ontbreken van collectieve waarden is gevallen en die de taak heeft om voor de opkomende kunstmatige intelligentie, de opkomende personal computerisering en de verder doorgevoerde economische verzakelijking een zinvol perspectief te ontwikkelen. De mystiek van Anna van het Verlies zou volgens de biografen voor deze generatie wellicht een perspectief kunnen bieden. Men leert niks, dacht Kastermans, de wereld verandert en ontwikkelt maar de hagiografen spiegelen ons steeds een middeleeuws verdingelijkt godsbeeld voor.

II

Het leven van de heilige Anna van het Verlies, genoemd naar de moeder van Maria in direct contact met haar gestorven zoon (het beeld van de piëta), laat zich in een viertal perioden indelen. Annelies Lucifers werd geboren in 1954 en opgevoed in een niet al te vrij gevochten gegoed naoorlogs milieu in een klein lang dorp in Noord Holland, te weten Assendelft, in een van de eerste boerderijen die door niet autochtone Assendelfters werd bewoond. Haar vader was hoogleraar Theologie aan de Universiteit van Amsterdam, gespecialiseerd in de kerkvader Augustinus (voor filosofen, de filosoof Augustinus). Haar moeder had eveneens theologie gestudeerd, maar had tot 1960 slechts het huishouden gerund. Haar moeder was goed op de hoogte van Buber. Ze waren begin jaren vijftig in Assendelft gaan wonen.

Voor zover de biografen konden nagaan, was het de theologie van de ouders, die het acceptatieproces in het boerendorp Assendelft had vergemakkelijkt. En dat ondanks het gegeven dat de Zaanstreek bekend stond als ongelovig. En i.t.t. Krommenie, waar nadrukkelijk Amsterdams forensenbeleid was ontstaan middels veel nieuwbouw (meer dan de helft van de arbeidersbevolking van de toen nieuwere wijken van Krommenie - de genezersbuurt - werkte in Amsterdam in goed verdienende functies), was in Assendelft de wetland boerderijcultuur lang bewaard gebleven. Assendelft was een lintdorp, zoals Wormer en zoals Jisp, dat toen in feite bestond uit één lange weg, met aan beide zijden door een sloot van de weg afgesloten boerderijen. Men bleef in Assendelft dus buitenstaander, zeker als men rijk was en niet met zijn handen werkte. Maar de theologie had de vader het respect verleend waar ook priesters en dominees in dergelijke dorpen nog aanspraak op kunnen maken: goed voor het zielenheil. Zowel kapelaans als de dominees kwamen bij hen over de vloer.

Vanaf 1960 had zich een verandering in de moeder voltrokken. Sinds Annelies naar de lagere school was gegaan, was de onschuldige liefde van de moeder veranderd in een strijdbare houding, die zich ook tegen met name de oudere kinderen had gericht. De moeder was gaan werken, echter niet als theoloog, maar als hoofdleidster bij de koepel van de katholieke gezinszorgvereniging. Men was toentertijd lang niet zo gespecialiseerd als nu. De kleine Annelies scheen dit niet begrepen te hebben en een tijd lang gedacht te hebben dat zij de schuldige was aan wat zij als verdriet van haar moeder interpreteerde. In werkelijkheid ging het natuurlijk om een bevrijdingsproces dat een voorafscha-duwing was van de feministische beweging. De rol van de vader hierin is moei-lijk reconstrueerbaar. Hij scheen zich verzet te hebben, maar ook overtuigd geweest te zijn van de kwaliteiten van de moeder.

Hoewel de ouders 's avonds en in de weekenden altijd aanwezig waren duidde zij deze periode als de ouderloze periode. In ieder geval komt het thema ouderloosheid bij haar vrijwel even vaak voor als het thema van het kinderverlies. *Wij zijn een vader die zijn trots verloren heeft, zijn zoon. Wij zijn de zoon wiens ouders het verboden is zich om hem te bekommeren. Wij zijn niet meer in staat de bekommernis van de ouders met een eerlijk en respecterend oog te aanschouwen en te ontvangen.*

En ouderloos was ze inderdaad in het antwoord dat ze in alle stilte ontwikkelde op de kleine verwijdering van haar moeder. Overigens is ze haar moeder nooit afgefallen. Dat wat zich ontwikkelde was, mede dankzij haar begaafdheid (ze kon met haar vijfde al lezen) een interpretatieritueel dat ten doel had, hoe kan het anders, haar ouders, maar tevens de als symbool gebruikte ouders (God!) welgevallig te zijn. Maar tegelijkertijd weer niet zo welgevallig dat de moeder zou stoppen met werken (maar wel dat de symbolische moeder zich zou openbaren!). De psychologische verklaringswijze duidt deze dubbele tegenstrijdige binding dan ook als de grondslag van haar mystiek, die twee doelen moet dienen, het wegzenden en terugwinnen van de moeder. En geeft daarbij dan het aspect van vadersverschijningen en Mariaverschijningen een eenduidig vlucht-karakter: Maria en God de vader zouden a.h.w. de waarnemende ouders worden. Een veelvoorkomende vluchtweg voor jongste meisjes uit religieuze gezinnen. Kastermans erkende weliswaar de bijdrage van deze psychologie, maar zag er geen heil in de vroegere verschijningen enkel als vlucht te duiden. Annelies zou zich schuldig achten aan de veranderingen in hun gezin en hebben gedacht dat ze, door zich zo spoedig mogelijk naar het niveau van de ouders op te worstelen, zich vrij kon kopen van die schuld. Terwijl natuurlijk omgekeerd, de schuld van de kleine kinderen voorbij was en ze, toen ze naar de lagere school ging haar moeder een nieuwe kans gaf. En haar moeder, hoog

intelligent greep deze kans aan, zij het niet op het niveau van de theorie (Buber), maar op het niveau van de praxis (gezinszorg, mede om andere moeders te leren denken).

Haar lagereschooljaren verliepen regelmatig, zoals gezegd, met een devotie die door de ouders en de leraren niet goed begrepen werd - een aardje naar haar vaartje, zo luidde het oordeel. Annelies mocht één klas overslaan en schreef op haar elfde een bewaard gebleven opstel onder de veelzeggende titel, *opoffering van het kind voor God de vader*.

De kroniekschrijvers geven andere titels. De pater franciscaner zegt, *opoffering in het kind van God de vader*. Daarmee het kind met de zoon identificerend en duidend op de grote opofferingsact van de kruisiging. Een van de volgelingen schrijft, *opoffering voor het kind van God en de vader*. Men ziet, de omkeerbaarheid is vanaf haar jeugd steeds aanwezig.

Het opstel beschrijft voor een deel onder *goede daden* dat hele klassiek christelijke Bildungsgepack zou Friedenthal zeggen. Eert uw vader en moeder, geen snoepjes pakken, vasten in de vastentijd, je moeder helpen enzovoorts. Het koketteert tevens met een kinderschap dat nu juist door een niet christelijke elfjarige afgewezen wordt. Maar het getuigt hier en daar ook voorzichtig van de grote mystieke strijd tegen het kwade, waar ook die vroegere vrouwelijke heiligen zo sterk in waren (de grote verbitterde zelfopoffering om iets). Zo schrijft de aankomende middelbare scholiere, kennelijk in het verlengde van wat ze over de matigheid in verschillende kloosters had gehoord en wie weet wat voor andere romantische, toentertijd mannelijk aandoende, fantasieën, dat *de grootste opoffering natuurlijk het leven zelve voor God is*. En dat men zijn leven in dienst van het goede moet stellen, *tot elke prijs, dat men arm met de armen moest wezen zoals de allerarmsten*. Dus niet alleen een gematigde levensstandaard, niet een rationeel toelaatbaar vasten, maar verder gaan dan dat. *Zolang er nog één arme op deze wereld is, mogen wij niet slapen. Wij zijn de verraders geworden van onze goddelijke gaven*. Dat zijn teksten die een normaal kinderlijk denken ver te boven gaan. Men kan zeggen, zoals van Gogh solidair met de mijnwerkers was als aankomend pastoor door harder dan hen te lijden. Natuurlijk, het waren slechts kinderlijke dromerijen, ergens opgepakt bij een bijbelles of uit een geschiedenisboek, maar ze getuigen tevens van het soort luciditeit dat psychiaters, als het niet om een religieuze ervaring zou gaan, kunnen beschrijven als het zich aandienen van een jeugdtrauma. Zij zouden het als ziekteverschijnsel interpreteren.

Deze periode van, men kan het noemen, kindertheologie eindigt op haar veertiende, aldus alle hagiografen. Ze maakte een normaal begin op de middelbare school en was voorbestemd om het gymnasium bèta te doen. De tweede

periode zou dan van haar veertiende tot haar achttiende lopen. Deze periode is de eerste periode van het doen. Men kan deze het best beschrijven als de zich vormende vrouw, die heen en weer geslingerd raakt tussen de wereldlijke liefde en de goddelijke liefde. En zowel liefde van als liefde voor. In dit levensstadium beginnen dan reeds kleding, afwisselend vasten (veelal stiekem), bidden en mediteren in afzondering, God voor zich opeisen in een verschillende mengmoes aan het daglicht te treden. Het worstelingproces van de heilige om de zuivere liefde voor God te ontdekken, begint hier. De puber die zich tot iets weet voorbestemd, maar die nog niet in staat is deze voorbestemming vorm te geven en daarom angstig van de ene overdrijving in de andere valt.

Bekend geworden is de beschrijving van God in rokkostuum tegenover een mensheid die zich eveneens dergelijke kostuums aanmatigt. *Heer, als wij uw kleding dragen, hoe van ons onderscheiden kunnen wij u dan denken.* Gevolgd door de van haar bekende smeekbede zich te openbaren in zijn eigenlijke kleding. De ouders kregen iets in de gaten toen zij in de derde klas van de middelbare school nog steeds niet menstrueerde en extreem mager begon te worden. Vanzelfsprekend interpreteerden de ouders dit als een vorm van anorexia nervosa. Zij kwam in gesprek met een psychiater die haar wel als hulpbehoevend duidde, maar die niet overtuigd was van het psychotische van haar religieuze belangstelling. Integendeel, hij interpreteerde het als een voor een kind logische antwoord op de interesses van de ouders. De hulp van de psychiater was er dan ook op gericht haar stille religie te ontdoen van de harde kanten en tevens haar thuis te brengen in andere religies. Ze begreep deze mensenkende christelijke man (aldus één van haar chroniqueurs) en zijn aanwijzingen en besloot op haar zestiende, na een innerlijke strijd van twee jaar, inderdaad voor een middenweg, die haar in staat zou moeten stellen haar gymnasiumdiploma te behalen. Het is onduidelijk of ze de innerlijke rust verwierf door haarzelf het doel na de middelbare school te stellen of dat deze tweede levensperiode uiteindelijk geduid moet worden als haar wereldlijke ervaring.

Ze leerde nu regelmatig, won wat gewicht. Ze was niet onknap en had zelfs enige tijd een soort van verkering. Voor maatschappijleer en godsdienst schreef ze een opstel dat haar een tien opleverde onder de titel, *wie geeft dan een norm als God hem niet meer openbaart?* Ze verwijst daarin o.a. naar bombardementen op Noord-Vietnam rond kerst 1971.

De volgende periode was de fysieke periode waarmee ze enige bekendheid verwierf hoewel haar eigenlijk kwaliteiten in de vierde periode liggen, toen ze politieker werd. Deze periode spreekt mensen aan door haar in het extreme doorgevoerde zelfberoering, die vergelijkbaar is met de acties van zelfvermin-

kende kunstenaars uit die tijd. De periode loopt van haar negentiende tot haar vierentwintigste (1972 - 1977). Het is de periode van haar kluizenaarschap. Ze ging in 1971 naar de Universiteit van Amsterdam om filosofie en theologie te studeren en kwam daar in aanraking met het meedogenloze atheïstische milieu. Het bracht haar niet van God, maar wel van de religie waarmee ze was opgegroeid. De gevolgen voor haar leven waren desastreus. Ze bleek ontvankelijk voor het goedkope cynisme van sommige van haar studiegenoten en vatte de verandering van de mensheid serieuzer en moediger op dan deze studenten: ze bestreed in de kerk van Assendelft de priester openlijk onder de preek (!), discussieerde met de parochianen en werd natuurlijk in een crisiscentrum opgenomen. Ze had haar boodschap gevonden, maar de mensheid was nog niet klaar voor haar en natuurlijk was ook haar boodschap niet voltooid. Men kan zeggen, dat ze nog had gekozen voor een anachronistische uitdrukking: de negentienjarige bestreed de valse gelovigen met middeleeuwse middelen want ze meende de kerk preeksgewijs te moeten veranderen.

Haar in paniek geraakte vader zweerde bij medicinale behandeling. Hij was als de dood dat zijn dochter nog een keer zo venijnig de pastoor het woord van God zou voorhouden. *U broeder Judas, U ziet God slechts door een waas van sigarenrook en jenever. U brengt niet het woord van God, maar gaat gezellig op bezoek, wie bent U zich onze herder te noemen.* Veel flauwer kon het eigenlijk niet. Haar doel werd om door concentratie op dat ene, dat goddelijke, de mens op een hoger niveau van mens-zijn te brengen. God in zich te laten openbaren en strijdbaar zijn, niet tegen de goddelozen, maar tegen de godmisbruikers. En God in zich te openbaren, dat was het probleem. Hier pakte ze terug op de middeleeuwse traditie van radicale zelfontzegging, zelfkastijding. *Ze moest God voelen en niet, haar lichaam.* Dit beeld vormde zich terug op haar kamertje in de winter van 1971. In de lente van 1972 vertrok ze naar een tuinhuisje in de duinen met als doelstelling om door extreme zelfkastijding God te zien. Psychologisch reconstrueert men als volgt. Iemand put zich zo uit, doet zich zoveel pijn, is zo alleen, dat ontsnapt moet worden uit die harde werkelijkheid en die ontsnapping is een troostende ervaring. Deze troostende ervaring is dan voor Annelies een religieuze ervaring, als het licht in de totale ellende. Theologisch historisch reconstrueert men enerzijds de religieuze zin van de grote zelfkastijding, de symbolische overdrachtelijke, anderzijds de constitutionele aspecten van dit open zijn voor God. De spirituele ervaring an-sich, die altijd in termen van troost, vertrouwen beschreven wordt.

Annelies sloot zich vanaf 1972 op in dat tuinhuis van een villa van vrienden aan de kust, onder het mom van het willen schrijven van een boek. Ze studeerde niet meer, hernam ook haar praktijk van vasten: zij leefde tot haar vieren-

twintigste vrijwel alleen van water, droog brood, een appeltje en wat ongekookte groente. Afgesloten van alles waste zij zich niet als ze alleen was, waste zij haar zware jute zakken niet, knelde zij armkettingen en beenkettingen en schreef ze haar eerste zienerswerkje, *God kan verschijnen*, de titel duidt er al op, een leerwerk bestemd voor een breed publiek. *God schouwen* is de titel van het mystieke meesterwerk van de middeleeuwse Willem van St. Thierry. Annelies beschrijft in haar studie niet, als Thierry, een wanhopig verlangen naar God, een wanhopig liefhebben, wat ze beschrijft, zijn de ervaring en het zien van God.

Het is deze periode die men het best kan karakteriseren als de bevrijding van het lichamelijke door een extreme focus op het lichamelijke. Het broeierige dat zoveel verkeerde mensen tot haar leer aantrekt. Zij beschouwde een extreme vorm van masturbatie in die tijd als hét middel om tot God te komen. Juist vlak tegen een pijnlijk en volgehouden hoogtepunt worden zijn omhelzing voelbaar en zijn gelaat zichtbaar, tastbaar. De pater interpreteert het als vergeeflijke misinterpretatie van de jeugdige vrouw, die niet kon weten dat wat zij bedreef doodzonde was. Satanisten. Enerzijds werk van de kwade machten, anderzijds naïviteit, alle middelen aanwenden om tot God te komen.

De pater constateert wel, dat het masturberen - soms vier tot vijf uur per dag - door deze uitgemergelde vrouw die geen krachten meer had, een ware marteling moet zijn geweest die niks met lust te maken had. Hij was de eerste die de masturbatie als een vorm van zelfkastijding zag waarbij bevrediging en dood hand in hand gingen. Zij wilde enerzijds God in extase ervaren en anderzijds de uiterste bevrediging aantonen, de dood. Deze martelende zelfbevrediging had tegelijk een klassieke herkenbare functie. Te weten een bepaalde vorm van lijden te zijn voor dat deel van de mensheid dat God verloochende. Ze was a.h.w. het slachtoffer van de lust dat in haar martelende bevrediging de straf op zich nam van, zo bleek uit een geschrift over haar onderhandelingen met God, een vastgesteld aantal van 116 christenen die van het lichamelijke een religie hadden gemaakt.

Ze beschrijft overigens in haar *God kan verschijnen* een verschijning van God tijdens de voortdurende zelfberoering, gepaard met vreselijke pijnen en een bloedende clitoris. Ze beschrijft daar God als een naakte man die naar haar toekomt met een erectie en die haar neemt, ejaculeert, waarna achter deze man, nauwelijks zichtbaar een tweede persoon verschijnt die zegt dat zij onbevlekt zal ontvangen. We weten niet wat we hiervan moeten denken. Het is natuurlijk wel wat ruiger dan een onbevleete ontvangenis aangekondigd door een engel. Pas in de herfst van 1977 kwam haar biechtvader erachter wat zij deed. Hij verbood haar direct nog langer deze act van zelfbevlekking te voltrekken, hoewel ook hij er zeker oog voor moet hebben gehad dat zij ver voorbij de lust geraakt moet zijn, een oog moet hebben gehad voor de helse pijn en moeite

die dit onophoudelijk uitputtende hoogtepunt haar kostten. Hij verbiedt haar eveneens het onmatig vasten, als zijnde anachronismen.

Annelies beschrijft het allemaal in *Aan het eind van de weg*. Zij schrijft daarin uitgebreid over haar zelfbevleete ontvangenis en schrijft dat ze een kind baarde. Van het bestaan van een kind zijn overigens nooit sporen gevonden. Haar biografen zijn er verdeeld over. Kort nadat het kind gebaard zou zijn, dat ze goed zou hebben verzorgd, zouden haar ouders besloten hebben het kind af te nemen en ter adoptie aan te bieden. Zij stemde hierin toe, met de woorden dat haar openbaringstaak letterlijk ten einde is. Zij zegt het teken verstaan te hebben. De pater franciscaan ontkent en zegt dat wij het baren van het kind uit het huwelijk met God als het geboren worden van haar woord moeten leren begrijpen en dat ze kinderloos is gestorven.

Ze beschrijft in een volgende geschrift een tweede weg waarlangs de mens tot God kan komen, afgesneden van de zelfberoering. Vanaf de winter van 1977 liep ze in haar tuinhuis vrijwel altijd zonder kleding. Gestopt met het beleven van God via permanente masturberende zelfkastijding, zocht ze andere vormen van zelfkastijding. Ze droeg in die winter wel kettingen, verder niets. Ze liep onophoudelijk heen en weer om zich warm te houden. Ze at wel goed die winter, kookte alles wat ze verdroeg, at granen. Het was vermoedelijk dankzij dit dieet dat ze het in die ruimte van drie bij drie overleefd heeft. Hierbij moet gezegd dat ze eveneens dagelijks een half uur hardliep en zich na die tijd waste met water. Dan droeg ze wel gedurende één á anderhalf uur na het lopen warme kleding tot ze uitgerust was. Via een ingenieus waarschuwingssysteem is ze altijd gekleed wanneer iemand haar komt zien: haar priester, haar vader en moeder.

In die winter moet de onbevleete ontvangenis hebben plaatsgevonden waar de biografen over verdeeld zijn. Cynici sluiten dus niet uit dat ze gedurende de eerdere periode in het tuinhuis simpelweg verkracht is. Dat de naakte man waarover ze schrijft, werkelijkheid was, dat zij gedwongen is tot orgieachtige uitspattingen, waar nog steeds geruchten over de ronde doen. De paterbiograaf acht dit echter uitgesloten.

Als een ware Zarathustra ontpopt zich dan uit dit kluizenaarschap vanaf 1978 de toekomstige heilige die het westen nog gaat leren kennen, de heilige Anna van het Verlies, de grote zelfontzegging, de werkelijke en enige arme uit het westen die als blanke het westen leerde zien wat armoede was. De ambassadrice van de derde wereld die met haar dood solidair gebleken is met de hongerende en de arme. Zij heeft ook het eeuwige levensbeginsel uit willen drukken, zij heeft aspecten van het yogidom, de absolute zelfontzegging in een

handelingskader in plaats van een meditatiekader tot uitdrukking willen brengen.

Haar dood in 1984, na zes jaar van maatschappelijke religieuze strijd mag dan ook niet als dood geduid worden, haar dood is slechts metempsychose. Ze heeft geschreven dat ze als heilige ibis, als dwaalgast, steeds in het westen zal verschijnen. De biografen hebben zich veel moeite getroost om de betekenis van dit vogelbeeld en de zin ervan duidelijk te maken. De heilige ibis is een witte vogel, met zwarte poten en een zwarte nek en kop en zwarte pluimstaart, kortom een monniksibis. Deze vogel leeft alleen in Kenia in moerasgebieden. Men moet zeggen dat het dwalen naar het noorden tot de fysieke onmogelijkheden gerekend wordt. In het westen zal men dus cynisch reageren als een heilige ibis wordt waargenomen: dat moet een ontsnapt exemplaar zijn. Het westen moet dan leren begrijpen dat de heilige ibis een dwaalgast is. En daarmee begrijpt hij dat de wereld aan ordening onderhevig is die buiten zijn wil ligt. Kastermans achtte ik dit een te oppervlakkige interpretatie. Annelies had geen verstand van vogels. De naam heilige ibis is haar dus of ingegeven of ze heeft het ergens gehoord. De oude Egyptenaren vereerden deze vogel als verkondiger. De ibis is dus geen beeld, maar een werkelijke verkondiger. Zij heeft zichzelf met de ibis als profeet geduid.

Naast haar politieke strijd heeft ze in 1979 toch ook haar zelfkastijding en hongeren weer opgenomen. Ze is gestorven in de modieuze kleding waaronder ze haar zelfkastijding verborg. Ze is gestorven aan haar zelfkastijdingen, hoewel er ook geruchten in de omloop zijn gebracht, dat haar grote magerte, haar grote open wonden in feite aids waren, dat ze één van de eersten was die stierf aan aids, opgelopen tijdens orgieën eind jaren zeventig. Vanaf 1988 is het tuinhuis een toevluchtsoord voor pelgrims geworden. Er is een *stichting De heilige Anna van het Verlies* die in 1987, mede met geld van haar geschriften, het pand heeft opgekocht en heeft doorgebouwd tot een bedevaartsoord.

De verspreiding van haar leer wordt door zowel de autoriteiten als kerk met argwaan gevolgd. Er zijn volgelingen die gedurende vier dagen en nachten het feest van de heilige Anna van het Verlies houden aan een strand. Zij kleden zich op 12 februari uit en proberen dan tot 16 februari ongekleed in beweging te blijven. E.e.a. heeft inmiddels geleid tot afschuwelijke bevrozingen, één sterfgeval en ook tot verkrachtingen. Er is ook een groep volgelingen die de zelfkastijding uit de masturbatiekroniek heeft verwijderd. Die a.h.w. haar spirituele beleving volledig geprofaneerd heeft en die de heilige Anna van het Verlies tot patroonheilige van haar seksuele anarchie gemaakt heeft. Met alle gevolgen van dien. Veel van deze volgelingen hebben inmiddels aids, dat dan weer geïnterpreteerd wordt als boodschap en akkoord van God dat ook de

volgelingen mogen sterven voor al diegenen die het profane verheerlijken (een omgekeerde *Staphorstvariant*). Volgers van deze groep waren ook de eersten die seks op internet brachten. Zij bevinden zich dus eerst in de wereld van de lust en prediken dit als bevrijding en sterven. Afschuwelijk natuurlijk.

Er zijn ook meer reguliere volgelingen. De normale, serieuze pelgrim loopt twintig keer haar hardlooproute (ongeveer tien tot twaalf uur!), terwijl men hardop haar mantra *God moge ik water zijn onder de dorstende, moge ik dorstig blijven onder de drinkende* herhaalt.

De paus lijkt onzeker en er zullen nog wel enkele decennia onderzoek nodig zijn voor de zaligverklaringprocedure in werking gezet wordt. Breekpunten zijn haar vasten, moet dat begrepen worden als onmatigheid in het vasten of als karaktervastheid en haar zelfbevrediging, moet dat spiritueel geduid worden of als doodzonde. En, wanneer aangetoond kan worden dat zij enige tijd het slachtoffer is geweest van verkrachting (en dus haar verkrachters vergeven heeft, want niet verbitterd), hoe moet dan het afstand doen van haar kind geïnterpreteerd worden, als er al een kind was. Ten slotte moeten er twee wonderen na haar dood bekend zijn. In ieder geval is er inmiddels één aidspatiënt bekend die na zijn pelgrimstocht zegt compleet genezen te zijn, maar hij weigert inzage in zijn medisch dossier. Er zouden andere genezingen plaatsgevonden, met name op het gebied van alcoholisme, druggebruik, manisch-depressiviteit, anorexia nervosa, vaginisme en nymfomanie.

Er is ten slotte nog één interpretatielijns die gevolgd moet worden, dat is de lijn van de persistent sexual arousal syndrome (psas). Niet uitgesloten kan worden dat Annelies simpelweg aan deze ziekte heeft geleden, juist ook omdat er zo weinig liefde en affectie voor mensen in haar geschriften te vinden is. Vanaf haar negentiende zou ze dan in permanente staat van opwinding hebben verkeerd. Maar waarschijnlijk was ze hier te jong voor. Maar het zou iets verklaren van haar kluizenaarschap en kan de grond hebben gevormd voor haar weg van de zelfberoering die ze wellicht nooit actief bedreven heeft (maar dat ze slechts voelde als ziekteverschijnsel).

Onder enkele fragmenten uit haar mystieke documenten

*Ik ben uw ouder,
als ik uw oogopslag zie
die zonder woorden
zonder vragen
zich in volledig vertrouwen
aan mij overgeeft*

*Nee, wij mogen niet
uw kinderen zijn
die altijd de naïviteit behouden,
wij zijn de kinderen
die uw ouder moeten worden
die in harde strijd
van aflat en ontzegging
uw goddelijke onschuld zien.*

*Geef ons uw blik,
uw ogen,
geef ons de kracht
uw schepping gestand te doen.*

Er bestaat dus een vrijwel omgekeerde versie van dit gebed,

*Wij hebben allen van de boom der kennis gegeten
uw kinderen bouwen
zelfs kennen na
maar zijn vergeten
dat zij uw kinderen zijn.
Zij hebben u niet gedood
maar veel erger is,
zijn u vergeten
zijn niet tot het respect kunnen komen
dat elk volgroeide kind zijn ouders verschuldigd is.
Wij moeten herinneren
dat u onze ouder bent
onze leidsman
onze vader,
mijn vader.*

Een intiem gesprek:
*Vader, ik heb u niet herkend
vader, u bent mijn vader
en de vader van ons kind
ik sliep en heb u niet herkend.
U bent ondeelbaar leven
in mijn verleden en mijn heden
en zonder mij,
zult u de vader van
ons nageslacht blijven.*

*Vader, u bent tot mij gekomen
als mijn minnaar,
wij hebben de nacht gezongen
en u bent gegaan
als mijn bruidegom
Wij. Slechts wij.*

Ze heeft dit ook complexer en harder uitgedrukt:

*Bloed, voel ik
bloed van uw
hardheid in mij
om mij te laten weten
ik ben niet mijn lichaam
heeft u mij genomen
als waren wij de dieren
vader, vader, vader,
wat heeft u mij genomen.
Vader, vader,
ik heb u niet bedrogen,
bloed voel ik,
uit al mijn wonden.*

De regel

Zoeken

Bernardus, één van de andere grotere leraren, verzet zich tegen het kluizenaarschap, omdat een mens in de alleenheid verloren raakt en geen hulp meer kan ontvangen van anderen. Openheid voor Gods woord is de bodem voor moreel zuiver handelen en daarvoor zijn volgens Bernardus leven en werken in een gemeenschap essentieel. Kon je vijfhonderd jaar eerder van Benedictus nog als kluizenaar leven voor God, Bernardus sloot dit uit.

Bernardus is in feite een begriper en hij neemt, eerder dan dat hij gedrag *voorschrijft*, een filosofische positie in van waaruit hij gedrag poogt te verklaren. Voor Bernardus was de kernvraag de mogelijkheid van de mens om God te ervaren als de grond voor alle moreel handelen. Bernardus was te weinig filosoof om deze vraag in volle rijkdom te kunnen stellen, maar hij pakte de kwestie identiek aan als Kant midden achttiende eeuw. Hij vroeg zich af hoe de mens fysiek ingericht moest zijn om moreel te kunnen handelen en zijn antwoord was: zodanig dat hij zich op God richt. Zijn volgende vraag is dan wat de betekenis is van deze gerichtheid op God voor het menselijk handelen en hoe het mens-zijn begrepen moest worden met het oog op het *streven naar een te zijn met God*. *Goed* is God te zoeken, *boos* is God af te wijzen, dat is een dispositie van de mens. En vanuit die simpele moraal gedacht, is het denken van Bernardus essentieel want als de mens geen fundamentele openheid heeft voor God, hoe kan hij dan Zijn woord (hebben) ontvangen en dus, hoe kan hij dan goed zijn? Bernardus vraag was dan ook, in zekere zin, *hoe de mens moest zijn toegerust om tot God te komen*. Hoe kon het fundamentele zoeken dat de mens doet, vinden worden. Voor een denker als Bernardus is het bereiken van de eenheid met God een opgave, een levensdoel. Openheid voor God *is zoeken, is moreel handelen*. De religieuze ervaring is dus direct verbonden aan het handelen en wel aan het moreel goed handelen. Daar is in feite geen woord mystiek aan, er zitten wel wat tegenstrijdigheden in de redenering.

Dat is wel wat anders dan Zieltjens die beweert dat de eenheid gewoon met een beetje goede raad en zijn handboek kan worden bereikt. Het leven is dan niet langer een pelgrimstocht naar de hoogste vereniging met God die pas plaatsvindt na de dood, het leven een zoeken naar God, maar het leven is een easy te consumeren spirituele ervaring. *Volgens Von Ivanka hebben de meeste*

auteurs van de twaalfde eeuw de menselijke psychologie geschreven met het oog op de mystieke ervaring als opperste realisatie van de menselijke mogelijkheden (Zieltjens). Precies dus, een spirituele ervaring om niet, een wereld zonder waarden als het hoogste. Voor Bernardus was de vraag naar moreel zuiver handelen essentieel, voor Zieltjens ging het alleen om een beetje spiritueel rondhangen.

Waarlijk menselijke maatstaven, het hoogste goed, worden de mens, aldus de vroegste kerkvaders, ingegeven door God. De religieuze ervaring is daarmee ingebed in een normaal kader van leven en handelen, alleen dankzij openheid voor God (geloof) kan ik moreel zuiver handelen. God kan tot mij komen. En niet alleen in de westerse mystiek, ook in de Bhagavad Gita is Brahmaan het resultaat van een langdurig leerproces. Een leerproces dat levensproces is en niet: in meditatie te bereiken totale abstractie. Ook Krishna pleit, evenals Bernardus, voor *werken* als de weg om God te schouwen. En zowel Bernardus als ook Krishna begrijpen deze eenwording niet in hiërarchische termen. En ze begrijpen de vereniging (yoga) evenmin als iets dat slechts voorbehouden is aan bepaalde vormen van religieuze beoefening. Kort en goed, het vinden van God ligt hem in het harde dagelijkse werken - essentie van de cisterciënzer moraal en regel.

De religieuze ervaring is niet het typisch westerse proces van even een uurtje het hoofd leegmaken. De religieuze ervaring is de *ervaring* van het één-zijn met God, noodzakelijk om zuiver te handelen volgens de middeleeuwse denkers. Een eenheid die daadwerkelijk gevonden kan worden en wel aan het einde van een zware weg van werken en zoeken. En, aldus Bernardus, die eenheid wordt zeker niet verkregen wanneer men niet gezond leeft of wanneer men meer aan de zintuigen hecht, dan minimaal nodig om gezond te blijven. Maar voor de geestelijke gezondheid is de lichamelijke gezondheid geen *conditio sine qua non*. Ludo van Hecke zegt ongeveer het volgende: *goedkope spiritualiteit, ontdaan van God, als een kroket uit de muur te halen, dat is bedrog.*

De ideeën van Zieltjens stellen dan ook maar weinig voor: in de theologie is de religieuze ervaring reeds lang gespreksonderwerp. Men heeft God niet op zak zoals Zieltjens meent, maar de morele opdracht is om God te zoeken en steeds God te zoeken in alle handelingen is de moraal. En dat begrijpt Zieltjens als consumerende westerling niet meer. Hij zoekt niet, hij wenst Hem los van zijn dagelijks bestaan als een mythisch cadeautje te ontvangen. Het zoeken van God is geen vermogen dat zo maar voor iedereen is weggelegd - de trappen van nederigheid maken de ziel klaar om zich te richten op dat ene, te weten het verlangen om God te zien. De jakobs ladder, met op het einde het hoogste doel, God. Zo kan men, aldus Bernardus, ook afdalen.

Augustinus zegt: *En in mijn verlangen aan mijn verstand de onzichtbare volmaaktheden van God onthuld te zien worden door middel van zijn werken, verhef ik mijn ziel boven mijzelf en blijft niets meer te verlangen dan mijn God* (Duby, pagina 83). God heeft ons nu eenmaal voorlopig niet toegestaan Hem anders te zien dan in weerspiegeling en in symbolen. *Wij zijn dus op zoek alsof we zouden vinden, maar we vinden ooit, omdat we altijd moeten zoeken* (Augustinus).

Bernardus gedachtegang gaat ongeveer als volgt. Men dient in de diepste diepten van het geheugen te raken, met behulp van zijn wil, *tot hij raakt aan de afdruk in de mens van het beeld van God. Een vertroebeld beeld, omdat immers de zonde, het ingebed zijn in het vlees, de mens hebben doen afdwalen naar ongelijkvormigheid.*

Een samenleving zonder God, een samenleving zonder moraal, cynisch en pragmatisch geworden door het eeuwenlang herkauwen van de moraal. Tot betekenisloze woorden geworden regels, zoals het woord barmhartigheid zijn betekenis heeft verloren omdat de staat de rol van Samaritaan heeft overgenomen. Sommige regels van Benedictus, bedoeld voor de kloosterlingen, kunnen wellicht toch houvast bieden voor gedrag in deze ontkerstende samenleving. Of is het zo dat, nu God dood is, wij langzaam aan ook de toegang tot de moraal en de houvast voor het geweten zullen verliezen?

Nederigheid⁵

Men beklimt de ladder door nederigheid. Elke trap van nederigheid, dus elke trap omlaag, betekent een stap omhoog naar God. Nederigheid als zelfverzaking. Nederigheid en vernedering vallen niet samen. Men kan alleen voor zichzelf vernederd worden, bij gebrek aan nederigheid. De ladder der nederigheid is het vermogen om niet alleen niet boos te handelen, maar vooral, om niet boos te denken en om zich niet aan de zonden van de eigen wil over te geven want de eigen wil stellen boven de kloosterlijke gehoorzaamheid is de zekere

---

5 Broeders, de heilige Schrift roept ons toe: "Al wie zich verheft zal vernederd, en wie zich vernedert zal verheven worden". Door dit zo te zeggen toont zij ons, dat iedere zelfverheffing een vorm van hoogmoed is. (...) Daarom, broeders, als wij de toppen van de hoogste nederigheid willen bereiken, als wij snel willen komen tot die hemelse hoogte waarnaar men opklimt langs de nederigheid in dit aardse leven, dan moeten wij voor de opvaart van onze daden die ladder oprichten, die aan Jakob in zijn droom verschenen is en waarlangs hij engelen zag afdalen en opklimmen. Het zijn er twaalf. Zodra de monnik al deze trappen van nederigheid beklommen heeft, zal hij die liefde tot God bereiken, die volmaakt is en de vrees buitensluit.

weg naar perversie en verval. Men bereikt de hemel, men is absoluut humaan, wanneer men zichzelf ontzegt. Het goede is een levenshouding in dienst van het goede.

Deze kleine Thérèse, die voor Kastermans een symbool werd van alle religieuze kleingeestigheid, deze kleine Thérèse werd heilig verklaard om de kennelijke belangen die de mensen bij haar hadden. De ontmythologiseerde mens, die de boodschap van volledige overgave van het kind aan God, zoals de onbevagen vertrouwend houding van het kind, onmiddellijk verstaan had. Een boodschap die heden ten dage niet alleen in de katholieke sfeer gehoord wordt, maar die in alle uithoeken van de samenleving op alle mogelijke manieren wordt gehoord. De mens dient het kind in zich te koesteren. Uitspraken van een cultuur die de eigen verantwoordelijkheid moe geworden is. Uitspraken van een cultuur wiens problemen hem ver boven het hoofd gegroeid zijn.

In de bewering van de kleine Theresia *dat nederigheid de hel hels van woede maakt* zit iets aanmatigends. De nederigheid wordt dan begrepen als een levenswijze die onmiddellijk profijt op moet leveren. Nederigheid en versterking worden door gedisciplineerde vroegere heiligen, als een Willem van Thierry, echter als levenswijze begrepen, waarvan het geenszins vast staat dat God zonder meer akkoord gaat, laat staan dat ze de hel hels van woede maakt.

De opzet van Benedictus was het formuleren van een weg naar God, of beter, het formuleren van de regels voor moreel goed leven. En wanneer wij deze regels samenvatten, dan moeten wij zeggen dat goed leven alleen tot stand kan komen wanneer de leerling leert zich totaal te ontzeggen. Bernardus formuleert het als volgt: *nederigheid is een deugd waardoor de mens nietswaardig wordt in zijn eigen ogen. Een deugd waardoor hij zich volledig leert kennen.* Hij pakt deze regel later radicaler op: uit het verval en de vele interpretaties radicaler dan voorheen het begrip kloosterlijk samenleven te koppelen aan het begrip zelfontzegging.

Bestreed Kastermans Theresia eerst op het niveau van zijn eigen wereldbeeld, waar religie nog slechts rudimentair bewust aanwezig was en ging de kern van zijn argumentatie met name rond zaken als kleingeestigheid en aanmatiging, meer en meer verdiepte hij zich in de inhoud van de denkwereld van wat hij eerst een anachronisme had genoemd. En dat bracht hem tot Benedictus. En wat hij zelf niet had gekund leerde Benedictus hem, zoals eerder gezegd, over Theresia. *Het breken van iets materieels behoorde tot één van de ergste fouten en de regel schreef voor dat degene die een fout*

*gemaakt had, zich openlijk diende te beschuldigen*⁶.

Kastermans voelde zich bij het lezen van die regel plotseling westers, op de vingers getikt vanuit een ver, ver verleden. Zoals een kind in tranen uitbarst bij het laten vallen van een beker omdat het ding absoluut is, omdat het ding eenmalig is en niet stuk mag en kan, zo beschouwde ook de regelschrijver het ding. Om vervolgens onthechting te eisen. Wat die kleine heilige dus in feite had gedaan, was niets anders dan gehoorzaam zijn: zichzelf openlijk te beschuldigen van een ernstig vergrijp. Niet het ding, maar het gebrek aan respect voor ding, waardoor het genegeerd was en waardoor het stuk brak, was het probleem. *Het moderne westen produceert onophoudelijk en welbewust dingen die niet gerespecteerd mogen worden, die juist hun ondergang, hun stuk zijn, tot wezen hebben.*

Als men gelooft, zo meende Kastermans, dan moet men niet willen redeneren wie of wat God is. Als men gelooft, moet men leven in respect voor dit absolute, het volmaakte. Maar deze volmaaktheid heeft op aarde nooit zonder zijn concrete beelden kunnen heersen, als daar zijn de hemel en de hel. En waar een hemel en een hel zijn, is behoefte aan een laatste oordeel. God moge dan geopenbaard zijn, de wijze waarop men die hemel zou kunnen bereiken is een menselijke. Het is de prestatie van Benedictus dat hij de regels heeft geformuleerd langs welke de mens die hemel kan bereiken. Benedictus heeft zich als het ware tot remplaçant van God gemaakt.

Een vrouw zucht en steunt onder de buikpijn waarvoor ze van haar arts een middeltje heeft gekregen. *Ik denk*, zo had de arts *gezegd, dat het de dikke darm is, wat kramp*. De titel daarvoor schijnt te zijn, spastisch. Een zekere mate van willekeur in combinatie met een gespannen levenswijze schijnt dit mede te veroorzaken. De huisarts had *gezegd, bel over twee weken eens terug of het werkt*, maar de vrouw was op vakantie gegaan. Toen zij terugkwam van vakantie was de arts zelf op vakantie en plotseling begon haar buikpuin haar leven te beheersen. En na een twijfelproces van ongeveer een week, besloot zij dan toch maar naar de vervanger van de huisarts te gaan. En deze onderzocht haar, maar omdat zij bij zijn voelen nogal pijn zei te hebben en omdat de pijn aan de rechterkant zat, dacht de man dat er mogelijkwijze iets aan de blinde darm was. Zij kwam opgewonden terug van de arts, ik moet bloed laten onderzoeken, meteen, hij denkt aan de blinde darm en weg stormde ze naar het

---

⁶ *Als iemand bij een of ander werk, in de keuken, in de voorraadkamer, bij de tafeldienst, in de bakkerij, in de tuin, bij de beoefening van een of ander ambacht of waar dan ook een fout maakt of iets breekt of verliest, of zich aan iets anders schuldig maakt, waar het ook zij, en niet onmiddellijk uit eigen beweging voldoening komt brengen voor de abt en de gemeente en zich van zijn fout beschuldigt, ondergaat hij, wanneer het langs een ander bekend wordt, een strengere straf.*

ziekenhuis. Vervolgens begon ze vele kennissen af te lopen met de mededeling dat ze vermoedelijk naar de chirurg moest, dat ze iets aan haar blinde darm had. De volgende middag, na het gespannen wachten, kwam de uitslag van het bloed. Nee, niets aan de hand, geen aanwijzingen dat er iets gevaarlijks was, ze kon pilletjes komen halen die haar darmen wat zouden ontspannen. Ze reageerde verongelijkt en minachtend. Haar man begreep er weinig van, dat is toch mazzel, zei hij, dat je niets hebt. Maar het was natuurlijk *vernedering* voor een vrouw die zo breed en onbescheiden had uitgemeten over haar ziekte. Hier had wat meer stille nederigheid, stil lijden gepast.

Kastermans voelde het als vernedering toen Lodewijk Weylant zei niets in zijn werk te zien, kansloos. Een goedwillende amateur met weinig analytisch vermogen. De tot mislukte student geworden dissertatieschrijver wilde zijn tong wel afbijten en wilde dat hij bescheidener was geweest en de kunst van het zwijgen had beheerst. In alle stilte had kunnen werken zonder zichzelf vooraf op de borst te hebben geklopt. Hij had het geweten, elke keer dat hij over zijn dissertatie had gesproken, dat er nog iets ontbrak. Een hindernis die hij nog moest nemen. Natuurlijk toonde hij zich verongelijkt, wanneer al die kennissen hem vroegen hoe het nu ging, maar meer en meer nam hij het woord bescheiden zijn in de mond, ik had bescheidener moeten zijn en heb mijn intellectuele overtuigingskracht overschat. Enige maanden later, zei hij tegen een geslaagd filosoof, vroegere vriend van hem, ik heb ook nog een jaartje aan een dissertatie gewerkt, maar de gevestigde wijsbegeerte ziet er niets in, geloof ik, voor mij geen dissertatie. En hij dacht, ik begin het te leren. Ik begin iets van het beklimmen van een trap te begrijpen.

Gehoorzaamheid⁷

Men eist van het kind dat het gehoorzaamt. Want niet het kind, maar de ouder ziet in wat goed is voor het kind. Het kind wordt vermanend toegesproken wanneer het zonder om zich heen te kijken oversteekt. Gehoorzaam zijn, is niet doen wat men geneigd is te doen, maar gehoorzaam zijn is naar anderen luisteren en ook daadwerkelijk handelen naar het eigen geweten. Gehoorzaam zijn impliceert het vermogen afstand te nemen van het onmiddellijke. Maar, vanwege het gebrek aan een inwonend criterium, betekent gehoorzaam zijn eveneens het vermogen het redelijke te vervangen door het onredelijke. Dan is

---

7 De eerste trap van nederigheid is gehoorzaamheid zonder dralen. Zij moet eigen zijn aan hen die niets méér ter harte gaat dan Christus. Omwille van de heilige dienstbaarheid die zij publiek beloofd hebben, of ook uit vrees voor de hel of uit verlangen naar de heerlijkheid van het eeuwig leven weten zij van geen uitstel, zodra de overste iets beveelt, alsof God zelf het bevel gegeven had.

men niet gehoorzaam, maar handelt men omdat de vereiste gehoorzaamheid gesanctioneerd wordt. Omdat er straf op staat wanneer men niet gehoorzaam is, bijvoorbeeld ontslag.

Of het nu redelijk is of niet, zegt Benedictus, die vraag is niet interessant, men *dient te gehoorzamen*. De wetenschapper die zijn onderzoeksresultaten vervalst of die zegt iets onderzocht te hebben zonder dat te hebben gedaan, zondigt tegen de regel van de wetenschappelijke betrouwbaarheid. Hij zondigt niet direct tegen een ethiek, maar hij zondigt tegen een systeem, dat alleen kan werken als een ieder zich aan de regels van de hypothese en het experiment houdt. Een ieder die wetenschapper wil worden, dient de regel absoluut te gehoorzamen. Want, en ik citeer nu de zesde-eeuwse regelgever, *hij bedreigt niet alleen zichzelf, hij bedreigt het gehele systeem*.

Maar wat gewonnen is op de regelgever is de regel dat men inzicht dient te verwerven. Het is weliswaar niet verboden slechts uit gewoonte en onbegrepen plichtsbewustzijn te handelen, maar uiteindelijk dient de mens, wil hij mens-zijn, zijn handelen te kunnen legitimeren. Ik volg de regel omdat ik op die wijze iets waardevols bereik.

Zwijgen⁸

De meester spreekt, maar de leerling luistert en zwijgt, schrijft de regelgever. *Men dient ervoor te waken niet met de mond te zondigen. Zie, hoe weinig vuur een groot bos in de brand steekt. Ook de tong is een vuur*. Het gaat als een lopend vuurtje rond, is de uitdrukking die ervan gemaakt is.

Benedictus meent dat de taal en het spreken inhoudelijk nauwelijks bedwingbaar zijn, als leed de mens aan Gilles de la Tourette. Maar spreken is verwoorden. Men kan ook zwijgend verwoorden. De zin van het zwijgen is voor de regelgever het vermijden van de zonde. Niet het vermijden van het zondig denken, maar het vermijden van het verspreiden van onwaarheid, van de leugen die een bos in de brand steekt. Ach, hoe weinig kan er tegenwoordig gezwegen worden. En voor welk een deel heeft de meester veertien eeuwen later zijn gelijk gehaald. Hoeveel persoonlijke levens zijn niet aan flarden gepraat door de onwaarheid.

---

8 *Want er staat geschreven: "Bij veel spreken kan men de zonde niet vermijden.", en elders: "De tong heeft macht over dood en leven". Spreken en onderrichten is trouwens de taak van de meester, de leerling dient te zwijgen en te luisteren.*

En politiek, hoe vaak verwordt politieke propaganda tot leugen over de tegen-speler. En dergelijke welbewuste leugenaars besturen een volk. Bepaalde vormen van vrijheid zijn synoniem geworden met liegen en worden door leugenaars als verworvenheden voor zich opgeëist. *Men moet niet willen zwijgen, maar men moet leren te spreken wanneer het zinvol is.* Men moet niet gemakkelijk doen over de journalistieke onwaarheid en het vermogen een tegenstander in een kwaad daglicht te zetten.

Natuurlijk is Benedictus een moralist. Daar gaat het om, de regel en het heilige moeten. Maar vooraf aan het moeten gaat een helder inzicht in de waarde. *De waarde van het zwijgen is een wereld zonder leugen.* Een monnik, die hem geïnterpreteerd heeft, denkt in termen van niet mopperen, niet slecht denken en geen ijdele taal spreken. Maar dan verwordt de regel tot iets kleins en persoonlijks. Het zwijgen als culturele waarde. De stilte in een cultuur die zich relativistisch overschreeuwt, maar die eigenlijk slechts weinig te zeggen heeft. *In het persoonlijke leven is vrijwel niets zo belangrijk dat het ook daadwerkelijk gezegd moet worden.* Dat gelooft niemand.

Omdat de mens zich herinnert, blijft het woord. Het is gezegd en door anderen onthouden. Men moet de waarheid spreken. Het is deze regel die overigens tot doel heeft het pragmatisme te breken.

In de Koran staat dat wanneer een man zijn vrouw van echtbreuk wil beschuldigen, dat hij dan met vier getuigen aan moet komen. Hij hoeft niet als eis de waarheid te spreken, maar dient vier getuigen te produceren. Terwijl nu juist de ethiek van het zwijgen een leerstelling is, namelijk de leerstelling dat de waarheid gesproken moet worden. Men zou zelfs kunnen stellen dat het deze ethiek is, die geleid heeft tot de verwetenschappelijking van het westen: *men zoekt onophoudelijk de waarheid om niet ijdel te hoeven spreken.*

In die zin is het cisterciënzer zwijgen, het volledige besef van het ijdel zijn van de willekeurig taal het hoogste goed in het westen en zijn de zwijgende monniken de herinnering in het westen aan haar hoogste goed. Gij zult de waarheid niet pragmatiseren tot een overeenkomst tussen twee mensen.

Als men zijn daden niet legitimeren kan, dan dient men te zwijgen, is een consequentie die niet de mijne is. Men dient daden waarover men slechts ijdel spreken kan, niet te voltrekken.

Het onafgebroken besef van zondigheid.

Begeerte⁹

In vrijwel alle religie wordt de begeerte als het boze begrepen. De mens dient zich te bevrijden van de begeerte die de duivel is. Freud liet zien dat het mogelijk is om culturele ontwikkeling te begrijpen als het streven van een cultuur om dit boze van de boosheid te ontdoen en het als een goed een plaats te geven binnen die cultuur. Of was het good old Marcuse die de eros een plaats gunde in de samenleving.

Alle seksfilms laten weg dat een vrouw geen seks met een man wil. Dat haar kruis droog is, dat ze wellicht om je geeft, maar geen zin heeft. Die professionele porno-industrie laat niet zien waar het ook om gaat, intimiteit, affectie, je best doen om een vrouw, jouw vrouw te veroveren. Dat je het seksuele niet krijgt als een slok water, maar ervoor moet werken. Een dikke lul keihard in haar reet rammen, een dikke lul in haar strot rammen tot je klaar komt en zij bijna gestikt is. Hoe groter de lul in haar kletsnatte kruis, hoe duurder de porno. De duivel is de sekshandel op internet en we kijken vanachter onze computer bedeesd naar een eindloze rij ejaculaties in gezichten van alle soorten vrouwen, we zien mannen worden afgeranseld en chatten mee met ophitsende scènes, pis in mijn gezicht poesje, roept de man. Alle vrouwen zijn drijfnat, dat is een feit op internet en alle pikken staan recht overeind. Wij zijn een cultuur. En een cultuur die zich in haar geschiedenis voor heeft laten staan op een aantal hoge waarden: gezondheidszorg, kunst, technische ontwikkeling, arbeidsethos, huwelijk, tien geboden. Altijd weer zeggen deze waarden dat ik niet direct voor het lichamelijk genot behoor te gaan, dat ik niet direct voor behoeftebevrediging moet gaan, dat ik behoor te leren de behoeften te beheersen, te sturen en ze ondergeschikt te maken aan de hogere waarden. Daarin is elk godsbeeld het eens. Ascese maakt de kern uit van elk godsbeeld. Opoffering, waarde voor anderen, respect. Behalve op internet. Wij kijken met grote ogen hoe duizenden mensen voor de webcam klaarkomen met open kutten en anaal raggen. Wij mannen zitten met erecties machteloos te kijken naar al die duizenden vrouwen die niet in onze kamer zijn en we chatten¹⁰.

---

9 Ook wat de begeerten van het vlees betreft moeten wij geloven, dat God altijd bij ons tegenwoordig is, omdat de profeet tot de Heer zegt: "Al mijn begeerte ligt voor U open". Wij moeten dan ook op onze hoede zijn voor iedere slechte begeerte, want de dood heeft postgevat bij de drempel van het genot. Daarom heeft de Schrift ons bevolen: "Gij zult uw begeerten niet volgen (...). De tweede trap van nederigheid bestaat hierin, dat men niet gehecht is aan zijn eigen wil en er bijgevolg geen genoegens in vindt om zijn eigen verlangens in te willigen.

10 Enkele van de werktuigen om goed te handelen zijn volgens Benedictus: zijn lichaam onder tucht houden, zich niet vastklampen aan het genot, naakten kleden, niet verslaafd zijn aan wijn, niet onmatig zijn bij het eten, niet vlug toegeven aan slaap, geen gevolg geven aan de begeerten van het vlees, zijn eigen wil haten.

Verval van een cultuur? Of is het iets? Is het van waarde dat de mensheid achter een beeldscherm kan kijken naar zich kort en klein masturberende medemensen waarvan het niet zeker is of ze nu betaald krijgen en of ze er wel wat aan vinden.

Er is iets merkwaardigs gaande. De groei van de westerse cultuur inclusief het westerse recht is gebaseerd op zoiets als een *geweten*. Dit geweten is iets individueels, iets dat mij zegt wat ik in bepaalde situaties behoort te doen. Als ik een fout maak, behoort ik hem te herstellen. Als ik iets stuk maak, betaal ik ervoor. Je doet zaken binnen marges en afspraken – als je daarvan gaat afwijken ervaart de klant het als onrecht. De angst heeft te maken met het ontbreken van een geweten. *Een fatsoenlijk mens ontmoeten*. Een mens die in staat is de afweging te maken tussen zijn behoeften en de waarden.

Op het station werd omgeroepen dat er een trein naar Eindhoven naderde. Mensen moesten niet in het laatste rijtuig stappen, want daar zaten goed bewaakte voetbalsupporters in. De wachtende passagiers begonnen zenuwachtig met elkaar te praten, een trein vol beesten, zou de bewaking goed zijn. De ervaring die hij vroeger had in de dierentuin. Identiek aan het zien van een trein vol wilde mensen. Hij werd niet teleurgesteld, zelfs de supporters van deze betrekkelijk kleine voetbalclub, die zouden gaan verliezen van de Eindhovense landskampioen gedroegen zich zoals verwacht mocht worden. Lege blikjes gooien naar wachtenden, obscene gebaren maken, hun kont laten zien, sieg heil schreeuwen en buitenlanders eruit. Ze voldeden volledig aan die totale mengeling van westerse angsten, die absolute degradatie van alles wat van waarde was. Men diende, zo meende de voetbaltoerist, misschien een apart park aan te leggen, waar deze anachronismen een eigen staat zouden kunnen krijgen, waar ze hun rol als bewakers van een Hollandse cultuur met verve zouden kunnen spelen. Of een eiland te maken waar al deze wilden hun gevaarlijke rituelen konden blijven doen. En ze dan bijvoorbeeld een keer per jaar te laten voetballen tegen beschaafde naties. Welk een plezier zouden ze hebben met hun stiletto's, illegale pistolen en andere rituele tekenen van macht. Benzinebommen gooien tegen de beschaafde macht. Men kon ze ook vrouwen geven, maar gebleken was dat vrouwen een temmende werking konden hebben op deze wilden. Of men gaf ze God, of andere basic instincten. Wie weet kweekt het westen deze groepen achtergebleven jongeren, juist om de angst erin te houden; het besef levend te houden dat de mens op zijn hoede moet blijven. Westerse terugval is het op grote schaal gedogen van aanrandingen van enkelingen, waarmee de rechtsstaat haar doel voorbijschiet. Deze blind schreeuwende, slaande en vechtende mensen, men moet ze zien als anachronisme - rudimentair middeleeuws verschijnsel.

Zuchten als hij weer wilde. Als het ware zichzelf buiten schot houden en de partner alleen maar zien als object dat inbreuk wil maken op geen lichamelijke willen. En met de taal niet op z'n inhoud en intentie beoordelen, maar op z'n intonatie. Als hij kwaad was niet de erin verborgen emotionaliteit verstaan en op die inhoud ingaan, maar de emotionaliteit willen ontkennen.

De ziekte van de scrupules

Hij klikt een trefwoord aan. *Dampige Kut*. Hij komt uit bij een film. Een vrouw ligt wijdbeens, gekleed in een jurk, omhooggetrokken. De camerapositie is op haar kruis gericht. Courbet, denkt hij direct, *origin du monde*. Het filmpje is beter dan het schilderij, al was het maar omdat het stukje lijf tussen haar anus en haar vagina hier wel aanwezig is. De vrouw ligt zeer relaxed, haar ogen gesloten. Uit het feit dat de camera inzoomt, concludeert Kastermans dat het geen zelfopname is. De vrouw, eerst van een afstand gezien, doet niet veel meer dan de bovenkant van haar vagina aanraken, beetje cirkelen. Geen grote spectaculaire clitoris. Het maakt, kortom, een niet al te commerciële indruk, alleen jammer dat de vrouw zichzelf niet filmt. De camera zoemt in. Kastermans vermoedt dat het woord dampig betrekking heeft op de vochtigheid. De vrouw is al voor het aanvangspunt van de film bezig, want rondom haar kruis is het nat, weerspiegelt het licht dat nodig is voor de film. De camerapositie is niet identiek aan *origin du monde*. Dat beeld is schuin genomen, waarschijnlijk omdat Courbet zich niet op de volledige verkorting vertrouwde. De vrouw gaat traag door, soms haar andere hand er even bijhalend over haar kruis als geheel. Kastermans wacht tot het moment dat haar begeerte groter wordt, dat ze sneller gaat bewegen en klaar gaat komen. De film duurt een minuut of acht en gedurende die tijd blijft ze vochtig – er komt op het einde wat meer tempo in maar klaarkomen doet ze niet. Kastermans kijkt gefascineerd, ook als de focus alleen maar is gericht op haar vinger, haar vagina en haar anus, waar hij een klein rood plekje ziet. Hij weet het niet zeker, vraagt zich af of ze uiteindelijk niet toch een pornstar is die ook in haar reet geneukt wordt – vandaar het rode. Maar dan neemt de camera weer afstand. Néé denkt Kastermans, dit is geen porno, dit is real time. Hij denkt, dit geeft duizend keer meer informatie dan waar die vroegere schilders het mee moesten doen. Hij denkt, wat mij fascineert is alleen maar de vraag, komt ze klaar, is het echt. Amateur pornosterren die zichzelf graag vingerend op het net zetten.

Een ander filmpje. *Pijpen*. De camera in de hand van de man die gepijpt wordt. We zien een vrouw ons aankijken, maar waarschijnlijk kijkt ze haar vriend en de camera aan. Ze kust zijn pik in erectie, voorzichtig, gebruikt soms haar

hand, soms neemt ze zijn eikel volledig in haar mond. Ze ligt, leren we als de camera over haar hoofd zoemt en zich op haar billen focust. Ze draagt alleen een onderbroek. De camera gaat weer terug en ze beweegt nu heel wat schokkender. Kastermans begrijpt dat ze het kussen en likken allesbehalve onprettig vindt, het windt haar op en zonder dat iemand haar stimuleert gaat ze klaarkomen op wat ze doet. Ze zuigt en kust door, beweegt daarbij zelf steeds heftiger en uiteindelijk zien we sperma komen, maar dat spuit zeker niet met veel geweld alle kanten op, het ziet een beetje bij haar haren en ook in haar mond. Ze kijkt een beetje glazig en Kastermans concludeert, teleurgesteld, dat wel de man klaar kwam, maar zij waarschijnlijk net niet, ze wil nog door.

Hij klikt *ervaren hoer* aan. Een acht mm filmpje of een webcam met een vrouw van ongeveer vijfenveertig jaar, bediend door een soms *Ja, schön* roepende geile Duitser. Een film van ongeveer twintig minuten. Hij kijkt geboeid. In matig tempo ontdoet de vrouw zich van haar kleding, houdt eerst alleen haar ondergoed aan. Zit wijdbeens in een leunstoel en brengt haar hand in haar slip, beweegt. Dan ontdoet ze zich van haar slip. Blijft even staan, bukt zich. De camera zoemt van achter in op haar kruis, dat ze open maakt voor de kijker. Kastermans zit met een paal achter zijn scherm. Voelt zich schuldig maar is niet in staat het filmpje weg te klikken. De vrouw heeft er kennelijk geen enkele moeite mee. Ze gaat weer wijdbeens zitten, de camera zoemt in en Kastermans vermoedt dat het geen fake is, want haar kruis is zeer vochtig, ze beleeft er kennelijk genoeg aan. Het spel blijft zich herhalen met slechts één of twee keer een breuk in de shots, montage wellicht. Dan na een kwartier van deze stille beelden, met steeds langdurige beelden van haar open roze kruis in close up, zeer vochtig, neemt de vrouw weer wijdbeens plaats en begint ze zowel haar clitoris sneller te stimuleren als haar vinger in haar kruis te bewegen. De camera kijkt ook even naar gelaat dat nu meer in zichzelf is besloten en even later komt ze klaar – glimlach. De laatste minuten streelt ze zichzelf nog wat, maar het is gedaan. Uiteindelijk, denkt Kastermans, is de spanning of de vrouw op de film klaar gaat komen of niet - en die spanning, denkt hij, is waarschijnlijk mijn begeerte, want als zij komt, kom ik ook. Hij kan er niets aan doen, hij kan wellicht de film wegklikken maar hij kan niet ontkennen dat dit proces bij de vrouw is waar het om gaat. Dit is *origin du monde*. Kan ook zijn, duivels goed gemaakte porno waar je je ziel aan verkoopt.

Bouwen

Men gaat God niet zien via de methode Zieltjens. Men gaat God nooit zien maar men kan er wel naar zoeken. Men kan dit gerust de ervaring van vreugde om de waarheid noemen en God reserveren voor een geloof dat nooit empirische

bevestiging nodig heeft via wonderen of fysieke ervaring. Dat laatste beseften zowel de theoreticus en bouwabt Suger als de grondlegger van Cîteaux, te weten Bernardus. Voor hen beiden waren kunst en literatuur bedoeld om *de blinde geest te doen opgaan naar het licht, hem te doen opstaan uit de vroegere onderdompeling*. Dergelijke gedachte van kunst en vorming is heden ten dage een cliché geworden. De opmerking van Zieltjens dat hij toch maar raak moet kunnen ouwe hoeren, zonder zich om de waarheid te bekommeren en de pretentie dat dit cynisme de mens tot een hogere spiritualiteit zou kunnen brengen, getuigen van weinig respect voor de grote voorgangers in de religieuze ervaring.

Bernardus meent dat de praal van God in het innerlijk en in het woord zichtbaar wordt. In de ziel van elke monnik ontvouwt zij haar onzichtbare praal, die des te meer schittert naarmate het werken aan de persoonlijke inkeer is gevorderd. *Het woord is in mij gekomen en vaak. Het is vaak in mij gekomen en soms heb ik zijn komst niet opgemerkt, maar merkte ik dat het er was en herinner ik mij zijn aanwezigheid. Zelfs als ik zijn komst kon vermoeden heb ik die toch nooit ervaren, net zomin als zijn vertrek. Vanwaar kwam Hij in mij ziel? Waarheen is Hij gegaan bij zijn vertrek? .....De ontdekking van de ware rijkdommen krijgt haar beslag in de loop van nauwelijks merkbare bezoeken waarmee God de gelouterde woning wil vereren* (Duby, pagina 85).

De bevrijding van het innerlijk van de aardse troebelen (van begeerten en van hoogmoed) om het klaar te maken voor het vinden van God, de nooit volledig vervulde levenstaak, volgens middeleeuwse kerkvaders. Om waarlijk geest te zijn, is een bevrijding noodzakelijk die alleen door bepaalde wijzen van leven tot stand kan komen. En Bernardus mag dan hiervoor een keiharde levenswijze gekozen hebben, in feite zegt Bernardus niets anders dan dat het leven zelve de serieus zoekende mens tot God zal brengen. En de ervaring van God is een aardse ervaring. Het is dit wat zichtbaar wordt in de harde arbeid die de monniken verrichten moesten en waarvoor soms zelfs hun gebeden moesten rusten. Het is deze arbeid die het westen moest leren beseffen. *De ideologie van de veroverende arbeid* (Duby, pagina 99). Arbeid, mede bedoeld om de wereld (natuur) zo te ordenen en in te richten, dat er meer en meer de trekken van God zelve in zichtbaar zouden worden. *Het bewerken van de wilde natuur als symbool voor het vormen van het eigen zuivere zoeken: het weggappen van de wildgroei* (Duby, pagina 103). *God heeft al het geschapene aan de mens onderworpen en God nodigt de mens uit een bijdrage aan zijn eigen werk te leveren - de wereld ontginnen en ordenen - er vruchtbare, rijke landerijen van maken* (Duby, pagina 109).

Zolang er niets gebouwd is, bestaat het cisterciënzer oord niet. De pioniermonniken beginnen dan ook de dag van aankomst, nog provisorisch, met bouwen,

zelfs voordat de graven en bisschoppen zijn gekomen om hun domein met gewijde kruisen af te bakenen. In hun levenswijze gericht op het zoeken naar God middels het ordenen van de wereld en het zo effectief mogelijk uitbaten van de natuur, waren zij, niemand anders dan zij, de voltrekkers van het grondinzicht van de westerse cultuur. Arbeid en expansie - altijd meer verdienen - winst. En dat was ook dat hij van de vader onthouden had: het zwijgen, de harde arbeid, het vroeg opstaan, vroeg slapen en de minimale voeding die men genoot. Het deed zijn vader zichtbaar genoeg toen hij hem vertelde dat hij niet alleen stond in zijn maagkwaal. Dat ook de allergrootste onder de cisterciënzers een maaglijder geweest was. Duby vertelt dat Bernardus naast zijn zetel een gat moest hebben om te kunnen overgeven. Een maag geruïneerd door het vasten (Duby, pagina 79). En bovendien is het voedsel van de lekenbroeders slechter (Duby, pagina 111).

Kloosterleven

De cisterciënzer ontzegging

Zijn vader vertelde het volgende: ik fietste daar vaak met vrienden en ik raakte geïnteresseerd in het kloosterleven, ik raakte met monniken in contact, tenminste degenen die mochten praten. In feite wilde ik vanaf mijn vijftiende graag priester worden. Maar ja, ik was de oudste van een gezin van zes kinderen en in plaats van dat ik de mulo afmaakte, waardoor ik in het klooster de priesteropleiding had kunnen volgen, ben ik gaan werken, nee niet bij Noury en van der Lande in Deventer, je weet wel, waar oma nog altijd pakketten van ontving toen opa al tijden overleden was, ik werkte bij de diepdruk, was fotograaf.

Mijn vader en moeder verzetten zich zeer sterk tegen de gedachte dat ik in het klooster zou gaan, ik mocht niet, maar ja, in 1941, ik was toen inmiddels zeventien was de tijd voor hun ook wel rijp om mij te laten gaan. Ze zagen om zich heen de eerste jongeren opgepakt raken. Nee, ik was in 1940 nog juist te jong om te moeten dienen, wij keken naar de overvliegende Duitsers en gingen naar de IJselbrug om te kijken of hij opgeblazen zou worden. Voor mijzelf was dus nooit het hoofdmotief te willen ontsnappen aan de Duitse Arbeitseinsatz, ik had al vanaf mijn vijftiende in willen treden. Zoals Theresia, dacht Kastermans van wiens jeugdige interesse heel wat hoger werd opgegeven.

De keuze was voor mij moeilijker geworden. Ik was ervan overtuigd dat ik binnen de kloostermuren wilde leven, maar tegelijkertijd was het onmogelijk om nog priester te worden, want ik had geen mulo en binnen die kloostermuren kon je veel studeren, maar niet alsnog je mulo halen. Ik koos dus in 1941, samen met Jan Brinkhof, voor een lekenbroederschap, je kunt zeggen, ondersteunende dienst. Ik dacht dat ik de positie van mindere wel zou kunnen verdragen. Maar in feite kreeg ik vanaf het begin van mijn intrede last van mijn maag. Ik heb drie keer een periode van zes weken rust gehad. Kijk, voor hen was dat niet zo erg, in Sion, maar voor mij bracht het grote twijfels bij mijn roeping, ik bedoel, als je kiest voor zo'n leven, dan moet je er lichamelijk ook toe in staat zijn.

Nadat ik voor de derde keer ziek was, het was inmiddels 1946, zei ik tegen de abt dat ik weg wilde. Maar men heeft mij toen nog een jaar vastgehouden, ze

wilden mij niet laten gaan, want ik was op veel plaatsen inzetbaar. Ik kon pijpen verstellen, ik kon de gasten bedienen, ik kon de broeder kok vervangen, ik had 's nachts met de hand gedorst om het graan in dubbele wanden op te slaan. Nee, ik studeerde weinig, ik had er geen behoefte aan, het mocht wel.

Men stond in die tijd nog om twee uur 's nachts op om te bidden en te beginnen, maar ik had zo'n last van mijn maag dat ik pas om vijf uur op kon staan, dan voelde ik me zo'n slappeling.

Het etensregime was sober, drie keer in de week bonen, altijd bruin brood en mijn maag verdroeg het niet. Je kon wel melk krijgen en kaas bij het brood, maar ja, wij hadden de gelofte van soberheid. Wij dachten dat door contemplatie het goede bereikt zou worden, hoewel dat een typische Bomansinterpretatie is. Sion was ook een landarbeidklooster, de paters *werken*.

De vader zweeg nadenkend bij deze zin. Ja, begon Kastermans, daar kun je kritiek op hebben, maar dat is toch op zich legitiem. Nee, had zijn vader geantwoord, want het betekende ook een veilige beschermde vluchtplaats. Ik hoefde niet voor mijzelf te zorgen, de abt was verantwoordelijk, je eten en je drinken kreeg je wel. Daarom was het klooster ook aantrekkelijk voor boerenzonen en mensen uit gezinnen zoals ik, die te vroeg de verantwoordelijkheid moesten dragen. De contemplatie was ook een veilige contemplatie.

In de oorlog kwamen de Duitsers controleren, maar ze hebben niets vernield. Tja, in het oosten was niet zo'n zware Hongerwinter als in het westen, dat moet je niet vergeten, wij kregen voor de oorlog veel zwervers aan de deur, die voedden wij en in de oorlog natuurlijk veel meer hongerenden. Toen ik kok was, maakte ik extra soep en eten per dag voor gemiddeld zo'n vijftig mensen die aan de deur klopten om eten. Maar je moet bedenken, de fruitoogst in het oosten van het land en midden was in de zomer van 1944 fantastisch geweest, wij barstten van het fruit, maar overal was fruit. Er kwamen in de winter wel mensen om eten bij ons en die kregen ook wel spullen mee, maar alle toegangswegen naar ons en naar het westen werden zwaar gecontroleerd. Je kon die mensen geen zak aardappelen meegeven, want ze kwamen beroofd door Duitsers weer thuis. We gaven zo zogenaamd voedsel voor een dag mee, natuurlijk meer. In feite waren wij te ver af van het westen om een zeer grote stroom te ontvangen. Dr. de Jong spreekt dat feit tegen, dat wil zeggen gedurende de Hongerwinter trokken tienduizenden mensen uit westen per dag door de oostelijke provincies op zoek naar voedsel. Maar wat hij beaamt is, dat er bij de IJssel buitengewoon grote problemen ontstonden voor mensen die voedsel bij zich hadden naar het westen. Particulieren mochten vanaf 25 januari geen granen, peulvruchten, boter, olie, kaas over de rivier meenemen naar het westen - en dat is dan waar zijn vader vermoedelijk aan heeft gerefereerd. Bij De-

venter is in tien dagen tijd ruim drie ton graan, zeventig kilo peulvruchten, elf kilo boter in beslag genomen, waar ongetwijfeld spul van SION tussen gezeten heeft. Op 3 februari was de voedseltrek sterk afgenomen. Op 1 maart werd vervolgens de IJselsperre van kracht.

De Jong observeert een toename van het aantal gelovigen gedurende de oorlog. Juist de religieuze beleving verschafte de mensen troost in een tijd die verder niets te bieden had. *Juist aan het geloof in Gods almachtige goedheid ontleent de hongerende nog enige kracht.*

De monniken zwegen. Eén dag per jaar hadden we een feestdag, dat wil zeggen, dan kregen we een glas wijn en een sigaartje. Maar dat sigaartje smaakte eigenlijk niet, want je had al zo lang niet gerookt. En één keer per jaar mocht ik praten. Gedurende een periode van drie dagen mocht ik telkens wat familie ontvangen voor een uurtje per dag. Dan kwam mijn moeder en ook Gerard en Rinus zijn geweest, en de volgende dag kwam mijn moeder dan nog eens alleen. Nee, zijn vader had hij die tijd niet gezien.

Na zijn uittrede had het nog drie jaar geduurd voor hij aan zijn maag was geopereerd. Ook hier had zijn verbeelding hem parten gespeeld, want hij had altijd gemeend dat de vader nog geopereerd was, toen hij broeder was. Nee, dat was niet zo.

De vader vertelde vervolgens hoe vereenzaamd hij zich na zijn uittrede gevoeld had. Hij werkte als meubelverkoper in een samenleving die hem volledig vreemd geworden was. Hij had gedacht, als God mij als monnik wil, dan had hij mij geen maagkwaal gegeven. God wil mij niet en ik moet luisteren naar Hem. Tussen de middag, zo vertelde hij, tussen de middag zat ik vaak alleen in een kerk om tot rust te komen. Nee, ik ging niet meer terug naar SION.

Zijn moeder voegde er een keer aan toe. Toen ik hem pas kende, toen was ik soms zo boos op hem. Dan zei hij tegen mij dat hij alleen maar met mij was omdat hij last van zijn maag gehad had, maar dat hij anders nog op SION zou zitten. Bevrijdende lach van de vader en de moeder.

Het is de ernst van het moment, de serieusheid van de vader zoals hij over dat verleden denkt. Hij laat hem de onlangs aangeschafte regel van Benedictus zien. Ik had, zei zijn vader, altijd zo'n honger, dat ik nooit naar de regel luisterde. Daarna wel, dan werd er een mystieke of historische tekst voorgelezen, die vond ik wel interessant. Opnieuw gelach. Ik begreep uit Benedictus, zegt de zoon, dat luisteren een buitengewoon hooggeachte deugd was. De vader lacht.

Of de vader zich mislukt had gevoeld bij de uittrede. In feite een overbodige vraag, het was, alleen, ontheemd. De vader dacht na, nee, ik moest opnieuw proberen er iets van te maken. Ik was, zei hij, pas vierentwintig toen ik uittrad. Dat moet je onthouden.

En dan dringt het goed tot hem door. De monnik uit St. Wandrille die zo trots was geweest toen een jonge monnik passeerde. Hij had gezegd, die jongen is pas tweeëntwintig, is het niet mooi, dat wij in deze tijd nog een tweeëntwintigjarige geroepene bij ons hebben. Hij had de vreugde van de monnik begrepen en het innerlijk beaamd. Verongelikt gereageerd toen zijn vrouw, aan wie hij het vertelde, hier een draai aan gaf in de richting van de homoseksualiteit. Nee, had hij gezegd, voor zover dat al zo is, dan is dat een worsteling waartegen gevochten wordt. Die monnik was eerlijk verheugd.

Zijn vader was pas zeventien geweest bij zijn intrede en bij vierentwintig jaar had hij een heel leven achter de rug. De stappen die je gedurende die leeftijd zet zijn de meest ingrijpende die gezet worden. Zijn vader was nooit teruggekeerd tot God, hij was zoals later zoveel katholieken, in de handen van de arbeid gevallen en was vakbondsleider geworden van de Grafische Bond NKV, later Druk en Papier. Andere ex-priesters zochten hun heil aan sociale academies, waar zij de revolutie predikten.

Ik lees veel bij de regelgever en de regelhersteller over het zoeken naar God dat de monnik doet, maar hoe moet ik dat nu duiden? Is dat het beleven van God als een mystieke ervaring, of is dat nu het serieus bestuderen van de teksten van het nieuwe en oude testament, God te bestuderen. Zonder aarzelen antwoordt de vader, dat beide tot het zoeken gerekend kunnen worden. Er liepen monniken rond, waarvan ik dacht dat die hartstikke krankjorum waren, zo ver waren die van de wereld. Elke monnik die het kloosterleven voltooit, is een heilige. Met al zijn fouten en al zijn menselijke onhebbelijkheden is dat toch een heilige, snap je dat. Dat hij tot zijn einde toe zo voor God geleefd heeft.

In het oude testament, bijvoorbeeld bij de spreuken, schrijft Salomon nogal wat levensregels voor. Of Mozes voor de eredienst. Deze regels moet je duiden als leefregels, m.i. als de grondslag van het westerse fatsoen. Soms breed uitgesponnen, soms kort samengevat in de befaamde tien geboden, die in feite niet veel meer zijn dan een willekeurige uitsnede uit de vele leefvoorschriften. Hoe moet ik nu de verhouding van de regel van de regelgever begrijpen t.o.v. deze leefregels. Wij waren, aldus zijn vader, alleen gehouden aan de regel van Bernardus. En deze regel schreef tevens voor te studeren.

Hij vraagt in feite naar de wijsgerige betekenis van het kloosterleven en dat zal ongetwijfeld iets met de verspreiding van de regel te maken, maar voor de kloosterlingen zelf gold alleen *volgens de regel leven en op die wijze het wel van de wereld bewerkstelligen (God te bewegen)*. Voor de oorspronkelijke religie waren de kloosters de verspreiders van het woord, maar voor Bernardus kreeg het klooster t.o.v. het wereldlijke een introverte betekenis: slechts omwille van direct contact met God.

Inderdaad, zei Bindiks, in de winter, tussen een bepaalde gebedsdienst en het licht worden, die uren moesten benut worden voor studie en gedurende de vasten moesten de paters de bijbel lezen. Ik niet, zei de vader, ik was tenslotte slechts broeder, hoe graag ik het ook anders gewild zou hebben, ik wilde natuurlijk priester worden. Ik moest 's nachts eieren rapen, stallen schoonmaken. Wij hadden veertig koeien en sommige gaven twaalf liter melk. Wij melkten met twaalf broeders en boerenknechten, ongeveer drie of vier per persoon. Niet meer, nee, acht koeien melken met de hand is een fabeltje, dan kun je niet. En je moet bedenken dat ik in rusttijden van zes weken in verband met mijn maag - door het eten van die bonen en die zwarte koffie drinken - niet zes of zeven uur, maar acht uur moest slapen van de dokter en dus tot vier of vijf uur in bed moest blijven, in plaats van vroeg op.

Hij denkt, misschien was de maagzweer een teken van God van geheel andere orde. Het is alsof deze gesprekken met de vader, hoewel het ging om een tijd van vijftig jaar geleden, de kern van zijn denken raken. Niet zozeer het broederschap, maar het priesterschap was zijn werkelijke ambitie geweest. En die ambitie had hij ingeleverd.

Alle paters moesten 's morgens ook een mis lezen. Dan waren er acht tegelijk bezig. Als broeder was je dan ook misdienaar bij één van de priesters. Of je 's morgens om half negen, als er eindelijk eens gegeten kon worden en je al vanaf 's nachts twee uur gewerkt had, of je dan niet totaal rammelde van de honger of bekaf was. Nee, dat was niet zo. (Ook Fermor beschrijft eenzelfde ervaring dat hij, wanneer eenmaal de hyperenergie van het stadsleven verdwenen is, hij veel minder slaap nodig heeft. Hij interpreteert spreken als afvoeren van te veel energie en raakt geneigd het gehele wereldse leven als vals t.o.v. de zwijgzame, geregelde monniken te beschouwen). 's Avonds om zeven uur gaan slapen en 's nachts om twee uur op, in de winter wat langer.

Wat mij interesseerde, is met name de gelofte van armoede en contemplatie. Zoals ook Bomans deze vraag aan zijn broer en zuster heeft gesteld. Er is geen historicus die de economische betekenis van de cisterciënzer monniken ont-

kent. De vraag die wij ons stellen is de vraag naar de zin van de ontzegging voor het woord en tegelijk de vraag naar de kennelijke levensvreugde die deze ontzeggingen met zich meebrengen.

De moderne westerse mens grijpt overigens onophoudelijk terug op deze levenswijze. De diëten die mensen volgen, het vasten dat men doet om schoon te worden, het zijn de rudimenten van een gedachtegoed dat bijna het wezen van het middeleeuwse ideaal van een zuiver leven uitmaakte. Een gedachtegoed dat tot kort na de tweede wereldoorlog de westerse mens geboeid is blijven houden.

Waarom te zwijgen?

Waarom te vasten?

Zijn verlangen naar de stille contemplatie van SION had hem er toe verleid om op monumentendag met zijn zoon per trein naar Deventer te reizen. En daar ging hij via de Lebuïnusroute op zoek naar SION. Hij arriveerde voor het klooster en zag dat er nu geen missen waren en dus dat hij niets zou kunnen bijwonen. Hij liep zenuwachtig rond, terwijl zijn zoon hem bevreemd opnam. Waarom bel je niet aan. Bindiks weet niet of hij die paters mag storen, zei hij. En de paters zouden uit zichzelf niet open doen, want nieuwsgierigheid was geen deugd. De paterportier zag hem en wachtte af. Na een kwartier, waarin Bindiks steeds nerveuzer werd, begon zijn zoontje hem te vragen om op te stappen. Hij wilde per se niet meer naar binnen nu. Er stopte een auto en Bindiks sprak de man aan, vroeg naar de procedure om binnen te komen. Gewoon aanbellen, zal ik even mee. Hij wilde graag, maar zijn zoon weigerde nu ernstiger. Die herinnerde zich alleen maar St. Wandrille, waar hij niets van de rondleiding had kunnen verstaan. De aardige pater had hem over het hoofd gestreeld en in het Frans gezegd, dat hij leek op het gezicht van een vernield beeld. Hij had gedacht, straks krijg ik hier weer zo'n rondleiding. Voor Bindiks had, in zijn emotionele verwarring, waarin zijn tocht naar God hem toch had gebracht, het aanbellen zoveel geleken als een verzoek tot intrede. Ver weg, ver weg van zijn vrouw en kinderen was hij geweest en hij vroeg zich hier in alle vrijheid af of hij wilde zwijgen. Maar hij had het oordeel uiteindelijk laten hangen van de mening van zijn zoon. Ze fietsten over de landweggetjes terug. In Deventer aangekomen zochten ze naar het huis van zijn oma, waar zijn vader gewoond had, ze bezochten een tante en gingen naar het kerkhof waar zijn familie lag. Ze bezochten het ouderlijk huis van zijn moeder en tenslotte ook nog het huis waar hij vroeger gewoond had op de Hagendoornstraat. Toen was het tijd om naar huis te gaan.

De weken daarna was hij zwijgzaam in huis. In gedachten steeds bezig met het zwijgen. Verder terug had hij niet gekund. Hij was gegaan tot de bereidheid zijn hele leven te offeren aan niets.

Kloostergang

Ik had er natuurlijk over nagedacht. Geen dissertatie, geen kinderen. Geen God. Ik dacht het hangt samen met een devotie voor God willen zonder God. Men kan dit rituelen noemen, maar rituelen zonder zin. Een ritueel om zichzelf. De levenswijze van de monniken is een discipline die mij als discipline aanspreekt. Alleen zal ik nooit zeven keer per dag willen bidden. Het zitten in de koorbanken zonder bidden, zonder zoeken. Het in koorbanken zitten als zijnsgegevenheden. Het zwijgend eten in de refter als zijnsgegevenheid. Maar dacht ik dan, zie ik mezelf in de kleding van de lekenbroeder lopen? Of moet ik juist een klooster zoeken dat mij toestaat te studeren?

Ik sprak er met mijn vrouw over. Ik zei haar wat ik ontdekt had, *devotie als zijnswijze voor de hedendaagse mensen*, maar nu zonder God, zonder Vader en zonder zielenheil. Leven volgens de regel, maar niet om tot God door te dringen maar om te leven. Ze begreep me natuurlijk niet. Jij, begon ze, hebt mij bedrogen. Jij, zei ze, bent gelovig geworden, *jij bent een paap geworden*. Ik schudde mijn hoofd. Ik wilde haar mijn theorie van het gebrek aan disciplinerende visie uitleggen, het gebrek aan zinloze vaste handelingen die toch een bepaalde waarde impliceerden. Zoals een dier als het een keer per ongeluk ergens eten heeft gekregen altijd op die plek zal zoeken, ook al krijgt het daar al jaren geen eten meer. De hardleersheid van de westerse mens. Ik moest haar natuurlijk over Catherina en mijn ziekte vertellen maar vond de woorden niet. Ik sloeg abstracte fundamentalistische taal uit. Wij nemen, zei ik, wij leven er maar op los, wij leven zonder visie, zonder levenswijze. Onze kapitalistische houding is er een geworden van proberen de beperkingen van het gebrek aan visie zoveel mogelijk tegen te houden. Wij disciplineren ons niet. Ons probleem is aids. Ons probleem is hoe ons aan een bepaald dieet te houden. Ons probleem is voor het zingen de kerk uit. Ons probleem is de prijs van onze Ov-jaarkaart en onze discipline is het aanvangsuur van ons werk en de vertrektijd van de trein. Wij eten wat ons wordt voorgeschoven.

Dat verhaal ken ik, zei ze woedend. Ze vroeg me of er nog meer kwam, gooi een bom, zei ze, gooi een bom vanuit die achterlijke moraal, dat bedoel je toch, *moraalridder, trek ten strijde met jouw viespeuken tegen ons!* Of er weer zo'n ouderwetse uren durende tirade zou komen.

Ik zweeg, ik had iets overzien. Ik wil op dit ogenblik niet met je strijden, zei ik. Ik wil je uitleggen dat ik niet voor God naar Diepenveen wil vertrekken. Ik wil je uitleggen dat ik er niet op klassieke zwijgende wijze God ga zoeken. Ik wil erheen om een manager van levenswijzen te worden. Geen goedkope cursus, geen levenslessen, geen handel in bezinningsweekenden. Als je wilt, zei ik, ga je mee.

Ze lachte me uit. Wat moest ik daar met die viezeriken? Waarom, vroeg ze, waarom ben je nog een jaar bij me gebleven? Waarom heb je een jaar lang niet met mij willen vrijen? Was dat het ultieme gevolg van jouw gebrek aan wil, gebrek aan moed? Weet je Bindiks, kijk naar mij, ik ben kletsnat geweest en je zag het niet, ik wilde dat je mij had gezien, ik wilde dat je mij had gedacht in plaats van die kleingeestige heiligen en boekjes van je. Het is voorbij, Bindiks, het is allemaal voorbij. Die moraal van jou, die is er al. Wij zijn moraal en daar hoef je geen nieuw ridderdom tegenover te gaan stellen. Wat zoek je nou in die stupide kloosters met die vieze kerels?

En pas toen drong tot mij door wat ik gedaan had dit jaar. Ik had veel meer gedaan dan alleen Catherina en mijn schuld gezocht, ik had haar niet betrokken, ik had maar wat gedaan, ik had aan het lijf van Catherina gedacht dat ik verlaten had en haar niet meer gezien. De moraal, zei ze, die moraal is er al en je voltrekt hem dagelijks. Die hoef je niet te zoeken, die is je gegeven. Bloed van mijn bloed, niets anders dan dat kennelijke instinct drijft je om je kinderen een kans te willen geven. Waarom zou ik mijn zoon niet gewoon laten vervuilen? Waarom laat ik hem zijn dingen niet zelf uitzoeken? En dan zie ik voor me hoe de zesjarige man ergens niet uitkomt, hoe hij zijn boterhammen niet gesmeerd krijgt, zichzelf niet goed gewassen en hoe hij de warme douche niet aankrijgt. Een kind vraagt hulp van de ouder omdat hij die hulp behoeft. Dat specifieke kind de hulp te willen geven, je doet het en je weet niet waarom. Je doet het en je weet hoe je moet handelen, dáár, Bindiks Kastermans, is jouw moraal.

Je hebt een punt, zei ik, ik heb maar wat gedaan. Het is een zwaar jaar geweest. *Weet je, Bindiks, alles is mis gegaan dit jaar. Eerst ben jij ziek geworden, toen is je moeder gestorven, ze hebben je dissertatie en je artikel afgekeurd en jij bent alsmaar verder in jezelf verzopen en bezig geweest met dat rare geloof.*

Nee, dat was niet bedoeling, nee, hij was pure irritatie om al die hersenspinsels waardoor hij aan de gang gegaan was. Ik dacht, als er werkelijk niemand is die ons helpt, wat moeten we dan? Hoe moet het dan verder met ons? En, wat is het antwoord? *Niks, gewoon leven en doen zoals het zich aandient, leven zoals een dier leeft, je hebt je werk, je hebt je gewoonten en dat simpelweg dag in dag uit. En dan langzamerhand accepteren dat er een einde aan komt. Of dat het licht uitgaat, van het ene op het andere moment.*

Kom, zegt ze.

Catherina

Nee, ze was niet zover doorgedraaid als Bindiks Kastermans vreesde. Ze was door haar man opgehaald. Hij probeerde haar met behulp van de huisarts op te laten nemen in een van de Reinier van Arkel huizen. Ze weigerde. Ik heb, zo zei ze de arts en haar man, beseft waar mijn roeping ligt. Ik heb gezondigd, heel erg gezondigd, maar ik ben niet gek. Daar was de buitenwereld minder zeker van, toen ze daarna vertelde dat de duivel in de gestalte van Bindiks Kastermans haar tot deze daad had verleid en dat deze verleiding de eerste proef van haar ware bruidegom, de zoon van God, was geweest. Maar hoe zeer ze ook eerst de liefde voor Bindiks Kastermans (want dat was het) als een gevaarlijke religieuze ervaring poogde te duiden, ze bleef net nuchter genoeg om te beseffen dat ze ook moeder was en dat ze haar grenzen niet te ver mocht oprekken. Verscheurdheid, dat is de beste karakterisering van de situatie waarin ze was terecht gekomen, volledige verscheurdheid. En ze bleef ook nuchter genoeg om ergens te beseffen dat de ervaring met Kastermans als behalve duivels was.

Haar man liet het er niet bij zitten. Zijn onwrikbare liefde sloeg om in wraak. Hij vergaf niets, verweet alles, nam een advocaat in handen, besprak de kansen op het winnen van de kinderen, op het moment dat Catherina gesprekken met een psychiater begon. De psychiater die nooit in Italië was geweest, die zich nooit serieus verdiept had in de westerse religie of in God, zelf stammende uit een antiklerikaal gezin, stelde op oud-Kantiaanse wijze vast dat haar hypothese dat er achter de omhelzing met Kastermans een proeve van God schuilging die haar tot innerlijke verscheurdheid had gebracht wel degelijk uitdrukking was van een acute psychose. Voldoende acuut en groot om haar tijdelijk uit haar ouderlijke macht te ontzetten en haar man met de kinderen te laten verdwijnen.

Ontredderde vrouw die vanuit een diep geloof zich van de ene op de andere dag, een zwak moment, uitgelokt door Kastermans, geconfronteerd zag met het verlies van alles wat haar lief was.

De psychiater zag het juist dat ze zichzelf verkeerd interpreteerde, maar het punt dat hij pakte was mis. Want wat ze probeerde weg te redeneren met haar proeve van God was dat vage gevoel van vrijheid, dat besef dat ze meer waard was dan alleen een huismoeder. Ze had dat bij de eerste ontmoeting met Kas-

termans vooral gelokaliseerd op het niveau van het landschap en de vogels. En na de omhelzing als een beproeving van God – een laatste strohalm naar de weg terug naar haar veilige situatie, inclusief een dweperige houding naar God.

Lang duurde dit alles niet. Nadat haar man zich van haar wilde laten scheiden, direct al over een vriendin bleek te beschikken (sinds wanneer vergat ze te vragen) en ook de kinderen toegewezen kreeg, vertrok ze uit 's-Hertogenbosch naar een caravan in Hauwert met het hele pakket geloof en misduiding op haar schouders. Een gelovige huismoeder die zich beroofd zag van haar kinderen en van alles wat haar leven gestalte gaf. Het zou jaren duren voor ze de volle consequentie van die snelle vriendin vatte, namelijk dat zij er wellicht al was voordat ze Kastermans ontmoette en dat het haar man zelf was geweest die haar had weggedreven, die zijn kans had afgewacht en die, in dat ene moment, die hele zogenaamde diepe christelijke liefde verving door eigen belang. Ze móest weg, dat zij iets met Kastermans had, was een kans voor hem! En daar voelde ze zich schuldig om. Met de schellen van de ogen had ze hem gebeld, *jij hebt mij bedrogen, jij had al die tijd al een vriendin! Jij hebt gewoon je kansen afgewacht*. En toen zei ze het, ze wilde zeggen, God zal je straffen, maar ze slikte het in en zei, *niet ik, maar jij zult in het reine moeten komen met wat je hebt gedaan. Het was geen slok water. Je hebt je naar mij misdragen. En dat neem je mee, ik neem aan, je graf in*.

In Hauwert ging Catherina zich eerst een paar maanden te buiten aan meditatie en ontzegging. Dat leidde tot een aantal dromen (zij dacht dat het visioenen waren), eerst nog gericht op God, die haar uiteindelijk bij haarzelf zouden brengen.

In het eerste visioen liep zij in een mantelpak in een lift om naar een twintigste etage gaan, waar een vergadering van kantoormensen op haar aanwezigheid wachtte. Kennelijk zat zij de vergadering voor. De vergadering verliep zoals vergaderingen verlopen. Het bijzondere hieraan was dat Catherina in haar hele leven nooit zoiets had meegemaakt. Ze heeft deze droom opgeschreven en er in Hauwert een diepere betekenis aan gegeven. God zou haar hebben getoond dat zij een nieuwe orde moest oprichten en dat deze orde van deze tijd moest zijn, wel georganiseerd.

In het tweede visioen zag zij zichzelf als Margherita van Cortona opgebaard in een altaar in Cortona liggen. Zij kende deze vrouw niet, maar haar biechtvader, aan wie zij deze droom in detail beschreef, vertelde haar waar het was en dat dit een teken was. Wat zij daar mee aan moest wist ze natuurlijk niet tot zij zich serieus in de geschiedenis van deze vrouw ging verdiepen. Mondaine vrouw in Montepulciano met een kind van acht, werd zij na de dood van haar

edelman omdat ze niet hem was getrouwd, aan haar lot overgelaten – ze ging een leven van ontzegging leiden in Cortona. Dat gaf haar vertrouwen en stelde meteen haar naamheilige bij. Niet Catherina maar Margherita was haar voorbeeld. En met dit bewustzijn meende zij ook een naam voor de orde te hebben, namelijk de vrouwen van Cortona ofwel de Cortonezer zusters.

In een derde visioen verscheen Bindiks Kastermans, ze bedreven de liefde en zij kwam klaar. De Goddelijke Extase of Goddelijke Ontvangst noemde zij het als grondhouding van de door haar op te richten orde. Daar was dus weinig visioen aan, dat was gewoon haar wereldlijke zinnenleven dat zich weigerde gewonnen te geven.

In het vierde visioen werd ze gebeld door een bedrijf dat haar een telefoonboek wilde verkopen. En zij zou dan dat telefoonboek hebben gemaakt. Wel, dat was in feite ook glashelder: ze mocht niet gaan kluizenaren en dat telefoonboek, dat was misschien het boek van alle mensen, de moderne bijbel. Maar ook, ze zou geen permanent zwijgende orde mogen zijn. De orde van de Cortonezer zusters moest dus een orde van de wereld worden, een moderne orde, tegelijk een zich ontzeggende orde en boetende orde, die echter de regel van de extase weer openstelde.

Het vijfde visioen, ten slotte, was klassiek. Ze zag hoe vrouwen en mannen gezamenlijk een oud romaans kerkje, dat veel weg had van het kerkje in Vorchten dat ze vroeger eens had bezocht, ombouwden tot een kathedraal die de kerk van Theresia van Lisieux welhaast in het niets deed vallen. Dit was maar voor één interpretatie vatbaar, zij zou op aarde het nieuwe huis van God bouwen met haar Cortonezer zusters.

Die nieuwe orde is nooit van de grond gekomen. Want kort na het vijfde visioen verloor ze haar geloof. In Hauwert, 's nachts biddend, kwam zij tot het grote inzicht, dat het steeds maar bidden tot God geen zier veranderde aan haar situatie. *Er gebeurde niets als ze niet zelf handelde.* Een inzicht, besepte ze, van Bindiks. God is niet, zei ze en zal niet helpen. Tegen het einde van de zomer ging ze met de Poolse landwerkers mee werken in de polder. En al werkende leerde ze en accepteerde ze dat haar gevoelens voor Bindiks Kastermans echt waren geweest, dat de ene keer vrijen echt was geweest en ook, dat het gemis dat ze voelde, echt was. Ze besepte dat ze recht had om boos op Kastermans te zijn, dat ze hem mocht verwijten dat hij haar zo in de steek gelaten had, dat hij hun liefde slechts voor de helft genomen had. Van de andere kant besepte ze goed de twijfels van Kastermans, haar vermogen tot vergeven was beter ontwikkeld dan dat van hem. Hij zag natuurlijk een vrouw overspannen raken en een gezin naar de knoppen gaan – deinsde ervoor terug. Dat, Bindiks,

zei ze later tegen zichzelf, was allemaal niet jouw verantwoordelijkheid en nog minder jouw schuld. Het is mijn verantwoordelijkheid. Jouw verantwoordelijkheid was dat je je tot mij aangetrokken wist. Ik had niet naar je hoeven luisteren, ik had niet de eerste keer 's middags wulpen hoeven gaan kijken. Ik heb het allemaal zelf gedaan. Ik was degene die bang was voor de consequenties.

Ze leerde de katholieke religie met de ogen van Kastermans te bekijken. De zelfgenoegzaamheid waarmee haar man haar had laten opnemen en het zelfgenoegzame lijden dat hij voor de buitenwereld deed onder de toestand van zijn vrouw. Woedend werd ze erom, zoals ze ook woedend werd over wat ze begon te beschouwen als zijn seksuele mishandeling. Met hem, dacht ze, wil ik nooit meer iets te maken hebben. De scheiding was uiteindelijk wat hij moest zijn. Ze zorgde er wel voor dat ze haar kinderen zo veel mogelijk te zien kreeg. En pas later besepte ze dus dat ze er meer uit had moeten halen.

Eén keer terug in 's-Hertogenbosch in 1985, bij het bezoek van de paus, zag ze Bindiks Kastermans in de verte bij de bakker een roombroodje eten. Ze voelde een vreemde mengeling in haar borst, alsof iets scheurde. Ze ging die dag zeker naar de St. Jan – dat was de laatste keer dat ze een H. Mis bijwoonde.

In de zomer van 1985 ging ze als biologiestudent opnieuw naar Amsterdam, ontwikkelde zich snel tot goede onderzoekster en begon een promotieonderzoek over vegetatie in gecreëerde landschappen.

De oneindige ruimte

Korte tijd na het afgewezen artikel over de oneindigheid stuitte hij op een biografie van een plotseling gestorven kunstenaar onder de titel *de oneindige ruimte*. Verbaasd bladerde hij door het dikke boekwerk. Exact dezelfde titel als wat werd genoemd *God als de oneindige ruimte* die altijd aanwezig was. Weliswaar niet door de kleine Theresia maar wel door de diepere en grotere vertegenwoordigers van de Karmelieten, een Theresia van Avila, een Johannes van het Kruis en een Titus Brandsma. Tot zijn oog viel op de biograaf, *Cathy Lazeroms*. Hij wist genoeg, Cathy was Catherina.

De kunstenaar had zich enkele jaren na de Documenta VI in 1977 teruggetrokken uit het galerieleven en uit de musea. In die tijd een internationaal gerenommeerde kunstenaar met levensgrote schilderijen als *Het Oog*, *Eclips* en *De Wade*. De kunstenaar die steeds zocht naar de overgang van het object in de altijd donkere omgeving. Schaars belicht met heldere kleuren. Formaten van twee-en-een-halve meter bij drie-en-een-halve meter waren normaal. Hij had graag op de Documenta een eigen ontworpen ruimte willen exposeren waarin hij het schilderij, *De Zee* had willen plaatsen. Men had hem in een zeer laat stadium gezegd dat men liever een groter schilderij, te weten *Regenboog* wilde exposeren, tezamen met een werk van Stella en De Kooning. Niets mis mee, dacht Kastermans. Maar Catherina beweerde dat de kunstenaar er al uit was geweest, ergens anders was, niks meer geïnteresseerd in de monumentale vergelijkbaarheid met machoschilders. Hij had de ruimte met de schilderijen willen verbinden. Dát hij met Stella en De Kooning mocht hangen beschouwde hij dus niet als een eer, maar als zuivere frustratie. Hij kon er niks tegen doen, want *Regenboog* bleek al verkocht. Dát leidde tot het besluit om zich terug te trekken uit de kunstwereld. Niet onredelijk als je bedenkt dat de kunstenaar in de voorafgaande maanden uitermate hard gewerkt had aan het ontwerp van de ruimte en daarin ver was gevorderd. Bedacht moet ook worden dat de kunstenaar in vroegtijdig stadium de curatoren had geraadpleegd en een akkoord had gekregen.

In de gemeente Krommenie was, achter Krommeniedijk, richting Uitgeester Meren en Uitgeest, bij het grote arsenaal een braak liggend terrein met vele bunkerresten, Het Zandje geheten. Het terrein had een omvang van ongeveer twaalf voetbalvelden. Het terrein werd voor van alles gebruikt, inclusief illegaal crossen, vuurtje stoken, afval dumpen, vrijen. De kunstenaar kon Het Zandje

kopen, mits hij de vrijwillige brandweer nog een jaartje wilde laten oefenen. Dit was het terrein waar hij zijn grootschalige experimenten kon gaan uitvoeren. Ontwerpen van het landschap, ontwerpen van artistieke ruimten in het landschap en de strijd tussen de monumentale buitenkant en de geschilderde binnenkant. De kunstenaar zou er precies 16 jaar kunnen werken, tot hij in mei 1993 totaal onverwacht zou komen te overlijden. De eerste versie van de biografie was al eerder verschenen, te weten in 1991, ter gelegenheid van een weergaloze expositie in het Kröller Muller. Beelden van cortènstaal die qua omvang en gevarieerdheid hun weerga niet kenden in Nederland. Kastermans dacht na. 1984. Catherina. Hoe en wanneer is ze bij de kunstenaar terecht gekomen? Hij bladerde door het boek, zag de schilderijen en concludeerde dat het werk zeker geen religieus werk was, maar dat het zich wel degelijk met de grote thema's van het goddelijk licht in de ruimte uiteenzette. De kunstenaar was voor het herontwerpen van Het Zandje gegaan. Had met zijn eigen handen, soms ook met behulp van aannemersteams de bunkers omgebouwd tot ruimtes. Overigens had steeds ook de gemeente met argusogen de bewegingen van de kunstenaar gevolgd. Steeds was er verzet geweest bij de aanvraag van bouwvergunningen, steeds hadden raadsleden zich ingespannen om de kunstenaar en zijn rommel te verwijderen uit Het Zandje. Het was ze niet gelukt, niet in de laatste plaats dankzij de protectie die de kunstenaar vanuit enkele politieke kringen genoot. De Kunstenaar was in de jaren 70, zeker ten tijde van Documenta VI in 1977, één van de meest vooruitstrevende kunstenaars van Nederland, wiens werk internationaal als grensverleggend werd beschouwd. Kastermans stelde zich voor dat Catherina haar hart had verpand aan een daadwerkelijk groot kunstenaar, een man van geheel ander kaliber, een buiten categorie kunstenaar die overigens, dat wist hij dan weer, wel degelijk bekend stond als begaan met de vrouwen.

Najaar 1993. Kastermans kwam tot de conclusie dat er voor hem geen weg meer terug was. Hij stuurde een briefje naar het gegeven adres. Twee dagen later kreeg hij een kaartje terug. Ja, het werd tijd om elkaar te ontmoeten. Ze had hem het nodige te vertellen en was nieuwsgierig waar hij terecht was gekomen. Hij hoefde zich geen zorgen meer te maken, zo schreef ze hem.

En zo gebeurde het dat ze elkaar troffen in een café in Amsterdam. In een voor beiden precies omgekeerde situatie ten opzichte van de situatie in 1984. Zij was na de scheiding in 1984 alleenstaande moeder, ja, had zeker vrienden gehad. Haar kinderen stonden op het punt het huis te verlaten. Terwijl Kastermans sinds 1985 samenwoonde, in 1987 was hun zoon en in 1988 hun dochter geboren.

Hij presenteerde zich aan haar als een inmiddels mislukte filosofische disserta-

tieschrijver, woonachtig in een Centraal Wonen project in de Hilversumse Meent, vader van twee kinderen, nog wel werkzaam in 's-Hertogenbosch, treinreiziger. Als filosoof zou er voor hem zeker geen carrière meer zijn weggelegd. De heren filosofen vonden het waardeloos wat hij schreef. Ja, hij tekende en schilderde ook nog wel eens wat in de marge, niet serieus eigenlijk. Filosoof had hij willen worden maar hij was genekt door de geïnstitutionaliseerde filosofische wereld en door haar, of beter door Theresia.

Ja, zei Catherina, ik fietste in 1988 langs de Uitgeester Meren, richting Krommenie, de zogenaamde Pontjesroute of zo, geloof ik, fiets gehuurd in Castricum. Ik fietste er toevallig met een schilder en die kende de kunstenaar. Hij belde hem op, de kunstenaar was aan het werk, wij waren welkom op het Zandje, mits wij hem lieten werken. Hij reed rond met een happertje om een meer uit te graven en een heuvel te maken. Er waren tientallen onvoltooide projecten. Een bunker die hij volledig hersteld had, of beter groter opgebouwd met een open dak waarvan hij de wanden geel aan het schilderen was. Er stonden beelden, hoge lijnen en huisjes. Alles bij elkaar genomen op grote afstand van elkaar en elk werk een monumentale ingreep in de ruimte. Ik wandelde rond en kreeg het gevoel dat wat deze man aan het doen was, dat dát was waar het in het leven om hoorde te gaan. Hij had ook ergens een ruimte gebouwd, soort houten koetshuis, waar hij gewoon 's avonds wat zat te tekenen. Ik dacht, dit is in feite een groots aangepakt tuinproject, zoals alleen de Britten dat kunnen, maar dan is het alleen geen tuin maar natuur. De kunstenaar voert een soort gesprek met de natuur en uiteindelijk vormt hij die natuur naar zijn hand. Ik weet het niet. In zijn atelier stonden die enorme schilderijen naast elkaar, oog. Ik dacht, in wat voor wereld ben ik beland. Ik vond hem op een bepaalde manier een zachtaardig man, maar dat was oppervlakte. Já, hij was vriendelijk voor zijn werkers, maar als ze zijn werken ook maar iets te na legden dan was hij onwrikbaar. En de enorme omvang van zijn schilderwerken, de grootte van zijn ruimtelijke bouwwerken, de complexiteit van zijn abstracte beelden, dat alles tezamen kon alleen gerealiseerd worden door een man met een messcherpe wil, die onvoorwaardelijke ging voor zijn doelstellingen.

Lucien Freud vertelt dat hij een keer met een vriendin bij Picasso op bezoek ging, dat Picasso de vriendin even meenam en toen ze later hoogrood terugkwam, zei ze hem dat ze hier dus nooit met hem over zou praten. Zoiets had ik gedacht, dat de kunstenaar mij zou nemen, maar het tegendeel was waar. Hij vroeg wat ik deed, ik werkte aan een dissertatie over vegetatie in gecreëerde landschappen - ik vroeg hem honderd uit over zijn werk. Ineens stelde hij voor, waarom doe je geen onderzoek over mijn werk in combinatie met het landschap? Een soort biografie, of over een bepaalde periode. Als het je zo interesseert en ik wil wel graag dat er over mij geschreven wordt. *Ik heb over drie jaar een enorme expositie in Kröller Muller, de eerste sinds 1977.*

Bijlage

Geloven in een absoluut eindige samenleving

In deze verhandeling wordt de vraag gesteld naar de existentiële consequenties van, wat genoemd kan worden, de verabsolutering van de eindigheid-gedachte in de westerse samenlevingen. Daarbij gaat het om de beperkte vraag naar de consequenties van de ondergang van de grote westerse religies voor de vraag waar de enkeling, conform de vraag van Kant, *redelijkerwijze* op mag hopen. Het gaat dus eerder om een sociaal filosofische vraag, dan om een religiefilosofische vraag.

Vraagt men zich af wat geloven is, dan ontkomt men er niet aan de vraag te stellen, waarin dan wel geloofd wordt. En vraagt men naar de betekenis van het geloof voor een subject dan vraagt men naar de implicaties van dat geloven voor het dagelijks doen en laten van de gelovige. *Ergens in geloven* wordt dus opgevat als een zich verhouden tot. Als de mens geloofsgetrouw handelt op grond van het van God gegeven ethos (het geopenbaarde goede en slechte) dan is er sprake van een (betekenisvolle, zinvolle) verhouding (als hij niet zou handelen dan was het geen geloven maar fantaseren - dan had het inzicht geen betekenis) tot die God. Men kan die verhouding dan van buitenaf wel karakteriseren als gebaseerd op fantasie, maar zo is die verhouding niet voor het die verhouding voltrekkende (dus gelovige) subject. Hij of zij ziet zich genoodzaakt te handelen conform de geopenbaarde waarheden van zijn of haar God.

Het eigene van dit zich verhouden tot is dat het daarbij gaat om een bepaalde verhouding van het eindige subject tot de oneindigheid, die in het westen altijd begrepen is als oneindige subjectiviteit als oorzaak, doel en wezen van de eindige subjectiviteit (eeuwig paradijs als voltooiing van het aardse bestaan). En dat betekent, voor de verhoudingsrelatie van het geloven dat niet alleen het eindige subject zich verhoudt tot een object, maar dat de wezensbepaling van dat object is, dat het zich verhoudt tot het eindige subject. Men kan ook zeggen dat God begrepen is als persoonlijke geest, dus als absoluut bij-zich zijn. Concreet gezegd, in het godsbeeld van de westerse mens ligt besloten dat God iets naar hem doet of iets voor hem doet.

Hegel drukt dit uit in de zin dat we God niet alleen als Substanz, maar ook als Subject moeten begrijpen. Hegel heeft de westerse idee van God als een idee van een causa efficiens en subjectieve oneindigheid begrepen, zij het dat hij er een andere dan religieuze bedoeling mee had. We komen er over te spreken. Daarmee schijnt zijn begrip adequater uitdrukking van het godsbeeld van de klassieke westerse religie dan bijvoorbeeld de gods-idee van Spinoza, die haar veel abstracter als substantie opvat, als oneindigheid en niet als oneindige subjectiviteit. Waardoor die hele gedachte van een scheppende en oordelende persoonlijke geest niet tot zijn recht komt.

Vraagt men op sociaal filosofische wijze naar de betekenis van het klassieke geloof in West-Europa, dan vraagt men naar *de werkzaamheid of levendheid of geldigheid* van die specifieke verhouding van eindige subjectiviteit tot die oneindige subjectiviteit. Het gaat daarbij in dit artikel (om redenen van beperking) om de betekenis van het klassieke *westerse* geloof in de *westerse* samenleving. Het geloven betekent in het westen heden ten dage iets anders dan wat het vroeger betekende. Men kan constateren dat niet alleen de klassieke geloofsinhoud, maar ook het kunnen of willen geloven zelf, een probleem geworden is. Formuleert men dit thema meer filosofisch dan kan men zeggen dat, behalve dat de verhouding eindigheid - oneindigheid niet meer overhelt naar verabsolutering van de oneindigheid, dat ook deze verhouding als specifieke verhouding schijnt te verdwijnen. En dat is niets anders dan dat de westerse mens zijn geloof verloren heeft en zich geplaagd ziet voor de opgave om te leren leven met de gedachte dat hij een op zich gestelde, verklaarbare eindigheid is, een absolute eindigheid die zich niet verhoudt tot de oneindigheid. Een existentie die absoluut toevallig is. De eindige mens ziet zich in een welhaast qua tijd en ruimte oneindig heelal (waarvan men echter steeds weer de eindigheid pretendeert te kunnen bewijzen) geplaagd voor zichzelf als een toevallig ontstane levensvorm. De existentiële vraag die in dit artikel gesteld wordt, is de vraag of de dood van God (en al menen velen dat anders, het is een cultureel feit) ook noodzakelijk de acceptatie van de absolute eindigheid moet impliceren, of dat er ondanks de menselijke eindigheid toch nog een verhouding tot oneindigheid zinvol houdbaar is.

De westerse geloofscrisis hangt natuurlijk samen met de westerse rationaliteit. Het sinds de zeventiende eeuw tot grote bloei gekomen project van de mechanisering van het wereldbeeld en daaraan verbonden de verabsolutering van het verklarend wetenschappelijk wereldbeeld schijnen voor het subject de typisch westerse godsbeelden onhoudbaar gemaakt te hebben. Alle kernachtige beelden, de volmaakte persoon in de hemel achter het zichtbare firmament, de grote schepper, de volmaakte geest, de idee van een absolute rechtvaardigheid

schijnen eenvoudigweg weerlegd door die verklarende wetenschappen. De hemel, zoals de religie die zich voorstelde is fysisch onmogelijk gebleken. En sinds Darwin en de paleontologie kon ook de schepper van leven in de grote zevendaagse betekenis zijn koffers pakken. Er wordt heden ten dage hoogstens quasi filosofisch gesproken over God als veroorzaker van de big bang (want het ontstaan van het leven wordt beredeneerbaar geacht te zijn vanuit die big bang), maar het wordt niet denkbeeldig geacht dat de verklarende mens ook tot achter die big bang door kan dringen. De verschillende wetenschappers geloven er heilig in, om maar eens een klassieke uitdrukking te gebruiken, dat al het bestaande vanuit één beginsel vanaf de big bang verklaard kan worden. Men kan ook zeggen dat de wetenschappen de moderne oneindigheid zijn met hun *theorie van alles*. Men kan en moet niet ontkennen dat het onloochenbare feit dat een (al dan niet rechtlijnige) evolutie van het leven over een periode van drie en een half miljard jaar, die goed bestudeerbaar is, iets betekent voor het geloof in de macht van wat voor God dan ook. Deze feiten stellen het scheppingsverhaal tussen haakjes, ze weerleggen niet direct een scheppingsidee, maar vragen wel om een heroriëntatie die binnen het klassieke westerse godsbeeld niet mogelijk is.

In dit perspectief van rationalisering van de samenleving moet ook de eis van een godsbewijs gezien worden. Aan God wordt dan de eigenschap toegekend dat hij bewijsbaar zou moeten zijn (Descartes). Men is vervolgens, na eerst verschillend bewijzen van Zijn zijn en eigen aard (Spinoza) te hebben geleverd daarna alle godsbewijzen gaan kritiseren (Kant). Het probleem is daardoor geworden dat de eigen bewijsbare God onbewijsbaar is en dus binnen een typisch westers denkkader onhoudbaar geworden schijnt, dat wil zeggen *niet bestaat*. Het verklarend wetenschappelijk wereldbeeld heeft God tot object gemaakt en daarbij de hypothese van zijn bestaan niet zinvol, want niet falsificeerbaar, geacht. Maar God kan natuurlijk op een andere wijze bestaan dan bewijsbaar is. Dan is God fundamenteel buiten ons kennisbereik en weten we niks van Hem op geen enkele manier. Dat kun je ook de eindigheid noemen.

Het verhaal van de schepping van een paradijs op aarde voor de mensen door God de vader, het zenden van God de zoon naar de wereld en God de heilige geest schijnen een anachronisme geworden, waar de *wetende* mens niet meer naar op weg is. Hoe mooi die idee van een hemel ook zijn moge (en hoe wreed die idee van een straffende God ook zijn moge), we moeten het zonder deze beelden leren doen. Het westerse laatste oordeel heeft zijn betekenis verloren en dat betekent dat er geen verhouding tot de westerse oneindigheidsidee meer wordt ingenomen. Het einde der tijden is een berekenbaar natuurverschijnsel geworden, over nog eens een periode van x miljard jaar komt de Melkweg bij een zwart gat aan. Het is vrijwel zeker dat zich op andere planeten

in het gekromde naar menselijke maatstaven oneindige heelal (300 miljoen lichtjaar) ook leven bevindt, maar hoe die levende wezens eruit zien, valt niet te zeggen. Waar het leven zich bevindt, weten we evenmin, hoewel we inmiddels ook relatief dichtbij sporen van leven beginnen te ontdekken.

Het is binnen deze constellatie van een gestorven God dat een denker als Zieltjens op zoek is gegaan naar een nieuwe spiritualiteit. En hij is daarin natuurlijk niet de enige. Interpreteert men zijn artikelen uit eind jaren 80 welwillend, dan moet men zeggen dat zijn pleidooi voor een nieuwe spiritualiteit niets anders is dan de poging de mens een *menselijke*, dus bereikbare oneindigheid, hier op aarde, te openbaren¹¹ en die mens zo een existentieel perspectief te bieden - voor zover het gaat om zijn geloof. En tevens, wat minder welwillend, de zinloze poging alle hem bekende vormen van religie te reduceren tot zijn vorm van menselijke, aan die mens echter nog niet bekende, zogenoemde voorbewuste oneindigheid¹². Het is niet voor niets dat Zieltjens een even groot heil verwacht van collectieve deelname aan dit zogeheten voorbewuste als bijvoorbeeld de cisterciënzer monniken van hun arbeid en gebed.

Waar nu de bovengenoemde existentiële vraag in deze verhandeling toe beperkt wordt, is de vraag hoe binnen de wijsbegeerte van Kant en Hegel de spanningsverhouding eindigheid - oneindigheid begrepen is en wat de kwaliteit is van deze spanningsverhouding. Hegel pretendeert in ieder geval dat hij tegenover Kants Verlichte eindigheid een begrip van oneindigheid en dus een verhouding vast kan houden. De vraag die wij eerst stellen, is of wellicht Hegels oneindigheidsidee perspectief biedt tegenover de idee van een absolute menselijke eindigheid.

In het tweede deel wordt ingegaan op Zieltjens poging een nieuwe spanningsverhouding filosofisch te legitimeren, een poging waarmee hij inspringt op een kennelijke maatschappelijke behoefte (mode?) aan filosofische legitimatie van een, volgens hem, nieuwe geloofsbeweging, nieuwe spiritualiteit als bij uitstek menselijke, zij het voorbewuste, oneindigheid: *de transcendente ervaring*.

---

11 *Het existentieel meest nodige is het herstel van ervaringscontact met hemel en aarde zoals die, ongeacht elke bewerking en elk kader voor bewerking, ons reeds aangaan (Maken en Breken, pg. 40).*

12 *Maken en Breken, pg. 18-19. Zieltjens geeft hier een bepaling van het spirituele als: .. in de richting van iets wat ons van alle kanten omringt en doordringt, en wat tegelijk nimmer uitputtend kan worden gekend omdat het de onuitputtelijke mogelijkheid tot domeinen van kenbaarheid uitmaakt.* Vervolgens beweert hij dan dit het is, wat zes verschillende grote religies met hun wezensbepaling (God, het Al-Ene, Grote Geest, de Weg) bedoelen.

1. Kant en de Rede

Het gaat Zieltjens om het bewijzen van een *ervaarbare* oneindigheid¹³. Voor wat Kants opvatting hierover zou zijn, kunnen we kort zijn (en ook voor wat onze eigen opvattingen betreft). In zijn ironische werkje *Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Metaphysik* is het Kant er, als steeds, om te doen de zintuiglijke ervaring als de grond van onze kennis aan te tonen. Wat Kant hier kritiseert, is niet alleen de helderziendheid, maar tevens alle geloof in wonderen en geloof in zichtbare tekenen van God in deze schepping¹⁴. Tot op zekere hoogte beschouwt hij religie eenzijdig naar het perspectief van het buitenzintuiglijke (Hegels verstand en bovenzintuiglijkheid). Een religieuze ervaring is, binnen Kants kennisperspectief, onzin, een droom en wijsgerige reflectie hierop onnodig¹⁵. In zijn *Kritik der reinen Vernunft* behandelt hij de gods-idee vanuit het perspectief van het *ideaal van een hoogste wezen*. Hij toont daar aan dat van de drie soorten godsbewijzen die hij onderscheidt, er geen enkele houdbaar is. En dat betekent dus dat de bewijslast voor het ideaal niet geleverd kan worden. Hij onderscheidt van elkaar:

- Een ontologisch godsbewijs (het bewijzen dat er een absoluut noodzakelijk wezen bestaat);
- Een kosmologisch godsbewijs (het bewijzen dat God de laatste oorzaak is);
- Een fysiotheocratisch godsbewijs (bewijzen van God via een religieuze ervaring).

Het gaat in dit verband te ver om zijn gedachtegang uiteen te zetten, waar het om gaat is dat Kant nadrukkelijk zegt dat alle uitspraken over wat God is en kan, niet als kennis geboekstaafd kunnen worden en dus, dat de gods-idee een slechts menselijke idee is, dat een kennelijke praktische betekenis moet hebben. Tot zover hoeft er nog niet veel aan de hand te zijn voor de gelovige mens, sterker, met dergelijke gedachte kan Kant zelfs aansluiten bij de grote westerse religieuze traditie van een Bernardus van Clairvaux: *wij dienen God te zoeken en zullen hem nimmer 'zien'* (zie verder paragraaf 3.2.¹⁶). Maar hoe Kant het vervolgens in zijn voorwoord van de *Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft* ook poogt te draaien, men moet

---

13 *Spiritualiteit (.....) heeft wezenlijk te maken met ervaring aangaande het spirituele. Maken en Breken*, pg. 17.

14 In met name het slothoofdstuk kritiseert Kant reflectie op de bovenzintuiglijke ervaring als reflectie op een pure subjectiviteit. Kant, *Träume* ..... , pg. 64-70.

15 .... so wird man auch andererseits bei einem ruhigen und vorurteilsfreie Gemüte einsehen müssen das sie (een filosofisch inzicht in God) entbehrlich und unnötig sei, *Träume*, pg. 68.

16 Voor Zieltjens is dergelijke onkenbaarheid een argument tegen het geloof: *Spiritualiteit die met recht onderscheiden kan worden van conventionele godsdienstigheid,..... Het heeft niets van doen met geloven op gezag, noch met het voor waar houden van leerstellige beweringen en is ook niet exclusief gebonden aan enige institutionele organisatie*, pg. 17.

de titel uiterst serieus nemen¹⁷. Kant onderneemt een radicale wijsgerige aanval op het geloof.

In dat werk is Kant namelijk op zoek naar een redelijke, in zekere zin *mogelijke* duiding (herinterpretatie) van de westerse religieuze uitgangspunten. Dat wat voor Kant ten grondslag ligt (moet liggen) aan al het menselijk handelen is de Idee van *morele volmaaktheid*¹⁸. De als zodanig handelende mens, Jezus Christus, wordt door Kant als mens begrepen. In hoeverre deze voorbeeldmens, die de mensheid een norm gegeven heeft, ook nog de zoon van God was, gaat ons niets aan, zegt Kant¹⁹. Het kan zo zijn, maar die vraag is niet redelijk te beantwoorden. Dat waar ik op mag hopen, is dus dat de mensheid te zijner tijd moreel volmaakt handelt (want dat is, vanuit mijzelf, absolute gelukzaligheid). En dan kan ik wel het beeld van een beoordelende God en een Hemel gebruiken, maar de morele volmaaktheid moet op aarde verwerkelijkt worden en is een menselijke gedachte door mensen ingegeven en gedragen.

Wat Kant dus met deze aardse, menselijke gedachte van morele volmaaktheid wil, is de rationalisering van de goddelijke mystiek: hij bedrijft hier letterlijk de verlichting van het duistere geloof dat hij enkel vat naar het moment van het door mensen tot stand gebracht zijn. Het 'geopenbaard zijn' valt buiten zijn kader. Hegel vindt dan met name hier de bewijslast voor zijn stelling uit zijn jeugdgeschriften dat de Verlichting *de eindigheid heeft verabsoluteerd*²⁰. Is het geloof echter niet precies de uitdrukking van die spanningsverhouding eindige mens - oneindige verlangens? En is het niet vanuit dat perspectief dat Kant de oneindige volmaaktheid reduceert tot een slechts eindige volmaaktheid?

---

17 Dat zijn voorwoord gelezen kan worden als afzwakking van de radicaalheid van zijn stellingen en dat hij het doet voorkomen alsof het geloof niet wordt aangetast door zijn aanval, beschouw ik dus als pragmatisme. De titel spreekt echter voor zich: *geloven binnen de grenzen van de rede*.

18 *Das, was allein eine Welt zum Gegenstande des göttlichen Ratschlusses und zum Zwecke der Schöpfung machen kann, ist die Menschheit (das vernünftige Weltwesen überhaupt) in ihrer moralischen ganzen Vollkommenheit, wovon als oberster Bedingung die Glückseligkeit die unmittelbare Folge in dem Willen des höchsten Wesen ist.* Kant, *Die Religion* ...., pg. 63.

19 *....., so würden wir doch nicht Ursache haben, an ihm (de waarachtige mens, door de hemel gezonden) etwas anderes als einen natürlich gezeugten Menschen anzunehmen (.....), obzwar dadurch eben nicht slechthin verneint würde, dass er nicht auch wohl ein übernatürlich erzeugter Mensch sein könne.* Kant, *Die Religion*, ..., pg. 67.

20 In het betreffende inleidende deel van het artikel geeft Hegel het telkens weer aan. Ik geef twee citaten.

Nach Kant ist Übersinnliches unfähig, von der Vernunft erkannt zu werden; die höchste Idee hat nicht zugleich Realität en Es bleibt in diesen Philosophien das Absolut sein des Endlichen und der empirischen Realität und das absoluten Entgegengesetzt sein des Unendlichen und Endlichen und das Idealische ist nur begriffen als der Begriff. Hegel, *Glauben und Wissen*, pg. 288 resp. pg. 294.

Kant laat hoogstens formeel of tolerant ruimte open voor een geloof, maar hij duidt de geloofsbeginselen met de rede. Hij valt Jezus en zijn voorbeeldstellen niet aan, maar bestrijdt dat wij kunnen weten dat Jezus de zoon van God is. De idee van volmaaktheid is slechts een menselijke idee, een menselijk antwoord op de vraag wat hij mag hopen. De idee dient een praktisch, moreel doel. De ster van Bethlehem was geen goddelijk licht, maar een vallende ster, een brandend sterrenstelsel of iets dergelijks.

Wat het voor de westerse mens existentieel ingewikkelde aan dit wereldbeeld is, is natuurlijk niet het vertrouwen in de rede, integendeel. Kants analyse is een stap voorwaarts in het inzicht in de zelfverantwoordelijkheid voor en zelf veroorzaker zijn van zijn menselijk daden, producties en heersende moraliteit. Het ingewikkelde is dat hij het geloof, d.w.z. de in de mens bestaande continue spanningsverhouding, afwegingsverhouding eindigheid - oneindigheid, terugbrengt tot de onbeantwoorbare vraag of God wel of niet bestaat. En de verhouding menselijke rede tot goddelijke almacht reduceert tot een subjectief ideaal van morele volmaaktheid.

Kant zegt dus dat waarop de mens redelijkerwijze mag hopen, *een morele aardse volmaaktheid is*, men kan ook zeggen *een beter leven op aarde*. Dit perspectief is zeker zinvol en aantrekkelijk, daar gaat het niet om, maar is geen verhouding tot de oneindigheid, het is volledig gebonden aan het eindige leven op aarde. Verder kunnen we volgens Kant nergens wat over zeggen.

2. Hegels zich verwerkeliijkende geest als oneindig beginsel

In deze paragraaf over Hegel moeten we ons beperken. We beperken ons tot de vraag naar de geloofsbetekenis van Hegels grondgedachte dat de werkelijkheid geest is. Hegels jeugdgeschrift *Glauben und Wissen* is een kritische beschouwing over de filosofische winst van de Verlichting, juist vanwege de beoogde en bereikte opheffing van de oneindigheid. Zijn kritiek vangt aan met de opmerking dat met de Verlichting, de winst van de rede een Pyrrusoverwinning is²¹. Want wat Kant overlaat voor de mens zou niks geen schone oneindigheid, niks geen hogere verlangens zijn, wat Kant voor de mens heeft overgelaten is de ellendige idee van absolute eindigheid in combinatie met een empirisch

---

21 Ook dat wordt op vele plaatsen zichtbaar. *Es ist aber die Frage, ob die Siegerin Vernunft nicht eben das Schicksal erfuhr, welches die siegende Stärke barbarischen Nationen gegen die unterliegenden Schwächer Gebildeter zu haben pflegt, der äußeren Herrschaft nach die Oberhand zu behalten, dem Geiste nach aber dem Überwundenen zu erliegen*, Hegel, *Glauben und Wissen*, pg. 288.

opgevat Eudomänismus²² als hoogste morele volmaaktheid²³. En dat zou dan zijn, een fysiek gevoel van gelukzaligheid.

Het kan er binnen dit bestek onmogelijk om gaan Hegels religiefilosofie volledig te karakteriseren. Het kader waarbinnen Hegels religiefilosofie begrepen moet worden, is dat de religie, de geopenbaarde religie, als religie op zich, niet begrepen kan worden als doel in zich. Het wezen van de geopenbaarde religie is, dat ze inadequate uitdrukking is van de idee, maar tevens het laatste voorportaal van de adequate uitdrukking, d.w.z. van de uitdrukking van de absolute waarheid. Hegels uitvoerige religiefilosofie is er op gericht te bewijzen hoe de zich verwerklijkende geest als beeld in alle beginselen van de westerse religie aanwezig is. Hoe het beeld van God de vader, de zoon en de geest *noodzakelijk* zijn voor deze zelfverwerklijking. Voor de mens betekent de religie slechts troost om in het dagelijks vervreemde leven van de harde, zich vormende arbeid in een beeld voor zich het ideale te zien. De zin van het geloof was de vlucht uit de werkelijkheid, een rustpunt²⁴. Het woord van God is een woord dat het subject dat op specifiek ervaringsniveau staat als absolute richtlijn ervaart. Deze vorm van gelovige subjectiviteit gaat vooraf aan het gewetensvol handelende, verlichte subject, dat zichzelf de norm geeft en niet langer plicht en ethos volgens de richtlijnen van God bewandelt²⁵.

Het wezen van de religie, vanuit het perspectief van de religie op zich, is dat ze

---

22 *Aber freilich hat dasjenige, was man Eudämonismus genannt, eine empirischen Glückseligkeit, einen Genuss der Empfindung, nicht die ewige Anschauung und Seligkeit verstanden*, Hegel, *Glauben und Wissen*, pg. 293.

23 Hegel blijft niet staan bij deze kritiek: *dieser Glaube (harmonieren van Moraliteit en Gelukzaligheid als gerealiseerde gedachte) ist gerade nur soviel, als das absolute Versenksein in die Empirie braucht, denn er lässt ihr sowohl die Endlichkeit ihres Denkens und Tuns als die Endlichkeit ihres Genusses*. Hegel, *Glauben und Wissen*, pg. 331. Hij zegt echter hieraan voorafgaand: *Wenn wir dem praktischen Glauben der Kantischen Philosophie (...) etwas von dem unphilosophischen und unpopulären Kleide nehmen, womit er bedeckt ist, so ist darin nichts anderes ausgedrückt als die Idee, dass die Vernunft zugleich absolute Realität habe, dass in dieser Idee aller Gegensatz der Freiheit und der Notwendigkeit aufgehoben. Das Spekulative dieser Idee ist freilich von Kant in die humane Form gegossen, das Moralität und Glückseligkeit harmonieren und, wenn diese Harmonie wieder zu einem Gedanke gemacht wird und dieser das höchste Gut in der Welt heißt, das dieser Gedanke realisiert sei ...*Hegel, *Glauben und Wissen*, pg. 331. Waarmee maar weer eens getoond is, dat Hegel zelfs in zijn jeugdgeschriften volledig geconcentreerd is op het positieve.

24 *Aus der wesenlosen sich nur auflösenden Welt in sich zurück gedrängt, ist der Geist, nach der Wahrheit, in ungetrennter Einheit sowohl die absolute Bewegung und Negativität seines Erscheinens, wie ihr in sich befriedigtes Wesen, und ihre positive Ruhe*. In deze tegenoverstelling maakt het geloof het moment van rust uit. Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, pg. 350-351.

25 In het betreffende hoofdstuk van de *Phänomenologie des Geistes*, 'De van zich vervreemde geest, de Bildung', behandelt Hegel 'de religie voor het bewustzijn', het geloof, vanuit het perspectief van een van zich vervreemd subject.

slechts beeld is van het wezen van de werkelijkheid, geen begrip²⁶. Pas in het absolute weten wordt die waarheid adequaat uitgedrukt als zelf verwerkeli-jkende geest.

Men doet Hegel tekort wanneer men ongezien besluit dat dergelijk wijsgerig uitgangspunt, die zich speculatief dialectisch verwerkeli-jkende geest, als de de werkelijkheid beheersende, vormende en creërende werkelijkheid, zelf ook ge-baseerd is op een geloof. Want heel Hegels wijsbegeerte is er juist op gericht de werkelijkheid van deze idee te *bewijzen*, door te bewijzen dat de concrete werkelijkheid zoals die aan ons verschijnt, verschijningsvorm van die idee van zich verwerkeli-jkende geest is²⁷. En dus, zinvol is²⁸. De menselijke samenleving is nergens toevallig, maar valt te begrijpen als verwerkeli-jkingvorm van een hoger beginsel, dat zijn hoogste uitdrukking vindt in het absolute bij zich zijn: het wijsgerig weten dat dit levende beginsel uitdrukt.

Waar het hier om gaat, is slechts de opmerking dat Hegel enerzijds het gelovend subject begrijpt als een vluchtend subject. En anderzijds de geopenbaarde religie op zich als fase begrijpt. De ware oneindigheid moet niet bij de geopenbaarde God, maar bij de zich verwerkeli-jkende geest gezocht worden. Ik wil in dit verband de discussie in hoeverre Hegel er in slaagt die ontwikkelingsgedachte van de zich verwerkeli-jkende geest adequaat te bewijzen buiten beschouwing laten en vol-staan met de conclusie dat er sprake is van een verabsolutering en dus van een geloof. Het absoluut willen begrijpen van de werkelijkheid als zich verwerkeli-jkende geest is uiteindelijk *zelf* een geloofsvorm en wel een vorm van pantheïsme. Bij Hegel is zijn uitgangspunt een vertrouwen in plaats van een legitimeerbaar in-zicht. Niet geest in de voorwerpelijke, voorstellende zin van woord, zoals ze dat in de religie is (God is het wezen!), is het oneindige. Geest is geen ding, geen per-son, maar het zich speculatief dialectisch verwerkeli-jkende beginsel naar het steeds adequatere bij zich zijn. De werkelijkheid is slechts, voor zover ze begre-pen kan worden als gestalte van deze verwerkeli-jking, waaronder ook het begrij-pen gerekend moet worden. Het toevallige is het eindige, het zinloze.

---

26 *Der Geist der offenbaren Religion hat sein Bewusstsein als solches noch nicht überwunden, oder, was dasselbe ist, sein wirkliches Selbstbewusstsein ist nicht Gegenstand seines Bewusstseins; er selbst überhaupt und die in ihm sich unterscheidenden Momente fallen in das Vorstellen und in die Form der Gegenständlichkeit. Der Inhalt des Vorstellens ist der absolute Geist; und es ist allein noch um das Aufheben dieser bloßen Form zu tun ....*, Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, pg. 516.

27 *Das Geistige allein ist das Wirkliche Dies an und für sich Sein aber ist es erst für uns oder an sich. Es muss dies auch für sich selbst,- muss das Wissen von dem Geistigen und das Wissen von sich als dem Geiste sein; das heißt, es muss sich als Gegenstand sein ....*, Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, pg. 19.

28 Zijn bekende opmerking, *Das was ist zu begreifen, ist die Aufgabe der Philosophie, denn das was ist, ist die Vernunft.* Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, pg. 26.

Het beginsel zelf en daar gaat het om, moge dan volgens Hegel alleen kenbaar zijn in zijn verwerkelijkingen, wanneer men dit gehele speculatief dialectische beginsel als een zijn opvat (en het dus als organisatiestructuur of beginsel beschouwt) vraagt het toch om een laatste verklaring. Waarom is dit beginsel, ofwel, wat is de oorzaak van dit beginsel van de zich speculatief dialectisch verwerkelijkende geest, wat is de oorzaak van deze idee?

Hegel stelt die vraag niet, maar beschouwt het zichzelf scheppen in die idee besloten. De geest zelf is eeuwige en dat betekent inderdaad een vorm van pantheïsme. Het is dus zeker niet voor niets dat Hegel in zijn *Philosophie der Religion* gewag maakt van de grote overeenstemming tussen de Indiase gedachte en de westerse gedachte²⁹. Alleen, zo zegt hij, is inzicht systematisch en toont hij aan dat de werkelijkheid als zodanig geordend is, terwijl het Indiase pantheïsme fantasie is (Die Religion der Phantasie)³⁰..... Het Indiase pantheïsme onderneemt namelijk, aldus Hegel, geen serieuze poging de gehele werkelijkheid als uitdrukking van dit beginsel te ontwikkelen, maar fantaseert slechts over de verhouding van de eindige werkelijkheid tot een totaal abstracte, op zich gestelde oneindigheid die identiek is in alle verscheidenheid. Hegel was overtuigd van een zinvolle zich ontwikkelende ordening van de werkelijkheid. Accepteert men echter het toeval als ontwikkelingsbeginsel dan zal een Indiase 'fantasie' een veel hoger werkelijkheidsgestalte krijgen. Hegel ziet in de Indiase filosofie alleen fantasie omdat zijn wereldbeeld nog geen andere ogen toelaat. Voor de mens betekent dat, dat hij in plaats van een persoon van God een zich verwerkelijkende geest gekregen heeft die God op aarde is, en

---

29 Hegel, godsbewijs 16: *Die Bestimmung der Notwendigkeit, wie ihr spekulativer Begriff sich uns expliziert hat, ist überhaupt der Standpunkt welcher Pantheismus genannt zu werden pflegt ...* Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion*, pg. 490 en verder.

30 *Die nächste Folge ist, dass, sowie die Gegenstände überhaupt und die allgemeinen Gedankenbestimmungen solche freie Selbständigkeit haben, der verständige Zusammenhang der Welt aufgelöst ist.* Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion I*, pg. 336. Het hoofdstuk over de Indiase religie getuigt van een grote kennis van Hegel van de grondslagen en een bereidheid tot ver in de details te gaan, voor hij zijn lezer voldoende bewezen acht, dat de goden en vergoddelijkingen oneindig zijn zonder grond. *Wir befinden uns auf den Boden zügelloser Verrücktheit, wo die gemeinste Gegenwart unmittelbar zu einem Göttlichen erhoben und die Substanz in endlicher Gestalt existierend vorgestellt ist und ebenso unmittelbar die Gestaltung sich verflüchtigt.* Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion 11*, pg. 492.

die als zodanig door de filosofie wordt uitgedrukt³¹. God als persoon is slechts de inadequaat uitgedrukte geest en voor zover de goddelijke drie-eenheid is, is ook hij verwerkelijkingmoment van de geest. Uiteindelijk is niet de persoon van God de schepper, maar is de oneindig zich verwerkelijkende geest absoluut. Het moge dan in de rechtsfilosofie nog als volgt heten *Gott, als der uneingeschränkten Grundlage und Ursache, an der aller hangt, beschäftigt, enthält sie die Forderung, dass alles auch in dieser Beziehung gefasst werde und in ihr seine Bestätigung, Rechtfertigung, Vergewisserung erlange*³². Bedoeld wordt echter God als het voorportaal van de waarheid: het zichzelf sturende en verwerkelijkende beginsel, de geest.

De oneindigheid moge dan aanwezig zijn in Hegels wijsbegeerte, maar de mens wordt haar niet deelachtig. De geest wier verwerkelijking hij is, wordt zich in hem gewaar, als subjectieve geest. Zegt men het onplezierig, dan heft Hegel de goddelijke drie-eenheid op en begrijpt hij de mens als een vorm van zelfbewustwording van God, die als zich systematisch verwerkelijkende geest begrepen wordt. De mens is slechts de dienaar van en het middel tot een zich in hem verwerkelijkend op zich staand beginsel. Dat biedt, dunkt mij, maar een uiterst beperkt existentieel perspectief. Op het tweede gezicht daarentegen stemt dit ondergeschikt maken van de Goddelijke persoon aan de eeuwige zelfverwerkelijking van de geest toch ook overeen met de big bang, die een eeuwige tijd geleden plaatsvond waaruit minimale materie alle oneindige materie schijnt te zijn ontstaan. Dat wil zeggen dat de westers wetenschappelijke ontwikkeling de religieuze beelden van de goddelijke drie-eenheid, diens schepping in zeven dagen en dergelijke onherroepelijk weerlegd heeft, maar m.i. Hegels zich verwerkelijkende beginsel als grondslag overeind gelaten heeft. De menselijke geest moge dan eindige geest zijn, het geeft een zekere troost te bedenken dat deze geest verschijningsvorm van de eeuwige, absolute geest is, dat de menselijke geest geen toevallig op aarde staan is, maar tot een historische traditie, categoriaal kader behoort dat vanuit de eeuwigheid gevormd is. De mens wacht dan geen hemel, het is waardevol te beseffen dat hij deel heeft in zijn concrete bestaan aan het eeuwige, dat het eeuwige zich in hem verwerkelijkt. Men moet bedenken dat deze gedachte discutabel is, dat ze de mens slechts tot verlengstuk van die geest maakt, maar waar het in dit artikel om gaat is de vraag naar

---

31 Dit is a.h.w. de grondgedachte van de paragrafen 19-83 van Hegels systeem. God wordt opgevat als de eenheid van begrip en zijn. In paragraaf 85 zegt hij dan: *Das sein selbst sowie die folgenden Bestimmungen nicht nur des Seins, sondern die logischen Bestimmungen überhaupt können als Definitionen des Absoluten, als die metaphysischen Definitionen Gottes angesehen werden. Denn Gott metaphysisch definieren heißt, dessen Natur in Gedanken als solchen ausdrücken ...* Hegel, *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften I*, pg. 181. Het gaat hier natuurlijk alleen om het vinden van bewijsmateriaal voor de existentiële vraag.

32 Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, pg. 417.

de betekenis van de oneindigheid. Een dergelijk deelhebben aan de oneindigheid kan niet beleefd worden (geen religieuze ervaring), maar is noodzakelijk, als Hegels beginsel aanvaardbaar is. Niet ontkend kan echter worden dat, ondanks het rijke begripsspectief dat Hegels wezensfilosofie ons biedt, Hegels pantheïsme slechts mensgecentreerd denkt, de mens als de niet lineaire, maar dialectische voltooiing van de ontwikkeling. Ook Hollak hangt deze gedachte tot op zekere hoogte aan in 'De wording van de menselijke geest', zij het dat hij het onderscheid in drie levensniveaus, in drie vormen van bij zich zijn niet als mechanische ontwikkeling denkt.

3. De ervaring van de oneindigheid

Wordt bij Kant de verhouding eindigheid - oneindigheid eenzijdig tot een verabsolutering van de eindigheid, bij Hegel gaat het om een verhouding, waarbij de menselijke eindigheid speculatief dialectisch geworteld blijkt in een zinvolle samenhang van zich verwerkelijkend bij zich zijn. Daarmee biedt Hegel op het niveau van het geloof misschien geen perspectief op het eeuwige leven, maar wel een perspectief op van nature deelhebben aan een zinvol geordend geheel. Een samenleving waarin de gedachte van eindigheid en contingentie heeft postgevat, ontkomt er niet aan een dergelijke wijsbegeerte als een geloofsperspectief op te vatten. Maar zolang daarmee niet de inhoud ongezien in diskrediet gebracht wordt, is er niet veel aan de hand. Grofweg gezegd, betekent de contingentiegedachte voor de inhoud van Hegels wijsbegeerte dat de mens bijvoorbeeld niet noodzakelijk op weg is naar de rechtsstaat en het absolute weten. Dat er zich een rechtsstaat gevormd heeft, is daarmee geen toeval geworden, maar de ontwikkeling zelf is van andere orde als een zich als het ware evolutionair, noodzakelijk (krachtens de eigen aard van de geest) verwerkelijkend beginsel van zinvolheid en rechtvaardigheid. Noch Hegel noch Kant zijn geïnteresseerd in de vraag naar de concrete beleving van de oneindigheid. Kant zou religieuze ervaringen onvoorwaardelijk als dromen van helderzienden kenschetsen. Hegel zou haar vermoedelijk duiden als een subjectieve ervaring van de absolute geest of als een wensdroom. Het ideale dat de mens zo graag bezit.

In de bundel *Maken en Breken* is men uitvoerig op de intenties van Zieltjens ingegaan, met uitzondering van het gegeven dat Zieltjens een *prediker* van een nieuw geloof wil zijn. Men heeft hem namelijk niet beschreven vanuit het perspectief van zijn eigen bedoeling: *de mens een nieuw zicht op oneindigheid te bieden*. Zieltjens heeft de pretentie dat het mogelijk is in direct contact met de oneindigheid te treden. Hij gebruikt daarvoor de terminologie *transcenden-*

*tie ervaring*³³. Het doelt daarbij niet op een transcendente Vernunft, maar zowel op een beleving van wat niet beleefd kan worden als op een zich transcendent worden, en daarmee bedoelt hij zoiets als 'zich transparant' worden.

Het perspectief dat hij meent te kunnen bieden is groot: *indien we werkelijk merken verbonden te zijn met elkaar en met de natuur, voor alle productie, kan geleidelijk aan onze omgang met de aarde en haar bewoners anders worden, gemotiveerd door deelgenootschap en niet meer primair bepaald door het concurrentie- en productiegezichtspunt. Ons huidige sadisme, verhuld of onverbloemd, met name ten aanzien van de derde wereld en de natuur, zal dan in wezen ook masochisme blijken te zijn: ziek en onnodig*³⁴. Dit is geloof, niet meer en niet minder. De vraag is nu of Zieltjens met zijn openstellen van de mogelijkheid dat de mens in contact kan treden met de oneindigheid in feite niet op typisch westerse wijze de deur naar de werkelijke oneindigheid dichtgooit en de mens behalve het inzicht in de eigen eindigheid ook nog eens, hand in hand met zijn tegenstander Immanuel Kant, het uitzicht op de oneindigheid ontnemt.

En in dit verband moet dan ook de vraag gesteld worden of niet het begrip van religieuze ervaring zoals dat reeds in de middeleeuwse traditie bij grote kloostervoorvaders aanwezig is, heel wat meer perspectief biedt, dan Zieltjens etherische voorbewuste oerruimte waarin alle mensen gelijk zijn. In deze paragraaf bespreken wij beide aspecten van Zieltjens nieuwe spiritualiteit. In paragraaf 3.1. wordt ingegaan op zijn begrip van oneindigheid. In paragraaf 3.2. wordt dan ingegaan op de kwaliteit van de spirituele ervaring.

Alvorens wij hier op ingaan moet de verhouding uiteengezet worden tussen Hegels begrip van Geest en Zieltjens *spirit*. Want beide termen betekenen qua woord tenslotte hetzelfde (geest).

Bij Hegel is de vraag naar de ervaring van de geest alles behalve een eenmalige religieuze beleving, maar is de ervaring van de geest het gehele gebied van het (menselijk) bewustzijn. Bij Hegel betekent de beschrijving van de ervaring van het bewustzijn niets anders dan de systematische weergave, men kan zelfs zeggen, categorisering van alle verhoudingen die de mens tot de werkelijkheid in kan nemen, alle bewustzijnsverhoudingen, inclusief de geloofsverhouding.

---

33 *Ervaring .... naar eenwording met de werkelijkheid in z'n geheel. Maken en Breken*, pg. 24. Hierboven was sprake van een ingrijpende transcendentie-ervaring, waarbij niet slechts de aandacht verschuift van gerichtheid op een bekend verschijnsel naar gerichtheid op een ander verschijnsel, maar waarbij het heersend stramien van onze hele ervaringswereld lijkt weg te vallen en open te klappen naar zoiets als een omvattende oerruimte'. *Maken en Breken*, pg. 20.

34 *Maken en Breken*, pg. 42.

Deze beschrijving blijkt dan het bewijzen van een ontwikkeling naar het absolute weten te zijn. Als Hegel het heeft over de ervaringen van het bewustzijn, heeft hij het dus alles behalve over transcendentie ervaringen. Bij Zieltjens spiritualiteit gaat het eigenlijk niet om een ervaringsproces in Hegeliaanse zin van het woord, het gaat om een specifieke *zintuiglijke beleving*. Daarin is Zieltjens een volledige Kantiaan, bij uitstek westers denkende rationalist. Zoals Kant met zijn begrip van zintuiglijke ervaring en transcendentie Vernunft doelt op zintuiglijke belevingen, zintuiglijke prikkelingen en de ordening hiervan tot waarnemingen (is: *Anschauung*), zo doelt Zieltjens op identieke ervaringen, belevingen, alleen nu van het niet zintuiglijke in de psychologische beleving van vervreemding. Spreekt men over transcendentie-ervaring, dan heeft men het dus over een bepaalde persoonlijke *beleving*. Zieltjens probeert zijn inzicht in het oneindige te legitimeren, door te beweren dat het een *ervaarbare oneindigheid* is. Dat is een Kantiaanse houding, waarvan Kant echter zou zeggen dat ze niet zozeer gebaseerd is op een transcendentie-ervaring maar dat de redentatie transcendentie Vernunft is, *geredeneer op basis van niet met de normale zintuiglijkheid waarbaar drijfzand*. Onderstaand wil ik aan de hand van een aantal wijsgerige inzichten enkele kanttekeningen plaatsen bij het heil dat Zieltjens de mens schijnt te beloven.

3.1. De rol van de zuivere onbepaaldheid, de leegte in de mens

Zieltjens geeft een aantal voorwaarden aan voor spirituele ervaring. Een belangrijke aanbeveling van hem is: *Het tijdelijk loslaten van het begrippenkader dat gewoonlijk onze hele ervaringswereld omgrent, vereist een loslaten van onze vereenzelviging met ons verstandelijk denken, het discursieve bewustzijn. Hoe handig ook voor het verrichten van bepaalde ingrepen die voor de instandhouding van ons fysieke bestaan in beperkte mate onmisbaar zijn, spiritueel gezien werkt zo'n begrippenkader dikwijls ook als een afschermend schild dat een direct contact met de onuitputtelijke werkelijkheid blokkeert*³⁵.

Afgezien van zijn huis-, tuin- en keukengepsychologiseer (*werkt het dikwijls*), heeft Zieltjens het hier natuurlijk over een bewustzijnsvorm die in de westerse wijsbegeerte goed bekend is. De bovenomschreven abstrahering, door Zieltjens even later omschreven als *innerlijk stil worden*, is met name door Hegel boeiend behandeld en wel als de in paragraaf 5 van zijn Rechtsfilosofie uitgewerkte gedachte over de Unbestimmtheit der Wille. Voor Hegel is het vermogen tot dit zuiver onbepaald zijn (van elke door de natuur, de behoefte, de begeerten en driften onmiddellijk gegeven of, door wat dan ook gegeven

---

³⁵ *Maken en Breken*, pg. 21.

inhoud) *de grenzeloze oneindigheid van de absolute abstractie, of algemeenheid, het zuivere denken van zichzelf*³⁶.

In zijn systematisch dialectische ontwikkeling van de vrije wil beschouwt hij dit zuiver onbepaald zijn, het leeg zijn, als de logische en dus werkelijke aanvang van die vrije wil. Vanuit het perspectief van dit *willen*, noemt Hegel het de *negatieve leegte*, de vrijheid van het verstand: *Es ist die Freiheit der Leere, welche zur wirklichen Gestalt und zur Leidenschaft erhoben und zwar, bloß theoretisch bleibend, im Religiösen der Fanatismus der indischen reinen Beschauung, aber, zur Wirklichkeit sich wendend, im Politischen wie im Religiösen der Fanatismus der Zertrümmerung aller bestehenden gesellschaftlichen Ordnung und die Hinwegräumung der einer Ordnung verdächtigen wie die Vernichtung jeder sich wieder hervortun wollenden Organisation wird. Nur indem er etwas zerstört, hat dieser negative Wille das Gefühl seines Daseins ...* ,

In deze passage zie je de westerse rationaliteit in al haar kracht en ook al haar eenzijdigheid voor je. Hegel drukt perfect de westerse opvatting uit van een haar vreemde religie: *Er meint wohl etwa irgendeinen positiven Zustand zu wollen, z.B. den Zustand allgemeiner Gleichheit, aber er will in der Tat nicht die positive Wirklichkeit desselben, denn diese führt sogleich irgendeine Ordnung, eine Besonderung sowohl von Einrichtung als von Individuen herbei ...*

In zijn religiefilosofie drukt hij het bovenstaande als volgt uit: *Die Freiheit des Menschen aber besteht gerade darin, nicht im Leeren, sondern im Wollen, Wissen, Handeln bei sich zu sein. Dem Inder ist dagegen die vollkommene Versenkung und Verdampfung des Bewusstseins das Höchste, und wer sich in dieser Abstraktion hält und der Welt abgestorben ist, heißt ein Yogi*³⁷

Ik wil kort uiteenzetten waarom binnen Hegels denken de *Unbestimmtheit* zo'n negatieve lading krijgt. Hegel heeft in de inleiding van de Rechtsfilosofie de pretentie het grondleggende beginsel van de mens, zijn vrije wil, te bewijzen. Hij doet dat door een aantal alledaagse menselijk vermogens in hun dialectische samenhang te begrijpen. Waar hij moet komen, is een begrip van menselijke vrijheid, als wezen van de mens, die in staat is om niet zo zonder meer zich aan te treffen als denkend wezen dat iets wil, maar *als zich bewust en sturend denkend wezen, dat al denkend zich bewust maakt wat hij wil en of hij dat wil*. Het gaat hier om een inzicht in menselijke vrijheid, zonder welke het menselijk recht slechts eenzijdig zou zijn. *Der freie Wille, der sich als freie Wille will*. Dat is waar het hem om gaat, dat is de grote uitdaging en naar de opvatting van Hegel de voornaamste serieus te nemen uitda-

---

36 Dit en overige citaten: Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, pg. 49-50.

37 Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion I*, pg. 361.

ging waar de mens en de maatschappij voor staan.

In het perspectief van deze ontwikkelde opvatting van vrijheid is het leeg zijn, het onbestimmt zijn, slechts het *nog niet vrij zijn, de leegte die nog vol moet worden*. De Unbestimmtheit is geen waarde in zich, maar slechts een fase. Het is Hegels verdienste dat hij het niet denken en de leegte, die in zo vele alternatieve leren als een hogere opdracht begrepen worden, ontmythologiseerd heeft als een normale bewustzijnstoestand. Hoe men het ook wendt of keert, het is precies deze Unbestimmtheit, waarvoor Zieltjens een pleidooi houdt. En de vraag is nu in hoeverre Hegel deze abstractie adequaat karakteriseert als Unbestimmtheit en aanvang. Want binnen bepaalde Indiase opvattingen is het juist een *opdracht*. Deze zuivere Unbestimmtheit kent, in ieder geval in zijn oorspronkelijke filosofische inbedding, een positief religieuze dimensie, waar Hegel overigens in zijn religiefilosofie wel degelijk oog voor heeft.

Het verschil tussen Hegels beschrijving van de *absolute abstractie* en de Indiase vertelling Bhagavad Gita ligt in de waardering voor de betekenis van die absolute abstractie. Krishna, de God, drukt het beginsel als volgt uit. Er is geen begin en geen eind aan elk geïndividualiseerd leven. Er is geen dood, er is slechts dat ene *oneindige levensbeginsel van het zelf*. Een zelf dat telkens een materialisatie kiest, terugkeert tot het oneindige en opnieuw materialiseert. Het wezen van het menselijk individu, van alle individuen of ze nu leven of niet, is dat ze een *zelf* hebben. En dat zelf is oneindig, altijd en eeuwig (Brahman). In contact komen met dat eeuwige beginsel dat men zelf is, bewustzijn verwerken over die absolute oneindigheid, wordt als de hoogste waarde begrepen die de mens kan bereiken. Dat te bereiken is in zekere zin alleen weggelegd door mensen die op de goden gelijken: de yogi. De Unbestimmtheit, zoals Hegel dat noemt, de abstractie van alle lichamelijke is dus niet enkel een negatief zoeken naar de leegte in de culturele context waar het om gaat. *Het als abstractie uitgedrukte is een positief zoeken naar vereniging met het wezen van het leven. Het in contact komen met het zelf.*

Het was overigens Hegel zelf die op vergelijkbare wijze de zichzelf verwerkeli-jkende geest gemaakt heeft tot wezensbeginsel van de werkelijkheid. Het onderscheid met de Indiase interpretatie van de werkelijkheid is dat bij Hegel dat beginsel zich systematisch, speculatief dialectisch verwerkelijkt, tot een voor zich zijn van het bij zich zijn. Hegels bezwaar is dat er onvoldoende onderscheid wordt gemaakt in specifieke karakterisering van dat zelf en de voorwerpelij gericht *vermaterialisering*. Bij Hegel is het zijnde *verschijningsvorm* van de geest, verschijningsvorm van een bepaalde gestalte van bij zich zijn.

Hegel karakteriseert overigens het doordringen tot dat zelf in de vorm van een

abstraheren zoals boven beschreven door de yogi als een absurde activiteit, *omdat* het wezen van het menselijk zelf in zijn ogen nu juist de actieve zelfverwerkelijking is, in de volheid van het bewustzijn. Het wezen moet juist niet in de leegte gezocht moet worden. Wat in Hegels optiek de normaal menselijke aanvang van alle wijsheid en vrijheid is, wordt in de Indiase levensfilosofie begrepen als de hoogste ervaring en als onderdeel van religiositeit.

Vergelijkt men nu Zieltjens oneindigheidsidee met het hoge Indiase levensbeginsel, dan moet men constateren dat zijn voorbewuste dat alle mensen gemeenschappelijk zouden hebben, lijdt aan ernstig visiegebrek, lijdt aan betekenisloosheid en lijdt aan contextloosheid. De deelname aan het oneindige biedt alleen dan perspectief als alle mensen het doen. En biedt het al perspectief, dan is het een puur persoonlijk. Het oneindige van Zieltjens, het voorbewuste heeft veel weg van een natuurlijk gegeven ding, dat relatief eenvoudig consumeerbaar is. Het oneindige is bereikbaar, maar er een verhouding toe innemen is niet mogelijk. De oneindigheid doet niets, vraagt niets, is niets. Het voorbewuste van Zieltjens lijdt aan gebrek aan opgave. De toestand is geen oneindigheid maar eerder voorbewuste toestand van gemeenschappelijkheid, gemystificeerde eindigheid, men kan zelfs zeggen, een dierlijke toestand. Daar kan men toch weinig heil van verwachten, laat staan dat zijn bewering dat de mens zo weer in contact met hemel en aarde komt te staan, iets kan betekenen. De natuurlijke historie, of die nu wel of niet contingent is, van enkele miljarden jaren staat een begrip als 'hemel en aarde' helemaal niet toe. En als Zieltjens het één worden bedoelt, het leven *a/s* natuurwezen, dan wil hij de mens naar een dierlijke staat hebben. En dat is dus evolutionisme, want het staat geenszins vast dat de mens naar de dieren terug kan of dat moet willen.

3.2. Transcendentie Ervaring

De spirituele ervaring behoort volledig thuis in het rijk van het geloof en wel, de oneindigheid die zich kenbaar maakt en dus *zeker* is.

Probeert men eens wat typeringen voor een religieuze ervaring te vinden, dan kan men in ieder geval het volgende opsommen:

- Het gaat om een beleving van iets dat niet met de (bekende) zintuigen gewaar geworden kan worden (object);
- Het gaat om een beleving die niet tot de alledaagse ervaring behoort, d.w.z. het gaat om een bijzondere beleving (subject);
- Het gaat om een beleving die redelijk geacht wordt te zijn in die zin, dat ze tot de mogelijke en werkelijke ervaringswereld behoren en niet tot de waanzin;

- Het gaat om een toevallige ervaring, dat wil zeggen, dat de ervaring wel enigszins bevorderd kan worden of niet, maar dat ze alleen verschijnt zonder menselijk ingrijpen (vrijheid van het object?);
- Het gaat om de vervulling van de grote droom van de absolute volmaaktheid (Zieltjens spreekt niet voor niets over *niet te lang blijven hangen in de smartelijkheid van het ontbreken ervan*³⁸).

Wat dergelijke spirituele of religieuze ervaring vooronderstelt is dat het ervaren, de God of het beginsel zich in de mens kan en wil openbaren en als zodanig kenbaar is. Vanuit dat perspectief is een spirituele ervaring dus een bewijsvorm, zij het geen intersubjectieve. Het karakter van de ervaring is positief of affirmatief, dat wil zeggen dat in de ervaring zowel het zijn als het karakter van het zijn in het ervaren tot uitdrukking komt en bevestigd wordt. Men moet spirituele ervaringen niet met wonderen identificeren, maar het *iets* maakt zich als zodanig wel kenbaar/ervaarbaar.

Wie kent niet de droom van een zwaar zieke die op het einde van zijn of haar lijdensweg droomt dat reeds gestorven geliefden wenken en vragen bij hen te komen. Maar de stervende verzet zich nog en vertelt de volgende morgen ternauwernood ontsnapt te zijn aan de verlokkingen van de dood. Of de beschermengel die aan het voeteneinde zichtbaar wordt op de laatste dagen. De mensen aan het sterfbed weten niet goed wat ze ermee aan moeten. Was het nu inderdaad de dood die lokte? Waren het gestalten uit de hemel? Of betrof het slechts een gewone angst- of wensdroom? Hoe dit ook zijn moge, wanneer degene die deze droom ontvangt deze ernstig neemt, dan is er sprake van een spirituele ervaring. De berichten uit het hiernamaals waren buitengewoon serieus voor de patiënt, het was alsof het *echt was, het was echt*.

Bovengenoemde ervaring uit het hiernamaals, is waarschijnlijk bij uitstek een westerse religieuze ervaring. Want de ervaring zou voor een Indiase samenleving onmogelijk zijn, althans wanneer men afgaat op de tekst van de Bhagavad Gita. Want het leven na de dood wordt daar helemaal niet opgevat als een geestelijke personificatie en roep vanuit het hiernamaals. Daarmee is niet gezegd dat een Indiase mens niet van overleden geliefden zou kunnen dromen, maar men zou minder geneigd zijn *dergelijke* droom als spirituele ervaring te interpreteren, eerder als een gewone droom. Want het aardse lichaam is verbrand en wat overblijft van de geliefden is het zelf dat inmiddels een nieuwe materialisatie zal hebben gevonden. De westerse idee van wederopstanding en hemelvaart gaat uit van het behoud van het uiterlijk.

---

38 *Maken en Breken*, pg. 20.

Ik wil hier drie vertegenwoordigers van de katholieke traditie behandelen, te weten, Willem van St. Thierry, Bernardus van Clairvaux en Teresia van Lisieux. Waar het mij om gaat is materiaal in handen te krijgen wat grote vertegenwoordigers van de westerse geloofstraditie zeggen over de spirituele ervaring die uiteindelijk niets anders kan zijn dan het ervaren van (iets van de) persoon van God. Het gaat daarbij dus geenszins om een geloven op bevel, zoals Zieltjens ons wil doen geloven, maar het proberen te begrijpen wat grote gelovigen hebben uitgedrukt aan ervaringsmogelijkheden van God en wat de betekenis van dergelijke religieuze ervaring kan zijn.

Willem van Thierry's geschriftje *God Schouwen* geeft uitdrukking aan benedictijns zoeken als levensopdracht. God is niet op voorhand aanwezig bij de monniken, maar dient onophoudelijk gezocht te worden. En God wordt onophoudelijk gezocht, gedreven door het verlangen God te zien: *In mijn smachtend verlangen immers zeg ik tot mijzelf; wie bemint wat hij niet ziet? Hoe kan iets beminnenswaard zijn als het niet op de een of andere wijze zichtbaar is?*³⁹

Wie naar de veelstemmige benedictijnse gezangen luistert, waarin afwisselend Gods rechtvaardigheid geprezen en bevraagd wordt, kan dit duistere zoeken naar het licht a.h.w. in die gezangen horen. Overigens is Thierry een overgangfiguur, van de rijke benedictijnse traditie, waarin de mens zijn rijkdom aan God besteedt (Cluny, de kathedraalbouwer Suger), tot de introverte, arbeidende Godverheerlijking van de cisterciënzer monniken. Waar het nu om gaat, is dat in Thierry's geschrift de fundamentele onmogelijkheid van het zintuiglijk beleven van God steeds weer geconcludeerd en betreurd wordt. En dus de liefde voor God in zijn twijfel voor God wordt uitgedrukt, het verlangen ge-problematiséerd wordt (*er is een verlangende liefde en een genietende liefde. De verlangende liefde verdient soms een zien, dit zien een genieten, dit genieten volmaaktheid van de liefde. Maar bestaat wel ooit of ergens deze volmaakte liefde tot U, zodat de ziel die naar God dorst zo verzadigd wordt en zo vervuld dat zij zegt: "het is genoeg"*⁴⁰). Of, in zijn wanhoop niet God te kunnen ontvangen (wel zeggen: *maar iemand die naar U verlangt ontvangt tekenen van uw liefde. Want evengoed als mijn offergaven zonder mijzelf u niet volkomen behagen, zo brengt de beschouwing van uw goede gaven ons wel zoete verkwikking, maar verzadigt zij ons zonder Uzelf niet volkomen*⁴¹). Bij Thierry is het thema bij dit God schouwen het geloven zelf. Thierry zoekt a.h.w. naar de adequate geloofshouding en komt tot het inzicht dat het bestaan van het object van het geloof zich niet laat bewijzen, zich niet laat zien. God schouwen

---

39 Willem van St. Thierry, *God Schouwen*, pg. 30 - 31.

40 Pagina 34.

41 Pagina 31.

is God zoeken en God liefhebben en God moet liefgehad worden, want God is inderdaad, almachtige rechtvaardigheid. Thierry drukt deze verhouding van geloof en radicale twijfel in zijn slotgebed als volgt uit: *U, ene God, eer ik, aanbid en verheerlijk ik. Met heel mijn hart, met heel mijn geest, en met al mijn krachten bemin ik U, of bemin ik minstens het beminnen, en verlang ik daarnaar*⁴². Met deze *of* wordt het verlangen naar God als menselijke levenshouding van beminnen gekarakteriseerd.

De spirituele ervaring: de beleving van God valt buiten het belevingskader van St. Thierry, of het moet zijn de subjectieve aandacht voor God en de innerlijke zekerheid dat God rechtvaardig is. God schouwen is een problematische activiteit. En het zoeken van God is dus m.i. van geheel andere aard dan de onmiddellijkheid van Zieltjens oerruimte. Men moet Zieltjens hier kapitalistisch of zelfs lui noemen. Bij Thierry is er geen sprake van geloven op bevel, maar juist van problematiseren van de adequate geloofshouding. Mij dunkt, dat is een ontroerende vorm van mens-zijn, die bijna 900 jaar geleden voltrokken werd.

Kijken we vervolgens naar Lode van Hecke's verhandeling over Bernardus van Clairvaux en de religieuze ervaring. Van Hecke, pater theoloog en filosoof, stelt zich de vraag naar de religieuze ervaring vanuit antropologisch perspectief. Ik zou willen stellen, ongeloviger kan het al bijna niet. Over *welk* specifiek ervaringsorgaan moet de mens beschikken om een religieuze ervaring te kunnen hebben⁴³. Van Hecke karakteriseert dan de spirituele ervaring als *de vertrouwvolle en bevrijdende navolging van Jezus Christus*. En daar is dan niets mystieks aan. *Waarom kan men een authentieke religieuze ervaring herkennen? Indien we deze vraag rechtstreeks aan Bernardus hadden kunnen stellen, zou hij waarschijnlijk zonder omwegen geantwoord hebben dat nederigheid, naastenliefde, bekering en vreugde de criteria zijn die de authenticiteit van een geestelijke ervaring waarborgen*⁴⁴. Men ziet, de religieuze ervaring is bovenstaand begrepen als een bij uitstek *menselijke ervaring van menselijke waarden*. Maar met de vermenselijking van de ervaring van God, laat dus Bernardus de persoon van God volledig buiten de menselijke ervaringswereld en is wat overblijft een zoeken naar God door te leven zoals God verondersteld wordt dat te eisen. *God is een opdracht en niet, een bereikbaar cadeau*.

---

42 Pagina 53.

43 En de beantwoording van die vraag is belangrijk omdat anders niet duidelijk wordt hoe wij toegang krijgen tot het woord van God en dus, aldus de cisterciënzer redenering, toegang krijgen tot ethisch correct handelen. Mij gaat het in deze passage om een andere invalshoek, namelijk om de vraag naar geloof en zekerheid.

44 Lode van Hecke, *Bernardus van Clairvaux en de religieuze ervaring*, pg. 159.

Teresia van Lisieux, de kleine heilige, is voor mij niet van belang wegens haar grote theologische inzichten. Haar belang voor deze verhandeling is de positie die ze voltrekt. Tegenover de onmacht van Willem van Thierry de persoon van God naderbij te komen, schijnt haar geloof juist vol van tekens van God in de ingrijpende zin van het woord. God handelt en reageert op haar gebeden, doet iets en verhoort ook haar gebeden. Bij haar religie is het God als persoon, die zich op haar, maar tevens op alle andere mensen concentreert en wier hoeder hij is. De persoon van God is als een vader voor de mensen en een vaderlijke man voor de zusters. Hoogstens wordt spijtig geconstateerd dat de goddelijke bruid die zij is, nooit zal zien hoe haar man eruit ziet. Daarnaast is de God bij Teresia *een straffende gerechtigheid*. En die straffende gerechtigheid is een gerechtigheid die beschikt over uitgesproken normen en waarden. De taak die Teresia zich nu stelt, nadat ze via tekens bewezen heeft gekregen dat haar gebeden resultaat hebben, is deze gerechtigheid te bewegen tot vergeving, door zelf de liefde die Hij niet kwijt kan aan niet-gelovigen in ontvangst te nemen. Absurd maar waar, God geeft zijn surplus aan liefde aan haar en zij verbrandt eraan. Varianten van andere heiligen hierop zijn, zelfkastijding om de straf van andere op zich te nemen en zo een aantal zielen te redden. Waar het mij hier om gaat, is de kwaliteit van de religieuze ervaring. Ook in de cisterciënzer traditie is het gebed het God bewegen het goede met de aarde te willen, waarbij echter het resultaat niet in een oorzaak - gevolg verhouding is gedacht. Bij Teresia is dit wel het geval. Bij haar is de verhouding tot de westerse God: vertrouwen in de vaderlijke almacht. De allene, zelfverantwoordelijke mens wordt getemperd. Bij Teresia wordt dit nu overdreven tot een kind worden van de mens. Dit vertrouwen kan worden uitgedrukt in het irrationele geloof van *mij kan niets overkomen* of *wat mij zal overkomen is goed*. Teresia ziet herhaaldelijk tekens van Gods ingrijpen als resultaten van haar gebed en verzoeken. Dit is een logica van wonderen. En een logica van een mens die kennelijk God kan beïnvloeden.

De tegenspraak liefde voor God en niet weten wie die liefde is. De heiligheid en het geloof in het inzicht in rechtvaardigheid en dat het voltrokken zal worden. De religieuze ervaring van Teresia is uitdrukking van liefde voor een vaderlijke persoon, wiens bestaan en aandacht voor haar zich bewezen heeft. Daarmee heeft Teresia zich binnen het rationalistisch westers denken geplaatst. Deze ervaring is weliswaar van geheel andere aard dan een transcendentie ervaring, die nu juist een bepaalde mystieke beleving impliceert, maar is *wel* identiek in de zin van het krijgen van bewijslast van het bestaan en het ingrijpen van God. Wat Teresia doet is niet meer en niet minder dan het vermenschlijken van God en het vereindigen van God. God is een bewuste ingrijper, die in feite niet veel verschilt van Sinterklaas, ook al stelt hij haar steeds weer op de proef. De gedachte van de oneindigheid wordt bij haar teruggebracht tot gelukzaligheid en vervuld krijgen van aardse wensen. Dat biedt een eenvoudig perspectief, waar tot op heden vele gelovigen concreet heil van menen te mogen verwachten, bijvoorbeeld ook door bij haar graf te gaan bidden.

Thierry en Teresia vertegenwoordigen in die zin de uiterste polen van de westerse religieuze ervaring. De ervaring van liefde voor een God die onophoudelijk gezocht moet worden aan de ene zijde met het kennen van concrete tekens van Gods ingrijpen en verhoren van de gebeden aan de andere zijde. De transcendentie-ervaring van Zieltjens wijkt niet gek ver af van die van Teresia, zij het dat het hem gaat om een vorm van gemeenschappelijkheid op aarde. Bij Zieltjens is het eveneens een vorm van gelukzaligheid die smartelijk gemist kan worden. Maar voor het overige dient die spirituele ervaring niets, mystiek om de mystiek. Er is geen godsídee, geen oneindigheidsgedachte meer over, maar het gaat om concrete ervaringen.

Wat ik heb willen aantonen, niet vanuit het perspectief van de technocratische samenleving, maar vanuit het perspectief van Zieltjens spirituele ervaring zelf, is dat Zieltjens slechts een gemakkelijk en bereikbaar oneindigheidsbegrip wil introduceren, dat alles behalve een samenvatting is van alle goden uit de verschillende culturen, zoals hij dat pretendeert als nieuwe prediker. Dat, hoe lofwaardig zijn streven ook moge zijn, hij met zijn transcendente ervaring in de valkuil van de westerse rationaliteit valt en eveneens in de valkuil van de verdingelijkte mystiek. Zijn godsíbegrip is het godsíbegrip van deelname van de mens aan een oerbeginsel dat alles doortrekt en wat hij met alle mensen gemeenschappelijk heeft.

Zieltjens zet daarmee een forse stap terug in onze cultuur. Hij begrijpt redelijk overleg, communicatie, begrip niet als het niveau waarop de eenheid *verwerkelijk* gaat worden. Integendeel, hij zoekt juist het voormenselijke niveau, waar nog wel iets geestelijks zou zijn dat zich verwerkelijk en als de mens nu tot dat voorgeestelijke terugkeert, dan is min of meer gegarandeerd het goede leven. Niet voor niets noemt Verhoeven dit wereldvreemd utopisme. Maar het is ook evolutionisme en vooral het gevolg van vadsig consumentisme dat zelfs God op een presenteerblaadje aangeboden wil krijgen.

4. Ten slotte

Vraagt men naar een existentieel perspectief dan moet men de gedachte aan zekerheid en concrete beleving laten varen. Juist het uitgangspunt van de twijfel en het steeds weer God zoeken zou het perspectief van het moderne geloof kunnen zijn. Een geïndividualiseerde verhouding tot de onopgeloste raadsels van de wereld, waarbij God als het ware steeds naar de nieuwe raadsels verschuift en van karakter verandert.

En deze raadsels zijn er voldoende. De vraag naar de schepping van leven is

een *werkelijke* vraag, de vraag naar wat voorafging aan de big bang is niet beantwoord, laat staan dat de big bang zelf begrepen is. Evenmin zijn vragen naar de scheppende natuur, de tijd van de schepping, de aard van ander leven in het heelal en de oorzaak van het bij zich zijn beantwoord. Wel zijn de vragen in de loop der tijden toegespitst. Wel beantwoord is, om maar eens een voorbeeld te noemen, het geloof dat de hemel dichtbij is en het geloof dat God ergens achter de blauwe lucht zou wonen. Namelijk dat hij daar niet woont. Beantwoord is de vraag naar de mens als eindpunt van de goddelijke schepping, namelijk dat 5 miljard jaar aards bestaan dat niet bewijst. Miljarden jaren van leven zonder de mens.

Het beginsel van een Thierry en Bernardus van zoeken naar God in nederigheid, kan men inderdaad als achterhaald beschouwen in die zin dat in het westen een rechtssysteem ontwikkeld is dat eveneens in zekere zin dergelijke houding vraagt, maar het zoeken zelf als basishouding, de spanningsverhouding eindigheid - oneindigheid tot permanente reflectie maken, is wat bedoeld is.

En modern geloof legt zich rekenschap af van de raadsels die de mens achtervolgen en de raadsels die de mens ontmanteld heeft. Doet zij dat niet, dan blijft het geloof een zich tegensprekend anachronisme, waarbij het bestaan van de persoon van God op eenvoudige wijze als een niet falsificeerbare hypothese terzijde kan worden geschoven. Een modern geloof heeft, in zekere zin, geen God nodig om zich toch gelovig te kunnen noemen. Een modern geloof is niet geïnteresseerd in het wel of niet absoluut bestaan, in het wel of niet absoluut kunnen ingrijpen, een modern geloof erkent het menselijk tekort en vertrouwt op een zekere oplosbaarheid van de raadsels en de ellende waarin de mens herhaaldelijk terechtkomt. En dit geloof stelt hem in staat de eigen eindigheid en de toevalligheid in het perspectief van de oneindigheid te verdragen en wie weet, te vertrouwen dat ook het raadsel van de oneindigheid tot zijn bezit zal worden. Want niet op het niveau van de menselijke ervaring, maar op het niveau van het begrijpen van de verhouding menselijke eindigheid en absolute oneindigheid stemmen wereldreligies overeen. Niet op het niveau van de vraag of de mens goed of slecht moet leven, geven de religies nog antwoord, omdat het gaat om menselijke maatstaven.

De westerse religie ziet de eenheid bereikt via een levenslange jakobs ladder naar God. Een opgave, een beklimming. Zieltjens ziet de eenheid als het ware op basaal, natuurlijk niveau gelegd, wat hij noemt, het voormenselijke, dat via bepaalde technieken van zich openstellen dichterbij gebracht kan worden. Dit artikel is een pleidooi voor de kritisch handhaven van de jakobs ladder idee in het menselijk bewustzijn, dat is een pleidooi om de oneindigheid te begrijpen als een receptloze en oneindige opgave.

Colofon

Catherina is geschreven in een tijdsbeslag van zestien jaar. De eerste teksten ontstonden in 1992, de laatste in 2008. Natuurlijk heb ik naast het werken aan Catherina aan andere teksten gewerkt, waarvan aan sommige al vanaf 1976.

Deze manier van werken brengt wat ongewilde dingen met zich mee. Was tijdens de eerste versie goed bekend dat een passage een citaat bevatte of een verwijzing naar een ander werk, in de loop de jaren zijn mij zeker bepaalde verwijzingen ontglipt. Catherina is een werk dat zich steeds uiteenzet met bepaalde teksten. Ik heb hier onder zo goed mogelijk rekenschap afgelegd van de teksten waarmee het debat gezocht wordt, maar ik mag niet uitsluiten dat ik teksten ben vergeten. *De schuin gedrukte teksten, voor zover geen dialoog, zijn citaten, zoveel is zeker.*

Abdij Sion, 1883 - 1983 100 jaar Cisterciënzer monniken in Diepenveen, 1983

Bell, *Sancta Anorexia*

Godfried Bomans, *Trappistenleven*

Georges Duby, *Kathedralenbouwers en Bernard van Clairvaux en de Cisterciënzerkunst*

Coune, *Sint Benedictus' regel dag aan dag* – bij de voetnoten is gebruik gemaakt van de vertaling van Benedictus' regel, zoals aangetroffen op de website van abdij Sion te Diepenveen.

Otto Duintjer, Cornelis Verhoeven e.a., *Maken en Breken*

Patrick Fermor, *Een tijd om te zwijgen*

Ton Flierman, *Geloven in een eindige samenleving*

Guy Gaucher, *Leven van Theresia van Lisieux*

Lode van Hecke, *Bernardus en de religieuze ervaring*

Ludwig Heijde, *Het gewicht van de eindigheid*

Jacqueline van Koningsbruggen, *De oneindige ruimte* – andere studies over Rudi van de Windt

Louis Lekai, *De orde van Citaux*

Theresia van Lisieux, *Ik geloofde in Gods liefde (vertaling)*

P. Hieronymus Rongen O.C.R., *De Katholieke moeder in haar opgang tot God*, 8 mei 1939

Willem van St. Thierry, *Meditaties*

Alle rechten van dit werk liggen bij Galerie Hybride. Galerie Hybride stelt dit werk beschikbaar overeenkomstig de voorwaarden van de Creative Commons Naamsvermelding – Niet-commercieel-Geen Afgeleide werken 3.0 Nederland License, verder te noemen de licentie.

De gebruiker is vrij om het werk te kopiëren, te verspreiden en/of door te geven onder de volgende voorwaarden:

- Er moet steeds verwezen zijn naar de auteur Ton Flierman en naar de uitgever Galerie Hybride te Amsterdam. Er mag daarbij door de gebruiker niet de suggestie gewekt worden dat de auteur en/of uitgever instemmen met de gebruiksdoelstellingen;
- De gebruiker mag het werk of elementen van het werk niet gebruiken voor commerciële doeleinden;
- Het werk of elementen van het werk mogen niet bewerkt worden.

De gebruiker mag alleen afwijken van één of meerdere van deze voorwaarden met voorafgaande schriftelijke toestemming van Galerie Hybride. Onder geen beding worden de volgende rechten door de licentieovereenkomst aangetast:

- Het voorgaande laat de wettelijke beperkingen op de intellectuele eigendomsrechten onverlet;
- De morele rechten van de auteur;
- De rechten van anderen op het werk zelf of op hoe het werk wordt gebruikt, zoals het portretrecht of privacyrecht.

Bij hergebruik of verspreiding dient de gebruiker de licentievoorwaarden van dit werk kenbaar te maken aan derden. De beste manier om dit te doen is door middel van een link naar de webpagina <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl/deed.nl>.

ISBN 978-94-90856-02-1

© 2010 van Galerie Hybride, 1019 AZ Amsterdam.

Galerie Hybride is een handelsnaam van T+F Organisatieadvies BV,
<http://www.tforganisatieadvies.nl/gh/>

Grafische Vormgeving: Remke Sierevelt, Taluut, Utrecht

